

T.C.
IŞIK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
PEYZAJ MİMARLIĞI ANA BİLİM DALI
PEYZAJ MİMARLIĞI PROGRAMI

Sara DADRAS

UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNDE YER ALAN
İRAN BAHÇELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR YÖNETİM
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Nuran ZEREN GÜLERSOY

İSTANBUL, Ağustos 2024

T.C.
IŞIK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
PEYZAJ MİMARLIĞI ANA BİLİM DALI
PEYZAJ MİMARLIĞI PROGRAMI

Sara DADRAS
(219MLA8067)

UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNDE YER ALAN
İRAN BAHÇELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR YÖNETİM
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Nuran ZEREN GÜLERSOY

İSTANBUL, Ağustos 2024

T.C.
IŞIK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
PEYZAJ MİMARLIĞI ANA BİLİM DALI
PEYZAJ MİMARLIĞI PROGRAMI

Sara DADRAS
(219MLA8067)

UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNDE YER ALAN
İRAN BAHÇELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR YÖNETİM
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tezin Savunulduğu Tarih: 29.08.2024

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Nuran ZEREN GÜLERSOY Işık Üniversitesi

Diğer Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Adnan UZUN Işık Üniversitesi

Doç. Dr. Mert EKŞİ İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

İSTANBUL, Ağustos 2024

ÖZET

UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNDE YER ALAN İRAN BAHÇELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR YÖNETİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tarihi değerlerin korunması, bir toplumu ve onu oluşturan değerleri ve bu değerlerin içerdiği tüm dinamikleri göz önünde bulundurarak korumayı ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için en temel araç, bu değerleri toplumsal ve mekansal yaşamın bir parçası haline getirmektir.

İran mimarisi ve bahçe sanatında, mekansal kurgu ve görsel kombinasyonun hareket, dinamizm, simetri, denge ve koruma gibi tüm temel kavramlar, güçlü ve anlamlı bir şekilde yer almaktadır. Bu geleneksel üslup uyum ve düzen sınırlarını aşan, mahremiyet ve saygıyı çağrıştıran, fonksiyonel ve faydalı, gereksizlikten ve aşırılıktan uzak, kendi kendine yeten bir özellik içermektedir.

2011 yılında (otuz beşinci oturum sırasında), 1372 Kayıt numarası ile İran Bahçe Sanatı ve 9 örnek İran bahçesinin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınma karar verilmiştir (UNESCO, 2011). “Evrensel değerlere sahip olan bu alanların Dünya Mirası listesine alınması, İran Bahçelerinin sürdürülebilir yönetiminde olumlu ve olumsuz etkilerini araştırmak, bu alanların sürdürülebilir yönetimi üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve bu alanların korunması için daha etkili stratejiler geliştirilmesine yardımcı olabilir. İran Bahçeleri gibi eşsiz değerler ve özel yerler, kendi kimliklerini ve sosyal davranışlarını içerir.

Genellikle tarihi dokuların en erişilebilir noktasında konumlanan ve günümüze kadar varlığını sürdürebilen küçük ölçekli mevcut yeşil ve açık alanlarının korunması, sıkışık kentsel alanların ekolojik sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Bu nedenle kapsamlı araştırmalarla İran bahçelerindeki

sürdürülebilirlik faktörlerinin çağdaş paradigmalara göre modellenmesi ve sürdürülebilir yönetiminin sağlanması, kalkınmaları açısından yararlı olacaktır.

Bu araştırma kapsamında konunun tanımı ve problemin saptanması için ayrıntılı literatür taramasıyla beraber Eski çağlarda İran Bahçelerini araştıran tarihçiler, gezginler ve bilim insanlarının farklı lisanlarda yayınlanan yazıları ve kitapları araştırılıp, UNESCO'nun Dünya Mirası listesinde yer alan benzer evrensel değerlerin alanında gerçekleştirilen projeler ve yasal ve politik sistem, seçilme koşulları ve genel işleyişleri incelenerek Dünya Miras Listesinde yer almanın avantaj ve dezavantajları irdelenmiştir. İran Bahçelerinin Dünya Mirası Listesine adaylık dosyası incelenip 9 bahçenin saha ve anket çalışmaları sonucunda, başlangıcından günümüze kadar geçen süreçte UNESCO destek projeleri kapsamında gerçekleşen çalışmalar ve teşvik edici uyarılar sonucu sürdürülebilir yönetimin etkileri araştırılmıştır.

Evrensel değerlere sahip ve geleneksel yöntemlerle oluşturulan kentsel açık ve yeşil alanların sahip olduğu fiziksel, ekolojik, ekonomik ve sosyal değerlerin koruma sınırlarının bağlayıcı biçimde belirlenmesi ve çevresindeki tampon zonlarının korunması, bilinçli bir şekilde alınan uluslar arası desteklerle sürdürülebilir kent olgusunu geliştirmek, giderek artan yoğun ve negatif kentsel gelişimin etkilerinden korunan çok işlevli peyzaj alanların gelişime olanak sağlar. Ayrıca, bütünsel sürdürülebilir yönetim stratejileriyle kısa ve uzun vadede sürekli ve planlı bir şekilde yönetilen ve izlenen koruma ve kalkınma politikalarının uygulanması, yerel halkın ve kamuoyunun Dünya Mirası alanlarına karşı aidiyet ve sorumluluk duygusunu artıracaktır.

Anahtar Kelimeler: İran Bahçeleri, UNESCO, Sürdürülebilir Yönetim

ABSTRACT

EVALUATION OF PERSIAN GARDENS ON THE UNESCO WORLD HERITAGE LIST IN TERMS OF SUSTAINABLE MANAGEMENT PRACTICES

The preservation of historical values aims to protect and develop a society, its constituent values, and all the dynamics these values encompass. The fundamental tool to achieve this goal is to integrate these values into social and spatial life.

In Persian architecture and garden art, all basic concepts such as spatial configuration and visual combination, movement, dynamism, symmetry, balance, and preservation are strongly and meaningfully present. This traditional style embodies characteristics that transcend the boundaries of harmony and order, evoke privacy and respect, are functional and beneficial, devoid of redundancy and excess, and self-sufficient.

In 2011 (during the thirty-fifth session), it was decided to inscribe the Persian Garden Art and 9 exemplary Persian gardens on the UNESCO World Heritage List with Registration number 1372 (UNESCO, 2011). The inclusion of these areas with universal values in the World Heritage List can help investigate the positive and negative effects on the sustainable management of Persian Gardens, evaluate the impacts on the sustainable management of these areas, and develop more effective strategies for their preservation. Unique values and special places like Persian Gardens encompass their own identities and social behaviors.

The preservation of small-scale existing green and open spaces, often located at the most accessible point of historical textures and surviving to the present day, is crucial for the ecological sustainability of congested urban plans. Therefore, in comprehensive research, modeling the sustainability

factors in Persian gardens according to contemporary paradigms and ensuring sustainable management will be beneficial for their development.

Within the scope of this research, along with a detailed literature review for material definition and problem identification, writings and books published in different languages by historians, travelers, and scientists who researched Persian Gardens in ancient times were investigated. Projects carried out in the field of similar universal values included in UNESCO's World Heritage List, legal and political systems, selection conditions, and general operations were examined to scrutinize the advantages and disadvantages of being on the World Heritage List. The nomination file of Persian Gardens for the World Heritage List was examined, and as a result of field and survey studies of 9 gardens, the effects of sustainable management were investigated through UNESCO support projects and encouraging warnings from the beginning to the present.

Determining the binding boundaries of physical, ecological, economic, and social values possessed by urban open and green spaces created with traditional methods and having universal values, and protecting their surrounding buffer zones, allows for the development of multi-functional landscape areas protected from the effects of increasingly intense and negative urban development, with consciously received international support to develop the concept of sustainable cities. Moreover, the implementation of protection and development policies that are continuously and systematically managed and monitored in the short and long term with holistic sustainable management strategies will increase the sense of belonging and responsibility of local people and the public towards World Heritage sites.

Keywords: Persian Gardens, UNESCO, Sustainable Management

TEŞEKKÜR

Hocalarım,

Değerli Prof. Dr. Nuran ZEREN GÜLERSOY 'a, öncelikle bu çalışmayı birlikte yapmayı kabul ederek bu uzun yolculukta sonsuz emek sabır ve bilgi paylaşımlarıyla elimi hiç bırakmadan kendimden daha çok bana güvenip motive ederek çalışmayı bitirmeme öncülük ettikleri için,

Sayın Prof. Dr. Adnan UZUN 'a, Lisans eğitiminden itibaren Peyzaj Mimarlığı mesleğine layık olabilmem için destek ve güvenini esirgmeden gelişmem gerektiğine inanıp karşıma çıkan fırsatları değerlendirmeme ön ayak oldukları için,

Sayın Doç. Dr. Mert EKŞİ 'ye ilk akademik araştırma ve çalışmalarına ışık tutarak ulusal ve uluslararası platformlarda yer alarak global bilgiler eşliğinde mesleki paylaşımların güncel kapılarını açmama vesile oldukları için sonsuza kadar minnettarım.

Aileme,

Her zaman arkamda durup güçlü ve istikrarlı yaşamama sebep olan Anne, Baba ve kardeşime; başımı dik tutup bilmediklerimi öğrenerek doğru yoldan sapmadan gelecek nesillerimize daha güzel bir dünya bırakabileceğime inandıkları için sonsuza kadar teşekkürlerimi sunarım.

Eşime,

Sevgi, şefkat ve sabırla gücümün bittiği yerde yanımda durup, dingin ve derin düşünme ve tekrar başlama sebepim olduğundan dolayı teşekkür ederim.

Çocuklarıma,

Var olduklarından beri yaşam sevinci, küçük adımları ve narin dokunuşlarıyla hayata farklı bakmamı sağlayan; her yaptığımda izleri belirgin olan kızım Elis ve oğlum Aras'a teşekkür ederim.

İTHAF SAYFASI

"Bu tezi, günümüzdeki adaletsizlik ve zorlu koşullara rağmen, bir yandan kadim kùltür ve gelenekleri korumak için çabalayan, diğer yandan yaşam güçlerini kaybetmeden geleceğe yön vermeye çalışan yeni nesile ithaf ediyorum."

Azim, kararlılık ve yaşam sevinciniz evrensel değerleri korumak ve sürdürülebilir geleceği şekillendirmek için ilham kaynağıdır.

Sara DADRAS

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA NO</u>
ONAY SAYFASI.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	vi
İTHAF SAYFASI.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
TABLolar LİSTESİ.....	xviii
BÖLÜM 1	1
1. GİRİŞ.....	1
1.1 TEZİN AMACI	2
1.2 TEZİN KAPSAMI	3
1.3 TEZİN YÖNTEMİ.....	7
BÖLÜM 2	9
2. KAVRAMLAR VE TANIMLAR	9
2.1 KÜLTÜR KAVRAMI, KÜLTÜREL MİRAS KAVRAMI VE KÜLTÜREL MİRASI KORUMA ANLAYIŞI.....	9
2.2 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI, ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE İLKELERİ.....	11
2.3 SÜRDÜRÜLEBİLİR YÖNETİM ANLAYIŞI, SÜRDÜRÜLEBİLİR YÖNETİMİN TEMEL İLKELERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR YÖNETİMİN UYGULAMA ALANLARI	14

2.4 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE KORUMA	16
2.5 SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMI	18
2.6 PEYZAJDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK, SÜRDÜRÜLEBİLİR PEYZAJ İLKELERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇOK İŞLEVLİ PEYZAJ.....	19
2.7 BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	24
BÖLÜM 3	26
3. UNESCO DÜNYA MİRASI KAVRAMI VE UNESCO LİSTESİNDE YER ALAN DEĞERLERİN GENEL KRİTERLERİ	26
3.1 UNESCO DÜNYA MİRAS MERKEZİ VE DÜNYA MİRASI KAVRAMI.....	26
3.2 UNESCO DOĞAL VE KÜLTÜREL DÜNYA MİRASININ KORUNMASI SÖZLEŞMESİ	28
3.3 ÜSTÜN EVRANSEL DEĞERE SAHİP OLMA KRİTERLERİ VE UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİ	30
3.3.1 Dünya Mirası Listesi'ne Girme Koşulları	31
3.3.2 Dünya Miras Listesi'nden Çıkarılma Sebepleri.....	35
3.4 BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	35
BÖLÜM 4	37
4. İRAN VE İRAN BAHÇELERİ.....	37
4.1 İRAN'A GENEL BAKIŞ	37
4.2 İRAN BAHÇELERİ	42
4.2.1 İran Bahçelerinin Tarih Boyunca Gelişimi	43
4.2.1.1 Eski Çağ İran Bahçeleri (MÖ 6. Yüzyıl- MS 7. Yüzyıl).....	44
4.2.1.2 Orta Çağ İran Bahçeleri (MS 7.yüzyıldan 16. yüzyılın başları) 48	
4.2.1.3 Yeni Çağ İran Bahçeleri (16.Yüzyıldan Günümüze Kadar).....	51
4.2.2 İran Bahçe Sanatında Bahçe Tipleri	53

4.2.2.1 Kullanım ve Yararlanma Açısından İran Bahçeleri.....	53
4.2.2.2 Coğrafik ve Topoğrafik Açısından İran Bahçeleri	58
4.2.2.3 Geometrik Açısından İran Bahçeleri	59
4.3 İRAN BAHÇELERİNİN TASARIM UNSURLARI VE İLKELER	61
4.4 İRAN BAHÇELERİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLKELERİ.	63
4.4.1 Çevresel Sürdürülebilirlik.....	63
4.4.2 Sosyal Sürdürülebilirlik	66
4.4.3 Ekonomik Sürdürülebilirlik.....	68
4.5 BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	69
BÖLÜM 5	71
5. UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİ'NDE YER ALAN İRAN BAHÇELERİ.....	71
5.1 İRAN BAHÇELERİNİN UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİ'NE SEÇİLMESİ İÇİN ÜSTÜN EVRENSEL DEĞERİ.....	73
5.2 UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNDE YER ALAN İRAN BAHÇELER'NİN GENEL VE YÖNETİMSEL DURUMU, PROJE KAPSAMINDA İNCELENMESİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	74
5.2.1 Pasargad Antik Bahçesi'nin İrdelenmesi	88
5.2.1.1 Pasargad Antik Bahçesi Hakkında Genel Bilgi ve Kısa Tarihçe	88
5.2.1.2 Bahçe tipolojisi, Yapısal Yerleşim ve Erişilebilirlik, Bahçenin Tasarım İlkeleri ve Mimari	90
5.2.1.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal	93
5.2.1.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri	96
5.2.1.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme	98
5.2.2 Bagh-e Eram'in İrdelenmesi	105
5.2.2.1 Bagh-e Eram Hakkında Genel Bilgi ve Kısa Tarihçe	105
5.2.2.2 Bahçe tipolojisi, Yapısal Yerleşim ve Erişilebilirlik, Bahçenin Tasarım İlkeleri ve Mimari	108
5.2.2.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal	112
5.2.2.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri	117
5.2.2.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme	120
5.2.3 Bagh-e Chehel Sotun'un İrdelenmesi.....	126

5.2.3.1 Bagh-e Chehel Sotun'un Genel Bilgi ve Kısa Tarihçesi	126
5.2.3.2 Bahçe tipolojisi ve Bahçenin Tasarım İlkeler	130
5.2.3.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal	132
5.2.3.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri	135
5.2.3.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme	137
5.2.4 Bagh-e Fin'in İrdelenmesi	143
5.2.4.1 Bagh-e Fin'in Genel Bilgi ve Kısa Tarihçesi	143
5.2.4.2 Bahçe tipolojisi ve Bahçenin Tasarım İlkeler	148
5.2.4.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal	152
5.2.4.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri	162
5.2.4.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme	165
5.2.5 Bagh-e Abas Abad'ın İrdelenmesi	173
5.2.5.1 Bagh-e Abas Abad'ın Genel Bilgi ve Kısa Tarihçesi	173
5.2.5.2 Bahçe tipolojisi ve Bahçenin Tasarım İlkeler	175
5.2.5.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal	180
5.2.5.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri	184
5.2.5.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme	187
5.2.6 Bagh-e Shahzadeh (Mahan)'in İrdelenmesi	192
5.2.6.1 Bagh-e Shahzadeh'nin Genel Bilgi ve Kısa Tarihçesi	192
5.2.6.2 Bahçe tipolojisi ve Bahçenin Tasarım İlkeler	193
5.2.6.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal	197
5.2.6.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri	200
5.2.6.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme	202
5.2.7 Bagh-e Dolat Abad'ın İrdelenmesi	206
5.2.7.1 Bagh-e Dolat Abad'ın Genel Bilgi ve Kısa Tarihçesi	206
5.2.7.2 Bahçe tipolojisi ve Bahçenin Tasarım İlkeler	208
5.2.7.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal	211
5.2.7.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri	214
5.2.7.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme	218
5.2.8 Bagh-e Pahlavanpur'un İrdelenmesi	224
5.2.8.1 Bagh-e Pahlavanpur'un Genel Bilgi ve Kısa Tarihçesi	224
5.2.8.2 Bahçe tipolojisi ve Bahçenin Tasarım İlkeler	226
5.2.8.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal	231
5.2.8.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri	234
5.2.8.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme	237
5.2.9 Bagh-e Akbariyeh'nin İrdelenmesi.....	242
5.2.9.1 Bagh-e Akbariyeh'nin Genel Bilgi ve Kısa Tarihçesi	242
5.2.9.2 Bahçe tipolojisi ve Bahçenin Tasarım İlkeler	246
5.2.9.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal	250
5.2.9.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri	254
5.2.9.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme	258

BÖLÜM 6	264
6.UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİ'NDE YER ALAN İRAN BAHÇELERİNİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN KURUM, UZMANLAR VE ZİYARETÇİLERİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	264
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	285
KAYNAKLAR.....	288
ŞEKİLLER KAYNAKÇASI	300
EKLER.....	304
EK A: TEZ KAPSAMINDA YAPILAN RÖPORTAJ	304
EK B: ANKET SORULAR	310
ÖZGEÇMİŞ.....	316

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1 Dünya Mirası Sözleşmesine Taraf Devletler Ve Miras Sayıları	29
Şekil 4.1 İranda 31 Eyalet Bölümü	38
Şekil 4.2 En Geniş Pers İmparatorluğunun Sınırları	39
Şekil 4.3 İran Platosunun Topoğrafik Yapısı	39
Şekil 4.4 2016 Verilerine Bağlı Köppen Kümelerine Göre İranın İklim Haritası	40
Şekil 4.5 ve 4.6 Bagh-e-Shahzadeh Ve Vaux-Le-Vicomte Karşılaştırması ...	42
Şekil 4.7 Bronz Çağa Ait Pişmiş Toprak Kase Üzerinden Charbagh Deseni ..	45
Şekil 4.8 Kil Kase Üzerinde Çizilmiş Olan Aşur Ve Babil'den Örnek Alınan Tabiat Park Örneği	45
Şekil 4.9 Pers Bitki Motiflerinden Süslemeler	46
Şekil 4.10 Fransız Mimar Eugène Flandin'in 1851'de Firozabad'daki Ardeshir Sarayı Eseri	47
Şekil 4.11 Firozabad Ateş Tapınağı Görüntüsü.....	47
Şekil 4.12 İran Bahçelerini Etkileyen Cennet Tasviri.....	49
Şekil 4.13 Şuş Şehrinde Şavver Sarayının Tarihi Kalıntıları	50
Şekil 4.14 Şavver Sarayının Üç Boyutlu Çizimi	50
Şekil 4.15 Yeni Çağ İran Bahçelerinden Bagh- e Shah Goli	52
Şekil 4.16 Makou Kenti Baghchejug Meyve Bahçesi	54
Şekil 4.17 Bir Yaşam Bahçesi Örneği Bagh-e-Amir,Tabas	55
Şekil 4.18 Ester-Abad Hükümet Bahçesi	56
Şekil 4.19 Tahran, Golestan Sarayında, Arg-e-Saltanat.....	56
Şekil 4.20 Yaşam- Hükümet Bahçe Örneği Bagh-e-No	57
Şekil 4.21 Shah Nemat-Allah-İ-Vali Mezarı, Mahan	58
Şekil 4.22 Hafeziyeh – Shiraz Mezarlık Bahçesi Örneği	58
Şekil 4.23 Kare Plan Düzeni İçin Örnek Şemalar	60
Şekil 4.24 İran Bahçelerinde Dikdörtgen Çahar-Bag Şemaları	61
Şekil 4.25 Bir Badgirin Çalışma Şeması	65

Şekil 4.26 Yazd Şehrinde Bir Badgirin Görüntüsü	65
Şekil 4.27 Bir Qanatın Çalışma Şeması	66
Şekil 4.28 Bir Dizi Qanatın Görseli	66
Şekil 5.1 İran Haritası Üzerinde UNESCO Tescilli İran Bahçeler	87
Şekil 5.2 Pasargad Antik Bahçesinin İran Sınırları İçerisinde Konumu	88
Şekil 5.3 Pasargad Antik Kentinden Bir Görüntü	89
Şekil 5.4 Pasargad, Perspolisten Bir Görüntü	90
Şekil 5.5 Pasargad Antik Bahçesi Plan Görünümü	91
Şekil 5.6 Pasargad Antik Bahçesinin Düzeni	92
Şekil 5.7 Pasargad Antik Bahçesi Kalıntıları	92
Şekil 5.8 Pasargad Antik Bahçesi Bina Kalıntıları	93
Şekil 5.9 Pasargad Antik Bahçesi Su Kanalları Kalıntıları	94
Şekil 5.10 Pasargad Antik Bahçesi Su Kanalları Kalıntıları	94
Şekil 5.11 Pasargad, Apadana Merdivenlerinde Bitkileri Tesvir Eden Taş Kabartmaları	96
Şekil 5.12 Pasargad Antik Bahçesinin Varsayılan Görüntüsü	98
Şekil 5.13 Pasargad Antik Bahçesi Koruma Zonu Ve Hava Fotoğrafı	101
Şekil 5.14 Pasargad Antik Bahçesi Tampon Zonu Fotoğrafı	105
Şekil 5.15 Bagh-e Eram'ın İran Sınırları İçinde Konumu	106
Şekil 5.16 Bagh-e Eram'ın Qajar Döneme Ait Fotoğrafı	107
Şekil 5.17 Bagh-e Eram'ın Planı	109
Şekil 5.18 Bagh-e Eram'ın Ana Yerleşimi ve Erişebilirliği	110
Şekil 5.19 Bagh-e Eram'ın Ana Binası, Revaklar ve Kemerleri	111
Şekil 5.20 Bagh-e Eram, Köşkün Sanat Eserlerinden Görüntü	112
Şekil 5.21 Bagh-e Eram'ın Ana Aks Üzeri Su Sistemi	113
Şekil 5.22 Bagh-e Eram, Ana Aks Üzerinde Su Kanalı	114
Şekil 5.23 Bagh-e Eram'ın Eğime Bağlı Kaskatlı Su Kanalları	114
Şekil 5.24 Kuş Bakışı Bagh-e Eram'ın Bitki Örtüsü	115
Şekil 5.25 Bagh-e Eram'ın Ana Aks Üzeri Bitki Düzeni	116
Şekil 5.26 Bagh-e Eram'de Turunç Meyvesi Toplanması	116
Şekil 5.27 Bagh-e Eram'ın Su Havuz Kanal Bağlantısı	118

Şekil 5.28 Bagh-e Eram’ın Kesişen Ana Ve Tali Su Kanalları	119
Şekil 5.29 Bagh-e Eram’ın Ana Aks Üzerinde Bitki Düzeni.....	120
Şekil 5.30 Bagh-e Eram’ın Koruma Zonu ve Hava Fotoğrafi Çakıştırması...	123
Şekil 5.31 Bagh-e Eram’ın Alçı Bezemelerinden Bir Görüntü	126
Şekil 5.32 Bagh-e Chehel Sotun’un İran Sınırları İçerisinde Konumu	127
Şekil 5.33 Naqsh-e Jahan Meydanına Kuş Bakışı	128
Şekil 5.34 Naqsh-e Jahan Meydanı Batısında Ali Qapu Saryı	128
Şekil 5.35 Chehel Sotun Sarayının Eski Görüntüsü.	129
Şekil 5.36 Chehel Sotun Sarayının Ana Bina Görüntüsü	130
Şekil 5.37 Chehel Sotun Sarayının Duvar Çizimleri	130
Şekil 5.38 Bagh-E Chehel Sotun’un Bahçe Planı.....	131
Şekil 5.39 Bagh-e Chehel Sotunun Ön Havuzu Görüntüsü.....	132
Şekil 5.40 Bagh-e Chehel Sotun’un Ana Pavilionundan Bakış.....	132
Şekil 5.41 Bagh-e Chehel Sotun’un Merkezi Havuzu.....	133
Şekil 5.42 Bagh-e Chehel Sotun’un Havuz Aksına Paralel Bitki Düzeni	134
Şekil 5.43 Bagh-e Chehel Sotun Ana Aks Üzeri Büyük Havuzu	135
Şekil 5.44 Bagh-e Chehel Sotun’un Ana Pavilon Restorasyonu	137
Şekil 5.45 Bagh-e Chehel Sotun’un Koruma Zonu ve Mevcüt Hava Fotoğrafi Çakıştırması	140
Şekil 5.46 Bagh-e Fin’in İran Sınırları İçinde Konumu	144
Şekil 5.47 Bagh-e Fin’in Eski Görüntüsü	145
Şekil 5.48 Bagh-e Fin’in Ana Köşküne Aks Üzerinden Bakış	146
Şekil 5.49 Bagh-e Fin Bahçe Planı	148
Şekil 5.50 Bagh-e Fin’in Ana Aks Üzeri Ağaç Alle Görüntüsü	149
Şekil 5.51 Bagh-e Fin’in Pavilion İçinden Bahçeye Geçişi	150
Şekil 5.52 Bagh-e Fin’in Ana Pavilon ve Bitki Düzeni	151
Şekil 5.53 Bagh-e Fin’in Fıskiyeli ve Durgun Su Öğeleri.....	153
Şekil 5.54 Bagh-e Fin’in Kaynak Su Havuzu Özel Detayları	155
Şekil 5.55 Bagh-e Fin’in Taşma Havuz Savak Detayı.....	155
Şekil 5.57 Bagh-e Fin’in Pavilon İçi Durgun Su Havuzu.....	158
Şekil 5.58 Bagh-e Fin’de Ana Aks Üzeri Bitki Dikimi	159

Şekil 5.59	Bagh-e Fin'in Çiçek ve Sebze Parterleri	160
Şekil 5.60	Bagh-e Fin'in Gölge Etkisi Yaratan Ağaçları	161
Şekil 5.61	Bagh-e Fin'in Bina ve Çevre Duvarı Tuğla İşçiliği.....	163
Şekil 5.62	Bagh-e Fin'in Yapı Materyalleri ve Sade İşçiliği	164
Şekil 5.63	Bagh-e Fin'in Güncel Durumu.....	170
Şekil 5.64	Ağaç Envanteri Çalışmasında Takılan Ağaç Künyesi	171
Şekil 5.65	Bagh-e Abas Abad'ın İran Sınırları İçerisinde Konumu	174
Şekil 5.66	Bagh-e Abas Abad Bahçe Planı	176
Şekil 5.67	Bagh-e Abas Abad Göl Üzerindeki Çartak (Dört Kemer) Binasının Bahçe Kalıntılarından Bir Görüntü	177
Şekil 5.68	Bagh-e Abas Abad Hamam Binası, Sınır Duvarları Ve Su İleti Sistemi Kalıntılarından Bir Görüntü	178
Şekil 5.69	Abas Abad Barajı ve Arkasında Oluşan Göleti.....	179
Şekil 5.70	Bagh-e Abas Abad'ın Merkezi Su Havuzu.....	181
Şekil 5.71	Su Sisteminin Seramik İleti Borular (Tanbusheh) İçin İnşaa Edilen Koruyucu Duvarı ve Boru Görüntüsü	182
Şekil 5.72	Bagh-e Abas Abad Su Gösteri Kanalları ve Şelale.....	184
Şekil 5.73	Bagh-e Abas Abad 'ın Doğal Bitki Örtüsü	184
Şekil 5.74	Bagh-e Abas Kademeli Bahçe Düzenini	186
Şekil 5.75	Bagh-e Abas Abad'ın Güncel Durumu.....	189
Şekil 5.76	Bagh-e Shahzadeh'nin İran Sınırları İçerisinde Konumu.....	193
Şekil 5.77	Bagh-e Shahzadeh Bahçe Planı	194
Şekil 5.78	Bagh-e Shahzadeh'nin Kademeli Süs Havuzları	195
Şekil 5.79	Bagh-e Shahzadeh'nin Üst Giriş Alanı ve Ana Binası	196
Şekil 5.80	Bagh-e Shahzadeh'nin Alt Girişinde Oval Havuzu.....	196
Şekil 5.81	Bagh-e Shahzadeh'nin Ana Su Ekseni	198
Şekil 5.82	Bagh-e Shahzadeh'nin Ana Aks Üzeri Bitki Düzeni	198
Şekil 5.83	Bagh-e Shahzadeh'nin Genel Bitki Düzeni	199
Şekil 5.84	Bagh-e Shahzadeh'nin Genel Bitki Düzeni	201
Şekil 5.85	Bagh-e Shahzadeh'in Güncel Durumu.....	203
Şekil 5.86	Bagh-e Dolat Abad'ın İran Sınırları İçerisinde Konumu	207

Şekil 5.87 Bagh-e Dolat Abad Bahçe Planı	210
Şekil 5.88 Bagh-e Dolat Abad 'ın Badgir ve Ana Aksı	210
Şekil 5.89 Bagh-e Dolat Abad 'ın Ana Fıskiyeli Su Havuzu	212
Şekil 5.90 Bagh-Ee Dolat Abad 'ın Gölge Ağaçları, Meyve Ağaçları ve Süs Bitkileri Bir Karede	213
Şekil 5.91 Bagh-e Dolat Abad, Mimari Detaylarından Bir Örnek	215
Şekil 5.92 Bagh-e Dolat Abad, İç Mekan Su Havuzu	217
Şekil 5.93 Bagh-e Dolat Abad'ın Güncel Durumu	221
Şekil 5.94 Bagh-e Pahlavanpur'un İran Sınırları İçerisinde Konumu	225
Şekil 5.95 Bagh-e Pahlavanpur Bahçe Planı	227
Şekil 5.96 Bagh-e Pahlavanp'un Çevre Duvarları ve Ana Girişi	228
Şekil 5.97 Bagh-e Pahlavanp'un Çınarlı Aksları	228
Şekil 5.98 Bagh-e Pahlavanp'un Örnek Hizmet Alanlarından	229
Şekil 5.99 Bagh-e Pahlavanp'un Ana Binasının İç Avlusu	230
Şekil 5.100 Bagh-e Pahlavanp'un Su Aksının Devamlılığı	231
Şekil 5.101 Bagh-e Pahlavanp'un Su Aksının Devamlılığı	233
Şekil 5.102 Bagh-e Pahlavanp'da Ağaçlar Ve Kertlerin Düzeni	233
Şekil 5.103 Bagh-e Pahlavanp'un Entegre Yapı ve Çevre İlişkisi	235
Şekil 5.104 Bagh-e Pahlavanpur'un Güncel Durumu	240
Şekil 5.105 Bagh-e Akbariyeh'nin İran'daki Konumu	243
Şekil 5.106 Bagh-e Akbariyeh'nin Eski Görüntüsü	244
Şekil 5.107 Bagh-e Akbariyeh'nin Tören Binası	245
Şekil 5.108 Bagh-e Akbariyeh'nin Kamuya Açık Bölümleri	246
Şekil 5.109 Bagh-e Akbariyeh Bahçe Planı	247
Şekil 5.110 "Mahtabi" Alanını Anlatan Çizim	249
Şekil 5.111 Bagh-e Akbariyeh "Mahtabi" Alanını Görüntüsü	249
Şekil 5.112 Bagh-e Akbariyeh'nin Orta Avludaki Havuzu	251
Şekil 5.113 Bagh-e Akbariyeh'nin Arka Avlu Havuzu	251
Şekil 5.114 Bagh-e Akbariyeh'nin Ağaç ve Çalı Düzeni	253
Şekil 5.115 Bagh-e Akbariyeh'nin Meyve Ağaçları Ve Kartleri	253
Şekil 5.116 Bagh-e Akbarieh'nin Ön Avlusundan Bir Kare	255

Şekil 5.117 Bagh-e Akbarieh'nin Ana Giriş Kapısı	256
Şekil 5.118 Bagh-e Akbarieh'nin Mimari Ve İşçilik Detayları.....	257
Şekil 5.119 Bagh-E Akbariyeh'in Güncel Durumu	261

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Tezin Akış Şeması	6
Tablo 5.1 HCAUP Tarafından Planlama Prosedürü (UNESCO, 2011).....	81
Tablo 5.2 Ulusal İran Bahçeleri Merkezinin ICHHTO'daki Konumu (UNESCO, 2011)	83
Tablo 5.3 İran Bahçelerinin yönetim şeması (UNESCO, 2011).....	84
Tablo 5.4 Örnek Bahçelerin Buldukları İller, Konum Koordinatları Ve Toplam Alan Bilgileri (Dadras, 2024).....	87
Tablo 5.5 Pasargad Antik Bahçesinin Güncel Durum Değerlendirmesi	103
Tablo 5.6 Bagh-e Eram'ın Güncel Durum Değerlendirmesi.....	125
Tablo 5.7 Bagh-e Bagh-e-Chehel Sotun'un Güncel Durum Değerlendirmesi	141
Tablo 5.8 Bagh-e Fin'in Tarihi Gelişim Dönemleri (Dadras, 2022)	147
Tablo 5.9 Bagh-e Fin'in Güncel Durum Değerlendirmesi	172
Tablo 5.10 Bagh-e Abas'ın Güncel Durum Değerlendirmesi	191
Tablo 5.11 Bagh-e Shahzadeh'in Güncel Durum Değerlendirmesi	205
Tablo 5.12 Bagh-E Dolat Abad'ın Güncel Durum Değerlendirmesi	223
Tablo 5.13 Bagh-e Pahlavanpur'un Güncel Durum Değerlendirmesi	241
Tablo 5.14 Bagh-e-Akbariyeh'nin İşlevsel Zonları	258
Tablo 5.15 Bagh-e Akbariye'nin Güncel Durum Değerlendirmesi	262
Tablo 6.1 Anket Yapılan Grupların (Uzmanlar Ve Ziyaretçiler) Dağılımı ...	265
Tablo 6.2 Dünya Miras Listesinde Yer Almak İçin Belirlenen Kavramların Yeterlilik Oranı.....	265
Tablo 6.3 İranın Dünya Miras Listesinde Bulunan Alanların Yeterlilik Oranı	266
Tablo 6.4 : Dünya Miras Listesinde Yer Almanın, İran Bahçelerinin Tarihi Ve Doğal Değerlerinin Sürdürülebilirliği Kapsamında Desteklediği Yönler.....	268

Tablo 6.5 Dünya Miras Listesi'nde Yer Almanın İran Bahçelerinin Tarihi Ve Doğal Değerleri Üzerinde Yarattığı Olumlu ve Olumsuz Etkiler	269
Tablo 6.6 Dünya Miras Listesine Alınmış Bahçelerin Listedden Çıkarılmasının, Eserin İmajı Üzerindeki Etkisi	270
Tablo 6.7 Dünya Miras Listesine Giren İran Bahçeleri Hakkında Bilgi Sahipliliği	271
Tablo 6.9 Dünya Miras Alanlarında Gerçekleştirilen Projeler Hakkındaki Görüşler	273
Tablo 6.10 Koruma ve Yönetim Konusunda Yapılan Çalışmaların Yeterlilik Oranı	274
Tablo 6.12 Dünya Mirası Listesine alındıktan yaklaşık 10 sene sonra tescilli bahçelerin kentsel ekosistem servislerine katkısının hissedilebilirliği	275
Tablo 6.13 Uluslararası Bir Organizasyona Dahil Olmanın Ülke Koruma Politikaları Üzerindeki Yaptırımı	276
Tablo 6.14 Tarihi Ve Doğal Değerleri Koruma Politikaları Konusunda Gerçekleştirilen Çalışmaların Yeterlilik Oranı	276
Tablo 6.15 Koruma Konusunda Merkezi ve Yerel Yönetimlerin İdari Yönden İradelerinin, Yaptırımlarının Ve Denetlemelerinin Yeterliliği	277
Tablo 6.16 Bahçeleri Koruma Konusunda Yapılan Projelerin Yapım ve Uygulama Süreçlerinde Halkın Katılım Oranı İle İlgili Görüşler	278
Tablo 6.17 Doğal ve Kültürel Değerlerin Uluslararası Bir Organizasyon Tarafından Tescillenmesinin Aidiyet Duygusuna Etkisi	278
Tablo 6.18 Dünya Miras Listesinde Yer Almasının Koruma Ve Kullanım Açısından Bahçelere Sağladığı Avantajların Değerlendirilmesi	279
Tablo 6.19 Dünya Miras Listesi Aday Dosyasında Yer Alan Koruma Önerilerine Uyum ve Başarı İle İlgili Görüşler	280

KISALTMALAR LİSTESİ

UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu

WHC : Dünya Miras Merkezi

DMA : Dünya Miras Alanları

DML : Dünya Miras Listesi

AYP : Alan Yönetim Planı

TADML : Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi

ICOMOS : Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi

ICCROM : Uluslararası Kültürel Varlıkların Restorasyonu Ve Korunması

IUCN : Dünya Doğayı Koruma Birliği

WCED: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu

ICHHTO: İran Kültür Mirası, El Sanatları ve Turizm Müsteşarlık

HCAUP: İran Mimarlık ve Şehir Planlama Yüksek Kurulu

MHUD: İran Konut ve Şehircilik Bakanlığı

HUDO: İran Konut ve Kentsel Gelişim Komitesi

ISMEO: İtalyan Yakın ve Uzak Doğu Enstitüsü

BÖLÜM 1

1. GİRİŞ

Tarihi değerlerin korunması, bir toplumu ve onu oluşturan değerleri ve bu değerlerin içerdiği tüm dinamikleri göz önünde bulundurarak korumayı ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için en temel araç, bu değerlerin toplumsal ve mekansal yaşamın bir parçası haline getirilmesidir. Bu bağlamda, İran, M.Ö. 4000'lere kadar uzanan tarihi ve geleneksel yerleşimleri ve değerleriyle dünyanın en eski uygarlıklarından biridir. İran platosunun yüksek ovaları ve geniş çöllerinden oluşan sert iklimi ve zor coğrafi koşullarında yaşayan insanlar, inançları doğrultusunda İran mimarisini ve edebiyatını şekillendirmişlerdir. İran bahçeleri, sanatta yankı bulan soyut bir özlem olan cenneti temsil etmektedir.

Geleneksel İran mimarisi ve bahçe sanatında, mekansal kurgu ve görsel kombinasyonun hareket, dinamizm, simetri, denge ve koruma gibi tüm temel kavramlar güçlü ve anlamlı bir şekilde yer almaktadır. Uyum ve düzen sınırlarını aşan, mahremiyet ve saygıyı çağrıştıran, fonksiyonel ve faydalı, gereksizlikten ve aşırılıktan uzak, kendi kendine yeten bir özellik içermektedir. İslam Dönemi İran Mimarisinin izleri ülkenin birçok yerinde görülebilen yöre halkının bilime bakış açısı, sanat zevki ve estetik anlayışlarını yansıtmaktadır. UNESCO tarafından İnsanlık Mirası olarak ilan edilen birçok yapı ve bahçenin sürdürülebilirlik ilkelerine bağlı olması, günümüze kadar ayakta kalan eserlerin kavramsal bir olgu olarak tanımlanabilir.

Sürdürülebilirlik, çağdaş yaşamın tüm alanlarını etkileyen önemli bir kavramdır. Çevreyle güçlü bir etkileşim içinde olan yeşil alanların sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri ihmal edilemez. Günümüzde ortaya çıkan çevresel sorunlar, geçmişte doğal koşullara uyum sağlayan ve sürdürülebilir bir yapıya sahip olan geleneksel düzenlerin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Özellikle tarihi değeri olan yerler, fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik

ve teknolojik koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Tarihi değerlerin kaybolması, bir ulusun kimliğinin kaybı anlamına gelmektedir.

Kuruluş Sözleşmesinde belirtildiği gibi UNESCO'nun temel misyonu, eğitim, bilim, kültür, iletişim ve enformasyon yoluyla, küresel barışın tesisine, fakirliğin ortadan kaldırılmasına, sürdürülebilir kalkınmaya ve kültürlerarası diyalogun sağlanmasına katkıda bulunmak olarak özetlenebilir (Resmi Gazete, 6316). Dünya Mirası Alanları listesinde yer alan İran Bahçeleri, gerçekleştirilen çalışmaların başlangıcından günümüze kadar geçen süreçte önemli bilimsel projeler geliştirilip uygulanmış olmasına ve UNESCO'nun teşvik edici uyarılarına rağmen süreklilik ve sürdürülebilirlik anlamında başarılı bir şekilde yönetilememiştir.

“Evrensel değerlere sahip olan alanların Dünya Mirası listesine alınması, İran Bahçelerinin sürdürülebilir yönetiminde olumlu etkiler sağlamakta mıdır?” Araştırmaya yön verecek bu temel sorunun cevabı olabilir. Bu araştırma kapsamında cevaplanan bu temel soru Dünya Mirası statüsünün alanların sürdürülebilir yönetimi üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve bu alanların korunması için daha etkili stratejiler geliştirilmesine yardımcı olabilir. İran Bahçeleri gibi eşsiz değerler ve özel yerler, kendi kimliklerini ve sosyal davranışlarını içerir. Bu nedenle daha kapsamlı araştırmalarda İran bahçelerindeki sürdürülebilirlik faktörlerini çağdaş paradigmalara göre modellenmesi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için yararlı olacaktır.

1.1 TEZİN AMACI

Özellikle tarihi yerleşmelerde mevcut yeşil ve açık alanlarının korunması, ekolojik sürdürülebilirlik açısından önem taşır. Nüfus artışıyla birlikte yapısal dokunun plansız yoğunlaşması sonucu, şehirlerin sosyal ve fiziksel nefes alma sahaları olan kentsel açık ve yeşil alanların geliştirilmesi giderek zorlaşmaktadır. Genellikle tarihi dokuların en erişilebilir noktalarında yer alan ve günümüze kadar varlığını sürdürebilen küçük ölçekli yeşil alanların korunması, sıkışık kentlerde doğanın varlığını devam ettirmesi açısından kritik

bir rol oynamaktadır. Dünyanın geleceğini tehdit eden çevresel problemlerle karşı karşıya kalınması, sürdürülebilir kent olgusundaki ekosistemlerin geliştirilmesi ve korunmasını giderek daha fazla ilgi alanı haline getirmektedir. Evrensel değerlere sahip kentsel açık ve yeşil alanların koruma sınırlarının bağlayıcı biçimde belirlenmesi ve çevresinde tampon zonlarının korunması, giderek artan yoğun ve negatif kentsel gelişimin etkilerini korunmuş ekolojik alanlardan uzak tutarak çok işlevli peyzaj alanlarının gelişimini sağlar.

Bu çalışma, UNESCO Dünya Mirası olarak tescillenen dokuz İran bahçesinin fiziksel, ekolojik ve sosyo-ekonomik değerlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, bu bahçelerin tasarım özelliklerini ve sürdürülebilirlik kaynaklarını değerlendirirken, UNESCO listesine dahil edilmelerinin ardından yönetim ve koruma stratejilerini sürdürülebilirlik açısından analiz etmeyi hedeflemektedir.

Araştırmada, zorlu koşullarda varlığını sürdüren İran Bahçelerinin tasarım avantajlarını miras olarak anlamaya ve modern yaklaşımlarda ekolojik ve sürdürülebilir tasarım anlayışının önem ve değerlerine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Hızla gelişen yaşam alanlarını çevresel problemler karşısında destekleyebilecek ve gelecekteki uygulamalara ışık tutacak kalıplara ulaşmak mümkündür. Geleneksel yöntemlerle oluşturulan yeşil alanların sahip olduğu fiziksel, ekolojik, ekonomik ve sosyal değerler bilinçli bir şekilde alınan uluslar arası desteklerle sürdürülebilir kent olgularını geliştirmek mümkündür. Araştırma sonucunda evrensel değerlere sahip olan alanlarda sürekli ve planlı şekilde yönetilen koruma ve kalkınma politikalarının sürdürülebilir çok işlevli peyzaj alanlarının gelişmesine ve o alanın ekolojik, ekonomik ve sosyal işlevlerini entegre biçimde yönetilmesine ışık tutması hedefleniyor.

1.2 TEZİN KAPSAMI

İran bahçeleri, doğanın kusursuz bileşenlerinin Pers zanaatkarlığıyla birleşerek ortaya çıktığı birer sanat eseridir. Kullanım amaçlarına yönelik olarak, farklı çağlarda İran platosunun değişken coğrafi, topografik ve iklim

koşullarına bağlı olarak oluşan ve geliştirilen İran bahçe unsurları, paradigmlar ve ilkeler sonucunda her zaman sürdürülebilir bir tasarım ürünü ortaya çıkarmıştır. İran Ulusal Kültür Mirası müsteşarlığı arşivlerine bağlı önemli bölgelerde yer alan 239 İran Bahçesi kayıtlara alınmıştır. Ulusal yönetimler tarafından bahçelerin karşılaştırmalı analiz yapıldığında ortaya çıkan benzer yönlerine bağlı kapsamlı kategorize edilmeleri mümkün olsada her biri güçlü yönleriyle farklılıklar göstermektedir. Detaylı başlıklar altında bakıldığında ise 2011 yılında (otuz beşinci oturum sırasında), 1372 Kayıt numarası ile UNESCO Dünya Mirası Listesine dahil edildi. İran Bahçe Sanatı ve 9 örnek İran bahçesi listesinin incelenmesine karar verilmiştir (UNESCO, 2011).

Bu tez 6 bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü olan birinci bölümde tezin amacı, kapsamı ve araştırmayı şekillendiren yöntemi tanımlanmıştır.

Tanımlar ve kavramları içeren ikinci bölümde konuya ilgili ve uygun biçimde Kültür, Kültürel Miras ve Kültürel Mirası Koruma Anlayışı Kavramları, Sürdürülebilirlik Kavramı ve Çevresel Sürdürülebilirlik İlkeleri, Sürdürülebilir Yönetim Anlayışı, Temel İlkeler ve Uygulama Alanları, Sürdürülebilirlik ve Koruma İlişkisi, Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve son olarak Peyzajda Sürdürülebilirlik Kavramı, Sürdürülebilir Peyzaj İlkeleri ve Sürdürülebilir Çok İşlevli Peyzaj tanımları ve kavramları açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise Uluslararası bir kuruluş olarak UNESCO Dünya Miras Merkezi, Dünya Mirası kavramı ve UNESCO listesinde yer alan değerlerin genel kriterleri incelenerek, UNESCO doğal ve kültürel dünya mirasının korunması sözleşmesi ve üstün evrensel değere sahip olma kriterleri ve 9 İran bahçesinin yer aldığı UNESCO dünya mirası listesi, dünya mirası listesine girme ve listesinden çıkarılma koşulları ele alınmıştır.

Dördüncü Bölümde genel bir bakışla İrani tanımak için ülkenin sınır ve komşulukları, topoğrafya, ikliminin yanı sıra İran bahçeleri, bu bahçelerin farklı çağlarda gelişimi, İran Bahçe Sanatında Bahçe Tipleri, coğrafik, topoğrafya, konumlandırma, kullanım ve yararlanma açısından İran Bahçelerinin analizi yapılırken bahçeler geometrik açıdan da irdelenmiştir.

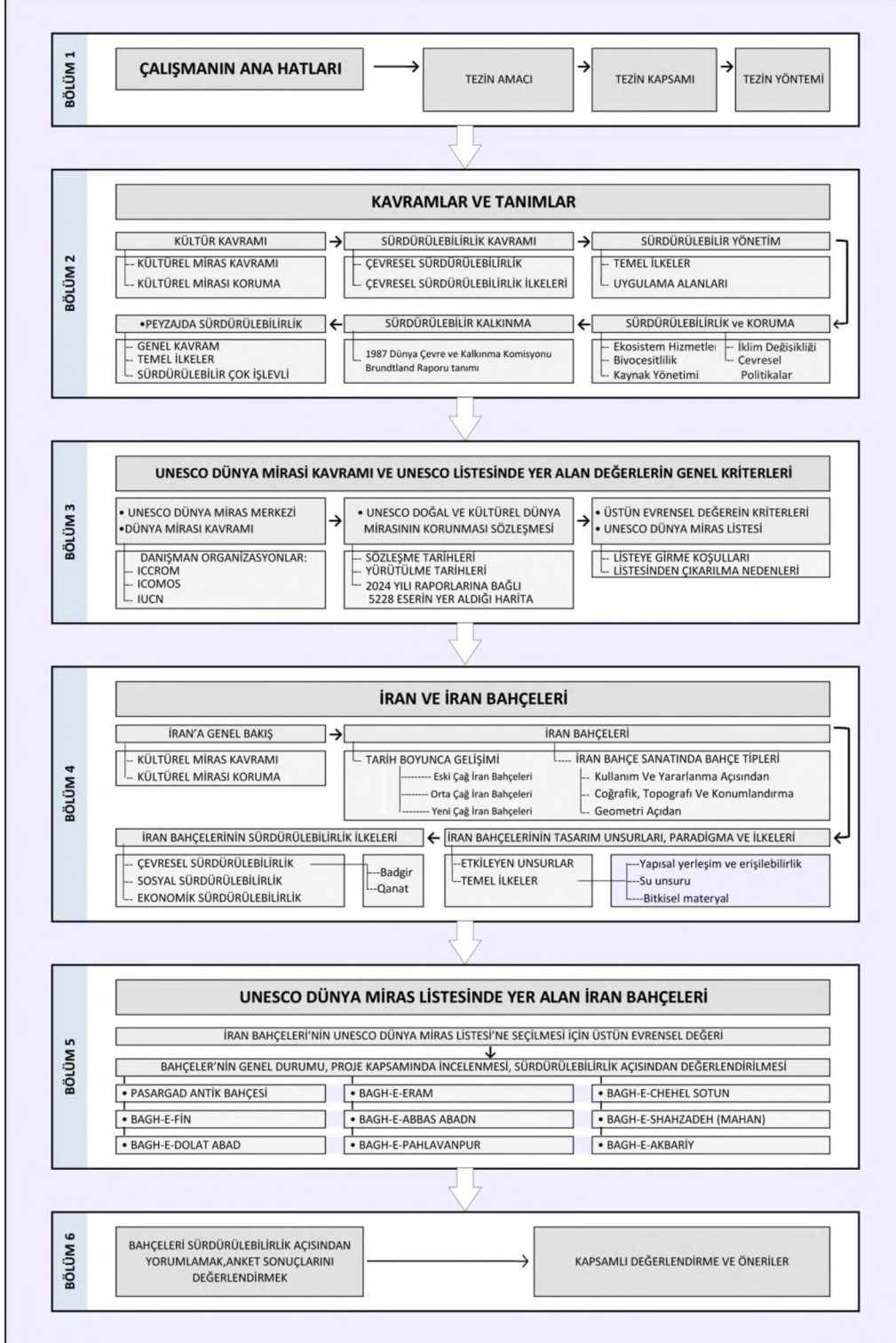
Tasarım açısından paradigma ve ilkeler üzerinde yapılan araştırmanın devamında İran Bahçelerinin Sürdürülebilirlik ilkeleri Çevresel, Sosyal ve Ekonomik Sürdürülebilirlik başlıkları altında incelenmiştir. Ulusal kaynaklarda tescilli benzer İran bahçelerinin genel özellikleri araştırılırken İran bahçelerinin UNESCO dünya miras listesine seçilmesi için sahip oldukları üstün evrensel değeri irdelenmiştir.

Beşinci bölüm özellikle dünya miras listesinde yer alan 9 İran Bahçesinin genel bilgi ve kısa tarihçeleri, doğal ve kültürel miras kriterleri, bahçe tipolojisi, her bahçenin tasarım ilkeleri, yapısal yerleşim ve erişe bilirligi, tasarımında etkili su unsuru, bitkisel materyal, yapım metodu ve işçiliği, koruma durumunun özeti ve sürdürülebilir yönetim açısından değerlendirmesi konu edildikten sonra o bahçenin mevcut kullanım durumunu incelemektedir.

Altıncı bölümde, İranda gerçekleştirilen kapsamlı bir alan gezisi ile bu gezi sırasında yetkili ve sorumlu kişilerin katılımıyla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen genel ve detaylı bilgileri içeren anket sonuçları sunulmuştur. Bu anket sonuçları doğrultusunda, UNESCO Dünya Mirası Listesinde yer alan İran bahçelerinin sürdürülebilir yönetim açısından sağladığı avantajlar ve karşılaştığı dezavantajlar, ilgili kurumlar ve alanında uzman kişilerin görüşlerine dayalı olarak detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Dünya Miras Komisyonu tarafından yapılan uyarılar doğrultusunda gerçekleştirilen çeşitli eylem ve projelerin detaylı bir analizi, bu araştırma kapsamında ele alınan konulardan elde edilen bulgular ile birlikte kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda ortaya çıkan öneriler ise, çalışmanın sonuç bölümünde sunulmuştur (Tablo 1.1).

Tablo 1.1: Tezin Akış Şeması

1.3 TEZİN YÖNTEMİ

Bu tez kapsamında ilk olarak ayrıntılı literatür çalışması yapılmıştır. Bu bağlamda çok derin ve geniş bir konu olan İran Bahçeleri ile ilgili daha önceden yazılmış tez ve yayınlanmış makaleler incelenmiş mevcut değerlendirmeler gözden geçirilmiştir. Eski çağlarda İran Bahçelerini araştıran tarihçiler, gezginler ve bilim insanlarının farklı lisanlarda yayınlanan yazıları ve kitapları araştırılırken, konu ile ilgili kütüphane taraması sonucunda Türkiye ve İran Kütüphanelerinde mevcut kitap ve elektronik yayınlar incelenmiştir. Türkçe ve İngilizcenin yanı sıra özellikle Farsça ve bazı Fransızca kitaplar ve makaleler taranmıştır. Tahran ziyaretinde İran Milli Kütüphane kaynakları araştırılarak literatür araştırmalarına ağırlık verildi ve farsça kaynaklar yerinde incelendi.

İkinci aşamada, uluslararası bir örgüt olan UNESCO'nun genel işleyişini ve mevcut durumunu net bir şekilde ortaya koyabilmek için, UNESCO Dünya Mirası Listesinde yer alan benzer evrensel değerlere sahip alanlarda gerçekleştirilen projeler, yasal ve politik sistemler, seçilme koşulları ve genel işleyişler, resmi yayınlar ve internet sitelerinden incelenerek Dünya Miras Listesinde yer almanın avantaj ve dezavantajları irdelenmiştir.

Üçüncü konu başlıklarına bağlı genel kavramlar ve terimler ilgili bilimsel kaynaklar incelenerek düzenlenmiş ve tezin geniş kavramsal bölümü bu araştırma kapsamında yeterli bilgileri aktaracak düzeyde hazırlanmıştır.

Dördüncü bölümde, 2011 yılında İran Bahçelerinin Dünya Mirası Listesine seçilmesi için yaklaşık 1106 sayfalık bir rapor olarak hazırlanan 1372 numaralı adaylık dosyası incelenmiş, evrensel değerlere sahip 9 İran bahçesinin genel ve detaylı özellikleri üzerinde bir ön çalışma yapılarak saha ziyareti için temel bir taslak oluşturulmuş ve 7 bölgede yer alan 9 bahçenin saha çalışmaları ile sorular ve sorunların yerinde tespiti için bir program geliştirilmiştir (UNESCO, 2011).

Beşinci aşamada planlanan yerel ziyaretler Pandemi dönemi ile birlikte COVID-19 Tedbirleri Kapsamında uluslararası ve ulusal seyahatlere getirilen

kısıtlamalar sonucunda ertelenen seyahatle birlikte yerel yönetimler ve ilgili kişilerle mail ve uzaktan kurulan sanal bağlantılarla iletişime geçilerek araştırma süreci ilerletilmiştir. 2021 yılında uluslararası seyahat kısıtlamasının kaldırılması sonucu Mayıs 2021’de İran Kültürel Miras, Turizm ve El Sanatları Bakanlığı yetkilileri tarafından özel olarak alınan kamu alanları ziyaret belgesi ile Pandemiden dolayı ziyaretin yasak olduğu Bahçeleri incelemek amacıyla Tahrana ulaştıktan sonra 10 günlük bir gezi rotası hazırlanmış ve randevulu görüşmeler planlanmıştır. Bu süreç Güney Horasanın Birjand şehrine gününbirlik uçak seyahatiyle başlamış; ikinci olarak Hazar bölgesinde Mazandaranın Behşehr kentine gününbirlik araç yolculuğu yapılmış ve görüşmeler sağlanmıştır. Genel ring rota 7 günlük kara yolculuğu İranın başkenti Tahran’dan başlayarak, Kaşan, İsfahan, Yazd, Kerman, Şiraz ve Tehran olarak tamamlanmıştır.

Her kentte önceden alınan izinlere bağlı yerel yönetim eşliğinde saha ziyareti, incelemeler, fotoğraf ve video çekimleri gerçekleştirilmiş; ardından yapılan araştırmanın hedefleri anlatılarak idari birimlerden ilgililerle konular hakkında bilgi alışverişi yapılmıştır. Araştırmanın çoğu bahçenin genel ziyarete açık olmadığı dönemde yapılması nedeniyle anketler yerinde gerçekleştirilememiş, sadece yetkililerin genel bilgi ve görüşleri detayları kayda alınmıştır.

Tez araştırması kapsamında konuyla ilgili hazırlanan anket soruları e-mail yolu ile İrandaki ilgili kişilerden oluşan anket grubuna gönderilmiş ve her birey fiziki çıktı olarak anket sorularını cevapladıktan sonra posta yolu ile anket formunu verilen Tahran adresine göndermiştir. 20 soruluk Anket çalışması kapsamında 26 uzman/akademisyen ve 54 ziyaretçi olmak üzere toplam 80 kişinin değerlendirmelerine başvurulmuştur.

BÖLÜM 2

2. KAVRAMLAR VE TANIMLAR

Sürdürülebilirlik, çağdaş yaşamın tüm alanlarını etkileyen önemli bir kavramdır. Çevreyle güçlü bir etkileşim içinde olan yeşil alanların sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri ihmal edilemez. Günümüzde ortaya çıkan çevresel sorunlar, geçmişte doğal koşullara uyum sağlayan ve sürdürülebilir bir yapıya sahip olan geleneksel düzenlerin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Özellikle tarihi değeri olan alanlar fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Tarihi değerlerin kaybolması, bir ulusun kimliğinin kaybı anlamına gelmektedir.

2.1 KÜLTÜR KAVRAMI, KÜLTÜREL MİRAS KAVRAMI VE KÜLTÜREL MİRASI KORUMA ANLAYIŞI

Kültür Kavramı: Tarih boyunca yaşamını sürdüren ve gelişen bir ulusun duygu ve düşüncelerini, ahlak, inanç ve hukukunu aktaran her türlü gelenek, yaşam tarzı, sanat anlayışı ve değerlerini yansıtan eylemlerini vurgulayan ve tanımlayan, o toplumun kültürü olarak adlandırılır. İnsanoğlunun gelişimi ile doğru orantılı olarak kültürün kapsamı da gelişmiş, geleneksel tanım ve kaynaklar çeşitlenerek kültür kavramı parçalara bölünmüş ve her bir disiplin sistemi için özelleşmiştir. Kentsel kültür bakış açısını en objektif şekilde özetleyen tanım ise Marx tarafından verilmiştir: “Kültür, doğanın yarattıklarına karşılık, insanın yarattığı her şeydir” (Uygur, 1997). Kültürel kimlik belirli bir topluluğun kendilik algısı ve aidiyet duygusuyla ilişkilidir ve kolektif bellek ile inşa edildiler. Gelenekler, kültürel anlamın kuşaklara aktarılması ve canlandırılması kolektif belleğin konusudur. Bu bellek ise anıtlar, mezar taşları ve tapınaklar gibi anlam içeren birtakım sembollerden; anılar, sanat eserleri, töreler, değerler, inançlar ve geleneklerden oluşmaktadır. Bu yapılar,

oluşturduğu “ortaklık” ve “aidiyet” duygusuyla bireyleri teklikten “biz” noktasında birleştirir ve böylece kimliği inşa eder. Mekânsal imgeler ise kolektif belleğin üzerinde önemli bir rol oynar (Tekin, 2024).

Kültürel Miras Kavramı: Geçmişten günümüze aktarılabilen kültürel değeri somut eserler (eski yapılar vb.) veya soyut eserler (bir toplumun gelenek ve yaşam tarzını kapsayan görenekler) oluşturur. Kültürel miras, bir toplumun tarih boyunca biriktirdiği ve gelecek nesillere aktardığı kültürel değerlerin bütünüdür. Kültürel miras kavramı, 1972 tarihli "Dünya Kültür ve Doğal Mirası Koruma Hakkındaki UNESCO Konvansiyonu"nda korumaya değer olarak nitelendirilen alanların gündeme gelmesiyle daha da önem kazanmıştır. UNESCO, “miras” kavramını geçmişten gelen, bugün birlikte yaşadığımız ve gelecek nesillere aktaracağımız kalıt olarak tanımlamaktadır. Kültürel miras ise tarihi ve yapılaşmış çevreyi oluşturan anıtlar, mimari değeri olan yapı grupları ve alanlar olarak tanımlanmaktadır (UNESCO, 1972). Ayrıca, ulusal kaynaklarda kültürel miras, “geçmişten miras alınan ve farklı nedenlerle geleceğe miras bırakılmak istenen, fiziksel olarak var olan ve insanlar tarafından yapılmış her türlü eserler ile bir topluma ait değerler bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009,s.3)

Kültürel Mirası Koruma Anlayışı: Kültürel mirasın muhafazası, insanlığın geçmişten devraldığı kültürel değerlerin, geleneklerin, sanat eserlerinin, tarihî mekânların ve diğer mühim unsurların gelecek nesillere aktarılması ve korunması sürecini ifade eder. Bu, bir toplumun kimliğini, tarihini ve değerlerini sürdürebilmesi için hayati bir öneme sahiptir. UNESCO’nun tanımına göre toplumsal, ekonomik, kültürel ve doğal koşullara göre yaratılan değerlerin insanlığa aktarılması için ortaya çıkan ve günümüzde ulusal ve uluslararası kademelerde yürütülen bir olgudur. Korunacak varlıklar ve korumanın amacına göre farklı yaklaşımlar vardır. Korunacak değerler ve amaçları şu şekilde tanımlanabilir: Geçmişin hatırlanması için tarihî belgelerin güvence altına alınması,

- İnsanlığın yaratabileceği tüm kaynakların korunması,
- Sanat eserlerinin güvenliğinin sağlanması,

- İçinde bulunulan ve korunacak değerler taşıyan çevredeki olumsuz değişimlerin denetlenmesi,
- Sosyal ve geleneksel yaşam biçiminde oluşabilecek değişim ve tahriplerin önlenmesi,
- Kültürel kavramların, gelenek, görenek ve düşüncelerin sürdürülmesi demektir (Zeren, 1981).

Korumanın asıl amacı, doğal ve tarihî zenginliklerin muhafaza edilerek hayatta kalmalarının sağlanması ve bu vesileyle gelecek kuşaklara aktarılmasıdır. Ülkemiz, tarihî ve kültürel değerler bakımından oldukça zengin olup, yerleşim yerlerinin neredeyse tamamında korumaya konu olabilecek alanlar mevcuttur. Bina ve yerleşim ölçeğinin dışında planlamaya konu olan orman varlığı, tarım alanları, içme ve kullanma suyu kaynakları, sulak alanlar, flora ve fauna varlığı, kıyılar ile geçmişten günümüze ulaşabilen tarihî ve kültürel mirasın pek çoğunu aynı yerleşimde bulmak mümkündür. Korumaya çalıştığımız değerler bir nesne veya obje olmakla beraber, koruma bir süreçtir. Korunan süreç insanoğlunun gelenek, görenek ve hayat tarzını yansıttığı için kültürü simgeler. Bu bağlamda, koruma kavramı, kültürel bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkmakta ve koruma, kültürel anlamda tek boyutlu bir yaklaşım olmayıp, kentsel yaşamın sürekliliğini sağlayan, ekonomik ve toplumsal süreçleri de kapsamaktadır.

2.2 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI, ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE İLKELERİ

Sürdürülebilirlik Kavramı: Günümüzün gereksinimlerini karşılamak için doğal kaynaklar, enerji ve çevreyi gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yetisini tehlikeye atmadan tüketmeyi ifade eden çok boyutlu ve geniş bir kavram olarak sürdürülebilirlik karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin, toplumun, yetkililerin ve yönetimlerin ortak tutum ve çabasıyla geliştirilebilecek uzun vadeli bir hedef olup, gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmayı amaçlar. Sürdürülebilirlik fikri, küresel, ulusal ve bireysel

boyutta kararların alınması için yönlendirici olabilir (Berg, 2019).

Sürdürülebilir bir gelişim için, sürdürülebilirliğin ana bileşenleri olan çevresel koruma, ekonomik aktivite ve sosyal refah kavramlarının anlaşılması ve benimsenmesi gerekmektedir. Zira sürdürülebilir gelişmenin sağlanması, karşılıklı olarak birbirini etkileyen çevre ve insan arasındaki ilişkinin çevresel, sosyal ve ekonomik yönlerinin birlikte yönetilmesi ile mümkün olabilir (Atalay, 2023).

Sürdürülebilirlik çevresel, sosyal ve ekonomik bileşenlerden oluşmaktadır 3 ana (bileşen) boyuta sahiptir (Goodland,1995):

- 1. Çevresel Sürdürülebilirlik:** Doğal kaynakların korunması ve çevresel bozulmanın en aza indirilmesi ile ilgilidir. Bu, yenilenebilir enerji kullanımı, atık yönetimi, biyoçeşitliliğin korunması ve ekosistemlerin sürdürülebilir yönetimi gibi uygulamaları içerir (Morelli, 2011).
- 2. Sosyal Sürdürülebilirlik:** Toplumun tüm kesimlerinin refahını ve yaşam kalitesini artırmayı hedefler. Sosyal sürdürülebilirliğin en yaygın tanımı, topluluklar içinde olumlu bir koşul ve bu koşula ulaşabilecek bir süreçtir (Morelli, 2011). Bu süreçten sosyal adalet, eğitim hakları, sağlık hizmetlerine erişim ve toplumsal katılım beklenilir. Sosyal sürdürülebilirlik, toplulukların güçlendirilmesi ve kültürel mirasın korunmasını da kapsar. Kentlerde sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi ve sosyal yapının sürekliliği için bütüncül bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini vurgulayan Atalay (Atalay, 2023)'a göre sosyal sürdürülebilirlik de çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik kadar önemli ve irdelenmesi gereken bir kavramdır.
- 3. Ekonomik Sürdürülebilirlik:** Ekonomik büyümenin devam etmesini sağlarken, doğal kaynakların aşırı tüketimini ve ekonomik dengesizlikleri önlemeyi amaçlar. Sürdürülebilir ekonomik uygulamalar, adil ticaret, sorumlu yatırım ve uzun vadeli ekonomik planlama gibi stratejileri içerir.
- 4. Çevresel Sürdürülebilirlik Kavramı:** Doğal kaynakların korunması, ekosistemlerin sağlığının ve işlevselliğinin devam ettirilmesi ve çevresel bozulmanın en aza indirilmesi amacını taşır. Bu kavram, çevresel

yönetim ve koruma stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanmasını içerir ve biyolojik çeşitliliğin korunması, kirliliğin azaltılması ve kaynakların verimli kullanımı gibi konuları kapsar (Ebner ve Baumgartner, 2006). Çevresel sürdürülebilirlik, yalnızca mevcut neslin değil, gelecekteki nesillerin de yaşam kalitesini güvence altına almayı hedefler.

Çevresel Sürdürülebilirliğin İlkeleri: Çevresel sürdürülebilirlik genellikle ekolojik ekonomi, çevre bilimi, doğal kaynak yönetimi ve sürdürülebilir kalkınma disiplinleri bağlamında incelenir. Bu disiplinler, çevresel sürdürülebilirliğin teorik temellerini ve uygulamalarını araştırarak, politika önerileri ve stratejik planlamalar geliştirirler (Çanakçıoğlu, 2023).

- i. **Kaynakların Korunması ve Sürdürülebilir Yönetimi:** Doğal kaynakların (su, hava, toprak, mineraller, biyolojik çeşitlilik) korunması ve sürdürülebilir kullanımı esastır. Bu, yenilenebilir kaynakların (örneğin, ormanlar ve balık stokları) sürdürülebilir şekilde yönetilmesini ve yenilenemeyen kaynakların (örneğin, fosil yakıtlar ve mineraller) kullanımının azaltılmasını içerir.
- ii. **Kirliliğin ve Atıkların Azaltılması:** Çevreye zararlı maddelerin salınımının ve atık üretiminin minimize edilmesi gereklidir. Bu, endüstriyel işlemlerde temiz üretim teknolojilerinin kullanılması, geri dönüşümün artırılması ve atık yönetim sistemlerinin iyileştirilmesi ile sağlanabilir.
- iii. **Biyolojik Çeşitliliğin Korunması:** Ekosistemlerin ve türlerin çeşitliliğinin korunması, çevresel sürdürülebilirliğin temel taşlarından biridir. Biyolojik çeşitlilik, ekosistemlerin işlevselliği ve dirençliliği için hayati önem taşır ve bu nedenle doğal habitatların korunması ve restorasyonu kritik bir öneme sahiptir.
- iv. **İklim Değişikliği ile Mücadele:** Küresel iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması ve iklim değişikliğine uyum sağlanması, çevresel sürdürülebilirliğin önemli bileşenlerindedir. Bu, sera gazı emisyonlarının azaltılmasını ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılmasını içerir.

- v. Çevresel Eğitimin ve Farkındalığın Artırılması: Toplumun tüm kesimlerinin çevre bilincini artırmak ve sürdürülebilir davranışlar benimsemelerini sağlamak amacıyla çevresel eğitim programları ve farkındalık kampanyaları düzenlenmelidir.
- vi. Entegre Çevre Yönetimi: Çevresel sürdürülebilirlik çevresel politikaların, ekonomik ve sosyal politikaların uyumlu bir şekilde tasarlanıp multidisipliner ortamda uygulanmasıyla sağlanabilir.

Sonuç olarak, çevresel sürdürülebilirlik, doğanın korunması ve insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması için kapsamlı ve disiplinler arası bir yaklaşımı gerektirir. Bu alanda yapılan akademik çalışmalar, çevresel politikaların ve uygulamaların bilimsel temellere dayanarak geliştirilmesine katkıda bulunur ve sürdürülebilir bir geleceğin inşa edilmesine yardımcı olur (Kumaresan ve Hidangmayum, 2023).

2.3 SÜRDÜRÜLEBİLİR YÖNETİM ANLAYIŞI, SÜRDÜRÜLEBİLİR YÖNETİMİN TEMEL İLKELERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR YÖNETİMİN UYGULAMA ALANLARI

Sürdürülebilir Yönetim Anlayışı: Tüm paydaşların, yani hükümetler, işletmeler, sivil toplum örgütleri ve bireyler gibi çeşitli grupların iş birliği yaparak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmalarını sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Bu anlayış, çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği bütünsel bir yaklaşımla ele alarak, gelecekte de sağlıklı, dengeli ve yaşanabilir bir dünya bırakmayı hedeflemektedir.

Sürdürülebilir yönetim anlayışı, organizasyonların ekonomik başarılarını sürdürürken aynı zamanda çevresel ve sosyal sorumluluklarını da göz önünde bulundurarak hareket etmelerini ifade eder. Bu yaklaşım, kaynakların verimli bir şekilde kullanılması, çevresel etkilerin minimize edilmesi ve toplumsal refahın artırılması gibi önemli unsurları içermektedir (Risteska ve Boztepe, 2023). Sonuç olarak, çevresel sürdürülebilirlik, doğanın korunması ve insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirmek için geniş

kapsamda ve disiplinler arası bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir yönetim anlayışı, tüm bu unsurları bir araya getirerek, daha iyi bir gelecek için gerekli olan temelleri atmaktadır.

Sürdürülebilir Yönetimin Temel İlkeleri: Sürdürülebilir Yönetimin Temel İlkeleri, çevresel, sosyal ve ekonomik faktörleri dikkate alarak kaynakları etkin kullanmayı ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamayı hedefler. Bu ilkeler, çevre dostu uygulamalarla sosyal adalet ve ekonomik verimliliği birleştirir ve bu nedenle işletmelerin stratejik kararlarında önemli yere sahiptir ve organizasyonların uzun vadeli başarısı ve toplumsal sorumluluğu için rehberlik eder (Purvis, Mao ve Robinson, 2019).

Kaynak Verimliliği: Sürdürülebilir yönetim, doğal kaynakların verimli ve dengeli kullanılmasını vurgular. Bu, su, enerji ve hammaddelerin israfını önleyerek operasyonel süreçlerde maksimum verimlilik sağlamayı amaçlar.

Çevresel Koruma: Organizasyonlar, faaliyetlerinin çevresel etkilerini en aza indirmek için stratejiler geliştirirler. Bu, karbon ayak izinin azaltılması, atık yönetimi, geri dönüşüm ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı gibi uygulamaları kapsar.

Sosyal Sorumluluk: Sürdürülebilir yönetim, çalışanların, müşterilerin ve toplumun refahını gözetir. İş sağlığı ve güvenliği, adil çalışma koşulları, toplumsal kalkınma projeleri ve paydaş katılımı gibi unsurlar bu ilkenin parçasıdır.

Uzun Vadeli Perspektif: Kısa vadeli kar hedeflerinin ötesinde, uzun vadeli sürdürülebilirlik ve dayanıklılık stratejileri geliştirilir. Gelecek nesillere aktarılması gereken kaynakların doğru planlanarak yararlanması konusunu vurgular (Tuğba ve Avdan, 2020).

Sürdürülebilir Yönetimin Uygulama Alanları: Sürdürülebilir yönetim, kurumsal strateji, tedarik zinciri yönetimi, inovasyon ve raporlama alanlarında uygulanmaktadır. Kurumsal stratejide, sürdürülebilirlik hedefleri belirlenir ve performans ölçütleri oluşturulur.(Yüksel, Dinçer ve Özdoğan, 2024)

Kurumsal Strateji: Sürdürülebilirlik, organizasyonların misyon, vizyon ve değerlerine entegre edilir. Stratejik planlamada sürdürülebilirlik hedefleri

belirlenir ve performans ölçütleri oluşturulur.

Tedarik Zinciri Yönetimi: Tedarik zinciri süreçlerinde sürdürülebilirlik ilkeleri benimsenerek tedarikçilerin çevresel ve sosyal standartlara uygunluğunu denetlenir ve sürdürülebilir tedarik uygulamalarına teşvik edilir.

İnovasyon ve Teknoloji: Sürdürülebilir yönetim anlayışı, yenilikçi ve çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesini teşvik eder. Yeşil teknoloji ve sürdürülebilir ürün tasarımı bu kapsamda değerlendirilir.

Raporlama ve Şeffaflık: Organizasyonlar ve kurumlar, sürdürülebilirlik performanslarını raporlar ve paydaşlarına şeffaf bir şekilde sunar. Küresel Raporlama Girişimi gibi standartlar, sürdürülebilirlik raporlamasında yaygın olarak kullanılır (Şahin ve Çankaya, 2019).

Sürdürülebilir yönetim anlayışı, işletmelerin sadece ekonomik başarısını değil, aynı zamanda çevresel ve sosyal etkilerini de dikkate alarak bütünsel bir yaklaşım benimsemelerini sağlar. Bu anlayış, uzun vadeli değer yaratmayla sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda, işletmelerin daha dirençli ve sorumlu yapılar haline gelmelerine katkıda bulunur. Akademik çalışmalar ve uygulamalar, sürdürülebilir yönetim stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanmasında kritik bir rol oynar; bu da hem kurumsal hem de toplumsal düzeyde sürdürülebilirliğin sağlanmasına yardımcı olur.

2.4 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE KORUMA

Çevresel sürdürülebilirlik ve koruma arasındaki ilişki, doğal kaynakların ve ekosistem hizmetlerinin sürdürülebilir yönetimini ve korunmasını temel alır. Bilimsel araştırmalar, bu süreçlerin anlaşılması ve etkin koruma stratejilerinin geliştirilmesi için hayati öneme sahiptir. Çevresel sürdürülebilirlik, sadece doğal kaynakların korunmasını değil, aynı zamanda insan sağlığını, refahını ve gelecekteki nesillerin yaşam kalitesini de garanti altına almayı amaçlar.

Çevresel sürdürülebilirlik ile koruma arasındaki ilişki, doğal kaynakların ve ekosistem hizmetlerinin sürdürülebilir yönetimi ve korunmasına dayanmaktadır. Bilimsel araştırmalar, bu süreçlerin derinlemesine anlaşılması

ve etkin koruma stratejilerinin geliştirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir (Tozar & Ayaşlıgil, 2008). Çevresel sürdürülebilirlik doğal kaynakların korunmasından öte insan sağlığını, refahını ve gelecek nesillerin yaşam kalitesini güvence altına almayı da benimsemektedir. Çevresel sürdürülebilirlik ve koruma arasındaki ilişkide temel prensipleri şu şekilde tanımlanabilir:

Ekosistem Hizmetleri ve Koruma: Ekosistem hizmetleri, ekosistemlerin insanlara sağladığı faydaları ifade eder. Bu hizmetler arasında temiz su, hava, toprak verimliliği, iklim düzenlemesi ve biyolojik çeşitlilik yer alır. Çevresel sürdürülebilirlik, bu hizmetlerin korunmasını ve devamlılığını sağlamak için ekosistemlerin sağlığını koruma çabalarını içerir. Bilimsel araştırmalar, ekosistemlerin işleyişini ve bu hizmetlerin sürdürülebilirliğini anlamak için önemlidir.

Biyçeşitlilik ve Koruma: Ekosistemdeki türlerin çeşitliliğini ve genetik varyasyonlarının bir ifadesi olan bilinen biyoçeşitlilik, yüksek biyoçeşitliliğe sahip ekosistemler daha dirençli ve esnektir, çünkü farklı türler ekosistemin farklı işlevlerini yerine getirir. Çevresel sürdürülebilirlik, biyoçeşitliliğin korunmasını vurgular, çünkü biyoçeşitlilik kaybı ekosistem hizmetlerinin azalmasına ve ekosistemlerin kırılgan hale gelmesine yol açar.

Kaynak Yönetimi ve Koruma: Çevresel sürdürülebilirlik, doğal kaynakların (su, toprak, hava, mineraller vb.) sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesini gerektirir. Bu kaynakların nasıl daha verimli ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılabileceğini ve yönetilebileceğini araştırarak koruma stratejileri, yenilenemeyen kaynakların kullanımını sınırlamayı ve yenilenebilir kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik edip yaygınlaştırarak sürdürülebilir bir gelecek inşa edilebilir.

İklim Değişikliği ve Koruma: İklim değişikliği, çevresel sürdürülebilirlik için büyük bir tehdittir. Bilimsel araştırmalar, iklim değişikliğinin etkilerini ve bu etkileri azaltmak için alınabilecek önlemleri incelemektedir. Koruma çabaları, karbon ayak izini azaltmayı, yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş yapmayı ve karbon yutaklarının (ormanlar, denizler vb.) korunmasını içermektedir.

Çevresel Politikalar ve Koruma: Bilimsel bulgular, çevresel politikaların ve yönetmeliklerin oluşturulmasında kritik bir rol oynar. Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak için hükümetler ve uluslararası kuruluşlar, koruma alanlarını belirlemek, çevresel standartlar oluşturmak ve çevresel etkileri izlemek gibi önlemler alır. Bu politikalar, çevresel sürdürülebilirliği desteklemeyi ve doğal kaynakların korunmasını sağlamayı hedefler.

2.5 SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMI

Sürdürülebilir kalkınma tanımı 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun yayınladığı Brundtland Raporu ile “bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamaktır” ifadesiyle somut bir şekilde tanımlanmıştır (WCED, 1987). Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonunun Ortak Geleceğimiz başlıklı raporu; sürdürülebilir kalkınmanın tanımını formüle ederek, çevre ve gelişme arasındaki çatışmaya neden olan konuyu ortaya koymuştur. Uyumlu çevre ve ekonomi politikaları sonucunda toplumsal paydanın kalkınması için gerekli koşullar bu şekilde sıralanabilir:

- i. Vatandaşların karar almada etkin katılımını destekleyen bir siyasal sistem
- ii. Sürdürülebilir bir şekilde üretim fazlası ve teknik bilgi sağlayabilecek bir ekonomik sistem
- iii. Uyumsuz gelişmeden doğan gerilimlerin oluşmasını engelleyen bir sosyal sistem
- iv. Gelişme için gerekli ekolojik tabanı korumayı önemseyen bir üretim sistemi
- v. Sürekli yeni çözümler üretebilecek teknolojik sistem (WCED, 1987).

2002 yılında yayımlanan Budapeşte Deklarasyonu’nda da Dünya Miras Komitesi, Dünya Miras Sözleşmesine taraf devletleri koruma, sürdürülebilirlik ve kalkınma arasında bir denge kurmaya ve her düzeyde dünya mirasının korunması ve yönetimi için sürece aktif katılmaya davet etmiştir (Zeren, 2023).

2.6 PEYZAJDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK, SÜRDÜRÜLEBİLİR PEYZAJ İLKELERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇOK İŞLEVLİ PEYZAJ

Peyzajda Sürdürülebilirlik: Ekolojik dengeyi koruyan, doğal kaynakları verimli kullanan, enerji verimliliğini artıran, atık yönetimini iyileştiren, iklim değişikliğine uyum sağlayan ve toplumsal değerleri koruyan bir yaklaşımı ifade eder. Bu yaklaşım, peyzaj projelerinin hem çevresel hem de toplumsal açıdan sürdürülebilir olmasını sağlar ve gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakmayı hedefler (Tuğba ve Avdan, 2020). Peyzajda sürdürülebilirliğin temel bileşenleri:

- i. Ekolojik Denge ve Biyoçeşitlilik
- ii. Doğal Kaynakların Korunması ve Yönetimi
- iii. Enerji Verimliliği ve Yenilenebilir Enerji Kullanımı
- iv. Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm
- v. İklim Değişikliğine Uyum ve Azaltım
- vi. Toplumsal ve Kültürel Değerlerin Korunması
- vii. Ekonomik Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir Peyzaj İlkeleri: Sürdürülebilir peyzaj yaklaşımıyla çevre sorunlarının çözülmesine yardımcı olmak için odaklanmamız gereken ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

- i. Suyu Kaynak Olarak Değerlendirmek
- ii. Toprağa Değer Vermek
- iii. Mevcut Bitkileri Korumak
- iv. Maddi Kaynakları Korumak

İncelenen sorunların önemine bağlı her ana başlık alt başlıklara indirgenebilir. Genel olarak detaylı araştırmalarda su sorunları, su kaynaklarını koruma, peyzajdaki fazla suyun yönetimi, toprak sağlığı, sürdürülebilir bakım, toprağın organik maddeyle iyileştirilmesi ve pestisit sorunları, bitkisel ortamlarda sürdürülebilirlik, güneş enerjisi ve güneşlenme süresinin etkileri, rüzgar ve enerjinin korunması, entegre atık yönetimi ve enerji kaynaklarının doğru kullanımı ele alınır. Bu çok yönlü incelenmede oluşan sonuç tablosuna

bağlı değerler mimarlık alanındaki sürdürülebilirlik sertifika sistemi olan LEED (Leadership in Energy and Environmental Design) kriterleri ile peyzaj mimarlığı alanında sürdürülebilirlik sertifika sistemi geliştiren ASLA'nin(American Society Landscape Architects) kriterleri ile kapsamında karşılaştırılır (Gürbüz ve Arıdağ, 2013). Sonuca bağlı önlemler alınıp öneriler doğrultusunda yol haritası belirlenir.

Sürdürülebilir Çok İşlevli Peyzaj: Ekosistem hizmetleri açısından önemli araştırma alanları olarak nitelendirilen çok işlevli peyzaj alanları. Bu hizmetler, doğal sistemlerin insanlara sağladığı faydaları içerir ve sürdürülebilir yönetim açısından kritik öneme sahiptir. Bu peyzajlar, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada ekonomik büyüme, çevresel koruma ve sosyal refah arasında denge kuran önemli rol üstlenmektedir. İklim değişikliğine karşı dayanıklılığı artıran çok işlevli peyzajlar, karbon depolama, su yönetimi ve biyoçeşitlilik alanlarında uyum sağlama kapasitesine sahiptir. (Arslan ve Örucü, 2020).

Sürdürülebilir bir şekilde tasarlanmış ve birden fazla işlevi yerine getirebilen bir peyzaj, çevresel, ekonomik ve sosyal açıdan dengeli bir yaklaşım sunmaktadır. Bu tür bir peyzaj, doğal kaynakların verimli kullanımı ile birlikte ekosistem hizmetlerini destekleyerek, insan yaşam kalitesini artırmayı hedefler (Sarı, 2018). Sürdürülebilir peyzajın planlanması ve tasarlanması; yeşil altyapıyı koruyarak fiziksel kalitenin artırılmasını yani ekolojik işlevselliği sağlarken; bölgeye gelen ziyaretçi sayısını, turizm faaliyetlerini, yapılan girişimleri ve yatırımları artırma yoluyla ekonomik fayda sağlanmasını ve ayrıca sosyal ilişkilerin ve iş birliklerinin geliştirilmesi ile bölge halkına sağlayacağı katkılar sayesinde sosyo-kültürel kalkınmayı sağlar (Harjanto ve Hamka, 2021). Enerji tasarrufu sağlama, açık yeşil alanların ekonomik işlevlerinin başında gelmektedir. Isı adalarının oluşumunu engelleyerek, gölge alanlar ve rüzgâr perdeleri oluşturmak, ısı dengesini sağlamak için kullanılacak enerji miktarının düşürülmesine olanak sunmaktadır. Kentlerde bulunan yeşil alanlar turizmin gelişmesini ve yatırımlar sayesinde iş imkanlarının artmasını sağlanmakta, ev arsa gibi taşınmazların

hem değerini arttırmakta hem de satışını kolaylaştırmaktadır. Tarım ve orman alanları birçok sanayi koluna hammadde sağlayarak kentlerin ekonomik gelişimine doğrudan katkı sunmaktadırlar. Oksijen retimi, kirli havanın filtre edilerek temiz havanın temin edilmesi, sıcaklık ve nem dengesinin sağlanması, sera gazı etkisinin azaltılması, erozyonun ve aşınmanın önlenmesi, su dengesinin sağlanması, biyolojik çeşitliliğin korunması ve gürültünün azaltılması gibi pek çok konuda avantaj sağlayan açık yeşil alanlar, ekolojik açıdan da kentlerde çevresel sürdürülebilirliğin temelini oluştırmaktadırlar. Sosyal açıdan irdelendiğinde ise açık yeşil alanların, eğitim ve kültürel faaliyetlere olanak sağlaması, rekreasyonel faaliyetler sayesinde toplumsal gelişimi arttırması ve rahatlama sağlayıp saldırganlığı azaltarak suç oranını azaltması, toplumun ruh ve beden sağlığını koruması işlevleriyle insanların yaşam kalitesini arttıran özelliklere sahip oldukları gözlenmektedir. Planlı bir biçimde kent ve çevresine yerleştirilen açık yeşil alanlar; dolaşım-erişim, alan koruma, ölçek, estetik, farklı kentsel kullanımlar arası tampon bölgeler oluşturarak kentin fiziksel dengesini oluşturmak, tarihi koruma ve mimari etki işlevleri ile kentin fiziki koşullarının iyileştirilmesine katkı sağlarlar (nder ve Polat, 2012). Sürdürülebilir çok işlevli peyzaj, bir alanın ekolojik, ekonomik ve sosyal işlevlerini entegre ederek yönetilmesini ifade eder. Bu yaklaşım, doğal kaynakların korunması, biyolojik çeşitliliğin desteklenmesi, insan faaliyetlerinin sürdürülebilirliği ve toplumsal refahın artırılması gibi hedefleri kapsar. Çok işlevli peyzajlar, tarım, rekreasyon, su yönetimi, habitat koruma ve estetik gibi farklı işlevleri bir arada sunarak sürdürülebilir kalkınmayı destekler.

Sürdürülebilir çok işlevli Peyzajın Temel İlkeler: Sürdürülebilir çok işlevli peyzajın temel ilkeleri, ekosistem hizmetlerini arttırmak, biyolojik çeşitliliği korumak ve toplumsal ihtiyaçları karşılamak üzerine odaklanır. Bu ilkeler, çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği sağlamak için entegre bir yaklaşım gerektirir (Lavorel. 2020).

- i. Biyoçeşitliliğin Korunması: Ekosistemlerin sağlığını desteklemek ve çeşitli türlerin varlığını sürdürmek amacıyla biyoçeşitliliğin

korunması önemlidir.

- ii. **Kaynakların Verimli Kullanımı:** Doğal kaynakların, su, toprak ve enerji gibi, en verimli şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu, israftı önleyerek sürdürülebilirliği artırır.
- iii. **Toplum Katılımı:** Yerel toplulukların peyzaj planlama ve yönetim süreçlerine aktif katılımı, projelerin başarısını artırır.
- iv. **Ekosistem Hizmetlerinin Desteklenmesi:** Peyzajın sağladığı ekosistem hizmetlerinin, su arıtımı, hava kalitesinin iyileştirilmesi ve iklim düzenlemesi gibi, desteklenmesi gerekmektedir.
- v. **Uzun Vadeli Planlama:** Kısa vadeli çözümler yerine, uzun vadeli sürdürülebilir stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanması önem taşır.
- vi. **Yerel Malzeme ve Tekniklerin Kullanımı:** Yerel malzemelerin ve geleneksel yapı tekniklerinin kullanılması, hem çevresel etkileri azaltır hem de kültürel mirası korur.
- vii. **Esneklik ve Adaptasyon:** Değişen çevresel koşullara karşı esnek ve uyum sağlayabilen peyzaj tasarımlarının oluşturulması, sürdürülebilirlik açısından kritik bir unsurdur.
- viii. **Eğitim ve Bilinçlendirme:** Toplumun sürdürülebilir peyzaj uygulamaları hakkında eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi, bu ilkelerin benimsenmesini kolaylaştırır.

Sürdürülebilir Çok İşlevli Peyzajın Uygulama Alanları:

Sürdürülebilir Çok İşlevli Peyzajlar, ekosistem hizmetlerini artırmak, biyoçeşitliliği korumak ve yerel toplulukların ihtiyaçlarına yanıt vermek için önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda, tarım, su yönetimi, enerji üretimi ve rekreasyon gibi farklı sektörlerde de etkin bir şekilde kullanılabilir. Bu bağlamda, sürdürülebilir çok işlevli peyzajların uygulanması, hem doğal kaynakların korunmasına hem de insan yaşam kalitesinin artırılmasına katkıda bulunmaktadır (Candan ve Göker 2021) .

- i. **Tarım ve Gıda Üretimi:** Çok işlevli peyzajlarda, tarımsal faaliyetler ekosistem hizmetleri ile entegre edilir. Agroekoloji, permakültür ve

organik tarım gibi yöntemler, biyolojik çeşitliliği artırır, toprak ve su kaynaklarını korur ve sürdürülebilir gıda üretimini destekler.

- ii. **Doğal Kaynak Yönetimi:** Su yönetimi, orman ve toprak koruma gibi doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi, çok işlevli peyzajların temel unsurlarındandır, sel kontrolü, su kalitesinin iyileştirilmesi ve erozyonun önlenmesi gibi ekosistem hizmetlerini içerir.
- iii. **Rekreasyon ve Turizm:** Sürdürülebilir turizm ve rekreasyon alanları, doğal ve kültürel değerlerin korunmasını sağlar.
- iv. **Kentsel Yeşil Alanlar:** Kentsel peyzajlarda, parklar, bahçeler, yeşil çatılar ve duvarlar gibi yeşil alanlar, çok işlevli alanlar olarak kullanılır. Bu alanlar, şehir içindeki biyolojik çeşitliliği destekler, hava kalitesini iyileştirir ve sosyal etkileşimleri teşvik eder.
- v. **Habitat Koruma ve Restorasyon:** Çok işlevli peyzajlar, doğal habitatların korunması ve restorasyonu için alanlar sunar. Bu, yaban hayatı koridorları, doğal rezervler ve sulak alanlar gibi alanları içerir.

Bilimsel Perspektifler: Sürdürülebilir çok işlevli peyzajın geleceğe yönelik bilimsel perspektifleri, çevresel, ekonomik ve sosyal boyutların etkileşimi açısından oldukça önemlidir. Bu perspektifler, doğal kaynakların korunması, ekosistem hizmetlerinin artırılması ve toplumsal refahın sağlanması gibi unsurları içermektedir. Özellikle çevresel boyut, biyoçeşitliliğin korunması ve iklim değişikliği ile mücadele konularında kritik bir rol oynamaktadır.(Boulton, 2016) Ekonomik açıdan, sürdürülebilir peyzaj uygulamaları, yerel ekonomilerin güçlendirilmesine ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Sosyal boyutta ise, toplulukların katılımı ve yaşam kalitesinin artırılması gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, sürdürülebilir çok işlevli peyzajın geleceği, bu üç boyutun dengeli bir şekilde entegrasyonu ile şekillenecektir.

- i. **Ekosistem Hizmetleri:** Doğal sistemlerin insanlara sağladığı faydaları içerir ve bu hizmetlerin sürdürülebilir şekilde yönetilmesini önemser.
- ii. **Peyzaj Ekolojisi:** Doğal ve yapay çevrelerin düzenlenmesi ve

yönetilmesiyle ilgilenen bir bilim dalıdır. Çok işlevli peyzajlar, peyzaj ekolojisi prensiplerine dayanarak tasarlanır ve yönetilir.

- iii. **Sürdürülebilir Kalkınma:** Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma yolunda ekonomik büyüme, çevresel koruma ve sosyal refah arasındaki dengeyi sağlamak için çok işlevli peyzajlar önemli bir araç olarak görülür.
- iv. **İklim Değişikliğine Uyum:** Bu peyzajlar, karbon depolama, su yönetimi ve biyoçeşitlilik gibi alanlarda iklim değişikliğine uyum sağlar ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı dayanıklılığı artırır.

Sürdürülebilir çok işlevli peyzaj, ekolojik, ekonomik ve sosyal hedeflerin entegrasyonunu amaçlayan bütüncül bir yaklaşımdır. Bu tür peyzajlar, doğal kaynakların korunması, biyolojik çeşitliliğin desteklenmesi, insan faaliyetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve toplumsal refahın artırılması açısından kritik bir rol üstlenmektedir. Bilimsel araştırmalar ve uygulamalar, çok işlevli peyzajların tasarımı, yönetimi ve sürdürülebilirliği konularında önemli bilgiler sunmakta ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kayda değer katkılar sağlamaktadır.

2.7 BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Sürdürülebilirlik, tarihi kentlerdeki mimari ve peyzaj eserlerinin korunması açısından da kritik bir kavramdır. Bu eserler, sadece geçmişin estetik ve kültürel değerlerini yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda bir kentin kimliğini ve hafızasını da oluşturur. Tarihi kentler, yüzyıllar boyunca şekillenen, doğal ve kültürel süreçlerin bir araya geldiği dinamik alanlardır. Çevresel, sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik değişimler bu alanlarda iz bırakmıştır. Bu değerlerin korunmaması, yalnızca fiziksel yapıların kaybına değil, aynı zamanda bir toplumun kültürel kimliğinin de silinmesine yol açar.

Tarihi kentlerdeki mimari ve peyzaj eserlerinin sürdürülebilirlik ilkelerine uygun olarak korunması, hem çevresel sorunların üstesinden gelmek

hem de bu eserlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak için gereklidir. Bu bağlamda, sürdürülebilir koruma, sadece fiziksel yapının muhafazasını değil, aynı zamanda eserin bulunduğu çevre ile olan ilişkisini, toplumsal işlevini ve kültürel değerini de kapsar. Geleneksel yapılar ve peyzajlar, genellikle doğal koşullara uyum sağlayan, düşük enerji tüketen ve çevresel dengeyi gözeten özelliklere sahiptir. Bu tür özellikler, modern koruma stratejileriyle yeniden değerlendirilmeli ve günümüz koşullarına entegre edilmelidir.

Bu çalışma, sürdürülebilirlik kavramının kültürel miras, çevre ve peyzaj yönetimi bağlamında ele alınmasını amaçlamaktadır. Çalışmada kültür ve kültürel miras kavramları, çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri, sürdürülebilir yönetim yaklaşımları ve peyzajda sürdürülebilirlik konuları incelenmektedir. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma kavramı ve kültürel mirasın korunması için geliştirilen stratejiler üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda, sürdürülebilirliğin hem tarihi hem de çağdaş uygulamalarda nasıl bir rol oynadığına dair kapsamlı bir değerlendirme sunulacaktır.

Sonuç olarak, tarihi kentlerdeki mimari ve peyzaj eserlerinin sürdürülebilirlik ilkelerine uygun olarak korunması, sadece fiziksel varlıkların korunması değil, aynı zamanda bir ulusun kültürel mirasının ve kimliğinin korunması anlamına gelir. Bu eserlerin korunması, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik ve gelecek nesillerin bu mirası deneyimleme hakkının korunması anlamına da gelmektedir.

BÖLÜM 3

3. UNESCO DÜNYA MİRASI KAVRAMI VE UNESCO LİSTESİNDE YER ALAN DEĞERLERİN GENEL KRİTERLERİ

Bu bölümde, bir uluslararası örgüt olan UNESCO bünyesinde kurulan Dünya Miras Merkezinin kuruluş amacı ve Dünya Miras Listesinin oluşum süreci ele alınmıştır. Dünya Miras Listesine giren ülkeler ve bu listeye dahil olmanın kriterleri incelendikten sonra, Dünya Miras Listesine kabul edilme koşulları ve bu listeden çıkarılma sebepleri ele alınmıştır.

3.1 UNESCO DÜNYA MİRAS MERKEZİ VE DÜNYA MİRASI KAVRAMI

"UNESCO Dünya Miras Merkezi, Paris merkezli UNESCO bünyesinde, ülkelerin kültür ve tarihlerini geliştirirken, kültürel mirasın korunmasına yönelik çabaların bir parçası olarak 1970'lerde yapılan konferanslar ve 1972'de kabul edilen koruma sözleşmesiyle kurulmuştur. Bu sözleşme, kültürel mirasın evrensel bir değer olarak tanınmasını ve korunması için uluslararası işbirliğini vurgular. Sözleşme kapsamında, doğal ve kültürel miras alanlarını kapsayan Dünya Miras Listesi oluşturulmuş ve bu listeyi yönetmek üzere UNESCO'ya bağlı, özel yetkilere sahip Dünya Miras Merkezi kurulmuştur. Merkez, anlaşmaya taraf ülkelerden oluşan bir komisyon tarafından yönetilir ve önerilen alanların değerlendirilmesi, koruma ve raporlama gibi görevleri üstlenir."(UNESCO, 2024)

"UNESCO bünyesinde, komisyonun danışman olarak kabul ettiği üç organizasyon vardır: ICCROM ve ICOMOS kültürel miras, IUCN ise doğal alanlar konusunda danışmanlık yapmaktadır. 1972 tarihli UNESCO Sözleşmesi, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde üye devletlere

yükümlülükler getirmesi nedeniyle, bu alandaki en önemli sözleşmedir. Bu çalışmada, 1972 tarihli 'Doğal ve Kültürel Dünya Mirasının Korunması Sözleşmesi ayrıntılı olarak incelenecektir. Dünya Mirası, evrensel değerler taşıyan kültürel ve doğal mirasların teşhisi, korunması ve muhafazası amacıyla UNESCO'nun öncülüğünde oluşturulmuş bir kavramdır. Bu miras, buldukları topraklardan bağımsız olarak tüm insanlara aittir ve UNESCO, bu alanların korunmasını teşvik etmektedir." (UNESCO.2024).

UNESCO yayınlarına göre, Kültürel Miras, insanlığın yaratıcı dehasını ve kültürel birikimini yansıtan, geçmişten günümüze kadar uzanan önemli değerler ve eserleri ifade edip, İnsanlık tarihinin farklı dönemlerinde ortaya çıkan sanat ve mimari eserleri, gelenekler ve diğer kültürel unsurları içermektedir. Öte yandan, Doğal Miras, doğanın bir parçası olan eşsiz güzelliklere sahip veya bilimsel açıdan büyük öneme sahip olan doğal oluşumları ifade etmektedir. Ekosistemlerin korunması ve insanın doğayla olan ilişkisini anlaması açısından son derece önemlidir olan bu alanları tanımak ve korumak, sürdürülebilir bir gelecek için kritik bir adımdır.

Bu sözleşmenin amaçları doğrultusunda aşağıda sıralanan terimler “kültürel miras” olarak kabul edilmektedir:

- **Anıtlar:** Mimari yapılar, anıtsal heykel ve resim çalışmaları, arkeolojik değere sahip öğeler veya yapılar, yazıtlar, kaya oyma evler ve bunların birleşimleri, tarihi, sanatsal ya da bilimsel açıdan istisnai evrensel değere sahiptir. Bu tür yapılar, sadece geçmişin izlerini taşımakla kalmaz, aynı zamanda kültürel kimliğin ve toplumsal hafızanın da bir parçasını oluşturur.
- **Tarihi veya estetik değeri olan bina grupları:** Mimari yapıları, uyumları ya da buldukları peyzajdaki konumları nedeniyle tarih, sanat veya bilim bakımından istisnai evrensel değere sahip, birbirinden bağımsız veya bitişik nizam yapı toplulukları olarak değerlendirilebilir. Bu yapılar, mimari tasarımın yanı sıra, inşa edildikleri dönemin kültürel, sosyal ve ekonomik dinamiklerini de yansıtır.
- **Sitler:** İnsan yapıları veya doğa ile insanın ortak yarattığı eserler ile tarihi, estetik, etnolojik ya da antropolojik açıdan istisnai evrensel değere sahip

arkeolojik alanları da kapsayan bölgeler. Arkeolojik alanlar, geçmiş toplulukların yaşam tarzları, inanç sistemleri ve sosyal yapılarını anlamamıza yardımcı olurken, aynı zamanda kültürel mirasın korunması ve gelecek nesiller için aktarılması açısından da büyük bir öneme sahiptir. (UNESCO, 1972).

- Bu sözleşmenin amaçları doğrultusunda aşağıda sıralanan terimler “doğal miras” olarak kabul edilmektedir:
- Estetik veya bilimsel açıdan evrensel değere sahip fiziksel ve biyolojik oluşumlardan oluşur. Genellikle koruma altına alınarak gelecek nesillere aktarılmaya çalışılır. Bu özellikler, ekosistem dengesi ve biyolojik çeşitliliğin korunması için kritik öneme sahiptir.
- Bilim veya korunma açısından büyük evrensel öneme sahip, tehdit altındaki hayvan ve bitki türlerinin yaşam alanını oluşturan jeolojik ve fizyografik yapılar ile net bir şekilde tanımlanmış bölgeler. Bu bölgeler, ekosistemlerin sağlığını korumak ve biyolojik çeşitliliği artırmak için kritik bir rol oynamaktadır.
- Bilim, doğal kaynakların korunması veya doğal güzellikler açısından olağanüstü evrensel değere sahip doğal alanlar veya doğal sitler (UNESCO, 1972).

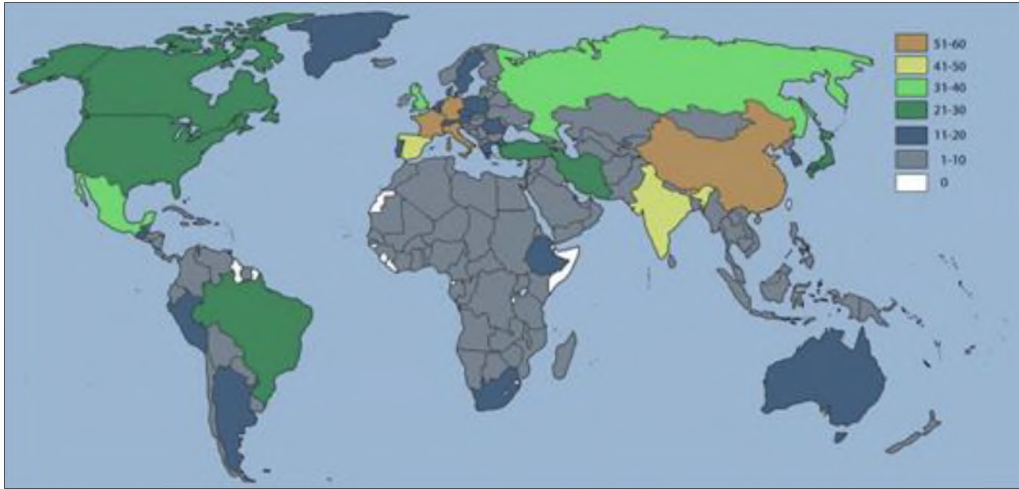
Bu sözleşmeye taraf olan her devlet, yukarıda verilen 1. ve 2. maddelerde belirtilen kendi topraklarında bulunan farklı özellikleri saptamak ve betimlemekle yükümlüdür (UNESCO, 1972).

3.2 UNESCO DOĞAL VE KÜLTÜREL DÜNYA MİRASININ KORUNMASI SÖZLEŞMESİ

"UNESCO'nun 16. genel konferansında, 17 Ekim – 21 Kasım 1972 tarihleri arasında Paris'te uluslararası bir sözleşme yapılmasına karar verilmiş ve 16 Kasım 1972'de 'Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme' kabul edilmiştir. Bu sözleşme, tüm insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen kültürel ve doğal sitleri korumak, tanıtmak ve evrensel bilinci

oluşturmak amacıyla hazırlanmıştır. Sözleşme, IUCN, ICOMOS, ICCROM ve diğer birçok enstitü ile ülke temsilcilerinin katıldığı 8 yıllık bir çalışmanın sonucudur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında zarar görmüş alanların korunması da bu sözleşmenin hedeflerinden biridir. Sözleşme, 7 Aralık 1975'te yürürlüğe girmiş, Türkiyede ise 23 Mayıs 1982'de onaylanmış ve 1983'te Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir." (Kültür Bakanlığı, 2012).

Tanımlamalar ve kavramlarla ilgili resmi kaynaklarda güncel bir ekleme veya düzenlemenin yapılmadığı bilgisi ile birlikte detaylı veriler incelendiğinde toplam 5228 eserin işlendiği harita (Şekil 3.1) ve Dünya Mirası Sözleşmesine taraf olan devletlere bakıldığında yeryüzünün hemen hemen her bölgesini kapsadığı görülebilir. Western Sahara, Sierra Leone, Liberia, Taiwan, Ginea Bissau, Equatorial Guinea, Burundi, Somalia, Eswatini, Djibouti, Gunaya ve French guinana bölgelerinde tescilli UNESCO Dünya mirası bulunmuyor (WHC, 2024).

Şekil 3.1 Dünya Mirası Sözleşmesine Taraf Devletler Ve Miras Sayıları (WHC, Düzenleyen Dadras, 2024)

Bütün dünyayı kapsayan böylesine geniş bir katılımın gerisinde yatan başlıca sebepleri incelendiğinde; ilk sebebin üye devletlere, sözleşme aracılığı ile kendi ülkelerinde bulunan doğal ve kültürel değere sahip ender alanların

uluslararası boyutta tanınması yolunun açılması olduğu söylenebilir. Bu sözleşmenin, taraf olan gelişmekte olan ülkelere mali kaynak yaratarak doğal çeşitliliğin korunması ve koruma alanları yönetimi için mali kaynak yaratmada kritik bir önemi olması ise ikinci sebebi olarak değerlendirilmektedir. (Ishwaran, 2004). Bu bağlamda, Dünya Mirası Sözleşmesi, gelişmekte olan ülkelere nadir bulunan doğal ve kültürel ortamların korunmasında maddi teşvik sağlayan bir antlaşma örneğidir. İşleyişinin sağlam hukuksal temellere dayanması, bu antlaşmaya olan güveni artırmış ve bu sayede birçok alan listeye alınmış, ayrıca sözleşme doğrultusunda gerekli yardımlar sağlanmıştır.

3.3 ÜSTÜN EVRANSEL DEĞERE SAHİP OLMA KRİTERLERİ VE UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİ

Dünya Mirası Listesi, UNESCO'ya bağlı Dünya Miras Komitesi tarafından belirlenmiş ve buldukları ülkenin devleti tarafından korunması garanti edilmiş, tüm dünya için önemli bir değer taşıdığı kabul edilen doğal ve kültürel varlıkların listesidir. Böyle bir liste oluşturmadaki amaç, tüm insanlığın malı olan değerlerin korunmasında uluslararası işbirliğini sağlamaktır (Ishwaran, 2004). 1972 yılında imzalanan Dünya Doğal ve Kültürel Mirası Koruma Sözleşmesini kabul eden 175'ten fazla ülke, korumayı garanti ettikleri aday anıt ve sitlerden, Dünya Mirası Kriterlerine uygun bulunanlara Dünya Mirası Listesinde yer vermektedir. Sözleşmeyi imzalayan ülkeler tarafından seçilen 21 ülke temsilcisinin oluşturduğu Dünya Mirası Komitesi, üç uluslararası kurumdan (ICCROM, ICOMOS, IUCN) destek alarak aday gösterilen değerler arasından seçim yapar ve listeyi oluşturur. Komite, bir alanın listeye dâhil olması için gerekli tüm kriterleri taşıdığını düşünse bile, alanın seçim sürecine dahil olabilmesi yalnızca bulunduğu ülkenin bir talepte bulunmasıyla mümkündür. Dünya Mirası Listesi, her geçen gün yeni adayların eklenmesi ve yeni ülkelerin sözleşmeyi imzalamasıyla genişlemektedir (WHC, 2012).

Bu süreç, kültürel ve doğal mirasın korunmasına yönelik uluslararası bir çabanın parçasıdır. Her ülke, kendi tarihi ve doğal zenginliklerini koruma sorumluluğuna sahip olmakla birlikte, bu tür bir tanıma ulaşmak için belirli standartları karşılamalıdır.

3.3.1 Dünya Mirası Listesine Girme Koşulları

Bir alanın Dünya Miras Listesinde yer alması için öncelikle üstün evrensel değere sahip olması beklenmektedir. Üstün evrensel değer 2011 tarihli son Dünya Miras Listesi Sözleşmesi Uygulama Rehberinde şu şekilde tanımlanmıştır. Üstün Evrensel Değer, ulusal sınırları aşan, bugünkü ve gelecekteki bütün insanlık için ortak öneme sahip olacak istisnai kültürel ve / veya doğal miras alanlarıdır. Alanın üstün evrensel değere sahip olup olmadığını belirlemek adına Dünya Miras Komisyonu tarafından 10 kriter belirlenmiştir. Bu kriterlerden ilk altısı kültürel miras alanlarında, son dört kriter ise doğal miras alanlarında bulunması gereken nitelikleri ortaya koymaktadır. Listede yer alabilmek için aşağıda sıralanan kriterlerden en az birine sahip olmak gerekmektedir (UNESCO, 2023, S.29):

- i. Yaratıcı insan dehasının ürünü olması,
- ii. Belli bir zaman diliminde veya kültürel mekânda, mimarinin veya teknolojinin, anıtsal sanatların gelişiminde, şehirlerin planlanmasında veya peyzajların yaratılmasında, insani değerler arasındaki önemli etkileşimi göstermesi,
- iii. Kültürel bir gelenek veya yaşayan ya da kayıp bir uygarlığın tek veya en azından istisnai tanıklığını yapması,
- iv. İnsanlık tarihinin bir veya birden fazla anlamlı dönemini temsil eden yapı tipinin ya da mimari veya teknolojik veya peyzaj topluluğunun değerli bir örneğini sunması,
- v. Bir (veya birden fazla) kültürü temsil eden geleneksel insan yerleşimine veya toprağın kullanımına ilişkin önemli bir örnek sunması ve özellikle bu örneğin, geri dönüşü olmayan değişimlerin etkisiyle dayanıklılığını yitirmesi,

- vi. İstisnai düzeyde evrensel bir anlam taşıyan olaylar veya yaşayan gelenekler, fikirler, inançlar veya sanatsal ve edebi eserlerle doğrudan veya maddeten bağlantılı olması,
- vii. Doğanın bir harikasına veya eşsiz bir güzelliğe ve estetik öneme sahip doğal alanlar olması
- viii. Yaşamış canlıların kalıntıları, devam eden jeolojik olaylar ve yer şekillerinin gelişimi gibi dünyanın doğal tarihine ilişkin eşsiz önemde bilgilere sahip olması
- ix. Ekolojik ve biyolojik olarak hâlâ bozulmamış bir karasal, denizel veya tatlı su ekosistemine veya önemli hayvan ve bitki topluluklarına ev sahipliği yapması
- x. Özellikle tehlikedeki veya bilim açısından önemli bir biyolojik çeşitlilik için en önemli ve en belirgin doğal habitatlara ev sahipliği yapması (Uygulama Rehberi, 2011).

Bir alan veya eserin üstün evrensel değere sahip olması için ayrıca bütünlüğünü ve özgünlüğünü korumuş olması beklenmekte, ayrıca alanın korunması için sistematik bir yönetim planına sahip olması istenmektedir. Özgünlük, Nara sözleşmesinde alınan kararlara dayanarak uygulama raporunda ayrıntılı olarak açıklanmıştır. i ve vi arasındaki kriterlere sahip alanların özgünlük şartlarını da sağlaması gerekmektedir. Kültürel bir alanın özgünlüğü konusunda karar verirken bilgi kaynaklarının güvenilirliği ciddi önem ve öncelik taşımaktadır. Bu bağlamda, alanın tarihi, mimari ve sosyal özellikleri gibi unsurların titizlikle incelenmesi gerekmektedir. Yerel halkın bu alanla olan ilişkisi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik çabaları da göz önünde bulundurulmalıdır. Özgünlük, yalnızca fiziksel yapılarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bu yapıların etrafında gelişen toplumsal dinamikler ve geleneksel pratiklerle de yakından ilişkilidir. Bu nedenle, alanın korunması ve sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi için yerel toplulukların katılımı büyük önem taşımaktadır.

Bilgi kaynaklarının güvenilirliği ve özgünlüğü, kültürden kültüre hatta aynı kültür içinde bile farklılık gösterebileceğinden, bu kaynakların ait

oldukları dönem ve kültür bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Kültürel bir alanın özgünlüğüne yönelik değerlendirme ise şu alt başlıkları içermelidir (UNESCO, 2023, S.30):

- Form ve tasarım;
- Malzeme ve uygulama;
- Kullanımı ve fonksiyonu;
- Gelenekleri, teknikleri ve yönetim sistemleri;
- Konumu ve ayarı;
- Dil gibi diğer somut olmayan miras;
- Ruh ve duygu;
- Diğer iç ve dış faktörler.

Ruh ve duygu, somut kültürel miras içinde pratikte kolayca kendini göstermiyor olsa da, gelenek ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında önemli göstergeler olarak kabul edilmektedir. Arkeolojik kalıntıların veya tarihi binalardaki rekonstrüksiyonların kabul edilebilmesi yalnızca çok istisnai durumlarda, ayrıntılı dokümantasyona sahip olmaları ve temel düzeyde gerçekleştirilmiş olmaları şartıyla mümkündür. Bütünlük, kültürel ve doğal miras alanlarının niteliklerinin bozulmamış ve bir arada bulunduğu bir ölçüsüdür. Bu nedenle, bütünlüğün incelenmesi sürecinde aşağıdaki kriterlere açıklık getirilmesi gerekmektedir (Özcan ve Koç, 2011).

- Üstün Evrensel Değer ifade etmek için gerekli bütün öğeleri içerip içermediği,
- Alanın ifade edilen özelliklere sahip olabilmek için yeterli büyüklükte olup olmadığı,
- Alanın geliştirme ve / veya ihmal sonucu olumsuz etkilerden muzdarip olup olmadığı,

Bu özelliklere ek olarak sahip olduğu kritere göre değerlendirmenin nasıl yapılacağı ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Miras listesine aday olan alanın i ve vi arasındaki kriterlere sahip olması durumunda yapının ve /veya alanın fiziki durumunun ve malzemesinin bozulmamış olması beklenmektedir. vii ve x

arasındaki kriterlere sahip alanlarda ise biyofiziksel süreçlerinin sağlam olması beklenmektedir. Ancak doğal alanların devamlı bir değişim süreci içerisinde bulunduğu göz önünde bulundurularak ekolojik sürdürülebilirliğin sağlandığı hallerde basit müdahaleler göz ardı edilebilmektedir. vii. kriterle sahip alanlar ve çevresi bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Bir şelalenin göl ve vadi ile bir arada ele alınması gibi. viii. kriter kapsamında önerilen bir alan doğal ilişkileri içerisinde bağımlı elemanlarını da içermelidir. Örneğin buzul döneme ait bir özelliğin buz işleme örneklerine de sahip olması gibi. ix. kriterle sahip alanların yeterli büyüklüğe ve ekosistemlerinde biyolojik çeşitliliğe sahip olmaları beklenmektedir. x. kriterle sahip alanlar ise biyolojik çeşitliliğin korunmuş olması beklenmektedir (Uygulama Rehberi, 2023). Görüldüğü gibi Dünya Miras Listesinde yer almak için üstün evrensel değer, özgünlük ve bütünlük kavramlarından sadece birine sahip olması yeterli değildir. Önerilen alanın durumuna ve özelliğine göre birbiri ile bağlantılı birden farklı özelliği taşıması beklenmektedir.

Tehlike altındaki miras listesine alınma kriterleri Dünya Mirası Komitesi, UNESCO'nun kuruluş amacı olan kültürel mirasın korunmasında ciddi eksiklikler meydana geldiğinde bunları tespit edip gerekli müdahaleyi yapmakla görevlendirilmiştir. Tehlike altındaki taşınmazın tekrar listede yer alabilmesi için, mevcut tehlikenin insan eliyle giderilebilir olması arandığından, doğal felâket tehdidi altındaki sit alanının tekrar bu listede yer alması söz konusu olamayacaktır. Bir Miras Tehlike altındaki Miras Listesinde taşınmadan önce mevcut sorunun ve bu sorunun çözülmesi için neler yapılması gerektiği ortaya net bir şekilde konmalıdır. Daha sonra bu süreçteki mali bütçe çıkarılmalıdır. Ancak eğer acil müdahale edilmesi gereken bir alandan bahsediliyor ise komite alanı gerekli listeye taşıyarak süreci hızlandırma yetkisini elinde bulundurmaktadır. 2011 yılı itibari ile bu listeye göre sözleşmeye tabi ülkelerde 18'i kültürel, 17'si doğal nitelikli toplam 35 Dünya Mirası varlığı yok olma tehdidiyle karşı karşıyadır.

3.3.2 Dünya Miras Listesinden Çıkarılma Sebepleri

Dünya Miras Merkezi Komitesinin hangi durumlarda alanların Dünya Miras Listesinden çıkarabileceğini 2011 tarihli Uygulama Rehberi aşağıdaki gibi belirlemiştir (UNESCO, 2023, S.62)

- i. Alan, listeye alınmasına esas olan özelliklerini kaybedecek ölçüde bozulmaya uğramış ise;
- ii. Dünya mirasının bir parçası olan sit alanının kendine özgü nitelikleri, insan eliyle yapılan faaliyetler yüzünden henüz adaylık aşamasında tehdit altında ise ve aday gösteren devletin bu aşamada öngördüğü iyileştirici önlemler, öngörülen sürede uygulanmadı ise.

Listede yer alan alana sahip ülke bu iki durumdan herhangi biri söz konusu olduğunda öncelikle Dünya Mirası Sekretaryasını bilgilendirmek ile sorumludur. Bu durum ilgili devlet yerine başka bir kaynak ile Sekretaryaya ulaşmış ise gerekli her türlü bilgiyi toplayarak Komite Başkanına sunmak ile yükümlüdür. Komite Başkanı bu kararı vermekle yetkilendirilmiş kişidir. Komite Başkanının kararı, araştırmanın devamı yönündeyse, edinilen bilgi, ilgili devletin ve ICCROM, ICOMOS, IUCN'nin yorumlarıyla birlikte tekrar iletilir. Komite bu son aşamada nihai karara ulaşır (UNESCO, 2023, S.63).

3.4 BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Dünya Miras Merkezi, Dünya Mirası olarak önerilen, ilan edilen ve Dünya Miras Listesine alınan her alan için uygulama rehberi doğrultusunda bir yönetim planı hazırlanmasını zorunlu kılmıştır. Bir alanın Dünya Miras Listesine dahil edilebilmesi için üstün evrensel değer, özgünlük ve bütünlük kriterleriyle birlikte, koruma ve yönetim koşullarının da bu planlar çerçevesinde açıkça belirtilmesi gerekmektedir (Zeren Gülersoy, 2023). UNESCO Dünya Miras Merkezi ve Dünya Mirası kavramlarının tanınması ve incelenmesi, bu tez çalışmasının kritik unsurlarını oluşturur. Bu kavramların anlaşılması, UNESCO'nun dünya çapındaki kültürel ve doğal mirasın korunmasındaki rolünü ve önemini ortaya koyarak İran bahçelerinin

uluslararası mirasın bir parçası olarak nasıl değerlendirildiğini anlamaya olanak tanır. Bu anlayış, aynı zamanda koruma stratejilerinin geliştirilmesi için temel oluşturur. UNESCO'nun Doğal ve Kültürel Dünya Mirası Sözleşmesi, İran bahçelerinin korunması için uluslararası standartların ne olduğunu anlamaya yardımcı olur. Bu sözleşme, bahçelerin Dünya Mirası Listesine alınma nedenlerini ve özelliklerini analiz ederken, aynı zamanda korunma ve yönetim açısından karşılaşılabilecek riskleri belirler. Bu çerçevede, sürdürülebilir yönetim stratejilerinin geliştirilmesinde katkı sağlar.

BÖLÜM 4

4. İRAN VE İRAN BAHÇELERİ

İran, M.Ö. 4000'lere dayanan tarihi, geleneksel yerleşmeleri ve değerleri ile dünyadaki en eski uygarlıklardan biridir. Yüksek ovalar ve geniş çöllerden meydana gelen İran platosunun sert iklimi ve zor coğrafi koşullarında yaşamlarını sürdüren insanlar, inançları doğrultusunda İran mimarisini, edebiyat ve sanata yankı bulan cennet özelemlerinin soyut bir örneği olan İran bahçelerini inşa etmişler. Geleneksel İran mimari ve bahçe sanatı düzeninde mekansal kurgu ve görsel kombinasyonun hareket, dinamizm, simetri, denge ve koram gibi tüm temel kavramlar en güçlü ve anlamlı şekilde yer almaktadır. Uyum ve düzen sınırlarını aşmadan mahremiyet ve saygıyı çağrıştıran, fonksiyonel ve faydalı olmaya zorunlu, gereksiz ve aşırılıktan uzak, kendi kendine yeten bir özellik içermektedir.

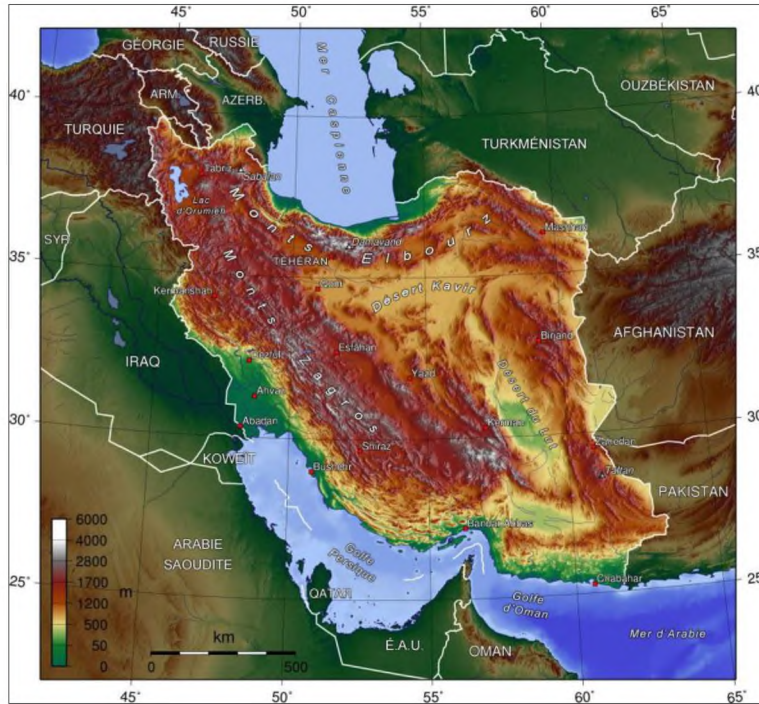
4.1 İRANA GENEL BAKIŞ

İran idari olarak 31 eyaletten oluşmuştur, il merkezi genellikle ildeki en büyük şehir olmaktadır. Ulusal resmi bilgilere göre (Amar, 2022) İran 31 ilden oluşmaktadır (Şekil 4.1). M.Ö. 6.yüzyıldan itibaren Pers İmparatorluğu, Acemistan olarak bilinen ülke, 1935 yılında Rıza Şahın kararı ile uluslararası topluluktan "İran" olarak bilinmektedir. M.Ö. 6. yüzyılda ilk Pers hükümdarı Büyük Kuroşun (Cyrus), kurduğu Agemenyan İmparatorluğu M.Ö. 558 ile 330 yılları arasında hüküm sürmüştür ve ünlü kral I. Darius ve Xerkes zamanında ülke sınırları batıda Ege kıyıları ve doğuda Hindistana kadar uzamış. Mısır topraklarında sınırlarına katan bu imparatorluğun yönetim merkezi olan Persepolis şehri günümüzün en önemli tarihi şehirlerinden biridir (Şekil 4.2).

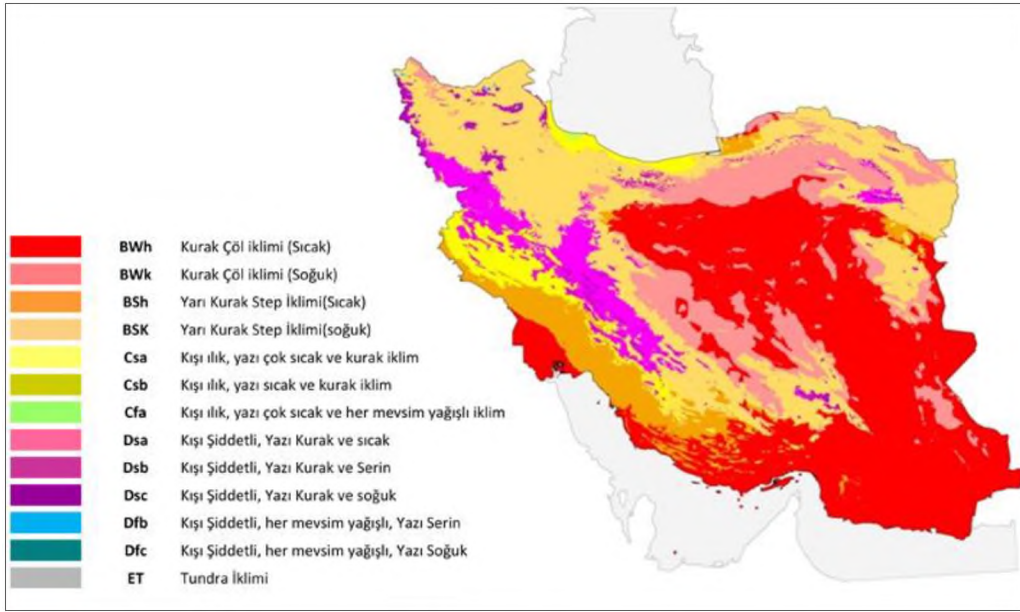

Şekil 4.2 En Geniş Pers İmparatorluğunun Sınırları (522 MÖ - 486 MÖ)
(Britannica, 2021)

Şekil 4.3 İran Platosunun Topoğrafik Yapısı (Researchgate, 2023)

İrânın iklimi çoğunlukla kurak veya yarı kurak, sadece dağlık kesimler ormanlarla kaplı ve Hazar Denizi kıyısında subtropikaldır. Ülkenin kuzey sınırlarında iklim yıl boyu nemli ve kış aylarında sıcaklık donma noktasının altına düşer (Şekil 4.4). Hazar Denizi kıyısında Karadeniz bölgesine ait bitki topluluklarından oluşan gür bir orman örtüsü ve yaylalarında yüksek bozkırlar yer almaktalar. İç bölgelerin çukur yerleri tuzlu bataklıklar, çöl bozkırları ve kum çöllerine ev sahipliği yapar. Vadiler boyunca ve sulanabilen verimli topraklarda çeşitli kültür bitkileri yetiştirilmektedir. Yaban hayatı açısından günümüzde ormanlarında az sayıda kendine has kaplan, leopar, kurt, ayı ve tilki, çöllerin çevresinde ceylanlar ve dağlık bölgelerde yaban keçileri ve çeşitli av kuşlarına rastlanır (Şekil 4.4).

Şekil 4.4 2016 Verilerine Bağlı Köppen Kümelerine Göre İrânın İklim Haritası (Mdp1, 2023)

İrân'da 2022'de nüfus 83,500,000, her km²'ye 51 kişi düşmektedir. Nüfusun %20'si şehirlerde yaşar. Etnik gruplar arasında Farslar, Azeriler, Kürtler, Araplar, Beluçlar ve diğerleri yer alır. Dini yapı ise Şii ve Sünni Müslümanlar, Bahailer, Hindular, Yezidiler ve diğer inançları içerir.

Tarihsel Süreçte açısından bilim İnsanlarının bulgularına bağlı M.Ö. 600 yılına kadar uzanan bu bölgedeki tarih kollarını aşağıda gelen zaman aralıklarıyla araştırmışlar:

1. Erken Dönem (M.Ö. 3200; M.Ö. 625)
2. İslamiyet Öncesi (M.Ö. 625 –M.S. 651)
3. Orta Çağlar (652–1501)
4. Erken Modern Dönem (1501–1921)
5. Geç modern dönem (1921–)
6. İslam Devrimi ve sonrası

İran tarihi ve kültürel yapısı, İslam öncesi ve İslam sonrası olarak ikiye ayrılır. Büyük Orta Asya ve Andronovo Kültüründen kaynaklanan kültürü MÖ 2000'lerdeki İran bölgesi kültürünün mirasçısı olarak büyük oranda kabul edilmektedir. İkinci bin yıl sırasında entelektüellerin, dinin ve daha önce de halkın dili olarak Farsça ile beraber İran kültürü uzun bir süre Ortadoğu ve Orta Asyanın baskın kültürü olmuştur. Sasani İmparatorluğu döneminde İran kültürü, Çin, Hint ve Roma medeniyetlerini etkilemiş, batı Avrupa ve Afrika üzerinde de iz bırakmıştır. Bu etki, Ortaçağ Avrupa ve Asya sanatında, ayrıca İslam dünyasında da görülmüş; İslami edebiyat, hukuk, felsefe, tıp, mimari ve bilim, Sasani İmparatorluğu'ndan gelen unsurlarla şekillenmiştir.

İrânın İslamiyet sonra dini inançlardan çok etkilendi ve bu etki gelişerek kültürel, sanatsal ve yaşam biçiminde çok belirginleşti. Birçok dil İran kökenlidir, Farsça bunların arasında en yoğun kullanılanıdır. İran Mimarisi Dr. Pirnia'ya göre İslamdan önce 2, İslamdan sonra 4 kategori olmak üzere toplamda 6 üsluba ayrılmıştır. Geniş İslam coğrafyasında sanat ve mimarlığın 4 temel usulü vardır: 1. Mısır usulü, 2. Şami usulü, 3.Batı usulü ve 4. İran usulü; İran sanatı ve özellikle mimarisinde var olan ilkeleri beşe ayırmak mümkündür:

- İnsan odaklı
- Fazlalıktan kaçınma
- "Niareş (statik bilgi, inşaat tekniği ve malzeme bilimi)
- Kendi kendine yeterlilik
- İçe dönüklük (Pirnia,2003).

4.2 İRAN BAHÇELERİ

Her bahçe süresizce varlığını içinde bulunan ve yaşamlarını sürdüren bitkilere borçludur ve devamında insan faktörünün bakım ve desteği önem kazanır. Ama kurak İran platosunda insan çabası ve zahmetli yöntemlerle elde edilen su ve bakım zanaatkarlığı olmaksızın bu yaşam döngüsünü kurabilmek imkansızdır. Belki en iyi karşılaştırma tamamen farklı iki doğal alanda inşaa edilen Mahan çöldeki Bagh-e-Shahzadeh ve ormanın ortasındaki Vaux-le-Vicomte Fransız bahçesinin hava fotoğraflarıyla ortaya çıkar (Şekil 4.5 ve 4.6). Fransız bahçesi oyulmuşçasına ormanın bir parçası halinde tasarlanıp yaşamını sürerken İran bahçesi hangi mucizeyle çölün ortasında boy gösteriyor (Javaherian ve Shahcheraghi, 2015).

Şekil 4.5 & 4.6 Bagh-e-Shahzadeh (Gerste,1977) Ve Vaux-Le-Vicomte (Le Nôtre, 2023) Karşılaştırması

İran bahçeleri bu coğrafyada yaşayan insanların gelenekler, inançlar ve sanatsal düşüncelerini simgeleyen ve keyifli yaşamın somutlaştırılmış bir şaheseridir. Geleneksel İran mimari ve bahçe sanatı düzeninde mekansal kurgu ve görsel kombinasyonun hareket, dinamizm, simetri, denge ve koram

(hiyerarşi) gibi tüm temel kavramlar, uyum ve düzen sınırlarını aşmadan mahremiyet ve saygıyı sembolize eden, fonksiyonel ve faydalı olmaya zorunlu, gereksiz ve aşırıktan uzak, kendi kendine yeten bir özellik içermektedir. İran bahçesi, kültürel ve doğal çevre arasındaki ilişkide iyi düşünülmüş bir yapıya sahip olup, insan ve doğa arasındaki uyumun bir göstergesidir.

4.2.1 İran Bahçelerinin Tarih Boyunca Gelişimi

Avcılıkla geçinen insanların dağlardan yüksek İran platosunun vadilerine inmeleri ve zirai faaliyetlerde bulunmaları, M.Ö.4000 yıllarına kadar uzanır. Bu eski devirlere ait yaşayış ve inanışların izlerini toprak saksı ve vazoların süslerinde bulmak mümkündür. Bu eski devirlere ait yaşayış ve inanışların izlerini toprak saksı ve vazoların süslerinde bulmak mümkündür. Eski İran medeniyetinden günümüze kadar izleri gelebilen asıl Pers mimari eserleri daha ziyade M.Ö. 550-330'dan kalan bazı yapılardır. İlk çağ İran sanatında, M.Ö. 247-M.S. 225 yılları arasında tamamen yabancı izleri taşıyan mimari, M.S. 225-642 yılları arasında adeta bir Rönesans devrimi yaşamıştır. Mısır'ın aksine, Pers dinine göre mezarlar ve mabetler çok önem taşımadığı için, dini mimarinin pek fazla gelişmemesiyle sonuçlanmıştır. Daha ziyade gelişme, sivil mimaride ve özellikle saray yapılarında olmuştur. Ayrıca savaşçı bir millet olmaları, askeri mimaride gelişmelerini ve önemli eserler vermelerini sağlamıştır. Bugün izlerini görebildiğimiz en değerli eserler Şuş ve Persepolis'te bulunanlardır (Akdoğan, 1974).

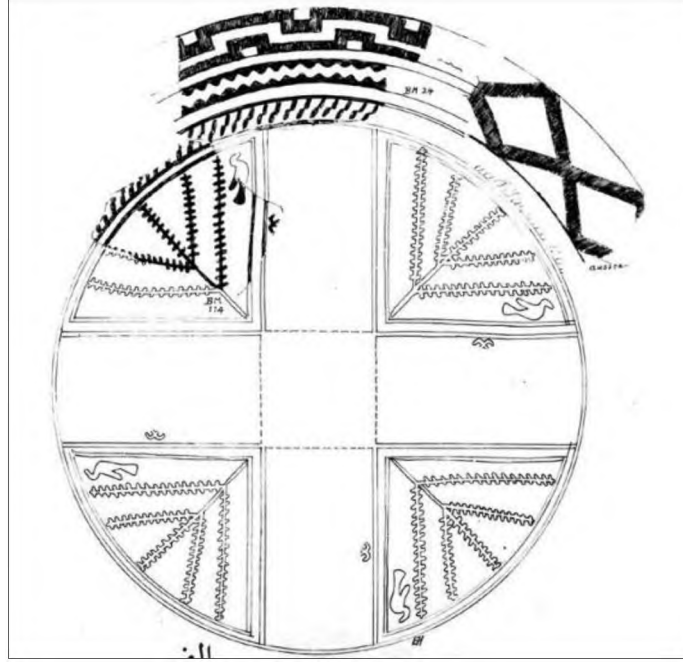
Bahçelerin hayat veren bir özelliğe sahip olmaları diğer sanat kolları kadar eskiye dayanır. Nitekim bazı tarihi eserlerde hayat ağacının sarktığı bir havuzun resmedilmiş olduğunu, bazılarında ise kainatı dörde bölen bir plan anlayışı ortaya çıkmaktadır. Dört parçalı planın her kısmının ortasında birer havuz bulunmaktadır. Bu şekilde ve özellikle birbirinden farklı uzunluktaki iki aksın kesişmesi ile meydana gelen bahçe planları, daha sonraki devirlerde İran bahçelerinin standart planları olmuş ve “Çahar bag” yani “Dört bahçe” adı verilmiştir (Mosafaie,2010). Suya ve fiskıyeli havuzlara olan aşırı alaka, tarihin bu eski devirlerinde olduğu gibi daha sonraki devirlerde azalmamış ve su,

bütün İran bahçelerinin ortak özelliği olmuştur. Su tedarikinde iklimin ortaya koyduğu güçlükler, İranlıları suyu uzak mesafelerden, yer altı kanalları ile yüksek karlı dağlardan getirmeye zorlamıştır. Bu sebeple su iskan yakınlarına gelince, açık kanallar halinde ve geniş çapta gösterilere imkan sağlayacak şekilde ustaca kullanılmıştır. Bitkiler ve özellikle çiçekler İlkçağ İran uygarlığında olduğu gibi daha sonralarıda sosyal hayata ve güzel sanatlarda çok etkili tabiat elemanları olarak yer almıştır. Bütün İran sarayları güzel bahçelerle süslenmişlerdir. Hemen hepsinde tertibin formal oluşu ve birbirini dik kesen iki aksın bulunduğu, ilkçağ İran bahçelerinin karakteristik özelliğini ortaya koyan hususlar olarak dikkati çeker (Wilber,2003).

4.2.1.1 Eski Çağ İran Bahçeleri (MÖ 6. Yüzyıl- MS 7. Yüzyıl)

Eski İran medeniyetinden günümüze kadar izleri gelebilen asıl Pers mimari eserleri daha ziyade M.Ö. 550-330dan kalan bazı yapılar ve onlarla beraber sanat eserleridir. Pişmiş toprak kase üzerinden Charbagh desenini ayırt edip belgelere geçiren ilk kişi "Herzfeld"dir. Bronz Çağı'na (M.Ö. 2000) ait kaselerden birinin üzerinde bahçenin dört bölümünü gösteren kesişen su olukları ve her bölümde bir ağaç ile bir kuş oyuntusu bulunmaktadır (Şekil 4.7) (Jodki ", Mousavi Haji, Ebrahimi, 2017).

İran bahçe sanatının İlkçağdaki esas gelişmesi, İranlıların özellikle Aşur ve Babil ile olan ilişkilerinden sonra görünmüştür. Harplerle gerçekleşen bu yakınlaşma, İran uygarlığının birçok sanat dalında olduğu gibi, bahçe sanatında da kendisini göstermiştir. İranlılar, özellikle Aşur ve Babil'in güzel parklarına, ayrıca av için özel olarak ayrılmış olan tabiat parklarına ve rezerv alanlarına büyük bir hayranlık duymuşlardır. Bu hayranlıkları sonucunda, kendi ülkelerinde de bu tür parkların ve doğal alanların benzerlerini oluşturma çabasında bulunmuşlardır (Şekil 4.8). İranlılar Mısırı zapteddikleri zaman (M.Ö.525), Mısır uygarlığından etkilenmişlerdir. Özellikle Mısır bahçelerinin yüksek duvarlı geometrik planı, İran bahçelerinin gizli, birbirinden duvar veya çitlerle ayrılmış avlu sisteminin gelişimine yol açmıştır ve tüm detaylarda doğa özlemine gösteren bitki motifleri yer almıştır (Şekil 4.9).

Şekil 4.7 Bronz Çağa Ait Pişmiş Toprak Kase Üzerinden Charbagh Deseni
(Jodki Azizi, Mousavi Haji Ve Ebrahimi, 2017)

Şekil 4.8 Kil Kase Üzerinde Çizilmiş Olan Aşur Ve Babilden Örnek Alınan
Tabiat Park Örneği (Centralclubs, 2020)

Bu avlular daha sonra zarif evlerin ve sarayların etrafını çevreleyen kompleksler dönüşmüştür. Asurdan park düşüncesi ile Mısırdan ilham aldıkları avlu fikri savaşlar, istilalara ve uygun olmayan iklim şartlarına rağmen İranlıların asırlar boyunca yaşattıkları bahçe düzeninin esaslarını ortaya koymuştur (Pirnia, 2008). Yalnızca estetik birer mekan olmanın ötesinde, aynı zamanda ruhsal bir sığınak işlevi de görmüştür. Zamanla, bu avluların içindeki su yolları, çeşmeler ve yeşil alanlar, insanların doğayla olan bağlarını güçlendirmiştir. Bahçeler, sosyal etkileşimlerin gerçekleştiği, sanatın ve kültürün yeşerdiği yerler haline gelmiştir.

Şekil 4.9 Pers Bitki Motiflerinden Süslemeler (Dipity ve Blog.Ghedmat 2020)

Bahçelerin sunduğu doğal güzellikler, ilham verici bir atmosfer yaratmış, sanatçılara ve yazarlar için yaratıcı bir zemin oluşturmuştur. Ayrıca, bu mekanlar, toplumsal etkinliklerin düzenlendiği ve insanların bir araya gelerek çeşitli kültürel aktivitelerde bulunduğu önemli buluşma noktaları haline gelmiştir. Toplumun rekreasyon alanlarına dönüşen bu alanlar bireyselden öte düzeyde bir etkileşim ve öğrenme süreci yaşatmaya ve sosyal uyumun sağlanmasına da katkıda bulunurlar. Zamanla İranda çok formal ağaçlandırmalar yapmak ve önemli kabristanların etrafını gölge verici

koruluklarla çevrelemek yaygın hale gelmiştir. Eski Çağ İnan Bahçelerine örnek olarak Şuş'un kutsal bahçelerinin yanı sıra, M.S. 224'te Fars eyaletinde inşa edilen ve 2018 yılında 1568 kayıt numarasıyla UNESCO Dünya Miras Listesine alınan Firozabad Ateş Tapınağı gösterilebilir (Erdeşir Sarayı) (Şekil 4.10 ve 4.11). Birçok tapınak ve mezarlık bahçesi ve en önemlisi Pasargad'ın Antik Bahçesi ve Apadana sayılabilir (Talebian, 2015).

Şekil 4.10 Fransız Mimar Eugène Flandin'in 1851'de Firozabad'daki Ardeshir Sarayı Eseri (Facebook, 2024)

Şekil 4.11 Firozabad Ateş Tapınağı Görüntüsü (Seetruerian, 2024)

4.2.1.2 Orta Çağ İnan Bahçeleri (MS 7.yüzyıldan 16. yüzyılın başları)

Eski Çağ sonrasında 16. yüzyılın başlarına kadar (Orta Çağ) İnan, sınırları içinde bulunan Türkistan ve Irakda dahil, İslam dinini ilk defa kabul eden ülkelerden biri oldu. İslamiyete kadar doğal güçlere (toprak, hava, ateş, su) ilahi bir saygı besleyen İnanlıların din değışikliklerine rağmen, doğaya olan saygı ve hayranlıklarında bir değışiklik olmadı. İnanlılar yakın çevrelerinde tabiatın küçük bir modeli olarak gördükleri ve içinde hayatlarının büyük bir kısmını geçirdikleri bahçeye bağılıklarını daima muhafaza ettiler. Bu sebeple bütün tarihi devirlerde ve bütün hükümdarlar tarafından İnan, zarif saraylar ve muhteşem bahçelerle baştan başa donatılmış oldu (Akdoğan, 1974).

İslam etkisiyle şekillenen İnan bahçelerinin planında, eski bir kozmolojik düşünce ve inanın izleri görülmektedir. Ölümden sonra cennet vaadi, yalnızca İslam ile sınırlı kalmayıp, dini yazılara göre cennetin ortası ve en yüksek noktası olarak bilinen Firdevs, nehirlerin başlangıç noktasıdır. Müslümanlara, Allah'tan cennette bir mekan istediklerinde Firdevs'i talep etmeleri tavsiye edilmiştir. Terminolojide cennet, etrafı ağaçlarla çevrili yemyeşil bir zemin olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, dünya ve eski bir inana göre cennet, iki büyük nehrin kesişmesiyle dört kısma ayrılmış bir mekan olarak tasvir edilmiştir. Bu nedenle, İnan bahçeleri içerisinde birbirini dik kesen iki adet su yolu (oluğun), bahçenin temel yapısını oluşturan dört parçalı, düzenli bir plan kalıbı oluşturduğu gözlemlenmektedir (Shah Cheraghi, 2019) (Şekil 4.12).

Bu döneme ait İnan bahçelerinin temel özelliklerinden biri, etrafı duvarlarla çevrili ve kapalı alanların gelişimidir. İnan bahçelerinde çevreleme, sadece iklimsel işleviyle değil, aynı zamanda kültürel açıdan mahremiyet ve içe dönüklük kavramlarının bir göstergesi olarak da önem taşır.

Orta Çağ İnan bahçelerinin tipik özellikleri arasında, yüksek duvarlarla sağlanan mahremiyet, bahçenin düzenli bölmelere ayrılması, merkezi bir su aksının kullanılması, saray veya pavilionun bahçenin ortasında konumlanması, suyun doğal akışını sağlamak için eğimli bir alanın tercih edilmesi veya yapay tepeler oluşturulması ve bahçeden hem estetik hem de işlevsel fayda sağlamak

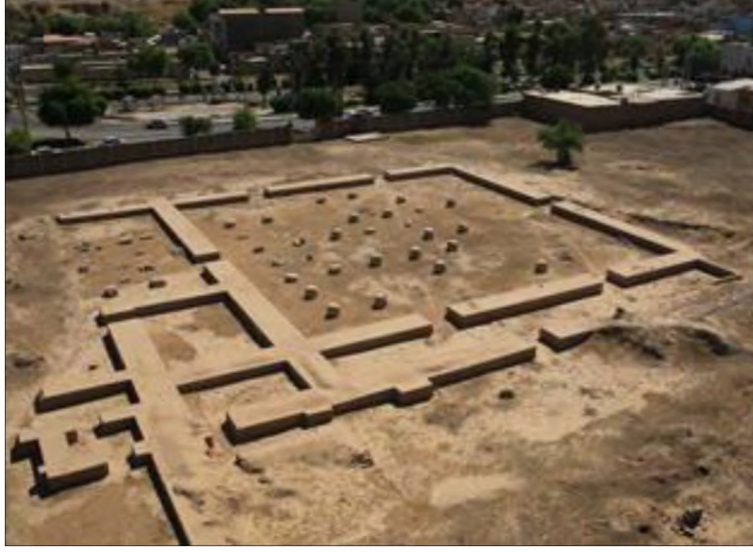
amacıyla meyve ağaçları ve bağların tesis edilmesi bulunmaktadır. Bu unsurlar, bahçenin hem görsel çekiciliğini artırmakta hem de tarımsal üretkenliğini desteklemektedir. Ayrıca, su öğeleri ve doğal manzaralar, ziyaretçilere huzur veren bir atmosfer sunarak, dinlenme ve sosyal etkileşim için uygun alanlar oluşturur.

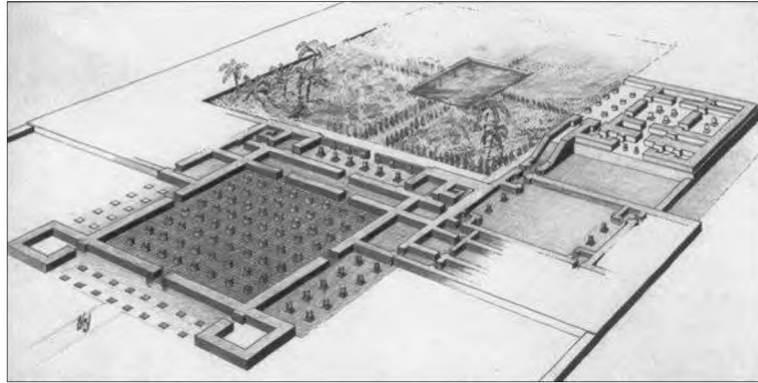
Şekil 4.12 İran Bahçelerini Etkileyen Cennet Tasviri (WordPress, 2022)

Erişim aksları İran bahçesinin omurgasını oluşturur, genellikle bir ana yol ve tali yollar esas alınarak planlanır. İran halılarında görülene benzer dik eksen

kullanımı, evreni dört ayrı nehirle birlikte dört parçaya bölen kozmik bir fikirden kaynaklanmaktadır. Dört sayısı dört yön alanında kutsal bir sayıdır (Hasanvand ve Moosavi. 2022). Bu dönemin bahçelerine Şuş'ta Apadana'nın 350 metre batısında yer alan Şaver Sarayı (İkinci Erdeşirin Sarayı) örnek olarak gösterilebilir (Şekil 3.13 ve Şekil 3.14).

Şekil 4.13 Şuş Şehrinde Şavver Sarayının Tarihi Kalıntıları (Saadatrent, 2024)

Şekil 4.14 Şavver Sarayının Üç Boyutlu Çizimi (Naiima, 2003)

Bunların dışında bütün İran bahçelerinde, çeşitli hayvanların bulundurulması yaygın bir adetti. Özellikle Ceylanlar ve Bülbüllere İran

bahçesinde ayrı bir değer verilirdi. En güzel bahçelerde bülbülleri çekmek için, davetkar, karanlık köşeler tesis edilir bu köşelerde, rengarenk çiçekler ve hoş kokulu bitkilerle alanlar oluşturulurdu. Zamanla, bülbüller bu köşeleri benimser, melodik şarkılarıyla bahçenin ruhunu canlandırır. Bu durum, bahçelerin sadece görsel bir estetik sunmakla kalmayıp, aynı zamanda duygusal bir deneyim de sağladığını gösteriyordu. Bu huzur, insanların stresli yaşamlarından uzaklaşmalarına ve doğayla bütünleşmelerine olanak tanır. Ayrıca, bahçelerde geçirilen zaman, bireylerin zihinsel sağlığını olumlu yönde etkileyerek, sosyal etkileşimleri teşvik ederken yaratıcılığı artırabilir ve genel mutluluk seviyelerini yükseltebilirdi. Bu dönemin örnek bahçelerinden Bagh-e Jahannama (Şiraz), Bagh-e Khosrow (Kerman) , Bagh-e Lashkar (İsfahan), Bagh-e Sultan (Kazvin), Bagh-e Shazdeh (Kerman), Bagh-e Fin (Kashan), Bagh-e Chehel Sotun (İsfahan) ve Bagh-e Ferdows (Tahran) ön plana çıkmaktalar.

4.2.1.3 Yeni Çağ İran Bahçeleri (16.Yüzyıldan Günümüze Kadar)

Erken Modern Dönem, Geç modern dönem ve İslam Devrimi ve sonrası (Yeni Çağ) yapılan İran bahçeleri, hem İslami etkiler hem de modern zamanların gereksinimleri doğrultusunda şekillenmiştir. Bu bahçeler, eski İran bahçelerinin karakteristik özelliklerini korumakla birlikte, çağdaş unsurlar ve tekniklerle harmanlanmıştır. Bu dönemde yapılan bahçeler ve parklar, kamusal kullanım için tasarlanmış geniş alanları kapsamakta ve şehir hayatının önemli bir parçası olarak görülmektedir. Eski dönem İran bahçelerinin merkezi simetrisi, su öğeleri, dört bahçe (Chahar Bagh) düzenlemesi gibi unsurlar bu dönemde de devam ettirilmiştir, ancak modern mimarinin etkisiyle daha açık ve erişilebilir formlar benimsenmiştir (Habibi ve diğerleri, 2020). Yeni Çağ İran Bahçelerine örnek olarak, 1785 yıllarında Tabriz şehrin 7 km güneydoğusunda inşa edilen Bagh- e Shah Goli, gösterilebilir (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 Yeni Çağ İran Bahçelerinden Bagh- e Shah Goli (Niksalehi, 2024)

Safavi döneminden itibaren bahçeler, daha estetik ve dinlenme odaklı alanlara dönüştü. Bu dönemde şehirleşmenin artması ve modernleşme etkileriyle bahçeler daha halka açık ve sosyal kullanım amaçlı hale geldi. Bu modern İran bahçelerinde kullanılan yapı malzemeleri ve peyzaj unsurları genellikle yerel kaynaklardan elde edilmekte olup, bu bahçeler İranın zengin tarihine atıfta bulunan, aynı zamanda uluslararası bağlamda modern bahçecilik anlayışına uyum sağlayan örneklerdir. Özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren artan şehirleşme ile birlikte, bu bahçeler kentsel alanların içinde yer almakta, tarihi merkezlerden daha uzak bölgelerde gelişmektedir. Bahçeler, eski İran bahçelerinin geleneksel estetik ve mimari unsurlarını modern tekniklerle birleştirerek, hem kültürel mirası korumakta hem de yeni nesillere hitap eden alanlar yaratmaktadır.

Sonuç olarak, 17. yüzyıldan itibaren yapılan İran bahçeleri, hem geleneksel hem de modern öğeleri bir arada barındıran, halkın kullanımına açık, büyük ölçekli projeler olarak dikkat çekmektedir. Bu bahçeler, İslam mimarisi ile modern peyzaj mimarlığını birleştiren bir sentez sunmaktadır ve İranın zengin kültürel ve doğal mirasını yansıtan alanlar olarak değer kazanmaktadır (Pirnia, 2003). Üç farklı Çağda incelenen İran Bahçeleri, İranın kültürü, doğası ve sanat anlayışını yansıtmaktadır. Cenne ve ebediyeti temsil

eden bahçeler özellikle İslamdan sonra büyük ilgi görmüş, dinamik unsurlar olarak erken dönemlerde bile benimsenmiştir. M.Ö.4000 yıllarında çömlekler üzerine yapılmış betimlemelerde su havuzları bunların yanında dikilmiş hayat ağacı ya da kâinatı dörde bölünmüş bir dünya kurgusu yer almaktadır. Bu görüntüler çok yakın yıllara kadar karşılaşılabilecek olan temanın bir habercisi durumundadır. Önceliğin bahçenin kendisinde olduğu birleşimler ve yapıların öncelik kazandığı bahçenin bu yapıların egemenliğinde olduğu bir sistem anlayışı vardır. Çar-BAĞ örnekleri genellikle kent dışında ve bahçenin ön planda yer aldığı örnektir. Diğerleri ise yapıların oluşturduğu ortak dokunun parçası olan bahçelerdir. İkinci örnek devlethane tipolojisi altında geçen saray komplekslerinin özelliğidir, İran bahçelerinin en önemli özelliklerinden olmasına rağmen zorunlu bir simetri bulunmamaktadır (Naiima, 2003).

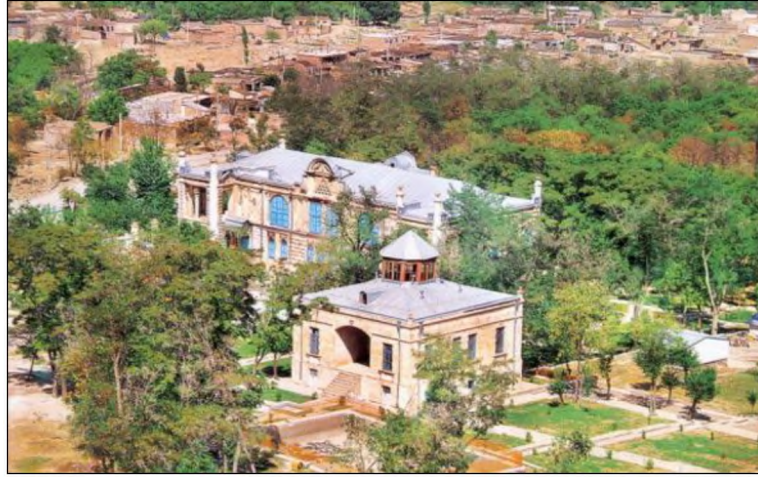
4.2.2 İran Bahçe Sanatında Bahçe Tipleri

İran Bahçe sanatının şekillenmesinde farklı etkenlerin rol almasıyla birlikte değişik bahçe tipleri oluşmaktadır. Tasarlanan bahçelerin kimin tarafından kullanılmasına bağlı, özel veya kamu kullanımı açısından sınıflandırılması ve yararlanma dikkate alınarak beş farklı şekilde değerlendirilebilir. Ayrıca İran platosunda arazi durumu, topografik ve yerleşim açısından bahçelerin konumlandırılması önemli bir husustur. Tasarlanan bahçelerin geometrik durumu genel simetri olgusunu etkilediği için bahçe tiplerini belirlerken göz önüne alınan faktörlerden biri sayılır.

4.2.2.1 Kullanım ve Yararlanma Açısından İran Bahçeleri

Tek yönlü bir anlayışın sonucu olmayan İran Bahçelerini kullanım ve faydalanmak açısından meyve bahçeleri, yaşam bahçeleri, hükümet bahçeleri, yaşam- hükümet bahçeleri ve mezar bahçeleri (mezarlıklar) olarak 5 guruba ayırmak mümkündür (Naiima, 2003). bu gruplar, her birinin kendine özgü işlevleri ve estetik değerleri ile belirginleşir. Bu tür bahçeler, bireylerin doğayla iç içe olmasını sağlayarak, stresin azalmasına ve genel yaşam kalitesinin artmasına katkıda bulunur.

Meyve bahçeleri: Tasarım açısından en basit ve ekonomik açıdan en faydalı olan bahçe türü, aynı zamanda geridönüşümlü özellikleriyle de dikkat çekmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda, önemli köşk ve sarayların çevresinde bir veya birkaç meyve bahçesine rastlanıldığı görülmüştür. Bu bahçelerde yalnızca meyve ürünleri değil, aynı zamanda çiçekler, sebzeler ve bazen de dut yaprakları gibi çeşitli bitkiler de yetiştirilmekteydi. Bu çeşitlilik, bahçelerin ekonomik değerini artırarak, farklı gelir kaynakları oluşturmaya olanak tanımaktaydı. Bu bahçelere örnek olarak Makou kentinde Baghchejug bahçesinin köşk sınırlarında yer alan Meyve bahçesi sayılabilir. (Şekil 4.16).

Şekil 4.16 Makou Kenti Baghchejug Meyve Bahçesi (Basijnews,2024)

Yaşam bahçeleri: Geliri yüksek aileler ve devlet adamları, genellikle daha iyi yaşam koşulları sağlamak amacıyla konutlarını bir bahçe içinde konumlandırmayı tercih ederdi. Yaşam bahçelerinin büyüklüğü ve yerleşimi, mülk sahibinin maddi durumu ve gücüne olduğu kadar, şehirlerin genel durumu ve doğal özelliklerine de bağlıydı. Büyük yaşam bahçeleri çoğunlukla kent sınırlarının dışında yer alırdı. Bu bahçeler, içinde yer alan yapı özelliklerine göre iki gruba ayrılabilir: İlk grup, geniş bir bahçe alanında inşa edilen köşk veya ev düzenine dayanırken, ikinci grup, binanın arkasına eklenmiş bir bahçeyle evden bahçeye manzara ve geçiş yolu sunan yapılardan

oluşur. Bu tür bahçelere örnek olarak Tabas kentindeki Bagh-e Amir gösterilebilir (Şekil 4.17).

Şekil 4.17 Bir Yaşam Bahçesi Örneği Bagh-e-Amir, Tabas (Tabasenc,2021)

Hükümet bahçeleri: En geniş ve kapsamlı yeşil alanlara sahip olmaları nedeniyle, bu bahçeler donanımlı bahçe örneklerinin en büyüğü olarak tanımlanmakta ve bu şekilde anılmaktadır. Hükümet bahçeleri, farklı alanların birbirinin işlevini etkilemeyecek biçimde bir kompleks içinde tasarlandığı ve genellikle büyük şehirlerin merkezlerinde yer aldığı yapılardır. Bu bahçeler, devlet büyükleri ve askeri birlik komutanlarının ikamet ettiği alanların yanı sıra divan, idari binalar ve askeri meydanlar gibi unsurları da kapsamaktadır. Hem estetik hem de işlevsel açıdan önemli bir yere sahip olan bu bahçelere, Gorgan'daki Ester-abad hükümet bahçesi (Şekil 4.18) ve Tahran'daki Gülistan Sarayı'nın yer aldığı Arg-e-Saltanat bahçesi örnek olarak gösterilebilir (Şekil 4.19). Bu bahçeler, tarih boyunca farklı kültürlerin etkisiyle şekillenmiş ve mimari özellikleriyle dikkat çekmiştir. Ayrıca, su unsurları, bitki örtüsü ve düzenlemeleriyle de ziyaretçilerine huzur veren bir atmosfer sunmaktadır.

Yaşam ve hükümet bahçeleri: Genel idari, askeri ve hükümet örgüt yapısının küçük olduğu eski küçük kentlerde devlet adamlarının yaşadığı

büyük bahçenin bir kısmında, idari işlerin yapıldığı bir bina yaptırıp ismini Divan-hane olarak belirlerdi. Böylece özel yaşam alanının mahremiyeti açısından dikkat edilmesi gereken husus, iş açısından geliş-gidişlerin kontrollü ve sınırlı olmasıydı, bu bahçeler kent sınırı içinde ve bazen sınırın dışında ama bitişik olarak yerleşmektedir. Bu tip bahçelere Yazd kentinde bulunan Bagh-e-Dolat Abad ve Tabas şehrinde Bagh-e-No örnek verilebilir (Şekil 4.20).

Şekil 4.18 Ester-Abad Hükümet Bahçesi (Iranwonders, 2024)

Şekil 4.19 Tahran, Golestan Sarayında, Arg-e-Saltanat (Vilayar, 2023).

Şekil 4.20 Yaşam- Hükümet Bahçe Örneği Bagh-e No (Tabasenc, 2023)

Mezarlıklar (Mezar Bahçeleri): Mezar bahçesinin oluşum felsefesi, cennet ve firdevse verilen önemden kaynaklanmaktadır. Bu bahçelerin tamamı veya alanlarının bir kısmı mezarlık için ayrılmıştır. Açık havada mezarlık yapımı Safeviler döneminde yaygınlaşmıştır; dini liderlerin mezarlarının ziyareti farklı zamanlarda tekrarlanan bir etkinlik haline gelince, insanların toplanıp mezarlıklarda zaman geçirmesi ve artan ziyaretçilere sakin ve ferah mekanlar yaratma ihtiyacı, yeşil alan tasarımında yeni bakış açıları oluşturmuştur. Şiraz kenti Shah-Cherag mezarı, Mahan şehrinde Shah Nemat-Allah-i-Vali mezarı (Şekil 4.21), Şiraz kentinde büyük şair Hafez'in mezarlık bahçesi (Hafeziyeh) (Şekil 4.22) ve Erdebil kentinde UNESCO Dünya Mirasında yer alan Şeyh Sefi mezarlığı, bu komplekslere örnek olarak bilinmektedir. Mezarlık bahçeleri kamuya açık ilk bahçe tipleri olarak ele alınabilir. Genelde mezarlık kısmı ana aks üzerinde değil iç avlular veya yan avlularda konumlandırılır (Pirnia, 2018, s.157-165).

Şekil 4.21 Shah Nemat-Allah-İ-Vali Mezarı, Mahan (Toirantour,2023)

Şekil 4.22 Hafeziyeh – Shiraz Mezarlık Bahçesi Örneği (Dadras, 2021)

4.2.2.2 Coğrafik veTopoğrafik Açısından İran Bahçeleri

Tamamen buldukları coğrafik mevkii, yerleştirildikleri topoğrafya, yararlandıkları su kaynağına olan yakınlık ve durumlarına bağlı İran Bahçeleri farklı kategorize edilebilir (Naiima, 2003). Ayrıca İran bahçesindeki kademeli yapılar ve platformlar ilahi kavramlarla bağlantılıdır ve bir aşamadan diğerine

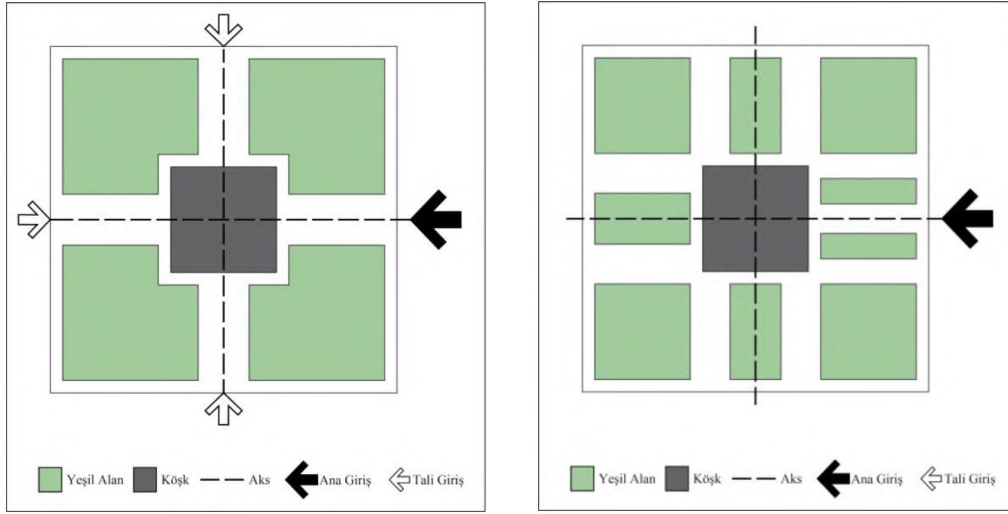
geçiş ve yükselmeyi ifade etmektedir. İnsanın varoluş hiyerarşisinde tecrübe dünyası seviyesinden ne kadar yükselirse, arzu edilen zirve olan Tanrıya o kadar yaklaşır. İslam tasavvuf anlayışında insanın kemalinin yedi aşaması veya insan başarısının yedi kademesi, fiziki, bitkisel, hayvansal, insani, manevi, nurlu ve merhametli olmanın göstergesidir (Hasanvand ve Moosavi, 2022).

- Az eğimli ve düze yakın arazide bahçeler
- Tepe üzerinde konumlandırılmış bahçeler
- Göl bahçeleri
- Nehir kenarı bahçeler

4.2.2.3 Geometrik Açıdan İran Bahçeleri

Arazi şekline göre tasarlanan bahçelerde, geometriye verilen önem belirgin şekilde öne çıkmaktadır. Kare biçimi, bahçe elemanları arasındaki mesafeyi sade bir şekilde belirlediğinden, en yaygın kullanılan form olarak dikkat çekmektedir. Kare Plan düzeni ve ana aksa konumlandırılmış Köşk için örnek şemalar Şekil 4.23'te gösterilmektedir. Ağaç dikimlerinde temel kural, her açıdan eşit aralıklarla ağaç yerleştirilmesidir.

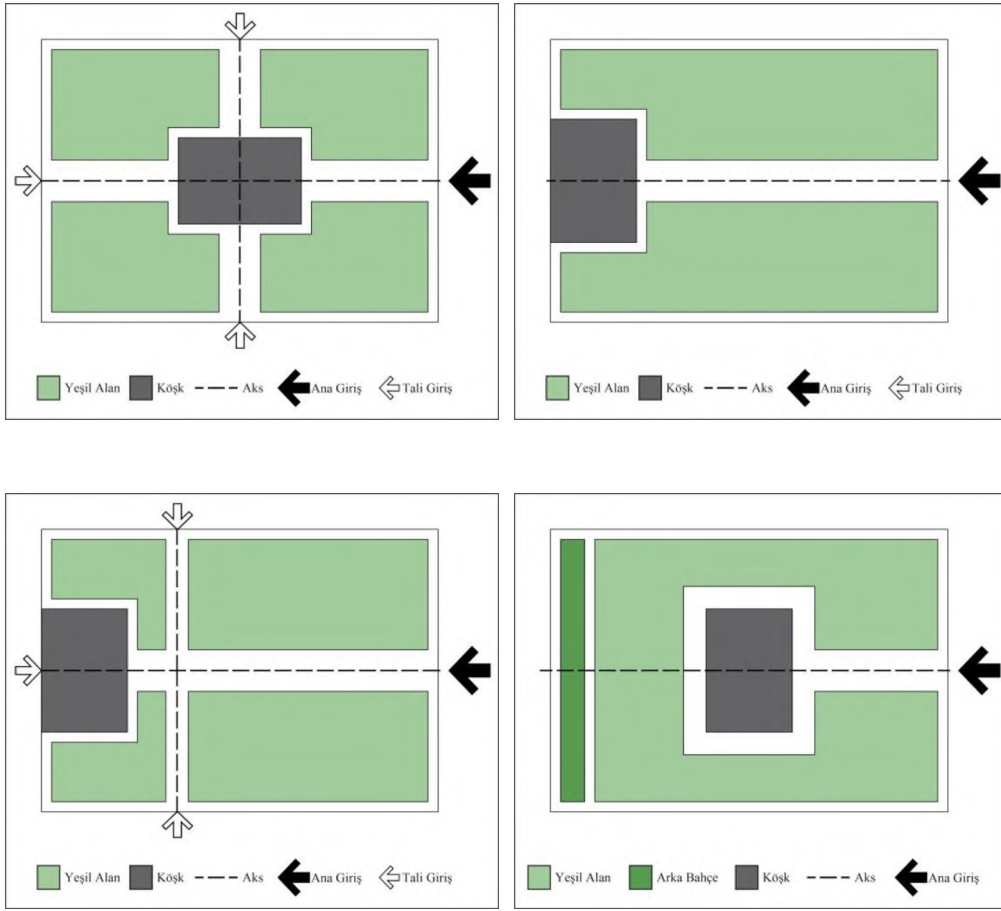
Bu düzen, yan yana dizilmiş karelerin oluşumunu sağlayarak bahçeye simetrik bir görünüm kazandırmaktadır. Ağaçlar arasındaki mesafeler ise türlerine göre değişmektedir. Örneğin, geç büyüyen fıstık çamı gibi ağaçların arasına şeftali gibi meyve ağaçları dikilerek, 6-7 yıl boyunca bu meyve ağaçlarından verim alınmakta; ardından, verimliliği azalan meyve ağaçları çıkarılarak asıl tür için daha geniş bir alan sağlanmaktadır. Bahçe tasarımında bir diğer önemli kural, ana perspektif ekseninin kesilmeden devam etmesidir. Bu aks boyunca, görüşü kapatmayan orta boylu ağaçlar veya çalılar dikilmektedir. Gül bahçeleri dışında kalan alanların tamamı ise yer örtücülerle kaplanmaktadır. Mimari açıdan önem taşıyan binalar, ana aks üzerinde olmak koşuluyla bahçenin her bölümüne konumlandırılabilir (Pirnia, 1994).

Şekil 4.23 Kare Plan Düzeni İçin Örnek Şemalar (Dadras, 2024)

Binaların yerleşimi, kimi zaman bina alanının tam ortasında, dört bir yandan eşit mesafeyi koruyacak şekilde, kimi zaman ise ana bina alanının en arka kenarına yakın olacak biçimde düzenlenmektedir. Tali binalar genellikle ana ve tali aksların çevreyle birleştiği noktalarda konumlandırılmıştır. Bazı özel bahçelerde, köşk ana aksın üçte biri mesafesinde, tali binalar ise yan cephelerde tasarlanmıştır. Bu tür bahçe düzenlemelerinde, genel olarak manzara aksı tali binalar tarafından görünmez hale gelmektedir.

Alternatif bir tasarım yaklaşımı olarak, bahçedeki bina arka cepheye yakın bir konumda yer alır ve binanın arkasında, mahremiyet ve huzur sağlamak amacıyla özel bir alan yaratılır. Köşkün cepheleri genellikle 12 ila 20 metre arasında değişmekte; sekizgen veya yuvarlak mimarilerde bu ölçüler, içte somut bir kare biçiminde 25 metreye kadar uzayabilmektedir (Pirnia, 1994). İran bahçelerinde dikdörtgen Çahar-Bag sistemi alternatif şemaları Şekil 4.24 gösterilmektedir. Tüm bahçe formlarında köşk önünde uzun bir dikdörtgen biçiminde ana dikim yastığı bulunmaktadır. Bu yastığın merkezinde bir süs havuzu veya su aynası yer alır. Arazinin geri kalanı ise, kare formları oluşturan ve birbirini dik kesen yollarla dikim yastıklarına ayrılmıştır.

Şekil 4.24 İran Bahçelerinde Dikdörtgen Çahar-Bag Şemaları (Dadras,2024)

Bu yollar, bahçenin genel düzenini sağlarken, bitki ve çiçeklerin sergilenmesine de imkân tanır. Her bir dikim yastığı, mevsimsel değişimlere göre renk ve doku çeşitliliği sunacak şekilde farklı bitki türleriyle doldurulmuştur.

4.3 İRAN BAHÇELERİNİN TASARIM UNSURLARI VE İLKELER

İran bahçeleri, eğimli arazilerde yüksek duvarlarla çevrili olarak tasarlanır. Dört ana bölüme ayrılan bahçelerde dik hatlar belirleyicidir. Merkezde önemli bir mimari yapı ve sürekli bir su kanalı bulunur; su kanalları eğimli ve katmanlıdır. Doğa ile entegrasyon sağlanırken, havuz estetik ve işlevsellik için tasarlanır. Geniş ağaçlar, dar yollar ve meyve ağaçları bahçenin

önemli unsurlarıdır. Ayrıca, süs ve şifalı bitkilerin kullanımı da önemlidir. Detaylı olarak ele alındığında (Abui ve Jihani, 2014):

1. Bahçelerin genel olarak eğimli alanlarda yapılması,
2. Alanın yüksek bir duvarla etraftan ayrılması ve çevrelenmesi,
3. Bahçenin dört kısma bölünerek tasarlanması,
4. Dik hatların tasarımda egemen olması,
5. Alanın orta veya yüksek noktasında önemli mimari eserin bulunması,
6. Her zaman hareketli ana bir su kanalı,
7. Suyun sesinden yararlanmak adına eğimli ve katmanlı su kanalları,
8. Kanal tabanlarında dalga hareketini hissettirmek için özel detaylı biçimlendirilmiş taşlar,
9. Doğadan tam yararlanmak için bina ve bahçe mesafesini aza indirmek,
10. Köşkün eksenine dik, faydalanma ve estetik amaçlı tasarlanan havuz,
11. Geniş tepe tacına sahip olan ağaçların kullanımı ve dar yaya yolları,
12. Bahçenin büyük bölümünde meyve ağaçlarının yer alması,
13. Süs bitkilerinin yanı sıra şifalı bitkilerin kullanımı,

İran Bahçe Tasarımı İlkeleri: İran bahçe tasarımında dikkate alınan üç temel ilke, bahçelerin yalnızca görsel birer mekan olmaktan öteye geçip, fonksiyonel ve düşünsel bir yapıya kavuşmasını sağlar. Bu ilkeler, hem tarihi hem de kültürel bağlamda büyük öneme sahiptir ve bahçelerin biçimlenmesinde merkezi bir rol oynar. Yapısal yerleşim ve erişilebilirlik, su unsuru ve bitkisel materyalin dikimi gibi unsurlar, bahçelerin yalnızca birer süs alanı olarak değil, aynı zamanda birer yaşam alanı, toplumsal etkileşim noktası ve doğa ile insanın uyumunu temsil eden mekanlar olarak inşa edilmesine olanak tanır. (Pirnia, 1994). İran Bahçeelerinin tasarım ilkeleri aşağıda sıralandığı gibidir:

1. Yapısal yerleşim ve erişilebilirlik (bina, yerleşim, akslar, yollar ve bağlantılar)
2. Su unsuru (suya erişim, su ögesi tasarımı, suyun fonksiyonu)
3. Bitkisel materyal (dikim İlkeleri ve fonksiyonellik).

4.4 İRAN BAHÇELERİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLKELERİ

İran bahçelerinde sürdürülebilirlik, geçmiş, bugünü ve geleceği bir araya getiren, doğaya saygı duyan ve insan yaşamını iyileştirmeyi hedefleyen çok yönlü bir kavramdır. Bu bahçeler, kültürel ve toplumsal değerleri korurken, ekosistem dengesini gözetir ve çevresel kaynakları verimli bir şekilde kullanır. Sürdürülebilirlik ilkeleri, hem doğal çevreye hem de insan yaşamına katkı sağlamak amacıyla üç temel yönde irdelenebilir (Habibi, 2021):

1. Geçmiş, bugünü ve geleceği ilgilendiren kültürel ve toplumsal değerler,
2. Ekosistem ve çevreyi koruyarak ve geliştirerek doğaya gösterilen saygı,
3. Optimum enerji kullanımı, besin üretme ve uygun iklim oluşturarak insan yaşamını iyileştirmek.

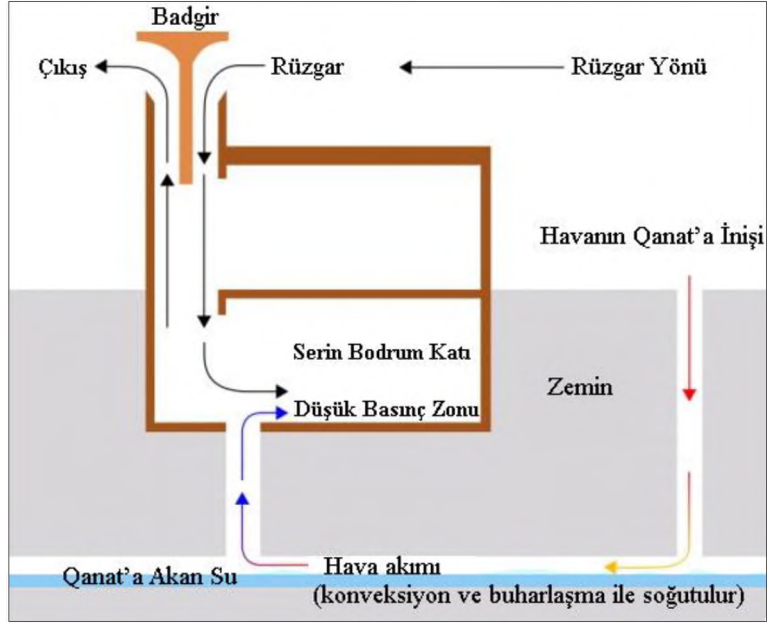
4.4.1 Çevresel Sürdürülebilirlik

İran Bahçeleri, yalnızca estetik ve kültürel değerleri ile dikkat çekmekle kalmayıp, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik açısından da tarih boyunca araştırılmış ve örnek alınmış önemli kriterler barındırmaktadır. Bu bahçeler, doğal güzellikleri ve mimari özellikleriyle birlikte, çevre dostu uygulamaları ve sürdürülebilir tarım yöntemleri ile öne çıkmaktadır (Abui ve Jeihani, 2014). Bu bahçeler, sadece görsel bir şölen sunmakla kalmaz, aynı zamanda doğayla uyum içinde tasarlanarak ekosistem dengesini korumaya yardımcı olurlar. Su yönetimi, bitki seçimi ve toprak kullanımı gibi unsurlar, bu bahçelerde dikkatlice planlanır; böylece doğal kaynakların etkin ve verimli kullanımı sağlanır. İran bahçeleri, kültürel ve tarihsel bağlamda da büyük bir öneme sahiptir. Geleneksel mimari unsurlar ve yerel bitki örtüsü, bahçelerin karakterini oluşturur ve bu durum, ziyaretçilere zengin bir kültürel deneyim sunar. Bahçelerin tasarımında uygulanan yöntemler, çevresel sürdürülebilirliği destekleyen unsurları kültür ve gelenekte pekiştirir. Bu bağlamda, İran bahçeleri, insan yaşamını iyileştiren, ekolojik dengeyi koruyan ve tarihsel mirası yaşatan önemli mekanlar olarak öne çıkmaktadır. Doğayla uyum içinde tasarlanıp, doğal kaynakların etkin ve verimli kullanımını ön planda tutan İran

bahçelerinde çevresel sürdürülebilirliği destekleyen başlıca unsurlar şunlardır:

- Bahçelerin konum ve yer seçimi,
- Su kaynaklarına erişim,
- Bahçelerde kullanılan su formları,
- Bahçenin şekil ve geometrisini oluşturmak,
- Bahçenin bileşenlerinin birbiri ile ilişki ve etkileşimi,
- Bitki seçimi ve dikim,
- Bölgesel ihtiyaçlara bağlı mikro iklimlerin oluşturulması,
- Yaşayan bir süreci desteklemek, zarar vermemek ve bir karar verme hiyerarşisi olan koruma, onarım ve yenileme bu süreçte ele alınmaktadır (preservation, conservation, regeneration).
- Bitkisel Ortamlarda Sürdürülebilirlik,
- Güneş enerjisi ve Güneşlenme süresinin Etkileri (Yerleşim yönü ve tasarım ilkeleri),
- Rüzgar ve Enerjinin Korunması (Yerleşim yönü, tasarım ilkeleri, akslar ve koridorlar, Badgir (Şekil 4.25) ve (Şekil 4.26).
- Su Sorunları, Kaynaklarını Koruma, Fazla Suyun Yönetimi. Qanat (Şekil 4.27) ve (Şekil 4.28), su aksları ve yüzeyleri,
- Toprak Sağlığı, Sürdürülebilir Bakım,
- Entegre Atık Yönetimi,
- Enerji Kaynaklarının Doğru Kullanımı (güçlü tasarım yönleri ve geleneksel yöntemler).

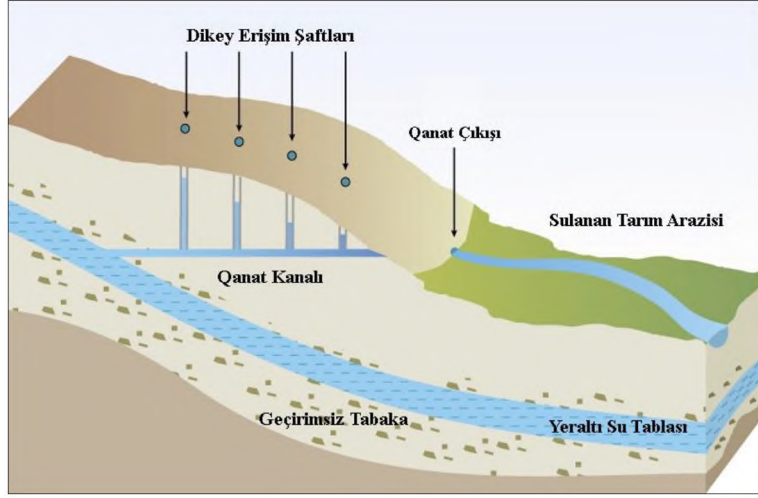
İran bahçeleri, doğayla uyumlu tasarımı ve doğal kaynakların etkin kullanımıyla çevresel sürdürülebilirliği destekleyen bir sistem sunar. Konum, su erişimi, bitki ve toprak yönetimi ekosistem sağlığı ve kaynak verimliliği açısından kritik öneme sahiptir. Çevresel faktörlere göre yapılan düzenlemeler enerji verimliliğini artırırken, sürdürülebilir bakım yöntemleri toprak ve su sağlığını korur. Geleneksel yöntemler ve entegre atık yönetimi, bu bahçelerin estetik, ekolojik ve kültürel sürdürülebilirliğe katkısını sürdürmesini sağlar.

Şekil 4.25 Bir Badgir'in Çalışma Şeması (Scientific American,1978)

Şekil 4.26 Yazd Şehrinde Bir Badgir'in Görüntüsü (Dadras, 2021)

Şekil 4.27 Bir Qanat'ın Çalışma Şeması (Middle East Institute, 2024)

Şekil 4.28 Bir Dizi Qanat'ın Görşeli (Nevsedoma, 2022)

4.4.2 Sosyal Sürdürülebilirlik

İran bahçeleri, zengin tarihi ve kültürel mirasıyla bilinen, İran bahçe tasarımının önemli örneklerindedir. Bu bahçeler, sadece estetik ve ekolojik değerleriyle değil, aynı zamanda sosyal sürdürülebilirlik açısından da büyük öneme sahipler. Sosyal sürdürülebilirlik, toplumun sosyal yapısının korunması

ve geliştirilmesi, kültürel kimliklerin devamlılığı ve toplumsal refahın artırılması anlamına gelir. İran bahçelerinde sosyal sürdürülebilirliği destekleyen temel unsurları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Amani-Beni, Xie, Yang, Russo ve Khalilnezhad, 2022):

Toplumsal Bütünleşme ve Kamusal Alanlar: İran bahçeleri, geleneksel olarak sosyal etkileşim ve toplumsal bütünleşme mekânları olarak kullanılmaktalar. Bu bahçeler, insanların bir araya gelerek sosyalleştiği, dinlendiği ve birlikte vakit geçirdiği kamusal alanlar olarak tasarım açısından, toplum arasında sosyal bağların güçlenmesini teşvik eder ve farklı sosyal gruplar arasındaki etkileşimi artırır (Ekşioğlu, 2013).

Kültürel Miras ve Kimlik: İran bahçeleri, Pers kültürünün ve bahçe sanatının önemli bir parçasıdır. Bu bahçeler, geleneksel tasarım öğeleri, bitki türleri ve su yapılarıyla zengin bir kültürel mirası temsil eder. Bahçelerin korunması ve yaşatılması, yerel toplulukların kültürel kimliğini sürdürülebilir kılarak, kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır.

Eğitim ve Farkındalık: İran bahçeleri, çevre bilinci ve sürdürülebilirlik eğitimi için önemli alanlar sunar. Bahçelerde düzenlenen etkinlikler ve eğitim programları, çevresel farkındalığı artırır ve sürdürülebilir yaşam tarzlarını teşvik ederek toplumun doğayla uyum içinde yaşamalarını destekler ve çevreye duyarlı bireylerin yetişmesine katkıda bulunur.

Sağlık ve Refah: İran bahçeleri, huzur verici ve dinlendirici ortamlarıyla insanların stresini azaltır, fiziksel ve zihinsel sağlığı iyileştirir ve yaşam kalitesini artırır. Bahçelerde yapılan yürüyüşler, dinlenme ve rekreasyonlar toplumun genel sağlık düzeyini yükseltir.

Ekonomik Katkı ve İstihdam: Bahçelerin bakım ve yönetimi, yerel ekonomiye katkıda bulunmakla beraber istihdam fırsatları yaratır. Bahçelerde çalışan bahçıvanlar, zanaatkarlar ve rehberler gibi yerel halk, ekonomik olarak desteklenir. Ayrıca, bahçelerin turizm potansiyeli, yerel ekonominin canlanmasına yardımcı olur (Sulewski, Kais, Gołas, Rawa, Urban ve Was, 2021). İran bahçeleri, sosyal sürdürülebilirlik açısından önemli bir role sahipler. Bu bahçeler, toplumsal bütünleşme, kültürel mirasın korunması, çevre

eğitimi, sağlık ve refahın artırılması gibi unsurlar sayesinde toplulukların sosyal yapısını g¼clendirir. İnan bahçelerinin korunması ve sürdürülebilir yönetimi, hem yerel topluluklar hem de genel olarak insanlık için değerli bir mirasın yaşatılmasını sağlar.

4.4.3 Ekonomik Sürdürülebilirlik

İnan bahçe sanatının inceliklerini yansıtan İnan bahçeleri, yüzyıllardır süregelen tasarım gelenekleriyle sadece estetik ve kültürel açıdan değil, aynı zamanda ekonomik sürdürülebilirlik açısından da önemli örnekler teşkil ederler. İnan bahçelerinde ekonomik sürdürülebilirliği destekleyen başlıca unsurlar aşağıda açıklanmıştır:

Sürdürülebilir Tarım, Bahçecilik ve Kaynak Yönetimi: İnan bahçelerinde, sürdürülebilir tarım, bahçecilik uygulamaları ve doğal kaynakların etkin yönetimi çerçevesinde su kaynaklarının verimli kullanımı, toprak koruma yöntemleri ve yerel bitki türlerinin yetiştirilmesi, tarımsal verimliliği artırma ve düşük maliyetle ürün elde etme amacıyla benimsenmiştir. Bu bağlamda, toplum, söz konusu yönetim ve uygulamaları çiftçilikle entegre ederek ekonomik avantajlar elde etmiştir (Naiima, 2003).

Yerel Üretim ve Ticaret: Bahçelerde yetiştirilen bitkiler, çiçekler, meyveler ve sebzeler, yerel pazarlar için önemli kaynak sağlayarak yerel üretimi ve ticareti, ekonomik sürdürülebilirliği artırır. Yerel bitki ve ürünlerin satışı, çiftçilere ve bahçıvanlara gelir kaynağı sağlar ve bölgesel ekonomiyi destekler.

Yerel İstihdam Olanakları: Bahçelerin bakımı, yönetimi ve turizm hizmetleri, yerel halk için istihdam olanakları yaratır. Bahçıvanlar, rehberler, zanaatkârlar ve diğer hizmet sağlayıcılar, bu bahçelerde çalışma fırsatları bulur. Yerel istihdam, toplumsal refahı artırır ve ekonomik sürdürülebilirliği destekler.

Turizm Gelirleri: İnan bahçeleri, hem yerel halk hem de uluslararası ziyaretçiler için çekim merkezleridir. Bu bahçeler, turizmin gelişmesine katkıda bulunarak önemli gelir kaynakları oluşturur. Turizm, yerel ekonomiyi

canlandırır, istihdam olanakları yaratır ve bölgedeki hizmet sektörünün (rehberlik hizmetleri, konaklama, restoranlar vb.) büyümesini destekler.

Eğitim ve Araştırma Fırsatları: İran bahçeleri, tarım, botanik ve peyzaj mimarisi alanlarında eğitim ve araştırma için önemli merkezlerdir. Üniversiteler ve araştırma kurumları, bu bahçelerde eğitim programları düzenleyerek yeni nesil bahçıvanlar, peyzaj mimarları ve çevre bilimciler yetiştirir. Eğitim ve araştırma faaliyetleri, inovasyonu teşvik eder ve uzun vadeli ekonomik kalkınmaya katkıda bulunur.

Kültürel ve Ekonomik Değerlerin Korunması: İran bahçeleri, kültürel mirasın korunmasını sağlayarak ekonomik değerın sürdürülmesine katkıda bulunur. Kültürel ve tarihi değerlerin korunması, bu bahçelerin turistik cazibesini artırır ve ekonomik getirisini maksimize eder. Bu süreç, kültürel mirasın ekonomik bir kaynak olarak değerlendirilmesini sağlar.

İran bahçeleri, ekonomik sürdürülebilirlik açısından çeşitli unsurları barındıran önemli mekânlardır. Turizm gelirleri, yerel üretim ve ticaret, eğitim ve araştırma fırsatları, sürdürülebilir tarım uygulamaları, yerel istihdam olanakları ve kültürel değerlerin korunması gibi faktörler, bu bahçelerin ekonomik sürdürülebilirliğini destekler. İran bahçelerinin korunması ve sürdürülebilir yönetimi, sadece ekonomik kalkınmayı değil, aynı zamanda kültürel mirasın yaşatılmasını ve toplumsal refahın artırılmasını sağlar.

4.5 BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

İran bahçelerinin UNESCO Dünya Mirası Listesindeki sürdürülebilir yönetimi açısından, incelenen başlıklar ve araştırma konusu arasında derin bir bağlantı bulunmaktadır. Bu bağlantı, İran bahçelerinin tarihsel gelişimi, tasarım ilkeleri ve sürdürülebilirlik kavramlarıyla şekillenir. İran bahçeleri, estetik ve kültürel değerlerinin yanı sıra çevresel sürdürülebilirlik ilkelerine dayanan kompleks yapılar olarak öne çıkar. Su kaynaklarının etkin kullanımı ve bitkisel dengeler, zorlu iklim koşullarında bu alanların hayatta kalmasını sağlar. Sürdürülebilir tarım uygulamaları ve yerel ekosistemlerin korunması, ekolojik

dengeyi destekler. Ayrıca, bu bahçeler sosyo-kültürel işlevleriyle toplumların dini inançları ve gelenekleriyle iç içe geçmiş olup, sosyal sürdürülebilirlik açısından stratejilerin geliştirilmesi gerektiğini vurgular.

Ekonomik sürdürülebilirlik bağlamında ise, İran bahçelerinin turizm ve kültürel miras yönetimi açısından büyük bir potansiyele sahip olduğu görülür. Bu bahçelerin korunması ve yönetimi, yerel ve ulusal düzeyde ekonomik katkılar sağlayabilir. Sürdürülebilir turizm stratejileriyle bu alanlar hem korunabilir hem de ekonomik olarak bölgelere katkı sağlayabilir. Böylelikle, İran bahçeleri ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanmasına da önemli bir katkıda bulunur.

Sonuç olarak, İran bahçelerinin UNESCO Dünya Mirası Listesinde yer alması, bu alanların sadece fiziksel varlıkları değil, aynı zamanda onların kültürel, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliği ile ilgili çok boyutlu bir yaklaşımı gerekli kılar. Tarihsel gelişimleri ve kültürel önemi, bu bahçelerin korunmasını yalnızca bir estetik mesele değil, aynı zamanda insanlık mirasının sürdürülebilir yönetimi olarak ele almayı zorunlu kılar.

BÖLÜM 5

5. UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNDE YER ALAN İRAN BAHÇELERİ

İran bahçeleri, yüzyıllardır estetik, kültürel ve çevresel anlamda önemli bir miras olarak kabul edilmekte ve İranın ulusal kültür mirasında ayrıcalıklı bir konumda yer almaktadır. Ülkede kayıt altına alınan toplam 76 bahçeden 9'u, 2011 yılından bu yana UNESCO Dünya Miras Listesine dahil edilmiştir. Bu bahçeler, dünya bahçe kültürü açısından dikkate değer bir öneme sahip olmakla birlikte, sayıca yetersiz kalmaktadır. İranın bahçecilik mirasının köklü geçmişi, müsteşarlık arşivlerine göre il bazında tespit edilen toplam bahçe sayısı ile de gözler önüne serilmektedir. İran Ulusal Kültür Mirası müsteşarlığı arşivlerine bağlı olarak bakıldığında il bazında toplam bahçe sayısını elde etmek mümkündür. Özellikle bazı önemli kentlerdeki İran bahçelerinin sayısal dağılımı dikkat çekicidir. İsfahan'da 9, Şiraz'da 11, Tahran'da 17, Tebriz'de 8 bahçe; ayrıca 40 planlı ev ve kamu bahçesi bulunmaktadır. Hazar Bölgesi'nde 9, Horasan'da 13, Kerman'da 48, Yazd'da 73, Kazvin'de 4 bahçe bulunurken, çöl ikliminde 7 bahçe kaydedilmiştir. Bu veriler, ülke genelindeki bahçecilik mirasının çeşitliliğini ve zenginliğini ortaya koymaktadır.

Fars ilinde, Pasargadae Antik Bahçesi'nin özel durumu göz önünde bulundurulduğunda, Şiraz şehrindeki Bagh-e Delgosha, Bagh-e Jahan Nama, Bagh-e Nazar ve Bagh-e Golshan (Afif Abad) gibi önemli bahçeler üzerine gerçekleştirilen araştırmalar, bölgedeki tüm bahçelerin Pers Bahçesinin üstün değerlerine ve standart tasarım kalıplarına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, Bagh-e Eram, mimari tasarımı, bitki örtüsü ve su sistemi açısından İran bahçelerinin özelliklerini en iyi şekilde yansıtan bahçe olarak öne çıkmaktadır. Özgünlüğü ve bütünlüğüne duyulan özen sayesinde bu bahçe, günümüze kadar varlığını sürdürmeyi başarmıştır.

İsfahan bölgesinin değişik dönemlerde hükümet merkezi olduğuna dikkat ederek farklı yönleriyle güçlü Bagh-e Hasht Behesht, Bagh-e Abas Abad – Natanz bahçeleri inceledikten sonra en iyi Pers Bahçesi modeline sahip bahçenin seçilmesi kriterine göre yapılan değerlendirmelerde, incelenen tüm bahçelerin listeye dahil edilmeye uygun olduğu tespit edilmiştir. Ancak, Bagh-e Fin ve Bagh-e Chehel Sotun, üstün tasarım, teknoloji, sanatsal ve mimari özelliklerinin yanı sıra, Pers Bahçelerinin özgünlük, bütünlük ve süreklilik açısından üstün konumdalar.

Mazandaran ve Azerbaycan bölgelerinin nemli ve dağlık ikliminde yer alan İran bahçeleri incelendiğinde, Behşahr kentindeki Bagh-e Abbas Abad (1641-1642), yalnızca özgünlüğünü, bütünlüğünü ve canlılığını korumakla kalmamış, aynı zamanda 1785 yılında Tebriz’de inşa edilen Bagh-e Şahgölü ve 1818’de Damgan şehrindeki Bagh-e Cheshme-Ali için de bir model oluşturmuştur (Mansouri ve diğerleri, 2022). Bagh-e Abas Abad’da, kil boru sistemine dayanan benzersiz bir su unsuru, şelaleler veya çeşmeler aracılığıyla Chahar Bagh arazisine giriş sağlar, bölünerek farklı amaçlar için kullanılır ve bu özgün su unsuru sayesinde bahçenin değeri korunmaktadır.

Çöl ikliminin zorlu koşullarında eşsiz tasarımları sayesinde hayatlarını sürdüren İran bahçeleri örnek olarak incelendiğinde Kermana yakın Bagh-e Fath Abad, Taft şehrinde, Bagh-e Namir, Tabas şehrinde Bagh-e Golshan İran Bahçelerini genel tasarım ilkeleri ile iyi temsil eden örneklerden sayılır. Özgünlük ve büyünlük açısından balıkdığında Kerman şehrine bağlı Bagh-e Shahzadeh benzersiz konumu, suyun ve sulamanın teknik özelliklerine ve sanatsal, mimari ve estetik bir bakış açısı ve peyzaj düzenlemesiyle ön plana çıkan bahçeler arasında. Aynı zamanda sürekli su kıtlığı olan sıcak ve kurak çöl alanlarının bir parçası olarak Yazd kentinin bahçeleri arasında kentsel dokuda bulunan Bagh-e Dolat Abad ve kırsal kesimde yer alan Bagh-e Pahlavanpur, tipik bir İran Bahçesinde var olan tüm ilkeleri ve sistemini barındıran İran Bahçe yapım kültürünün bir göstergesidir.

Geniş bir coğrafyaya yayılan kurak ve yarı kurak Horasan bölgesinde, Güney Horasan'a bağlı Birjand şehrinin iklimsel özellikleri, farklı dönemlerde

tercih edilen çeşitli bahçeler aracılığıyla belirginleşmektedir. Bagh-e Rahim Abad ve Bagh-e Shokat Abad gibi on sekizden fazla İran Bahçesi arasında, Bagh-e Akbariyeh, sanatsal ve mimari özelliklerinin yanı sıra mükemmel bir su sistemi, sürekli canlılık ve benzersiz mimari bileşenleri ile öne çıkmaktadır (Saneinia & Gholizadeh ve Rongting 2020).

5.1 İRAN BAHÇELERİNİN UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNE SEÇİLMESİ İÇİN ÜSTÜN EVRENSEL DEĞERİ

UNESCO Dünya Mirasın tanımına göre İran Bahçeleri, farklı illerde kökenleri MÖ 6. yüzyıldaki Büyük Kiros zamanlarına dayanan farklı dokuz bahçe ilkeleri korunurken, farklı iklim koşullarına evrimleşen ve adapte olan İran bahçe tasarımlarının çeşitliliğini örneklemekteler. Hem sulamada hem süslemede önemli rol oynayan su ögesi ile daima dörde bölünen İran bahçesi, cennet ve dört Zerdüş unsurunu olan gökyüzü, toprak, su ve bitkileri sembolize ederek tasarlandı. 6. yüzyıldan bu yana farklı dönemlere dayanan bu bahçeler, aynı zamanda binalar, köşkler ve duvarların yanı sıra benzersiz sulama sistemlerine de sahiptir. İran bahçe sanat üslubunun izleri Hindistan ve İspanyaya kadar uzamaktadır.

UNESCO'nun dünya miras alanlarını seçmede kullandığı ölçü "üstün evrensel değer"e sahip olup olmadıklarıdır. Bunu belirlemek için 10 kriter saptanmıştır:

- Yaratıcı insan dehasını gösteren bir şaheser olmalı.
- Bir zaman diliminde veya bir bölgede insani değerlerin gelişimini göstermeli.
- Yaşayan veya ortadan kaybolmuş bir medeniyete veya bir kültür geleneğine ait eşsiz bir örnek olmalı.
- İnsanlık tarihinin önemli bir dönemini bize resmedebilen bir teknolojik veya mimari bir yapı olmalı.
- İnsanoğlu karayı ve denizi kullanarak öyle muhteşem bir yerleşim yeri kurmuş olmalı ki insanlık, herhangi bir tahribat halinde bu tarihi değerini

kaybı tehlikesi ile karşı karşıya olmalı.

- Halen yaşayan geleneklerle iç içe olmalı, edebi veya artistik açıdan ayrıcalıklı uluslararası bir anlam taşımalı.

İran bahçe kültürü ve stili bir evrensel değer olarak 2011 Yılında UNESCO dünya miras listesine alınmıştır, Aynı adaylık dosyası içinde 9 örnek İran bahçesi ayrıca sunulmuş ve onlarda her biri ayrı ayrı dünya miras listesinde yer almaya hak kazanmıştır. Dokuz bahçenin olağanüstü değerlerini tehdit eden faktörlerin önlenmesi amacıyla, entegre yerel ve ulusal politikalara dayanan, koruma, eğitim ve araştırma odaklı teknik ve yönetim komiteleri tarafından onaylanan programlar çerçevesinde koruma planları uygulanmaktadır. Ayrıca, her bahçenin tampon ve çekirdek bölge düzenlemeleri, gelecekteki olası sorunlara karşı önlemler içermektedir.

5.2 UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNDE YER ALAN İRAN BAHÇELERİNİN GENEL VE YÖNETİMSEL DURUMU, PROJE KAPSAMINDA İNCELENMESİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bahçe unsurlarının doğal bileşenlerden oluşması, birçok tarihi bahçenin arkeolojik yöntemler kullanılarak tanımlanmasını ve incelenmesini önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. Özellikle bahçenin temel yapı taşlarını oluşturan ağaçlar ve çalılar gibi bitkisel unsurlar, zamanla doğal süreçler sonucunda ayrışarak toprak içinde kaybolmakta ve bu durum, bahçenin genel formunun belirlenmesini imkânsız hale getirmektedir. Bununla birlikte, 400-500 yıl öncesine ait bahçe yapıları arkeolojik açıdan incelenmeye değer bir durumda iken, İran platosunun kadim ve tarihi bahçelerinin tanımlanması daha karmaşık bir hal almaktadır. Bu bahçelerin düzenini anlamak amacıyla genellikle rölyefler, eski yazılar, çizimler ve halı desenleri gibi kaynaklara başvurulması gerekmektedir. Ancak bu kaynaklar üzerinden genel bir düzen tespit edebilmek de, detayların belirlenmesinde hâlâ önemli zorluklarla karşılaşmaktayız (Mehrabani Golzar, 2012). Detayların tespiti ve doğrulanması, o dönemin

yaşam tarzı ve teknik bilgileri ile mimari ve sanat eserlerinin incelenmesiyle mümkündür. Tarihsel belgeler, arşiv kayıtları ve arkeolojik buluntular, estetik anlayışı ve işçilik kalitesini anlamak için kritiktir. Sanat tarihçileri ve mimarlık uzmanlarının karşılaştırmalı analizleri, detayların yorumlanmasına yardımcı olabilir. Bu süreçte karşılaşılan zorluklar, kaynak eksikliği veya belirsizliği ile ilgili olabilir. Belgelerin kaybolması veya tahrip olması, araştırmacıların güvenilir bilgilere ulaşmasını zorlaştırır. Farklı dönem eserlerinin yorumunda kültürel ve sosyal bağlamlar dikkate alınmalıdır. Disiplinler arası yaklaşım, araştırmaların derinliğini artırır. Tarih, sosyoloji, antropoloji ve sanat tarihi gibi disiplinlerin bir araya gelmesi, eserlerin zengin bir perspektiften incelenmesini sağlar. Bu yaklaşım, araştırmacıların farklı bakış açılarını değerlendirmesine ve daha bütüncül sonuçlara ulaşmasına yardımcı olur.

İran Bahçeleri projesi, İranın çeşitli bölgelerinden seçilen ve bu tür tasarlanmış bahçelerin yüzyıllar boyunca ve farklı iklim koşullarında aldığı çeşitli formları somut bir şekilde temsil eden dokuz bahçeden oluşan bir koleksiyondan oluşur. Bunlar, ilk olgun ifadesinin Pasargadae'deki Büyük Cyrus'un Saray kompleksinin bahçesinde bulunmasından bu yana iki bin yıldan fazla bir süredir değişmeden kalan İran Bahçesinin Chahar Bagh'ın izlerini ve ilkelerini yansıtıyor. Doğal unsurlar, sanat, felsefi, sembolik ve dini kavramların ideallerini yansıtan benzersiz bir sanatsal başarı yaratmak için İran Bahçesindeki insan yapımı bileşenlerle birleşir. İran Bahçesi, Yeryüzündeki Cennet veya Cennet kavramını somutlaştırılmış halidir.

İran Bahçesinin mükemmel tasarımı, aşırı iklim koşullarına uyum sağlama yeteneği ile birlikte teknoloji, su yönetimi ve mühendisliği, mimari, botanik ve uygulamaya yönelik tarımın özgün sonucudur. İran Bahçesi kavramı İran kültürü, yaşam biçimi ve sanatsal ifadelerine nüfuz eder: bahçeye yapılan göndermeler edebiyat, şiir, müzik, hat sanatı ve halı tasarımında bulunabilir. Bunlar da bahçelerin düzenlenmesine ilham kaynağı olmuştur. Olağanüstü Evrensel Değer taşıyan nitelikler, Chahar Baghın her bir bileşen içinde özel olarak uyarlanmasıyla ifade edilen ve kertlerde veya bitki/çiçek tarhlarında ifade edilen bahçe düzenidir; kaynaktan bahçeye su

temini, yönetim ve sirkülasyon sistemleri, fonksiyonel ve estetik ihtiyaçlar için suyun kullanımına izin veren tüm teknolojik ve dekoratif unsurları içeren; bahçenin karakterize edilmesi ve belirli mikro iklimine katkıda bulunan ağaçların ve bitkilerin düzenlenmesi; benzersiz insan yapımı ortamlar yaratmak için arazi ve bitki örtüsünün kullanımını bütünleştiren binalar dahil ancak bunlarla sınırlı olmayan mimari bileşenler; İran Bahçesinden etkilenmiş ve sırayla bahçelerde belirli görsel özelliklere ve ses efektlerine katkıda bulunan diğer sanat biçimleriyle ilişki.

UNESCO dünya miras listesinde yer alan İran Bahçelerinin “üstün evrensel değeri” aşağıdaki gibi değerlendirilmiştir:

Kriter (i): İran Bahçesi, insan yaratıcılığının bir şaheseri olarak değerlendirilebilir. Genellikle "Çahar Bagh" (Dört Bahçe) olarak adlandırılan bu bahçe düzeni, dik açılar ve geometrik oranlar temelinde yapılandırılmıştır. İran Bahçesinin inşası, yenilikçi teknik çözümler, son derece gelişmiş bir su yönetim sistemi, her coğrafya ve iklime uygun bitki materyalinin seçimi ve bu bitkilerin bahçe içindeki hiyerarşik düzenlemesi ile mümkün olmuştur. Kurak ve zorlu çöl ortamında tezat oluşturarak gelişen İran Bahçesi, manevi anlamda dünyevi bir cenneti temsil etmektedir (UNESCO, 2011).

Kriter (ii): İran Bahçesi, Batı Asyadan Arap ülkelerine ve Avrupaya kadar bahçe tasarımının evrimi açısından referans niteliği taşıyan, kültürel ve insani değerlerin gelişimine katkıda bulunan bir yaklaşıma sahiptir. Geniş bir zaman diliminde ve kapsamlı bir coğrafyada etkin olan İran Bahçeleri tasarım üslubu, gelişmiş ve çok yönlü bir su yönetim sistemi ile birlikte mimari açıdan geometri ve simetriyi sağlayarak çeşitli çözümler üretmiştir. Cennet olarak adlandırılan bu bahçeler, batı anlayışıyla, duvarlarla çevrili bir doğa parçası anlamına gelen Farsça "Pardis" teriminden türetilmiştir (UNESCO, 2011).

Kriter (iii): İran Bahçeleri, İran ve Orta Doğu topraklarında yaklaşık 2500 yıllık bir medeniyetin ve gelişimin tanığıdır. Bu bahçeler, eşsiz kültürel geleneklerin ve olağanüstü göreneklerin barındırıldığı alanlar olarak, bu coğrafyada toplumun çeşitli kültürel ve sosyal boyutlarda evrim geçirmesine olanak sağlamış ve bu sürece tanıklık etmiştir. Ev bahçeleri, saray bahçeleri,

hükümet konakları ve kamu binalarını çevreleyen yeşil alanlar ile mezar ve dini yapıların etrafındaki bahçeler, dönemin insanların sosyal aktivitelerde bulunduğu, zaman geçirdiği ve kendini geliştirdiği mekanlar olarak medeniyetin ilerlemesinde önemli bir rol oynamıştır (UNESCO, 2011).

Kriter (iv): İran Bahçesi, doğal ve beşeri unsurların ustaca bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş, aynı zamanda Pers kültürünün önemli kazanımlarını fiziksel, sembolik, teknolojik ve sanatsal yönleriyle doğa uyumunu bütünsel biçimde ortaya koyan bir bahçe tasarımı üslubu olarak karşımıza çıkmaktadır. İran Bahçelerinin tasarım kriterleri mimari kurallar ve geometri oranlara sadık kalarak estetik ve işlevselliği bir arada sunmayı hedefler (UNESCO, 2011).

Kriter (vi): İran Bahçesi, üstün evrensel değerlere sahip eski Pers topluluğunun kültürel gelişmelerle doğrudan ilişkilidir. Bu bahçe stili, İran halısı ve tekstil tasarımı, minyatür resim, müzik ve mimari süslemeler gibi sanat dallarına önemli bir ilham kaynağı olmuştur. Sa'di, Hafez ve Firdevsi gibi ünlü şairlerin edebi eserleri ve şiirleri de bu bağlamda değerlendirilmektedir. Ayrıca, Dört doğal elementi bir araya getiren anlayış olarak bilinen Chahar-Bagh (toprak, gök, su ve bitkiler), antik İran halklarının efsanevi doğa algısının ve kozmik düzenin bir yansımasını temsil etmektedir (UNESCO, 2011).

Özgünlük Ve Bütünlük

Dünya Mirası Listesine aday gösterilen dokuz bahçe, İrandaki farklı tarihsel tipolojilere sahip ve çeşitli iklim koşullarında yer alan yüzlerce bahçe arasından özenle seçilmiştir. Bu seçim sürecinde dikkate alınan önemli kriterlerden biri, bahçelerin yüzyıllar boyunca maruz kaldıkları etkileyici faktörlere karşı gösterdikleri direnç ve sürdürülebilir oluşumlarıdır. İranın farklı bölgelerine konumlanan bu bahçeler, ülkenin tarihinin eşsiz örneklerini temsil eder. Özgünlüklerini ve bütünlüklerini koruyarak günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu bahçeler, Pers Bahçelerinin evrimini yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda yerel koşullara ve kültürel dinamiklere göre şekil alan esnek yapılarıyla da dikkat çekmektedirler. Söz konusu eserlerin yönetiminin ICHHTO tarafından gerçekleştirilmesi, korunmalarına yönelik

önem arz ettiklerinin bir göstergesidir.

Miras alanlarının birçoğunun, iklim değişikliğine ve benzeri çevresel riskler ile sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle yok olma ya da bozulma tehlikesinde olduğu düşünülünce, her iki plan türünün mekânsal ve mekânsal olmayan içerikleriyle uyumlaştırılması gereği vazgeçilmez bir ilke olarak öne çıkmaktadır (Zeren ve Koramaz, 2023). Evrensel değere sahip dokuz bahçenin özgünlüğü, tasarım, teknoloji, yapı malzemeleri, çevre ve doğal mirasın korunmasına yönelik restorasyon bilimi, doğal çevre ve yerel kültür temel alınarak korunmuştur. Bu bahçelerin restorasyon ve bakımı sırasında geleneksel bilgi ve yapı malzemelerinin kullanılmasına önem verilmiştir. Ayrıca, Bagh-e Eram, Bagh-e Chehel Sotun ve Bagh-e Dolat Abad dışındaki tüm bahçelerde, Qanat gibi geleneksel su temin sistemleri korunmuş; bu üç bahçede ise kentsel gelişim nedeniyle Qanat kaynakları kapatılmış ve kuyularla değiştirilmiştir. Ancak, bahçelerdeki su dolaşım sistemi özgün haliyle muhafaza edilmiştir. Bagh-e Abas Abad ve Pasargadae Antik Bahçesi ise arkeolojik alan olarak tüm unsurlarını korumuştur. Bu bahçeler, tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin etkisi altında şekillenmiş ve estetik açıdan büyük bir öneme sahip olmuştur. Su kanalları, havuzlar ve yeşil alanlar, bu bahçelerin tasarımında merkezi bir rol oynamıştır. Su, hem yaşam kaynağı hem de estetik bir unsur olarak kullanılmış, bahçelerin her köşesine huzur ve dinginlik katmıştır. Ayrıca, bu alanlar ziyaretçilere tarihsel bir yolculuk sunarken, aynı zamanda doğanın güzellikleriyle buluşma imkânı da sağlamaktadır. Bahçelerin çoğunda bitkiler ve yerleşim düzenleri, Pers bahçeciliğinin tarihsel geleneğini sürdürmektedir. Çevresel peyzajlarına gelince, kırsal alanlarda bulunan bahçeler doğal peyzajlarını korurken, kentsel alanlarda yer alanlar geçmişte veya günümüzde onaylanmış düzenlemelere tabidir.

Bu dokuz bahçenin bütünlüğü, yalnızca görsel açıdan değil, aynı zamanda yapısal ve işlevsel açıdan da incelenmiştir. Seçilen tüm bahçeler, işlevsel olarak hâlâ kullanılmakta olup, yapısal açıdan tüm unsurlarının bütünlüğü korunmuş ve estetik açıdan olabildiğince muhafaza edilmiştir.

Koruma ve Yönetim Gereksinimleri

İranda Kültürel ve Doğal Miras Yasaları, ülkenin zengin tarihini ve kültürel çeşitliliğini koruma amacını gütmektedir. Bu yasalar, tarihi eserlerin, anıtların ve doğal alanların korunmasını sağlamak üzere çeşitli düzenlemeler içermektedir. Özellikle, UNESCO Dünya Mirası Listesinde yer alan kültürel mirasın korunması ve muhafazası için İranda bir dizi yasa ve düzenleme mevcuttur. Bu yasalar, aşağıdaki geniş kategoriler altında toplanmaktadır (UNESCO, 2011):

1. İranda Kültürel ve Doğal Miras Yasaları:

- Ülkedeki genel durumları kapsayan, kültürel mirası da içeren mevzuat,
- Kültürel mirasa ilişkin özel yasalar,
- Doğal mirasa ilişkin özel yasalar,
- Uluslararası hukuki araçlar, öneriler ve kılavuzlar, ulusal mevzuatla entegre edilmiştir.

Söz konusu mevzuatlar, ülkelerin kültürel ve doğal miraslarını koruma çabalarını desteklemek amacıyla oluşturulmuştur. Ayrıca, bu yasaların etkin bir şekilde uygulanabilmesi için çeşitli denetim mekanizmaları ve yaptırımlar geliştirilmiştir. Bu mekanizmalar, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği içinde çalışmasını teşvik ederken, toplumsal farkındalığı artırmayı da hedeflemektedir. Eğitim programları ve kamu bilgilendirme kampanyaları, halkın kültürel ve doğal mirasın korunmasının önemi konusunda bilinçlenmesini sağlamaktadır.

2. Genel düzenleme açısından: kültürel mirasla ilgili düzenlemeler İran İslam Cumhuriyeti Anayasa Yasasının 83. Maddesi, Medeni Kanununun 26. Maddesi ve İslam Ceza Kanunu gibi yasalarla belirlenmiştir. Bu yasalar, kültürel mülklerin korunmasını güvence altına almakta, özel mülkiyetin yasaklanmasını ve ulusal mülkün ihracını suç saymaktadır. Ayrıca, Ulusal Mirasın Korunması Kanunu, tarihi nesnelerin korunmasına yönelik prosedürler ve hukuki koruma sağlamaktadır. 1980 tarihli yönetmelik, yetkisiz kazıları önlemekte; 1979 yılında kurulan İran Kültürel Miras Kurumu ise yönetim çerçevesi sunmaktadır. Bu kurum, tarihi eserlerin korunması ve restorasyonu

için çeşitli projeler geliştirmekte ve uluslararası işbirlikleri aracılığıyla kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlamaya çalışmaktadır.

3. Kültürel Miras için Özel Yönetmelik: İrandaki tüm kentsel planların onaylanmadan önce Mimarlık ve Kentsel Planlama Yüksek Kurulu (HCAUP) tarafından onaylanması gerekmektedir. HCAUP, Şubat 1973'te kurulmuş olup, Konut ve Şehir Geliştirme Bakanlığı (MHUD) konut yönetimi ve kentsel alanların master planlarını geliştirmektedir. HCAUP'un başkanlığını MHUD Bakanı yürütmekte, sekreterliği ise Şehir Geliştirme ve Mimarlık Bakan Yardımcısı üstlenmektedir. Üyeleri arasında İçişleri, Ekonomi, Kültür, Eğitim, Enerji, Tarım ve Savunma Bakanları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, HCAUP'un oy hakkına sahip üç Başkan Yardımcısı bulunmaktadır: (i) Yönetim ve Planlama Teşkilatı Başkanı, (ii) ICHHTO Başkanı ve (iii) Çevre Departmanı Başkanı. HCAUP'un dört ana işlevi şunlardır:

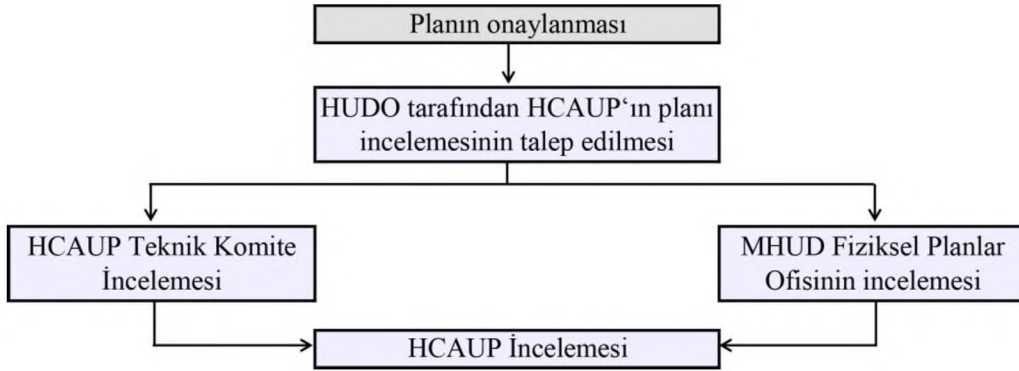
- İmar, arazi kullanımı ve ana işlevlerin belirlenmesiyle ilgili yönetmeliklerin değerlendirilmesi,
- Kentsel master planların kabulü,
- Kentsel kriterlerin, düzenlemelerin ve yönetmeliklerin benimsenmesi.

HCAUP tarafından master planların onaylanması, belirlenmiş bir süreç çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Nitelikli bir danışman, MHUD'un il düzeyindeki ofisi olan İl Konut ve Şehircilik Organizasyonu (HUDO) tarafından görevlendirilmektedir. Plan hazırlandıktan sonra, İl Planlama Kurulu tarafından onaylanması gerekmektedir. Ardından, HCAUP'un teknik komitesi ve MHUD'un Fiziksel Planlar Ofisi tarafından eşzamanlı olarak incelenmekte ve nihai olarak HCAUP'a sunulmaktadır. Aşağıdaki şekil, HCAUP tarafından fiziksel planların onaylanma prosedürünü göstermektedir.

HCAUP, prensip olarak detaylı planları incelememektedir. Bu tür planlar ve mevcut master planı esasen değiştirmeyen modifikasyonlar, il veya ilçe vali yardımcısı, şehir konseyi başkanı, belediye başkanı, MHUD temsilcileri ve diğer bazı bakanlıkların temsilcilerinden oluşan bir komisyon tarafından kabul edilmektedir (bu komisyona 5. Madde Komisyonu da denilmektedir). 5. Madde Komisyonunun Sekreterliği, HUDO bünyesinde kurulmuştur. Kentsel

dokularda yer alan İran bahçeleri söz konusu olduğunda, illerdeki 5. Madde Komisyonu, kentsel gelişim kontrol düzenlemelerinin kabulünden sorumlu olmaktadır. HCAUP'nun planlama prosedürü ve ilişkileri Figür 5.1'de anlatılmıştır.

Tablo 5.1 HCAUP Tarafından Planlama Prosedürü (UNESCO, 2011)

4. Doğal Kaynaklar İçin Özel Düzenleme: Özellikle Doğal mirasla ilgili ülkenin Anayasası ve Çevre koruma yasasından bazı yasa ve yönetmeliklerin örnekleri aşağıda açıklanmıştır:

- İran İslam Cumhuriyeti Anayasa Hukukununun 50. maddesi, doğal varlıkların önemini tanımaktadır. Bu bağlamda, doğal kaynaklara zarar veren herhangi bir geliştirme faaliyeti yasaklanmıştır.
- Çevre Koruma Yasası (1974), Çevre Koruma Yüksek Kurulunun sorumlulukları ve yetkileri üzerine odaklanmaktadır.
- Şehir alanlarında yeşil alanların korunması ve teşvikine yönelik 1980 tarihli yasa, ağaçların korunmasını hedeflemektedir.
- Doğal afetlerin etkilerini azaltmak amacıyla komite kurulmasına ilişkin yasa (1991) ile ilgili düzenlemeler bulunmaktadır.
- İranın Ormanlar ve Doğal Kaynakların Korunması Yasası (1992), doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini amaçlamaktadır.

5. Uluslararası Hukuk Araçları Bakımından: İran İslam Cumhuriyeti, herhangi bir uluslararası sözleşmeye katıldığında, bu sözleşmenin

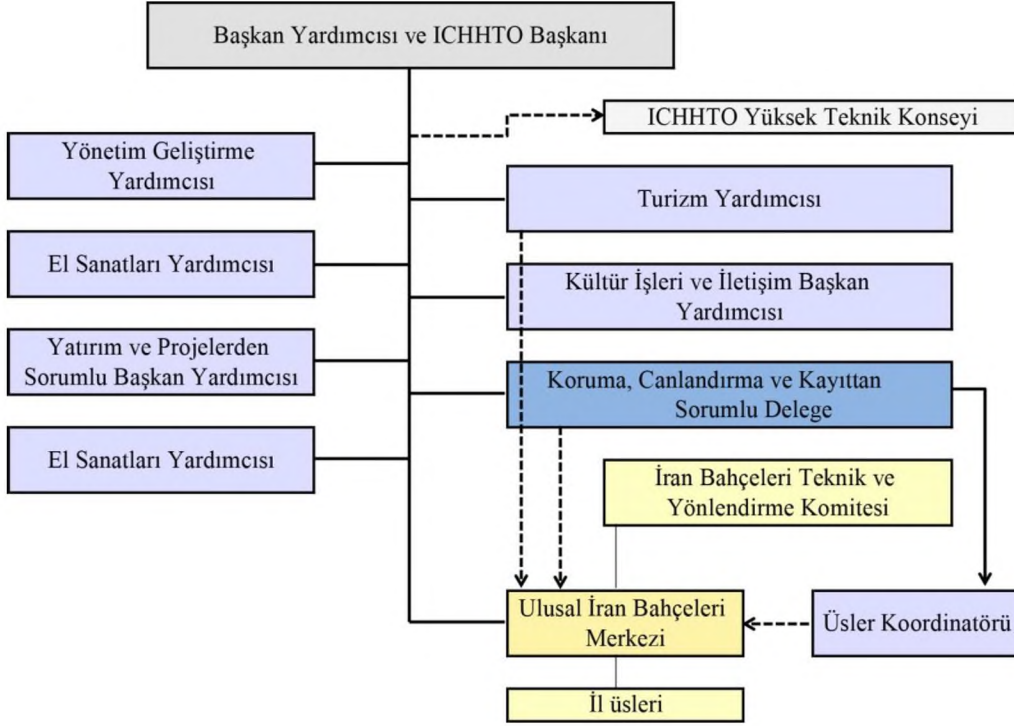
gerekliliklerini ulusal mevzuatına entegre etmektedir. Bu aşamadan sonra, bu sözleşmelerin gerekliliklerine uyulması zorunlu hale gelmektedir. İran İslam Cumhuriyetinin katıldığı önemli sözleşmeler arasında şunlar bulunmaktadır:

- Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme (1972)
- Kültürel Mülkün Yasadışı İthalatını, İhracatını ve Mülkiyet Devrini Önleme ve Yasaklama Araçları Sözleşmesi (1954) ve Protokol I (1954) ve Protokol II (1999)
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003)
- Tarihi Bahçeler Üzerine Floransa Şartı (1981)

6. Diğer Yönetmelikler: Yukarıda belirtilen hukuki araçlara ek olarak, İran İslam Cumhuriyetinde kültürel ve tarihi mülklerin korunması amacıyla başka düzenlemeler de bulunmaktadır.

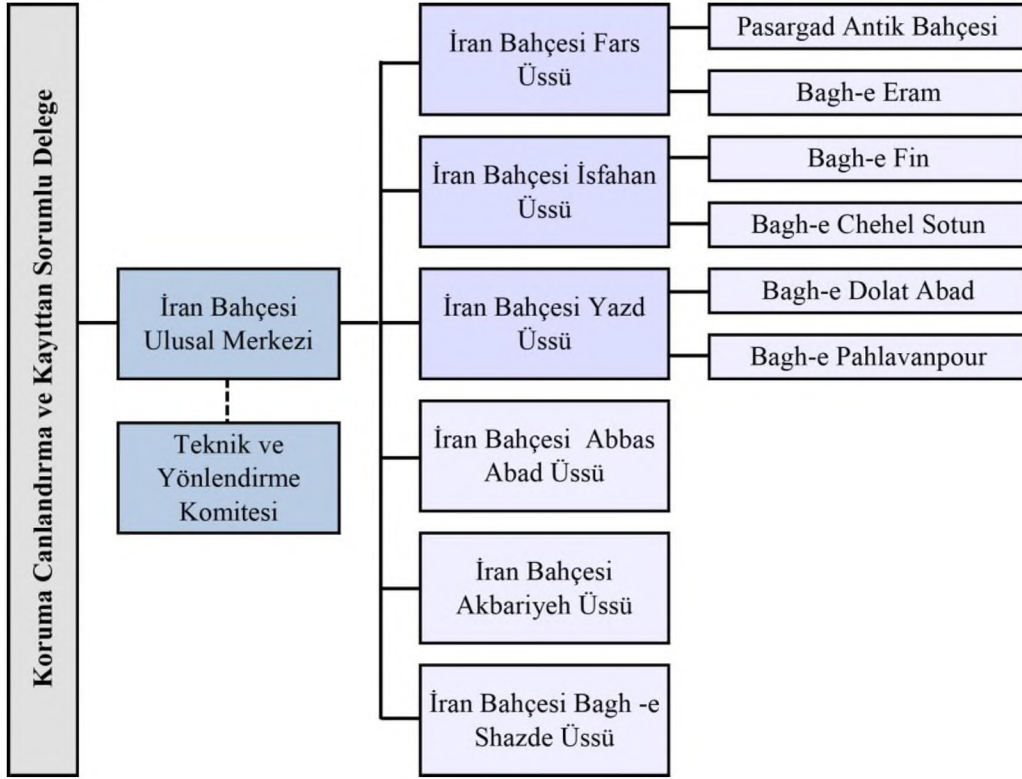
Koruyucu Yönetmelikleri Uygulama Araçları: Kültürel Miras, El Sanatları ve Turizm Komitesi (ICHHTO), medeni hukuk çerçevesinde ülke genelindeki tüm sanatsal, tarihi ve kültürel anıtların, alanların ve bahçelerin korunması ve muhafaza edilmesi yetkisine sahiptir. Yasalar gereği, hükümet birimleri, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar, Kültür Mirası Komitesi tarafından belirlenen tüm taşınır ve taşınmaz varlıklarla ilgili yasal düzenlemelere ve yönetmeliklere uymakla yükümlüdür. Aday gösterilen tüm bahçeler ICHHTO'nun yasal koruması altına alındığından, bu bahçelerde gerçekleştirilecek tüm müdahalelerin ICHHTO tarafından onaylanması zorunludur. ICHHTO'nun bir alt birimi olan Koruma, Canlandırma ve Yazıt Vekâleti, aday gösterilen alanların yönetiminden sorumlu olup bu varlıkların korunma süreçlerini denetlemektedir. İran Bahçelerinin merkezi ve ulusal düzeyde ilgili illere bağlı birimleri arasındaki ICHHTO içindeki konumlar ve ilişkiler Figür 5.2'de gösterilmektedir (UNESCO, 2011).

Tablo 5.2 Ulusal İran Bahçeleri Merkezinin ICHHTO'daki Konumu
(UNESCO, 2011)

Ulusal İran Bahçeleri Merkezi: UNESCO Dünya Mirası Listesine aday gösterilen bu bahçeler, evrensel önem taşıyan kültürel varlıklar olarak etkili bir yönetim sistemi altında bir arada yönetilmektedir. Bu merkez, ICHHTO bünyesinde Koruma, Canlandırma ve Kayıt Delegesine bağlı bir birim olarak, aday gösterilen bahçelerdeki koruma ve sürdürülebilir yönetim faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlamaktadır. Ulusal İran Bahçeleri Merkezinin stratejileri, aday bahçelerin her birinden teknik uzmanlar ve yönetici temsilcilerin katıldığı düzenli istişareler aracılığıyla belirlenir ve uygulamaya alınır. Bu sistem sayesinde, her bahçenin korunması ve yönetimi bütünsel bir yaklaşımla yürütülmekte, evrensel değerlere uygunluk gözetilmektedir.

Tablo 5.3 İran Bahçelerinin yönetim şeması (UNESCO, 2011)

Aday gösterilen İran Bahçeleri, bir seri mülk olmaları nedeniyle, etkili ve bütüncül bir yönetim sistemi altında yönetilmektedir. UNESCO Dünya Miras Listesine aday gösterilen bu tarihi bahçelerde koruma ve sürdürülebilir yönetim faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlamak amacıyla, Koruma, Yenileme ve Tescil Başkanlığına bağlı olarak Pers Bahçeleri Ulusal Temeli kurulmuştur. İran Bahçeleri Ulusal Merkezinin stratejileri ise, farklı bahçelerin uzman temsilcilerinden oluşan teknik ve yönlendirme komitesinin düzenli istişareleri doğrultusunda belirlenmektedir. Bu sayede, her bahçenin özgünlüğünü ve bütünlüğünü koruyacak stratejik yaklaşımlar geliştirilmektedir.

İran Bahçeleri Ulusal Merkezinin sorumluluk alanları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Tüm mülkün yönetim sistemini denetlemek, değerlendirmek ve kontrol etmek,
2. Paydaşların katılımını sağlamak ve teşvik etmek,

3. Ulusal finans kaynaklarını il üslerine dağıtmak,
4. Mülkü etkileyen mevcut ve yeni geliştirme planlarını gözlemlemek,
5. Diğer İran bahçeleri hakkında araştırma yapmak için kılavuzlar hazırlamak,
6. İl üsleri için uzman danışmanlıklarının sağlanmasını desteklemek,
7. İranın tarihi bahçeleri hakkında mevcut bilgilerin toplanmasını desteklemek ve bunu İran bahçe il üsleriyle paylaşmak,
8. Düzenli dokümantasyonu desteklemek,
9. İranın tarihi bahçelerinin turizm rotasının donatılmasını desteklemek,
10. Sunum ve tanıtım faaliyetlerini desteklemek,
11. İran bahçeleri için bir veri tabanı oluşturmak,
12. Üniversiteler ve araştırma enstitüleriyle işbirliği yapmak için üsleri desteklemek,
13. Koruma ve yönetim alanlarındaki deneyimlerin yayınlanmasını desteklemek,
14. Turizm etkilerini yönetmek için ilgili stratejileri belirlemek,
15. Tüm paydaşlarla tartışma oturumları düzenlenmesini desteklemek.

Ulusal İran Bahçesinin entegre politikaları doğrultusunda, koruma, eğitim ve araştırma hedeflerine yönelik olarak dokuz bahçenin tanıtımı amacıyla gerekli bütçe ve olanakların yerel ve ulusal düzeyde sağlanması hedeflenmiştir. Bu imkânlar, ilgili il üslerinin kullanımına sunulmak üzere, üs teknik ve yönlendirme kurullarınca onaylanan programlar çerçevesinde düzenlenmiştir.

Bu olağanüstü değerlerin korunması için tehdit oluşturan faktörlerin önlenmesi amacıyla her bir bahçede kapsamlı koruma planları uygulanmaktadır. Ayrıca, her bahçenin tampon ve çekirdek alan düzenlemeleri yalnızca yerel ve ulusal yargı sistemini korumakla kalmayıp, aynı zamanda gelecekte oluşabilecek potansiyel tehditleri de bertaraf etmektedir.

Bahçelerde yürütülen düzenli izleme ve koruma çalışmaları sayesinde, bahçelerin içinde yer alan pavyonlar ve diğer yapılar uygun durumda muhafaza edilmektedir. Yönetim planının temel stratejileri arasında araştırma, belgeleme

ve bitkiler için kimlik kartı düzenleme faaliyetleri yer almakta olup, bu süreç dokuz bahçenin tümünde nihai aşamasına ulaşmıştır. Doğal etkenler, örneğin don gibi, bitkilere zarar verdiğinde uzman danışmanlığına dayalı çeşitli testler ve analizler gerçekleştirilerek uygun önlemler alınmaktadır.

Turizm baskısının yoğun olduğu destinasyonlarda, turizm faaliyetlerinin etkilerini kontrol altına almak için yönetim politikaları titizlikle geliştirilmiştir. Öte yandan, daha az bilinen bahçelerde yönetim planlarında eğitim ve tanıtmaya öncelik verilmiştir. Tüm bahçeler, teknik, hukuki ve uzman desteği altında olduğundan, geçmişteki hasarlar giderilmekte ve potansiyel tehditlerin önlenmesi sağlanmaktadır.

Sonuç olarak, bu entegre politikalar çerçevesinde sürdürülen restorasyon ve bakım faaliyetleri, bahçelerin kültürel, mimari ve doğal unsurlarının korunmasını, bu alanların sürdürülebilir bir şekilde gelecek nesillere aktarılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, yerel toplulukların katılımı ve farkındalığı artırmak da büyük önem taşımaktadır. Eğitim programları ve atölye çalışmaları ile halkın bu alanların değerini anlaması sağlanarak, koruma çalışmalarına aktif bir şekilde katkıda bulunmaları teşvik edilmektedir. Ayrıca, bilimsel araştırmalar ve veri toplama süreçleri, koruma stratejilerinin geliştirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu süreçler, ekosistemlerin durumu hakkında güncel bilgiler sunarak, hangi türlerin ve habitatların korunması gerektiğini belirlemeye yardımcı olur. Böylece, kaynakların daha etkili bir şekilde yönetilmesi ve sürdürülebilir uygulamaların hayata geçirilmesi mümkün hale gelir.

Örnek Bahçelerin konumu Şekil 5.1'de, coğrafi koordinat bilgileri, koruma alanı ve tampon bölge alanları Tablo 5.1'de detaylı olarak belirtilmektedir (UNESCO, 2021).

Şekil 5.1 İran Haritası Üzerinde UNESCO Tescilli İran Bahçeler (Dadras,2024)

Tablo 5.4 Örnek Bahçelerin Buldukları İller, Konum Koordinatları Ve Toplam Alan Bilgileri (Dadras, 2024)

No	BAHÇENİN ADI	İL / ŞEHİR	COĞRAFİ KONUM KOORDİNATI	ÇEKİRDEK ALAN (Ha)	TAMPON ALAN (Ha)	TOPLAM (Ha)
1	Pasargad Antik Bahçesi	Fars/Şiraz	N: 30°10' 0.0'' E: 53°10' 0.0''	249,65	2006,95	2256,6
2	Bagh-e Eram	Fars/Şiraz	N: 29°38' 10.03'' E: 52°31' 31''	12,7	70,5	83,2
3	Bagh-e Chehel Sotun	İsfahan/İsfahan	N: 32°39' 27'' E: 51°40' 20''	5,8	28,92	34,72
4	Bagh-e Fin	İsfahan/Kashan	N: 33°22' 20.53'' E: 51°22'20.53''	7,6	173,4	181
5	Bagh-e Abas Abad	Mazandaran/Behşahr	N: 36°39' 50'' E: 53°35' 38''	420,2	1169,65	1589,85
6	Bagh-e Shahzadeh	Kerman/Mahan	N: 30°01' 30'' E: 57°16' 59''	5,5	6181,5	6187
7	Bagh-e Dolat Abad	Yazd/Yazd	N: 31°D4' 12.30'' E: 54°21' 6.59''	8	72	80
8	Bagh-e Pahlavanpur	Yazd/Mehrız	N: 31°33' 36.6'' E: 54°26' 25.21''	3,5	28,5	32
9	Bagh-e Akbariyeh	Güney Horasan/ Birjand	N: 32°D1' 10'' E: 59°13' 40''	3,4	8,6	12

5.2.1 Pasargad Antik Bahçesinin İrdelenmesi

5.2.1.1 Pasargad Antik Bahçesi Hakkında Genel Bilgi ve Kısa Tarihçe

Fars eyaletinin kuzeybatısında, Zagros sıradağlarından ayrılan tepelerin ve dağların eteklerinde yer alan yüksek Morghab Ovası bulunmaktadır.

Pasargad tarihi kompleksi, Şiraz iline 138 km uzaklıkta, Şiraz-Abadeh karayolunun üç km dışında ve Marvdasht ilçesinin 85 km kuzeyinde inşa edilmiştir. Ancak, sınırlarını kesin olarak belirlemek zordur. (Şekil 5.2).

Şekil 5.2 Pasargad Antik Bahçesinin İran Sınırları İçerisinde Konumu (Google Earth, 2024) (Dadras,2024)

Pasargadae çevresindeki arkeolojik çalışmalar, Orta Paleolitik Çağdan (250.000 ila 40.000 yıl öncesine ait çoğunlukla el baltaları ve ok uçları), Üst Paleolitik Çağa (MÖ 12.000 - 8.000 yıllarına ait magmatik kayaç türlerinden yapılmış taş alet parçaları) kadar çeşitli buluntular ortaya koymuştur. MÖ 6.000 - 3.000 yılları arasına ait höyükler, Ahemeniş dönemine ait yerleşim yerleri, Partlar döneminden mezar kalıntıları, Sasaniler dönemine ait yazıtlar ve İslami döneme ait kutsal türbeler, bu coğrafyada yaşamış medeniyetlerin izlerini

taşımaktadır (Mehrbani, 2015). Yunan tarihçi Ksenophon'un yazılarında aktarılan Spartalı bir askerin sözleri, Kiros tarafından yaptırılan bahçenin varlığını açıkça doğrulamaktadır. Ayrıca, 1936 yılında Schmidt tarafından fotoğraflanan Kiros Mozolesi çevresindeki çeşitli inceleme ve çalışmalar, hava fotoğrafları ve jeofizik haritalar, bu alanın daha büyük yapılar içerdiğini doğrulamaktadır.

MÖ 529-559 yılları arasında inşa edilen Pasargad Antik Bahçesi, 2004 yılında UNESCO Dünya Mirası listesine alınan Ahameniş hanedanına ait ilk başkent olan Pasargad antik kentle birlikte önemli bir tarihi yapıdır (Şekil 5.3). Tarihçilere göre, Kiros'un Mezarı ve Ahameniş sarayları, Polvar Nehrinden ayrılan çeşitli su yollarıyla sulanan yeşil bir ovada yer almakta ve bu alan, Pers mimarisinin tüm ana unsurlarını içeren "Pasargad" veya "Kraliyet Bahçesi" olarak adlandırılmaktadır (Stronach ve Abdi, 1979).

Şekil 5.3 Pasargad Antik Kentinden Bir Görüntü (Dadras, 2021)

Döneminin kültürel ve mimari özelliklerinin doğayla ustaca harmanlandığı Bagh-e Shahi, olağanüstü bir örnek olarak kabul edilmesine rağmen, günümüze çok az izi kalmıştır. Bugün, yalnızca birkaç geometrik desen ve saray çevresindeki suyun sirkülasyonunu sağlayan su yolları ile kalan bir kısım su iletim boruları, Pasargad bahçelerinin en eski kalıntıları olarak

kabul edilmektedir.

Pasargad Kompleksi, toplam 2256,6 hektarlık bir alana yayılmış olup, 249,65 hektarlık çekirdek zon ve 2006,95 hektarlık tampon zon ile çevrilidir. Kompleksin en önemli özelliklerinden biri, kraliyet bahçesi ve sarayın varlığıdır. Bu bahçe, günümüzde kamuya ait mülkiyet statüsünde olup, tarihi ve kültürel miras açısından büyük bir öneme sahiptir (Şekil 5.4).

Şekil 5.4 Pasargad, Perspolisten Bir Görüntü (Persiaventura, 2024)

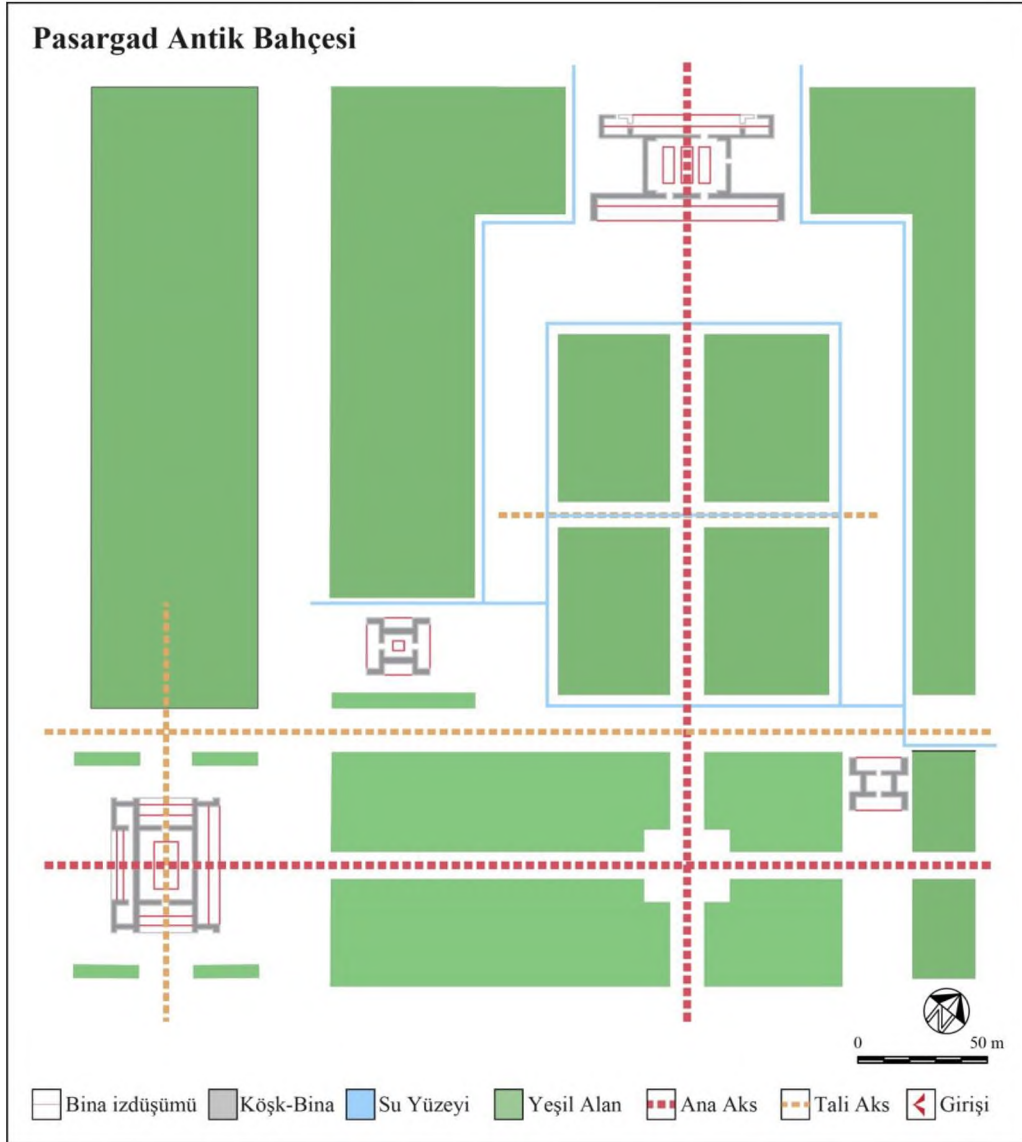
5.2.1.2 Bahçe tipolojisi, Yapısal Yerleşim ve Erişilebilirlik, Bahçenin Tasarım İlkeleri ve Mimari

Az eğimli ve düze yakın bir alanda inşa edilen Pasargad Bahçesi bir yaşam ve hükümet bahçesi olarak tanımlanmaktadır.

Genel olarak kare formunda olan bahçe, etrafını çevreleyen zarif bir su yolu ile iki simetrik dikdörtgenden oluşmaktadır ve yaklaşık 250 x 300 metrekarelik bir alana sahiptir. Bu iki bölge arasında devam eden 26 metre genişliğindeki ana aksın her iki yanında su kanalları yer almaktadır. Mevcut üç sarayın arasında benzer özelliklere sahip üç bahçe daha konumlandırılmıştır.

Ana su yolu güzergahı boyunca, Pasargad saraylarıyla benzer mimari üslupta, temelleri görünen ve çevresi revaklarla çevrili iki pavilion inşa

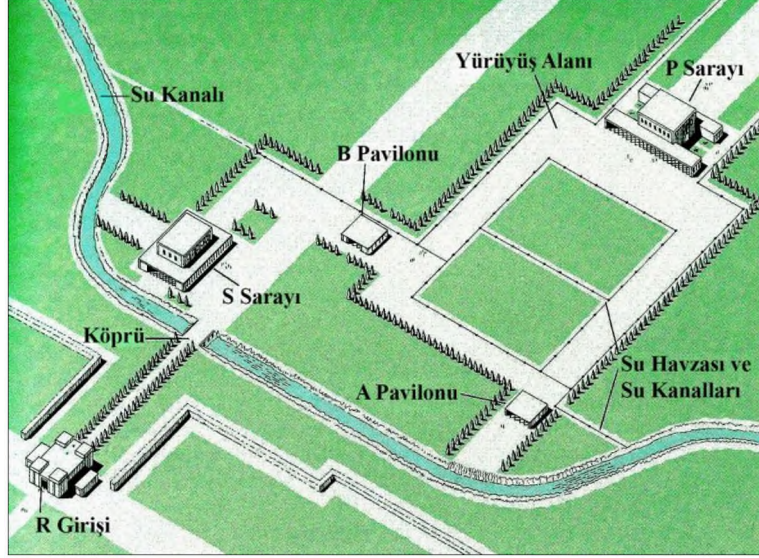
edilmiştir. Bahçenin doğusunda yer alan 10,45 m x 7,90 m boyutlarındaki A Pavilionu ve bahçenin güneyine yakın 11,70 m x 10,15 m boyutlarındaki B Pavilionu, ağaçlarla çevrili geniş yaya akslarıyla üçlü saraylara bağlanmaktadır (Stronach ve Abdi, 1979) (Şekil 5.5).

Şekil 5.5 Pasargad Antik Bahçesi Plan Görünümü (Dadras, 2024)

Ana su yolu güzergahı boyunca, Pasargad saraylarıyla benzer mimari üslupta, temelleri görünen ve çevresi revaklarla çevrili iki pavilion inşa

edilmiştir. Bahçenin doğusunda yer alan 10,45 m x 7,90 m boyutlarındaki A Pavilionu ve bahçenin güneyine yakın 11,70 m x 10,15 m boyutlarındaki B Pavyonu, ağaçlarla çevrili geniş yaya akslarıyla üçlü saraylara bağlanmaktadır (Stronach ve Abdi, 1979) (Şekil 5.6 ve Şekil 5.7).

Şekil 5.6 Pasargad Antik Bahçesinin Düzeni (Financialtribune, 2022),
(Düzenleyen Dadras, 2024)

Şekil 5.7 Pasargad Antik Bahçesi Kalıntıları (Wikimapia, 2019)

Kompleksin tüm parçaları, yürüyüş akslarıyla birlikte bir bütün teşkil etmektedir. Pasargad Bahçelerinde, sarayların basit planları yeşil alanların odak noktası olarak, peyzaj düzenlemesi ve mimarinin doğayla bütünleşmesine hizmet etmektedir. Bu eserin mimari kalıntılarında bir görüntü şekil 5.8’de gösterilmektedir.

Şekil 5.8 Pasargad Antik Bahçesi Bina Kalıntıları (Dadras, 2021)

5.2.1.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal

Pasargad'ın kültürel alanındaki arkeolojik araştırmalar ve kazılar, Ahameniş dönemine ait yaklaşık beş baraj ile birkaç su kanalının kalıntılarını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Hemang-e Hana barajı ön plana çıkmaktadır. Söz konusu barajlar, Pasargad'ın yaklaşık 35 kilometre kuzeydoğusunda, Pasargad Antik Bahçesine su sağlayan ana kaynaklardan biri olan sürekli akışa sahip Polvar Nehri üzerinde inşa edilmiştir.

Arazinin ortalama yüksekliği deniz seviyesinden 2060 metre olarak belirlenmiştir. Kil yığını ve üzeri moloz taşla inşa edilen bu barajlar, Polvar Nehri üzerinde titiz bir mühendislik anlayışıyla özenle tasarlanmıştır. Bu yapılar, muhtemelen mevsimsel taşkınları kontrol altına almak ve su değirmeni gibi endüstriyel işlevlere sahip iç yapılarının optimal işleyişini sağlamak amacıyla inşa edilmiştir. Yapılan araştırmalar ve elde edilen bulgular, barajların

ve bağlantılı su kanallarının inşasının erken Ahameniş dönemine, özellikle Darius ve Cyrus dönemlerine kadar uzandığını göstermektedir (Shahbazi, 2001). Polvar Nehrinin suyu kanallar vasıtasıyla bahçenin içine alınıp Çahar-Bag çevresinde sirküle edildikten sonra yine kanallarla S sarayı ve B pavilonu yönünden bahçenin dışına çıkmaktadır (Şekil 5.9 ve Şekil 5.10).

Şekil 5.9 Pasargad Antik Bahçesi Su Kanalları Kalıntıları (Dadras, 2021)

Şekil 5.10 Pasargad Antik Bahçesi Su Kanalları Kalıntıları (Dadras, 2021)

2016 yılında Ortak yürütülen İran-Fransa Projesi çerçevesinde, Pasargad ve çevresindeki topraklar üzerinde yapılan arkeolojik çalışmalar kapsamında,

Pasargad'da yerleşim alanlarını belirlemek ve antik hidrografi haritalamak için araştırmalar yapılmıştır. Kraliyet Bahçesinin güneydoğusundaki havzadan alınan numunelerle polen analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu analizler, bölgedeki bitki örtüsünün geçmişine dair bilgi sağlamak amacıyla yapılmıştır. Ayrıca, dolgu yatağının çevresel özellikleri değerlendirilmiştir. Paleoçevresel çalışmalarla birlikte, tortul geçmişini aydınlatmak için ek analizler de gerçekleştirilmiştir (Gondet ve Diğerleri, 2019). Bu araştırma sonucunda yayınlanan rapora göre polenlerine raslanan farklı türlerde ağaçlar ve çalılar, karasal otsu bitkiler, su ve su altı bitkileri tespit edilmiştir. Bölgenin topoğrafik durumu, iklim durumu, jeolojik yapısı ve toprak özellikleri ile ilgili yapılan yerel araştırmalar, mevcut bitki örtüsünün Zagros coğrafi alanına ait olanla aynı olduğunu ortaya koymaktadır. Uygun yağış ve yerel zengin toprak nedeniyle, bitki örtüsünün kalitesi önemli ölçüde iyileşmiştir. Bu tür araştırmalara dayanarak, yerli bitki örtüsü dört tipte sınıflandırılabilir:

1. Mera bitki örtüsü: Halihazırda tüm bölge bitki örtüsünün yaklaşık %11'i, Zagros bölgesine ait tür çeşitliliğinin yanı sıra yüksek kalite ve yoğunluğa sahip meralardan oluşmaktadır. Baskın mera türleri arasında tıbbi bitkiler ve Gramineae familyasına ait bitkiler yer almaktadır. Yerli halk tarafından kullanılan tıbbi ve yenilebilir bitkiler arasında: roket tohumu, çit-hardal, Ververeshk, dikenli enginar, salsify, Sirmook, adi pelin, opopanax ve bahçe kekiği bulunur.

2. Orman Bitki Örtüsü: Morghab Ovası ormanı, Zagros bölgesi orman bitki örtüsüne benzer. Bölgesel bitki örtüsünün yaklaşık yüzde beşi Boneh ve Kikom türlerinden oluşan ormandır. Bu ormanlar Polvar nehir kenarı, güneybatı dağ etekleri, Tang-e Siah ve Tang-e Sardareh vadilerinde, ayrıca Tang-e Bolaghi'de yer almaktadır.

3. Bahçe Bitki Örtüsü: Bölgenin toplam bitki örtüsünün yaklaşık %3'ü çoğunlukla meyve bahçeleri veya bağlardan oluşan yerel bahçelere aittir. Köylerde yürütülen imar projeleri nedeniyle birçok bahçe tahrip olmuştur. Kırsal nüfus artışı ve son otuz yılda çekilen hava fotoğrafları, yıkımın kapsamını gözle görülür şekilde doğrulamaktadır.

4. Tarımsal Bitki Örtüsü: Ekilen alanların genişletilmesi, toplam bölgesel bitki örtüsünün %70'inden fazlasının tarımsal alanlara tahsis edilmesiyle sonuçlanmıştır. Buğday ve arpa başlıca tarım ürünleridir. Pasargad Kompleksindeki Kraliyet Bahçesinin bitki örtüsü hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, diğer türlere göre daha uzun ömürlü, büyüme ve sağlığa sahip olacakları için bölgesel koşullara daha uyumlu türler hakkında botanik arkeoloji araştırmalarının yanı sıra arazi çalışmaları da yapılması gerekmektedir.

Pasargad Bahçesi'nde kullanılan bitkiler, yapısal mimarinin bir unsuru olarak taş merdivenler, sütunlar ve bazı yüzeylerin süslemesinde dönemin zanaatkârlığıyla rölyef şeklinde yansıtılmıştır (Şekik 5.11).

Şekil 5.11 Pasargad, Apadana Merdivenlerinde Bitkileri Tesvir Eden Taş Kabartmaları (Dadras, 2021)

5.2.1.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri

Pasargadae Antik Bahçesi, İran Bahçelerinin ilk örneği olarak kabul edilmekte olup, arkeolojik kalıntıları özgün düzenini korumaktadır. Jeofizik haritalar, bu alanda herhangi bir müdahale olmadığını ortaya koymaktadır.

Ahameniş mimarisinin inşaat yöntemlerini içeren bu bahçe, tarihi belgelerle asıl konumunu doğrulamaktadır. Yapımında taş ve kerpiç malzemeler kullanılmıştır. Dünya mirası olarak tescillenen bahçenin özgünlüğünü korumak amacıyla çeşitli koruma ve restorasyon projeleri planlanmıştır (Fallahi, Fallahi ve Mahdavi, 2020).

Pasargadae Antik Bahçesi, Ahameniş dönemine uzanan Pasargadeh Antik Kenti dünya mirası alanının önemli unsurlarından biri olarak, günümüze kadar görsel bütünlüğünü tamamen korumuş ve saraylar, Pavilionlar ve su yolları gibi ilgili unsurlarıyla birlikte yekpare bir plan çerçevesinde yapısal bütünlüğünü muhafaza etmiştir. Arkeolojik kalıntılar ve kanıtlara dayanarak, mimari unsurlar arasındaki ilişki anlaşılabilir ve değerlendirilebilir durumdadır. Günümüzde bu bahçe, Pasargadeh kompleksi içinde kraliyet bahçesi işlevini yitirmiş olup, arkeolojik bir dünya mirası alanı olarak araştırma ve müze işlevleri kazanmıştır. Pasargad Antik Bahçesi İranın Ulusal anıtlar listesine 19 numaraya 16 Eylül 1931 yılında alındı. 27 Temmuz 2011 tarihinde UNESCO Dünya Mirası Komitesinin 35. oturumunda **(i) (ii) (iii) (iv)** Kültürel kayıt kriterleriyle Dünya Mirası Listesine dâhil edilmiştir:

Kriter (i): Pasargad, Ahameniş kraliyet mimarisinin ilk göze çarpan olağanüstü eseridir.

Kriter (ii): Pasargad Hükümetinin başkenti, Büyük Cyrus tarafından, yarattığı imparatorluğun farklı kesimlerinin katkılarıyla inşa edildi ve klasik İran sanat ve mimarisinin evriminde temel bir aşama olarak nitelendirildi.

Kriter (iii): Sarayları, bahçeleri ve imparatorluğun kurucusu Büyük Cyrus'un mezarı ile Pasargad arkeolojik alanı, İrandaki Ahameniş uygarlığının istisnai kalıntılarına tanıklık eder.

Kriter (iv): Batı Asya mimarisi ve tasarımı Pasargadın "Dört Bahçe" veya Chahar-Bagh şeklinde oluşan bahçe düzeninden esinlenmiştir.

Şekil 5.12 Pasargadae Antik Bahçesinin Varsayılan Görüntüsü (Eavar, 2022)

5.2.1.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme

Pasargadae Antik Bahçesi, Ahemeniş dönemine ait mimari ve peyzaj düzenlemeleriyle İran Bahçesinin ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Arkeolojik kalıntılar, özgün planın korunmuş olduğunu ve bahçede herhangi bir müdahalenin yapılmadığını göstermektedir. Bu durum, alanın özgünlüğünün korunmasına ve sürdürülebilir yönetim ilkelerinin başarılı bir şekilde uygulanmasına olanak tanımaktadır. Ancak, sürdürülebilir yönetim açısından Pasargadae Bahçesi çeşitli baskılar ve tehditlerle karşı karşıyadır:

Doğal Afetler bakımından: Sürekli mevsimsel yağışlar, farklı mevsimlerdeki aşırı sıcaklık dalgalanmaları (özellikle geceleri ani sıcaklık düşüşleri, bu da gündüzler ve geceler arasında büyük sıcaklık farklarına yol açar) ve anıtların açık hava unsurlarına maruz kalması, zamanla yapılarının ve malzemelerinin aşınmasına neden olarak bozulma etkilerini artırmıştır. Kompleks içinde gözlemlenen zararlı etkenler arasında likenler, yosunlar, taşların yıpranması, don ve hava erozyonu nedeniyle kabuklarının soyulması, bitki büyümesi, uygun olmayan yapı malzemelerinin kullanımı ve kalitesiz inşaat teknikleri bulunmaktadır. Saray temeli için kullanılan açık renkli taşların arasında çeşitli bitkilerin büyümesi belirgindir. Bu bölümdeki toprağa dağılmış tohumlar, sıcak mevsimlerde filizlenerek taşların yüzeylerini kaplamakta ve

görünümlerini bozmanın yanı sıra daha fazla hasara da yol açmaktadır.

Çevresel baskı açısından: Çöl iklimine sahip olan İranın merkezinde yer alan Pasargadae, sert hava koşulları ve iklim değişikliği nedeniyle çeşitli çevresel baskılara maruz kalmaktadır. Artan kuraklık, su kaynaklarının azalmasına neden olmakta ve bahçenin özgün su sistemlerini tehdit etmektedir. Özellikle Qanat sistemi gibi geleneksel su dağıtım yöntemlerinin sürdürülebilir şekilde korunması önem arz eder. Bahçenin su kaynaklarının yönetimi, suyun korunması ve sürdürülebilir kullanımı için bölgesel ve ulusal politikalarla desteklenmelidir.

Gelişim baskısı bakımından: Pasargadae'nin çevresi modern gelişim baskılarıyla karşı karşıyadır. Yakın çevrede tarım ve sanayi faaliyetleri, bölgedeki ekosistem üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Ayrıca, yeni inşaatlar ve altyapı projeleri, antik bahçenin ve çevresindeki tampon bölgenin korunmasını zorlaştırabilir. Gelişim baskısının kontrol altına alınması, yerel ve ulusal planlama otoriteleri tarafından uygulanacak sıkı düzenlemelerle mümkündür. Bu bağlamda, tampon bölgelerde yapılaşmanın sınırlandırılması ve çevrenin korunmasına yönelik uzun vadeli planlar yapılmalıdır.

Ziyaretçi baskısı açısından: Saray P'deki taşlara zarar veren graffiti ve resim kazıma gibi eylemler, uzmanların tampon ve çekirdek bölgeleri belirlemeden önce gerçekleşmiştir. Bu durum, yapının ulusal ve dünya mirası listelerine dahil edilmesine neden olmuştur. Ayrıca, Nouruz ve Koorosh'un doğum günü sırasında Pasargadae Antik Bahçesinde ziyaretçi baskısı önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Bu iki tarih, yerel halk ve turistler için önemli olup, ziyaretçi akınına yol açmaktadır. Bu yoğunluk, bahçenin tarihi yapılarının korunmasını zorlaştırmakta ve doğal dengeyi tehdit etmektedir. Turizmin etkilerini kontrol etme imkanları bulunsa da, gerekli araştırmalar ve yönetim stratejileri henüz tamamlanmamıştır. Ziyaretçi yönetimi ve sürdürülebilir turizm politikalarının uygulanması, bu tehditlerin önlenmesinde kritik rol oynayacaktır. Özellikle, bu özel günlerde alandaki ziyaretçi trafiğini yönlendirmek, yoğunluğu azaltmak ve alanın korunmasını sağlamak amacıyla etkili programların geliştirilmesi gerekmektedir.

Mevcut kayıtlara göre, kompleksin çekirdek ve tampon bölgelerinde herhangi bir tarımsal veya endüstriyel faaliyet, Parse-Pasargad Araştırma Vakfı ve Fars Eyaleti Kültürel Miras Komitesi'nden uzmanların gözetiminde gerçekleştirilmelidir. Pasargadae Antik Bahçesi, korunması ve yönetimi için belirlenen koruma zonları ve tampon bölgeleri ile gelecek nesillere aktarılacak şekilde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler, bahçenin görsel, yapısal ve işlevsel bütünlüğünü korumayı amaçlamaktadır. Hem ulusal hem de uluslararası işbirliğiyle hazırlanan yönetmelikler, bahçenin fiziksel özelliklerinin korunmasına ve çevresel etkilerin en aza indirilmesine odaklanmıştır. Böylece, bahçenin bütünlüğü korunarak çevresel ve insan kaynaklı tehditlerin önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Bu tarihi alanın çekirdek ve tampon bölgesi için (Şekil 5.13) onaylı yönetmelikler şu temel ilkeleri içermektedir:

Çekirdek Bölge Yönetmeliğine göre:

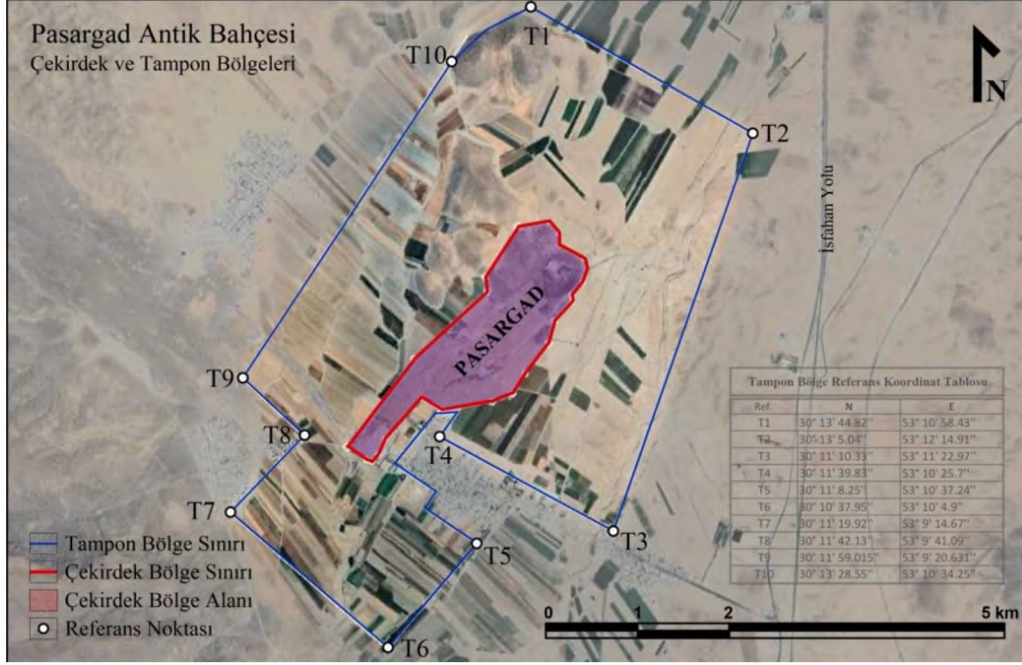
- Her türlü müdahale kesinlikle yasaktır.
- Koruma, araştırma ve sunum ile ilgili tüm işlemler, ICHHTO tarafından onaylanmalıdır.

Tampon Bölge Yönetmeliğine göre:

- Dağ kesimi, ağaç dikimi, tarımsal faaliyetler, direk dikimi ve benzeri her türlü faaliyet ile tarihi veya doğal topolojik tepelerin dönüşümüne yol açabilecek tüm faaliyetler kesinlikle yasaktır.
- Ağaç dikimi ve arazi mülkiyeti ile ilgili faaliyetler yasaktır.
- Her türlü müdahale, öncelikle ICHHTO tarafından onaylanmalıdır.

Pasargad Antik Bahçesinin mevcut durumu ve karşılaştığı tehditler açısından gerçekleştirilen kapsamlı bir değerlendirme sonucunda, ampon bölge düzenlemeleri, yakın yerleşimlerin gelişiminden kaynaklanan hasarları önlerken, bahçenin kültürel önemi nedeniyle yüksek turistik cazibe sağlamaktadır. Ayrıca, dünya mirası alanının bir parçası olmasının yanı sıra, geleneksel açıdan da kültürel turizm çekiciliği taşımaktadır. Pasargad alanının kapsamlı bir turizm yönetim planına sahip olması, düzenli izleme, bilgi ve belge aktarımı ile koruma faaliyetlerinin yürütülmesi açısından farklı avantajlar sunmaktadır. Bu plan, hem ziyaretçi deneyimini iyileştirmek hem de alanın

tarihi ve kültürel değerlerini korumak için stratejik bir çerçeve sağlamaktadır.

Şekil 5.13 Pasargad Antik Bahçesi Koruma Zonu Ve Mevcüt Hava Fotoğrafı Çakıştırması (Hava Fotoğrafı Alım Tarihi 31.07.2024)

Bununla birlikte, yakın yerleşimlerin uygun olmayan görsel etkileri, yatırımcılara yatırım potansiyellerini açıklayıcı bilgilerin sağlanmaması, tarihi alanın arkeolojik açıdan zarar görme riski ve kırsal bölgede bulunmasından dolayı erişimin zor olması gibi sorunlar da mevcut olup çeşitli dezavantajlar oluşturmaktadır. Bu dezavantajlar, yerleşimlerin sürdürülebilir gelişimini engelleyebilir ve bölgedeki sosyal ve ekonomik kalkınmayı olumsuz etkileyebilir. Ayrıca, yatırımcıların ilgisini çekmek için gerekli olan altyapı ve hizmetlerin eksikliği, projelerin hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır.

Fars ICHHTO, yönetim ve koruma faaliyetleri çerçevesinde farklı paydaşlar arasında iş birliğini teşvik etme amacı gütmektedir. Bu bölge, sahip olduğu kadim tarih ve kültürel önemi ile dikkat çekmekte olup, eğitim, araştırma ve yatırım hedeflerini destekleyen çeşitli stratejik planlara sahiptir. Ziyaretçilerden elde edilen gelir, oldukça yüksek bir seviyededir ve bu durum,

turizm alanında birçok farklı fırsat sunma potansiyeline sahiptir. Bu fırsatlar, yerel ekonominin canlanmasına önemli ölçüde katkıda bulunmakta ve aynı zamanda bölgedeki işletmelerin büyümesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, Fars bölgesi, hem tarihi hem de kültürel zenginlikleri ile turizm açısından cazip bir odak noktası haline gelmektedir.

Bölgedeki endüstriyel faaliyetlerin sonucunda meydana gelen hava kirliliği, çevredeki yerleşim alanlarının ve köylerin gelecekteki plansız bir şekilde gelişmesi ile birlikte artan nüfus yoğunluğu, yeraltı su seviyelerinin düşmesi ve doğal afetlerin yol açtığı toprak çökmesi gibi faktörler, bölgeyi birçok farklı açıdan tehdit eden unsurlar arasında yer almaktadır. Bu durum, hem çevresel hem de sosyal açıdan ciddi sorunlara yol açabilir. Pasargad Antik Bahçesinin Güncel Durum Değerlendirmesi ve ana başlıkları Tablo 5.5'te yer almaktadır.

Bu olağanüstü değerin korunması için tehdit oluşturan faktörlerin önlenmesi amacıyla kapsamlı koruma planları uygulanmaktadır. Ayrıca, bahçenin tampon (Şekil 5.14) ve çekirdek alan düzenlemelerinde gelecekte oluşabilecek potansiyel tehditleri de bertaraf etmektedir. Bu amaçla yapılan koruma ve önleme faaliyetleri sürdürülmektedir. Pasargad Antik Bahçesinde yapılan koruyucu önlemleri Ahamenişler döneminden günümüze kadar incelediğimizde farklı dönemlerle ilerleyen çalışmalar karşımıza çıkmaktadır (Mehrabani Golzar, 2006).

Birinci Restorasyon Dönemi (Ahamenişler Dönemi): Aslında, Pasargadae ve Persepolis'teki ilk restorasyon çalışmaları, Ahamenişler döneminde başlamıştır. Bu tarihi alanlardaki geniş platformun her bir köşesinde, binaların inşası ve işletilmesi ile eş zamanlı olarak, hassas ve detaylı onarım ile restorasyon örneklerine rastlamak mümkündür. Bu çalışmalar, mimari ve kültürel miras açısından büyük öneme sahiptir ve Ahamenişler döneminin sanatsal ve mühendislik becerilerini gözler önüne sermektedir.

Tablo 5.5 Pasargad Antik Bahçesinin Güncel Durum Değerlendirmesi

AVANTAJLAR	<ul style="list-style-type: none"> • Tampon bölge düzenlemeleri yakın yerleşimlerin gelişiminden kaynaklı hasarları önler. • Bahçenin kültürel önemi nedeniyle yüksek turistik cazibesi • Önemli dünya mirası alanının bir parçası olma • Geleneksel açıdan kültürel Turizm cazibesi • Pasargad alanının Kapsamlı Turizm yönetim p • Düzenli izleme • Düzenli bilgi ve belge aktarımı • Düzenli koruma faaliyetleri
DEZAVANTAJLAR	<ul style="list-style-type: none"> • Yakın yerleşimlerin uygun olmayan görsel etkileri • Yatırımcılara yatırım potansiyellerini açıklayacak bilgilerin sağlanmaması • Tarihi alanın arkeolojik açıdan zarar görmeye yatkın olması • Kırsal bölgede bulunduğundan dolayı erişimin kolay olmaması
FIRSATLAR	<ul style="list-style-type: none"> • Fars ICHHTO yönetim ve koruma faaliyetlerinde farklı paydaşlar arasındaki iş birliği • Kadim tarihi ve kültürel öneme sahip bir bölgede yer alması • Farklı hedeflere sahip eğitim, araştırma ve yatırım planları • Ziyaretçilerden edilen gelirin yüksek olması • Turizm alanında fırsatlar
TEHDİTLER	<ul style="list-style-type: none"> • Bölgedeki endüstrilerden kaynaklanan hava kirliliği • Yakın yerleşimler ve köylerin gelecekteki plansız gelişimi • Yakın yerleşimler ve köylerin artan nüfusu • Yeraltı suları ve yağışlar nedeniyle bölgenin nemi • Son yıllarda doğal afet olarak yeraltı sularının çekilmesiyle oluşan Toprak çökmesi

İkinci Restorasyon Dönemi (Pehlavis Dönemi: Ali Sami):1949'dan 1964'e kadar, İran Arkeoloji Genel Ofisi himayesinde çalışan Persepolis Bilimsel Enstitüsü başkanı Ali Sami, Pasargadae ve Persepolis'te kazılar ve araştırmalar yürütmüştür. Bu dönemde, antik Pers uygarlığının izlerini ortaya çıkarmak amacıyla birçok önemli keşif gerçekleştirilmiş, bölgenin tarihi ve kültürel zenginlikleri gün yüzüne çıkarılmıştır. Pasargadae Kompleksinde gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarından bazıları, özel Saraylar kapılarındaki kabartmaların kırık parçalarının çimento harcı ile yeniden birleştirilmesi, özellikle türbe gibi yapılardaki desteklerin oyuk kısımlarının

çimento harcı ile doldurulması, çökmüş bölümlerin restore edilmesi ve taş oluklarının harç ile doldurulması ile olumsuz hava koşullarına karşı koruma sağlamak amacıyla kabartmaların üzerine tentelerin kurulmasını içermektedir.

Üçüncü Restorasyon Dönemi (Pahlavis Dönemi: Ismeo):1964 yılında Persepolis, Naghsh-e-Rostam ve Pasargadae'de ve Fars Eyaletinin diğer tarihi yerlerinde yürütülen restorasyon ve koruma çalışmaları, İran Genel Arkeoloji Ofisinin yardımıyla İtalyan uzmanlar tarafından gerçekleştirilmek üzere İtalyan Yakın ve Uzak Doğu Enstitüsü (Ismeo) tarafından üstlenildi. Çalışmalar, ön çalışmaların ardından Joseppe Tilia ve eşi Ann Brit'in gözetiminde başladı. Aslında bu dönem, Pasargadae Tarihi Kompleksinde ve Fars Eyaletinin diğer tarihi yerlerinde ilk bilimsel restorasyon serisinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. En önemli tekniklerden kırık parçaları birleştirmek için demir veya bronz çubukların kullanımı. Taşlar delindikten sonra çatlaklar çimento ve taş parçalarıyla kapatılır. Sıvı çimento deliklere enjekte edilerek çubuklar yerleştirilir. Yük basıncına göre metal çubuklar sabitlenir veya kısmen itilerek yerleştirilir. Çatlaklar sıvı çimento ile doldurulur, dış kısımlar taş parçalarıyla kaplanır. Çöken binalardaki kaybolan taşlar, yerel ocaklardan aynı türde ve renkte yeni taşlarla değiştirilir ve restore edildikleri için üzerlerine çizgiler çizilir.

2003 ve sonrası Özel Saray ve Bagh-e Shahi'de (Kraliyet Bahçesi) Yapılan Restorasyonlar: Pasargadae Dünya Mirası Alanı Çalışma, Araştırma ve Restorasyon Merkezinin mevcut belgelerine göre, Özel Sarayda ve Bagh-e Shahi çeşmelerinde yapılan restorasyonlar, iki restorasyon dönemini kapsamaktadır. 2003'teki operasyonların çoğu, yalnızca bir sütun eksik parçalarını bulmak ve taş parçalarını yamamak ve bir sütun kaymasını değiştirmekten ibaretti. Ancak 2007'de restorasyon faaliyetleri, kısmen restore edilen Bagh-e Shahi çeşmelerinin restorasyonuna yoğunlaştı.

Şekil 5.14 Pasargad Antik Bahçesi Tampon Zonu Fotoğrafi (Karnaval, 2019)

5.2.2 Bagh-e Eram’ın İrdelenmesi

5.2.2.1 Bagh-e Eram Hakkında Genel Bilgi ve Kısa Tarihçe

Bagh-e Eram, Fars Eyaletinin merkezi ve İranın güneyinde, dağlık bölgenin en büyük şehri olan Şiraz’da yer almaktadır. Farklı dönemlerde Pers İmparatorluğuna başkentlik yapan Şiraz, deniz seviyesinden 1500 m (5000 ft) yükseklikte, kapalı havzaları olan bir ovada bulunmaktadır. Karasal iklimine rağmen Şiraz, yüksek irtifası nedeniyle aynı boylamdaki yakın şehir veya limanlardan çok daha serindir. Yağışlar sonbahar, kış veya erken ilkbaharda gerçekleşir. Aylık ortalama sıcaklığı 16,6 derece olup, çoğu zaman minimum ve maksimum değerler bu rakamdan fazla sapma göstermez. Sadece yaz veya kış ortasında şiddetli sıcaklık veya soğukluk yaşanır. Yeterli olmasa da, nem ve yağış oranı diğer İran şehirlerinden daha fazladır. Bölge, kuzey-batı-güneydoğu eğimli olup, etrafı yüksek dağlarla çevrilidir (Şekil 5.15).

Şekil 5.15 Bagh-e Eram'ın İran Sınırları İçinde Konumu (Google Earth,2024)

Net tarihi bilinmemekle birlikte, Bagh-e Eram'ın Selçuklu döneminin ortalarında (1010-1106) Selçuklu hükümeti tarafından Pers hükümetine atanan Atabak Karaçeh tarafından yaptırılmış olması muhtemeldir. Bagh-e Eram'ın tarihi belirsizdir, ancak Selçuklu döneminde (1010-1106) Atabey Karaca tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Orta Çağda göçebe saldırıları, İranın kültürel ve zengin kesimini derinden etkilemiş ve göçebeler yıllarca bu bölgelerde saltanatlarını sürdürmüşlerdir. 1730 yılında Şiraz'a girdikten sonra Nadir Şah, şehrin çevresindeki bahçelerin onarılmasını emretmiş ve bu şekilde idari bahçeler de dikkate alınarak iyileştirilmiştir. Qajarlar döneminde, Kaşkay yörelerinin reisleri, Bagh-e Eram'ı Şiraz'daki hükümet merkezleri olarak kullanmışlardır (Şekil 5.16). 1819 yılında Feth Ali Şah tarafından Kaşkay Hanlığına atanan ilk kişi olan Cani Han, aynı zamanda ilk bahçeyi kuran kişidir (Grigor, 2021).

Eram Bahçesi, 75 yıl boyunca İlhani ailesi tarafından sahiplenildikten sonra, sahibinin hükümete olan borçları nedeniyle Fars Valisi Motasem-ol Dowleh Farrokh'un yönetimi altında hükümet tarafından el konulmuş ve misafir karşılama salonu olarak kullanılan alan Şiraz Üniversitesine

devredilmiştir. Bahçenin güneybatısında, Pehlevi dönemine kadar varlığını sürdüren Kushk-e Eram adında bir köy bulunmaktadır; bu köy daha sonra yıkılarak arazisi Bagh-e Eram'e eklenmiştir. Bugün o alanda bir kaya bahçesi yer almaktadır. Bahçenin kuzeybatı köşesinde ise tarihi belgelerde Barband olarak anılan ve Pehlevi döneminde gül bahçesine dönüştürülen başka bir yapı daha bulunmaktadır (Daryae, 2012).

Şekil 5.16 Bagh-e Eram'in Qajar Döneme Ait Fotoğrafi (Safaraneh, 2024)

Toplam 83,2 hektarlık bir alanı kapsayan Bagh-e Eram, 12,7 hektarlık çekirdek bölge ve 70,5 hektarlık tampon bölgeye ayrılmıştır. 1966-1971 yılları arasında, İran Planlama ve Bütçe Komitesi tarafından sağlanan fonlarla dönemin Şiraz Üniversitesi yetkililerinin gözetiminde kapsamlı onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 1979 yılında, bahçeye botanik araştırma merkezi kurulmuş ve bu doğrultuda bahçenin yenilenmesi ve canlandırılması sağlanmıştır. 2000 yılında, Şiraz Üniversitesi Araştırma Bölümü, bahçenin yeniden düzenlenmesi ve botanik araştırma merkezi olarak işlevinin geliştirilmesi amacıyla kapsamlı bir plan hazırlamıştır. 1980'lerin başından itibaren bahçenin merkezi terası Şiraz Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından kullanılmaya başlanmış, ancak bahçenin kültürel, tarihi ve mimari değerleri

göz önünde bulundurularak, Hukuk Fakültesi 2003 yılında üniversite kampüsündeki yerine taşınmıştır. Bu tarihten itibaren bahçede onarım çalışmaları başlatılmıştır (Don ve Moore, 2018). Günümüzde kamuya ait olan Bagh-e Eram, uzmanlar, araştırmacılar, üniversite öğrencileri ve halka açık bir alan olarak hizmet vermektedir.

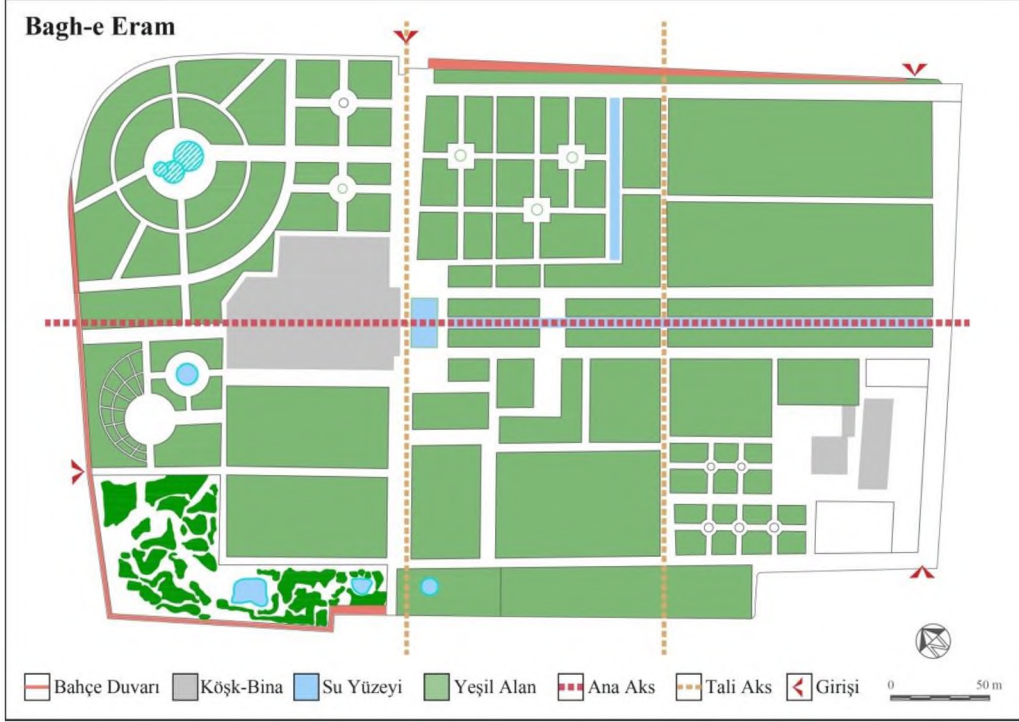
5.2.2.2 Bahçe tipolojisi, Yapısal Yerleşim ve Erişilebilirlik, Bahçenin Tasarım İlkeleri ve Mimari

Kooshak Nehrinin yanında, eğimli bir arazide inşa edilen Bagh-e Eram, kuzeybatısında Şiraz şehrinin dışında, Seasiyab Dağının eteğinde ve Baba Koohi Dağına yaklaşık 2-3 km uzaklıkta yer almaktadır. Çevresi çöller, nehirler ve kayalarla çevrili olan bahçe, kentleşmenin artmasıyla birlikte şehrin dokusuna dahil edilmiştir. Bahçe, geniş dikdörtgen biçimli bir arazide inşa edilmiş olup, kuzey ve batı yönlerinde ana yollarla, diğer iki yönde ise bitişik bahçeler ve konutlarla sınırlanmıştır. Zemini batıdan doğuya doğru eğimlidir. Ana bina ve Andarooni (özel bölüm) batı kesiminde yer almaktadır.

Bagh-e Eram'ın gelişim tarihi, mimari formu ve işlevi göz önüne alındığında, bu kompleks bir yaşam-hükümet bahçesi olarak sınıflandırılır. Feodal düzenin o dönemin toplumuna tamamen hakim olduğu düşünülürse, bu değerli bahçenin kurucuları ve sahiplerinin dönemin hükümdarları olduğu açıktır. Eram Bahçesinde bulunan çiçek ve süs bitkilerinin çeşitliliği, bu bahçeyi İranın en güzel kraliyet saraylarından biri haline getirmiştir. Bagh-e Eram'ın düzeni, bahçe sınırları, akslar, su dolaşım sistemi, bölmeleri ve genel planı (Şekil 5.15), detaylı bir şekilde incelenmektedir (Naiima, 2003).

Bagh-e Eram'ın alan tasarımı, yolları ve ağaç alleleri, sadece Şiraz bahçeleri arasında değil, İranın farklı iklimlerinde bulunan diğer bahçeler arasında da benzersiz bir karaktere sahiptir. Bahçede giriş avlusu ve koridor gibi yönlendirici erişim elemanları belirgin olmamakla birlikte, güney kapısının tuğla ve kiremit kombinasyonu ile zarif ve estetik bir şekilde dekore edilmesi, bu yöndeki çevreleme elemanı ve girişin önemini vurgulamaktadır. Bu bahçe, İran Bahçeleri olgusunu takip ederek, batıdan doğuya doğru eğimli

arazi formuna uyum sağlayan karemsi dikdörtgen bir forma sahiptir ve bu yönüyle özel bir kullanım alanı sunmaktadır. Ayrıca, ana aks boyunca simetrik bir düzene sahip olması, estetik değerini artırmaktadır (Wilber, 1979).

Şekil 5.17 Bagh-e Eram'in Planı (Dadras, 2024)

Bahçenin ortasında, köşk binasına kadar uzanan batı-doğu yönündeki ana aks, tasarımın omurgasını oluşturur. Bu güçlü aks ile kesişen ikinci geniş aksın yanı sıra, tali aksa paralel bir yol daha bulunmaktadır. Kompleksin mekansal yapısı, İran bahçe tasarımında "Chaharbagh" fikrini ve ölümsüzlük kavramını çağırır (Hasanvand ve Moosavi, 2022). Ana aks boyunca doğal eğimin teraslanması, bahçeye girişten köşke kadar bir hareket hiyerarşisi oluşturmuş, böylece mekânsal bir düzen sağlanmıştır. Şekil 5.18 bahçenin ana aks doğrultusundaki yerleşimini göstermektedir (Arianpour, 1987).

Şekil 5.18 Bagh-e Eram’ın Ana Yerleşimi ve Erişebilirliği (İraniantours,2024)

Ana köşk ve büyük havuzun karşısından başlayarak bahçenin sonuna kadar uzanan güçlü ana aks, bahçenin diğer bölümlerine kolayca erişim sağlamaktadır. Aks boyunca, yaklaşık 10-15 metrelik kot farkı olduğundan, ana aks ve tali akslar arasında ulaşım sürekliliğini sağlamak amacıyla merdivenler ve kademeli çözümler oluşturmaktadır. Bu kot çözümleri, bahçenin hem işlevsel hem de estetik yönlerini güçlendirerek Bagh-e Eram’a farklı bir görsel kalite ve zengin bir kullanıcı deneyimi sunmaktadır. Bahçenin temel planı, kuruluş döneminde iki güçlü aksla dörde bölünen bir "char-bağ" düzenini temsil etmektedir. Uzun aks boyunca, her iki tarafı servilerle vurgulanmış bir süs havuzu, alanın kısa aksını dikey olarak kesmektedir. Bu kesişim noktası ise köşkün merkezini oluşturmaktadır.

Ana bina ve Andaroon (iç avlu) kompleksi, bahçenin batısında, yüksek bir noktada yer almaktadır. Kuzeyden güneye uzanan diğer İran bahçelerinden farklı olarak, Bagh-e Eram'ın ana binası doğuya yöneliktir. İç avlu, ayna duvarlarıyla kaplıdır ve çift kolonlu, üç katlı bu yeni bina, dönemin ünlü mimarı Hacı Muhammed Hasan tarafından tasarlanmıştır. Alt kat, muntazam bir süs havuzu ve ustalıkla işlenmiş mozaik kemerlerle donatılmıştır. Üst iki

katın planları birbirine benzerdir; ortada yer alan iç avlunun arkasında bir salon bulunur. Salonun her iki tarafında simetrik olarak konumlandırılmış odalar, koridorlar aracılığıyla orta alana bağlanmaktadır. Geçişler, taklar ve kemerlerle yapılmış olup, binanın ön cephe kaplaması yaklaşık iki metre uzunluğundaki doğal taşlarla kaplanmıştır (Şekil 5.19). Binanın sekiz sütunu, iki Qajar askeri figürü ve altı yazıtlı süslenmiştir. Yazıtlarda, ünlü İranlı şair Şeyh Sadi-i Şirazi'nin şiirleri Nestâlik hattıyla işlenmiştir (Wilber, 1979).

Şekil 5.19 Bagh-e Eram'ın Ana Binası, Revaklar ve Kemerleri (Dadras,2021)

Orta köşk, Bagh-e Eram'ın merkezi çekirdeğini oluşturur. Bu yapı, Qaçar döneminde inşa edilmiş olup Zandieh mimari tarzının etkilerini taşımaktadır. Üç katlı olan bu konak, mimari detayları, resimleri, çini ve sıva işçiliğiyle dikkat çeker ve Qaçar döneminin en önemli mimari eserlerinden biri olarak kabul edilir. Binanın ön cephesinde, iki yanda ikişer yarım daire ve ortada üst üste üç hilalden oluşan bir taç yer alır; bu taçta Firdevsinin ünlü eseri Shahname'den sahneler ile Qajar krallarının savaş tasvirleri bulunmaktadır. Orta köşk, Pehlevi döneminde devlet tarafından kamulaştırılmadan önce, yetmiş yılı aşkın bir süre boyunca Qaşkaylar'a aitti (Şekil 5.20).

Şekil 5.20 Bagh-e Eram, Köşkün Sanat Eserlerinden Görüntü (Dadras,2021)

5.2.2.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal

Kuruluş dönemlerinde, Şiraz'ın kuzeybatısında Jooshak adlı büyük bir doğal su kaynağı bulunmaktaydı. Bu pınardan akan su, yeraltı kanalı olan Qanat ile birleşir ve yaklaşık 12 kilometrelik bir mesafe kat ettikten sonra büyük bir su deposuna ulaşırdı. Buradan ayrılan su, yakındaki bahçeleri sulamak için birden çok dereye ayrılan Nahr-e Aazam (Büyük Nehir) adlı nehri oluşturuyordu. (Arianpour, 1987).

Günümüzde ise batı cephesindeki kentsel gelişim nedeniyle dereden akan su kesilmiş ve bu açığı kapatmak için üç adet kuyu yapılmıştır. Şehrin su şebekesinden akan su arıtıldığından, aynı zamanda içme suyu olarak kullanılabilir. Su, ana köşkün salonunun zemin katına doğrudan yukarı akışlı bir kaynaktan sağlanmakta, bina içinden çıktıktan sonra yan derelerle havuzları doldurarak, bahçenin sulanması için kullanılmaktadır (Şekil 5.21).

Bahçe içindeki su sirkülasyonu düzeni, günümüze kadar korunmaya çalışılmıştır. Bahçe alanında ana aksın üzerinde, iki yanı ve dik kesişen tali aksların iki yanında su kanalları inşa edilmiştir. Şiraz ikliminde suyun en ekonomik kullanımının amaçlandığı bu düzenli sirkülasyon ve geometrik desenli kanal dağılımı, aslında su israfını önlemeyi hedeflemektedir. Ayrıca, dört yönde inşa edilen dört kanaldan su akıtılması, İran Bahçesindeki cennetin

dört nehrinin yansımasını simgelemektedir. Büyük köşkün karşısında, ölümsüzlüğü simgeleyen durgun suyu ile 335 m² boyutunda, tüm yapının görüntüsünü yansıtan dikdörtgen bir havuz bulunmaktadır. Binanın orta aksına oturtulan arka kanaldan gelen su (Şekil 5.22) havuzun etrafındaki kanallardan geçtikten sonra, kanalın devamlılığını sağlayan kademeli kanalla hareketli bir şekilde bahçeye doğru akmakta ve sulama suyu olarak kullanılmaktadır (Arianpour, 1987) (Şekil 5.23). Bahçeye akan su, bitkilerin sulanması için gerekli olan nemi sağlarken, aynı zamanda çevresel dengeyi korumaya da yardımcı olmaktadır. Bu sistemin sürdürülebilirliği, su tasarrufunun yanı sıra, ekosistem üzerindeki olumlu etkileriyle de dikkat çekmektedir.

Şekil 5.21 Bagh-e Eram’ın Ana Aks Üzeri Su Sistemi (İrantourismer, 2024)

Şekil 5.22 Bagh-e Eram, Ana Aks Üzerinde Su Kanalı (Dadras, 2024)

Şekil 5.23 Bagh-e Eram'in Eğime Bağlı Kaskatlı Su Kanalları (Dadras, 2024)

Diğer İran bahçeleri gibi, Bagh-e Eram da bitki örtüsü bakımından benzer yaklaşımlar sergilemektedir. Özellikle ana aks üzeri simetrik bir şekilde devam eden boylu ağaç sıraları ve Çar-Bağ sisteminde kurulu bitki ve çiçek Kartleri, sonradan eklenen bitkisel bölümlere rağmen bahçenin ana yeşil sisteminin güçlü omurgasını oluşturmaktadır. Yoğun ısıyı azaltmak için, sıcak

ve kurak bir arazide yer alan Bagh-e Eram'ın baskın ağaç türleri arasında Cedrus ve Pinus gibi estetik etkilerinin yanı sıra tıbbi faydaları da bulunan, sık ve gölge yapan türler bulunmaktadır (Şekil 5.24). Bagh-e Eram'deki genel ağaçlar, meyve veren ve meyve vermeyen olarak iki gruba ayrılabilir (Şekil 5.25). Meyve vermeyen ağaçlar arasında Cupressus sempervirens, Cedrus, Ulmus glabra, Populus alba, Cercis canadensis, Sorbus aucuparia ve Eucalyptus yer almaktadır. Meyve veren ağaçlar ise *Punica granatum*, *Mespilus germanica*, *Citrus aurantium*, *Citrus sinensis*, *Phoenix dactylifera*, *Juglans regia*, *Prunus armeniaca*, *Prunus dulcis*, *Malus domestica*, *Cydonia oblonga* ve *Pyrus communis* gibi çeşitleri içermektedir (Şekil 5.26). Bahçenin en karakteristik ağaçlarından biri, "Sarv-e Naz" olarak bilinen, uzun boylu ve güzel silueti olan bir sedir türüdür. Bagh-e Eram'ın Sarv-e Naz'ı, yaklaşık 35 metre yüksekliğiyle Şiraz'daki türünün en uzun ağaçlarından biri olarak turistlerin ve araştırmacıların dikkatini çekmektedir (Karimi, 1965).

Şekil 5.24 Kuş Bakışı Bagh-e Eram'ın Bitki Örtüsü (Pinterest, 2024)

Şekil 5.25 Bagh-e Eram’ın Ana Aks Üzeri Bitki Düzeni (Apochi, 2023)

Günümüzde Bagh-e Eram, çiçeklerinin çeşitliliği ile de tanınmaktadır. Son otuz yılda, çiçek tarhlarına birçok farklı çiçek dikilmiş; özellikle güller, bahçenin görselliğine katkıda bulunarak çok güzel ve mükemmel bir görüntü sergilemektedir. Bahçenin genişletilmesi sırasında, batı ve kuzeybatı tarafında yaklaşık üç yüz çeşitten oluşan bir gül bahçesi inşa edilmiştir. Bu gül bahçesi, hem estetik hem kültürel değer açısından bahçenin zenginliğini artırmaktadır.

Şekil 5.26 Bagh-e Eram’de Turunç Meyvesi Toplanması (Entekhab, 2024)

5.2.2.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri

Bahçenin özgün yeri ve konumu korunmuş olup, tasarımının kendine özgü niteliği, gerçek İran Bahçesi üslubuyla tam uyum içinde dikkat çekmektedir. Bagh-e Eram, Selçuklu ve Qacar dönemlerine ait çeşitli değişiklikleri ve günümüze kadar süren tarihi gelişimleri barındırmaktadır. Bahçenin tasarımı, İran peyzaj bahçeciliği yöntemlerini benimsemiş ve önceki dönemlere ait kalıntıları korumuştur. Chahar Bagh düzeni, akslar ve bahçenin mevcut köşklerinin mimarisi Qacar dönemine aittir; bu yapı, Şiraz'daki dönemin en önemli yapılarından biri olarak kabul edilmekte ve Qacar dönemi anıtlarının mimari referansı olarak değerlendirilmektedir (UNESCO, 2011). Binanın doğu cephesindeki süslemeler, resim, fayans ve taş oymacılığını içermekte olup, Şiraz'daki Qacar ve Zend dönemlerinde yaygın olan motifler, formlar ve desenleri örneklemektedir. Genel olarak, Qacar dönemine ait yapı malzemeleri büyük ölçüde korunmuştur.

Özgünlüğü koruyan malzemeler, binanın yapısında, dış cephesinde ve süslemelerinde kullanılanlar olup, tür, renk, boyut ve düzen açısından titizlikle muhafaza edilmektedir. Geleneksel Pers mimari tekniklerine aşina olan usta işçilerin zanaatkarlığı, bahçenin çeşitli yerlerindeki restorasyon faaliyetlerinin zaman içinde gerçekleştirilmesine olanak tanımıştır. Çeşitli bölümlerdeki tüm işçilik, yerel mimari, süsleme ve bezeme tekniklerine göre yapılmıştır. Bahçenin botanik çalışmaları için bir eğitim merkezi olarak yeniden düzenlenmesi, eski geleneksel yöntemlerin modern ve akademik tekniklerle ilişkilendirilmesine imkan sağlamıştır.

Bahçenin özgünlüğünü koruyan su sirkülasyonu, İran Bahçelerindeki su sistemlerinin modelini takip eder ve suyun düzenli, geometrik sirkülasyonuna dayanmaktadır (Şekil 5.27). Ancak son on yıllarda artan kentleşme, bahçeye ihtiyaç duyulan suyu sağlayan eski kaynağın tam olarak kullanılmasını engellemiştir. Bu nedenle, ihtiyaç duyulan su, bahçenin içine kazılan iki derin kuyudan temin edilmektedir. Bahçedeki bitki türleri, tasarımdaki hiyerarşiye bağlı olarak belirli sıralara göre düzenlenmiş olup, özgünlüklerini koruyan

çeşitli ağaç türleri ile çiçekli ve çiçeksiz bitkileri içermektedir. Şiraz kentinde, bahçenin eski sınırlarını açıkça gösteren bir muhafaza bulunmaktadır. Bahçenin eğitim merkezi olarak kamusal işlevi nedeniyle, günümüzde bahçe alanının bir bölümü halka açık bir çitle çevrilmiştir.

Şekil 5.27 Bagh-e Eram'ın Su Havuz Kanal Bağlantısı (Mashreghnews, 2024.)

Bütünlük açısından işlevsel özgünlüğü tatmin edici bir şekilde korunmuş olan Bagh-e Eram, İranın tarihi ve mimari durumunu temsil etmesi nedeniyle özel bir işleve sahiptir. Şiraz Üniversitesi öğrencileri tarafından yürütülen botanik çalışmaları için uygun bir bilimsel merkez olarak hizmet veren bu korunmuş alanın bir kısmı, bahçe müzesi olarak halka açıktır. Yapısal ve görsel bütünlüğü korunmuş olan bahçe, geleneksel ve modern bahçecilik sistemlerinin eğitimi için özel bir merkez işlevi görmektedir. Bagh-e Eram, 1974 yılında 1013 numara ile İran Ulusal Anıtlar Listesine alınıp, 27 Temmuz 2011de UNESCO Dünya Mirası Komitesinin 35. oturumunda, (i), (ii), (iii), (iv) ve (vi) kültürel kayıt kriterleriyle Dünya Mirası Listesine dâhil edilmiştir:

Kriter (i): Bagh-e Eram, yerleşim, tasarım, olağanüstü çözümler ve sulama sistemiyle dönemin insan dehasının bir ürünü olarak kabul edilir.

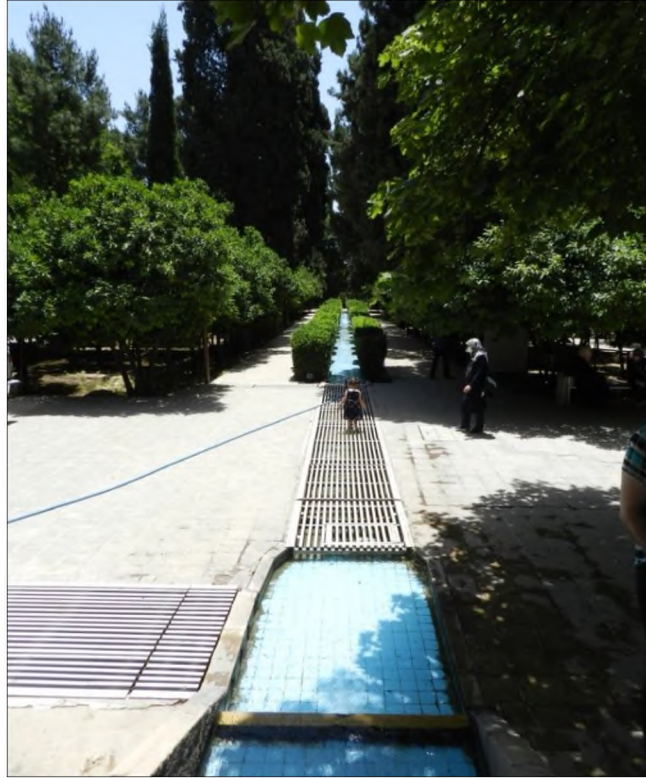
Kriter (ii): Bagh-e Eram, Selçuklu döneminden Qaçar dönemine kadar olan tarihi gelişimleri, sanat ve mimarisıyla birlikte İslam öncesi İran

Bahçelerinin sürekliliğini özgün izlerle günümüze taşır.

Kriter (iii): Bagh-e Eram Kompleksi, yaşam ve yönetim bahçesi olarak taşıdığı detaylı ve olağanüstü mimarisi, oymalı sütunları, mükemmel çini döşemesi ve sıva işçilikleriyle İran kültürü ve mimarisinin dönemine ait yansımalarını günümüze kadar ulaştırır.

Kriter (iv): Selçuklu ve Qacar dönemlerine ait mimari ve bahçe tasarımı üslupları, ana köşk, eğimli arazide kurulan kademeli bahçe düzeni, detaylı sulama sistemi ve bitkilendirme teknikleriyle birleşmiştir. Bu unsurlar, yerel ve usta işçilerin geleneksel zanaatkârlığı sayesinde dönemin teknolojik ve sistematik mimari eserleri arasında yer alır.

Kriter (vi): Bahçenin sınırından itibaren, mimari yapıları, bahçe düzeni, detaylı sanat eserleri ve özellikle günümüze kadar yaşamını sürdüren nadir bitki materyali ve sulama sistemi, ulusal ve uluslararası araştırmaların ortak odak noktası olmuştur (Şekil 5.28 ve Şekil 5.29).

Şekil 5.28 Bagh-e Eram'in Kesişen Ana Ve Tali Su Kanalları (Dadras, 2021)

Şekil 5.29 Bagh-e Eram’ın Ana Aks Üzerinde Bitki Düzeni (Dadras, 2021)

5.2.2.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme

Bagh-e Eram, İranın önemli tarihi bahçelerinden biri olup, estetik ve işlevsel açıdan büyük değere sahip bir peyzaj ve mimarlık eseri olarak öne çıkmaktadır. Bahçe, geçmişten günümüze özgün yapısını koruyarak, İran bahçe kültürünün en güzel örneklerinden birini temsil etmektedir. Tasarımındaki simetrik düzen, teraslı yapısı ve detaylı sulama sistemleri, döneminin ileri mühendislik çözümlerini yansıtmaktadır. Bahçenin bitkilendirme düzeni, su kullanımını en verimli şekilde sağlayan kanallar ve bitkilerin yerleşimi, doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanmayı hedefleyen bir yaklaşımla tasarlanmıştır. Bahçe, tarih boyunca çeşitli dönemlerde onarılarak günümüze kadar korunmuştur ve kültürel mirasın önemli bir parçası olarak görülmektedir.

Bagh-e Eram, sürdürülebilirlik açısından birçok önemli kriteri barındıran bir yapıdır. Bahçenin tasarımında doğal kaynakların verimli kullanılması, özellikle su yönetimi büyük bir rol oynamaktadır. Geleneksel sulama sistemleri modern tekniklerle desteklenerek suyun israfı önlenmiş, böylece iklim koşullarına uygun bir şekilde tarımsal üretim ve yeşil alan korunmuştur. Bahçenin tarihi yapıları ve bitki örtüsü, kültürel ve doğal sürdürülebilirlik çerçevesinde özenle korunmuş, restorasyon çalışmaları sırasında özgün

unsurlar muhafaza edilmiştir. Aynı zamanda eğitim ve araştırma merkezi olarak işlev görmesi, topluma sürdürülebilir yönetim hakkında bilinç kazandırmakta ve bu mirasın geleceğe taşınmasına katkı sağlamaktadır.

Doğal Afetler bakımından: Bagh-e Eram, tarihi boyunca doğal afetlere karşı önemli bir hasar görmemiştir. Tarihi kayıtlarda ve mevcut araştırmalarda, deprem, sel veya diğer doğal afetlerin bahçeye ciddi bir zarar verdiğine dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Bu durum, bahçenin bulunduğu coğrafi koşulların ve yapısal tasarımın dayanıklılığını ve uygunluğunu göstermektedir. Ancak, gelecekte olası doğal afetlere karşı koruma ve dayanıklılığın artırılması için periyodik denetimlerin ve güçlendirme çalışmalarının yapılması önemlidir.

Çevresel baskı açısından: Bagh-e Eram'ın mimari yapısında ve çevresinde, özellikle bina cephelerinde çevresel baskılardan kaynaklanan bazı bozulmalar gözlemlenmiştir. Bu bozulmaların başlıca sebepleri arasında yükselen nem ve erozyon yer almaktadır. Bahçedeki yapıların alt bölümlerinde, yükselen nem nedeniyle meydana gelen bozulmalar ve plintlerde renk değişiklikleri görülmektedir. Kemerlerde ise, nemin etkisiyle çatlaklar oluşmuş, bu da yapıların dayanıklılığını ve görsel estetiğini olumsuz etkilemiştir. Bu tür çevresel baskılar, uygun restorasyon ve bakım çalışmalarıyla kontrol altına alınmakta, ancak düzenli koruma önlemlerinin uygulanması gerekmektedir.

Gelişim baskısı bakımından: Bahçenin en büyük tehditlerinden biri, modern kentsel gelişim baskısıdır. Özellikle 1963 yılında, Pahlavi döneminde yapılan müdahalelerle bahçenin bazı bölümleri konut alanlarına dönüştürülmüş, bu da bahçenin özgün bütünlüğüne zarar vermiştir. Ayrıca, bahçenin tarihi su kaynağı olan kanallar, çevredeki kentsel gelişim nedeniyle işlevselliğini kaybetmiştir. Bu da su yönetim sisteminin etkinliğini azaltmıştır. Modern ekipman ve tesislerin bahçenin tarihi cephelerine yerleştirilmesi de estetik ve tarihi bütünlük açısından küçük de olsa görsel bozulmalara neden olmuştur. Bu tür gelişim baskıları, bahçenin özgün yapısını tehdit etmekte olup, daha fazla koruma önlemi alınması gerekmektedir.

Ziyaretçi baskısı açısından: Bagh-e Eram, özellikle İranın önemli kültürel ve turistik alanlarından biri olarak yoğun ziyaretçi baskısına maruz

kalmaktadır. Özellikle Nouruz (İran Yeni Yılı) döneminde bahçeyi ziyaret eden kişi sayısındaki artış, bahçe üzerinde ciddi bir yük oluşturmaktadır. Bu dönemde iki haftalık bir süre boyunca yoğun ziyaretçi trafiği, bahçenin doğal ve tarihi unsurları üzerinde olumsuz etkilere yol açabilir. Ancak, turizm etkilerini kontrol altına almak amacıyla yürütülen koruma çalışmaları ve ziyaretçi yönetimi stratejileri büyük ölçüde yeterli görülmektedir. Buna rağmen, ziyaretçi baskısının uzun vadeli etkilerini incelemek için daha fazla araştırma yapılması ve koruma önlemlerinin geliştirilmesi gereklidir.

Bagh-e Eram’i etkileyen çeşitli tehditler karşısında, bahçenin korunması ve sürdürülebilir şekilde yönetilmesi amacıyla kritik öneme sahip bir dizi koruma yönetmeliği onaylanmıştır. Çekirdek bölgede mülkiyet ve müdahale yasağı getirilerek restorasyon çalışmalarının ICHHTO denetimine tabi tutulması, bahçenin özgün yapısının korunmasını hedeflemektedir. Su kaynaklarına ve yeraltı sistemlerine yönelik koruma tedbirleri, bahçenin geleneksel sulama yöntemlerinin devamlılığını sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Tampon bölgelerde ise binaların yüksekliği ve konumlarına ilişkin düzenlemeler, tarihi dokunun korunması için önemli önlemler arasında yer almaktadır (Şekil 5.30). Ayrıca, binaların yeniden inşasında özgünlüğünün korunması ve ağaç kesimlerinin yasaklanması, bahçenin doğal ve tarihi çevresini korumayı amaçlamaktadır. Bu yönetmelikler, Bagh-e Eram’ın bütünlüğünü ve sürdürülebilirliğini korumak için gerekli olan kapsamlı bir stratejiyi oluşturmaktadır.

Çekirdek bölgede:

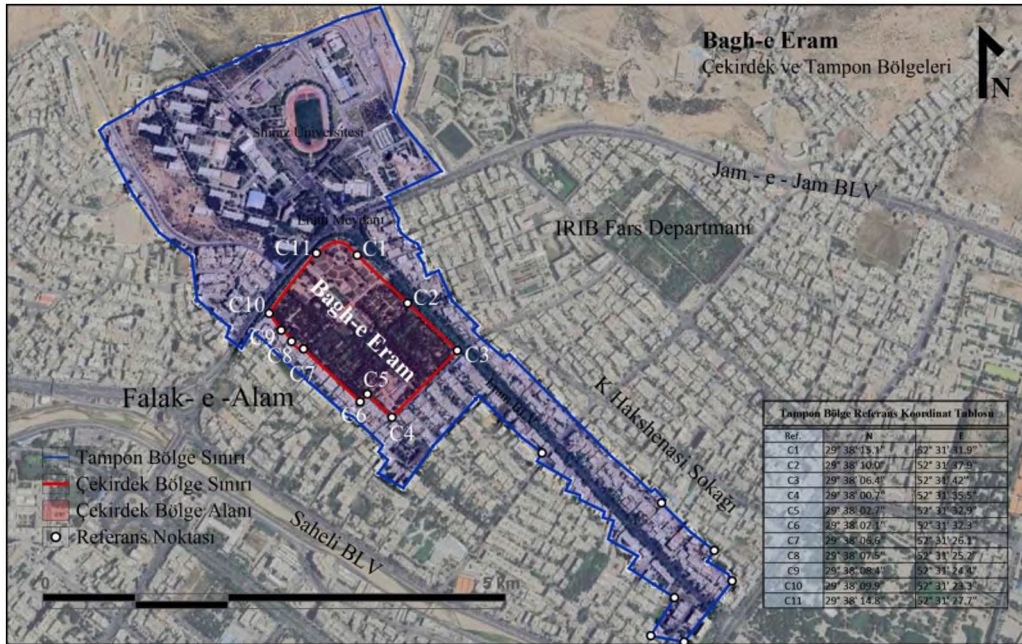
1. Herhangi bir müdahale ve mülkiyet yasaktır.
2. Restorasyon ve korumaya ilişkin tüm işlemler önce ICHHTO tarafından onaylanmalıdır.
3. Bahçeye bağlı kaynak veya Qanat suyunun dallandırılması yasaktır.
4. Yeraltı suyu akiferleri ve Qanatlara zarar veren herhangi bir fosseptik kazılmasına izin verilmez.
5. Bahçenin özgünlüğünü ve bütünlüğünü değiştiren herhangi bir müdahaleye izin verilmez.

Tampon Bölge A yönetmeliğine göre:

1. Bu bölge içindeki binaların izin verilen maksimum yüksekliği, girişin bulunduğu yürüyüş yolunun tabanından 8,5 m'yi geçmemelidir.
2. Tampon bölge A içinde inşa edilen binalar, kullanılabilir ömürleri sona erdiğinde asıllarına uygun olarak yeniden inşa edilmelidir.
3. Bu bölge içinde ticari, idari, tıbbi veya hizmet işlevlerine yönelik herhangi bir değişikliğe izin verilmez.
4. Tarihi bahçeye bitişik mülklerde inşaat, bahçe duvarından beş metre mesafe bırakılarak yapılmalıdır.

Tampon Bölge B yönetmeliğine göre:

1. Tampon bölge B içerisinde bulunan binalar mevcut halleriyle sabitlenmeli ve ICHHTO'nun izni olmadan yeni inşaatlara izin verilmemelidir.
2. Her türlü ağaç kesimi yasaktır.

Şekil 5.30 Bagh-e Eram'ın Koruma Zonu ve Mevcüt Hava Fotoğrafı Çakıştırması (Hava Fotoğrafı Alım Tarihi 31.08.2024)

Bagh-e Eram'in genelinde sulama sistemi ve tesisatının özgün olması, üniversite tarafından yürütülen araştırma ve izleme faaliyetleri, su sisteminin canlandırılmasının yeni araştırmalara konu olması, su yapılarının korunması, izlenmesi ve bakımının düzenli yapılması, Köşk Binasının Qaçar döneminin özgünlüğü, Şiraz Üniversitesinden sürekli uzman desteği, bitkilerin çoğunun özgün ve tescilli olması, onaylanmış tampon bölge yönetmelikleri ile düzenli izleme ve koruma faaliyetleri, bahçenin turizm cazibesini artıran avantajlar arasında yer almaktadır. Bu unsurlar, hem tarihi mirası koruma hem de sürdürülebilir turizm geliştirme açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, bahçenin eğitim ve araştırma amaçlı kullanımı, yerel halkın ve ziyaretçilerin doğa ile etkileşimini artırarak çevresel farkındalığı da yükseltmektedir.

Bazı komşu parsellerde meydana gelen fonksiyon değişiklikleri, bahçenin doğu bölümünde yer alan bitkilerin bir kısmının kurumasına yol açmakta ve bu durum, kentsel gelişim baskısının artmasıyla birlikte eski su kaynaklarının risk altına girmesine neden olmaktadır. Bu olumsuz etkiler, çevresel dengenin bozulmasına ve ekosistem sağlığının tehlikeye girmesine sebep olabilir.

Şiraz Üniversitesi, turizmle ilgili araştırma projeleri yürütmekte olup, devam eden bu projelerle Şiraz şehrinin ulusal ve uluslararası ölçekte bir turizm hedefi haline gelmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, su ve toprak testlerinde araştırma enstitüleriyle işbirliği yapılmaktadır. Bu işbirlikleri sayesinde, bölgenin doğal kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı ve çevresel koruma konularında önemli veriler elde edilmektedir. Şiraz Üniversitesi, yerel kültür ve tarih ile entegre edilmiş turizm stratejileri geliştirmeyi hedeflemekte, böylece hem ekonomik kalkınmayı desteklemekte hem de bölgenin zengin mirasını korumaktadır. Bu bağlamda, yerel halkın katılımı ve bilinçlendirilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Eğitim programları ve atölye çalışmaları aracılığıyla, topluluk üyeleri doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir turizm uygulamaları hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Bahçenin belirli kısımları, herhangi bir işlevsellik taşımadığı ve yeterince ilgi gösterilmediği için çeşitli tehditlerle karşılaşma riski altındadır. Bunun yanı

sıra, kentsel alanın hava kalitesi oldukça düşük seviyelerde seyretmektedir. Özellikle ilkbahar ve yaz mevsimlerinde, turizm faaliyetlerinin artmasıyla birlikte bu durum daha da belirgin hale gelmektedir. Bu sonuçların alt başlıkları, Tablo 5.6’de yer almaktadır.

Tablo 5.6 Bagh-e Eram’ın Güncel Durum Değerlendirmesi

GÜÇLÜ YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçe genelinde sulama sistemi ve tesisatının özgün olması • Üniversitesi tarafından yürütülen araştırma ve izleme faaliyetleri • Su sistemi canlandırılmasının yeni araştırmalara konu olması • Su yapılarının korunması, izlenmesi ve bakımının düzenli yapılması • Köşk Binasının Kaçar döneminin özgünlüğü eseri olması • Şiraz Üniversitesi’nden sürekli uzman desteği • Bitkilerin çoğunun özgün ve tescilli olması • Onaylanmış tampon bölge yönetmelikleri • Düzenli izleme-koruma faaliyetleri • Turizm cazibesi
ZAYIF YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • Bazı komşu parsellerin fonksiyon değişikliği • Bahçenin doğu kısmındaki bitkilerin bir kısmı kuruması • Kentsel gelişim baskısı nedeniyle eski su kaynaklarının riske girmesi • Kentsel bölgenin trafik yoğunluğu
FIRSATLAR	<ul style="list-style-type: none"> • Şiraz Üniversitesi tarafından turizm geliştirme araştırma projelerine konu olmak • Şiraz şehri nin ulusal ve uluslararası ölçekte turizm hedefi olması • Su ve toprak testlerinde araştırma enstitüleriyle işbirliği • Devam eden araştırma projeleri
TEHDİTLER	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçenin bazı bölümlerinin hiçbir fonksiyona sahip olmadığı ve ihmal edildiği • Kentsel alanın hava kalitesinin düşük olması • Özellikle ilkbahar ve yaz aylarında turizm baskısı

Bu olağanüstü değerın korunması için tehdit oluşturan faktörlerin önlenmesi amacıyla kapsamlı koruma planları uygulanmaktadır. Ayrıca, Bagh-e-Eram’ın tampon ve çekirdek alan düzenlemelerinde gelecekte oluşabilecek potansiyel tehditleri de bertaraf etmek amacıyla kapsamlı korunma projesi, 2000’de Şiraz Üniversitesi tarafından başlatılmış ve 2005’e kadar sürdürülmüştür. Proje kapsamında bahçenin yeniden düzenlenmesi, koruma

denetimleri, çeşitli yapılar için araştırmalar, sulama planları, onarımlar ve peyzaj çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca, bahçenin çevresindeki yüksek binaların inşasına karşı önlemler alınmıştır. Cephe girişinin sunum panoları tasarlandı ve yerleştirildi. Bina içi su aynasının etrafına koruma borduru yapıldı, ana binanın dış aydınlatması sağlandı. Havalandırma kanalları yapıldı, bodrum temeli harççimento ile oluşturuldu. Portiko zemin ve arka odası halı ile kaplandı. Kütüphanede alçı kalıplama yapıldı, çatıda onarım gerçekleştirildi. Tıkanmış su yolları açıldı, iç ve dış kaldırım ile duvarlar restore edildi. Kapı, pencere ve kırık camlar onarıldı. Binanın çeşitli yerlerinde bezeme ve resimler restore edildi (Şekil 5.31). Andarooni Pavilyonu ve Bagh-e-Eram Hamamı restore ediliyor, Kuzey binasının koruma işlemleri sürüyor.

Şekil 5.31 Bagh-e Eram'in Alçı Bezemelerinden Bir Görüntü (Tripyar,2024)

5.2.3 Bagh-e Chehel Sotun'un İrdelenmesi

5.2.3.1 Bagh-e Chehel Sotun'un Genel Bilgi ve Kısa Tarihçesi

İsfahan ili İranın merkezinde yer almaktadır. Sıcaklık değişiklikleri, bölgedeki baskın topoğrafik özellikler ve coğrafi rölyeflerden etkilenip, ortalama sıcaklık batıdan doğuya doğru artış göstermektedir. Yağışlar

genellikle sonbaharda başlayıp Mayıs ayına kadar devam eder. İsfahan ilinin merkezi olan İsfahan şehri, Zayandeh-rud Nehrinin geçtiği yarı çöl bir bölgede yer almakta olup, Zagros Sıra Dağlarının doğu kesiminde, düşük eğimli bir ovada bulunmaktadır. İsfahan deprem riski düşük bir Jeolojik alanda kurulduğundan tarihi yapıların genel sağlamlığını desteklemektedir. Şekil 5.32’de Bagh-e Chehel Sotun’un İrandaki konumu gösterilmektedir.

Şekil 5.32 Bagh-e Chehel Sotun’un İran Sınırları İçerisinde Konumu (Google Earth, 2024)

Genel olarak, İsfahan, ılıman bir iklime ve düzenli mevsimlere sahip, İranın turistik, kültürel ve ekonomik merkezlerinden biridir. Şehir, zengin tarihi mirası ve mimari güzellikleri ile tanınmakta olup, özellikle Selçuklu, Safevi ve Qacar dönemlerine ait eserleri barındırmaktadır. İsfahan'daki en dikkat çekici yapılar arasında, UNESCO Dünya Mirası Listesinde yer alan Naqsh-e Jahan Meydanı (Şekil 5.33) Şah Cami ve Ali Qapu Sarayı (Şekil 5.34) bulunmaktadır. Bu yapılar, hem mimari açıdan hem de tarihi önemleri bakımından büyük bir değer taşımaktadır. İsfahan, ayrıca geleneksel el sanatlarıyla da ünlüdür; halı dokuma, seramik yapımı ve minyatür resim gibi zanaatlar, şehrin kültürel kimliğinin önemli parçalarıdır (Galdieri,2013).

Şekil 5.33 Naqsh-e Jahan Meydanına Kuş Bakışı (Tripyar, 2024)

Şekil 5.34 Naqsh-e Jahan Meydanı Batısında Ali Qapu Saryı (Dadras, 2021)

Bagh-e Chehel Sotun, adını sarayın önünde yer alan sütunlardan alır. Farsça'da "Chehel Sotun" kırk sütun anlamına gelir, ancak bu isim yanıltıcıdır; çünkü aslında sarayda yalnızca yirmi sütun bulunmaktadır. Sütunların havuzdaki yansımalarıyla bu sayı kırka ulaşır (Şekil 5.35). Eski İranda, kırk sayısı genellikle çokluğu ve büyüklüğü temsil etmek için kullanılırdı (Şekil 5.36). Bununla birlikte, bazı kaynaklar, Şah Abbas II tarafından yaptırılan merkezi sarayın gerçekten kırk sütuna sahip olduğunu, ancak 1706 yılının 21 Ramazan'ında meydana gelen yıkıcı bir yangın sırasında bu sütunların yarısının

yok olduğunu öne sürmektedir. Bu yangının izleri bugün bile sarayın ön cephesinde görülebilir (Naiima, 2003)

Şekil 5.35 Chehel Sotun Sarayının Eski Görüntüsü (Yazdnegar, 2023).

Tarihi Chehel Sotun sarayı, Safevi döneminin önemli yapılarından biridir ve Şah Abbas II'nin resmi resepsiyonları ve önemli devlet törenleri için kullanılmıştır. 1948 yılına kadar, sarayın kesin inşa tarihi bilinmiyordu. Ancak o yıl, kabul salonunun önündeki sıvaların altından ortaya çıkan iki dize şiir, sarayın inşasını Şah Abbas II'ye atfetmiş ve tamamlanma tarihini 1674 olarak belirtmiştir. Araştırmalar, Büyük Şah Abbas'ın Bagh-e Chehel Sotun'u tasarladığı ve ortasında küçük odaların bulunduğu bir teras inşa ettiğini ortaya koymaktadır (Şekil 5.36).

Sarayın batısındaki Kraliyet Salonu'nda, o dönemde İranın başkentinde yaşayan ünlü elçilerin ve tanınmış Avrupalı yerel şahsiyetlerin portreleri bulunmaktadır (Şekil 5.37), ancak bu figürlerin kimlikleri günümüzde belirsizdir. Bu portreler, Şah Abbas II'nin sanata olan derin ilgisini karşılamak amacıyla Hollanda Şirketinin temsilcileri tarafından yapılmıştır. Kamuya ait olan toplam 34.72 hektarlık bir alana sahip Bagh-e Chehel Sotun 5.8 hektarlık çekirdek bölge ve 28.92 hektarlık tampon bölgeye sahiptir (Wilber, 1979).

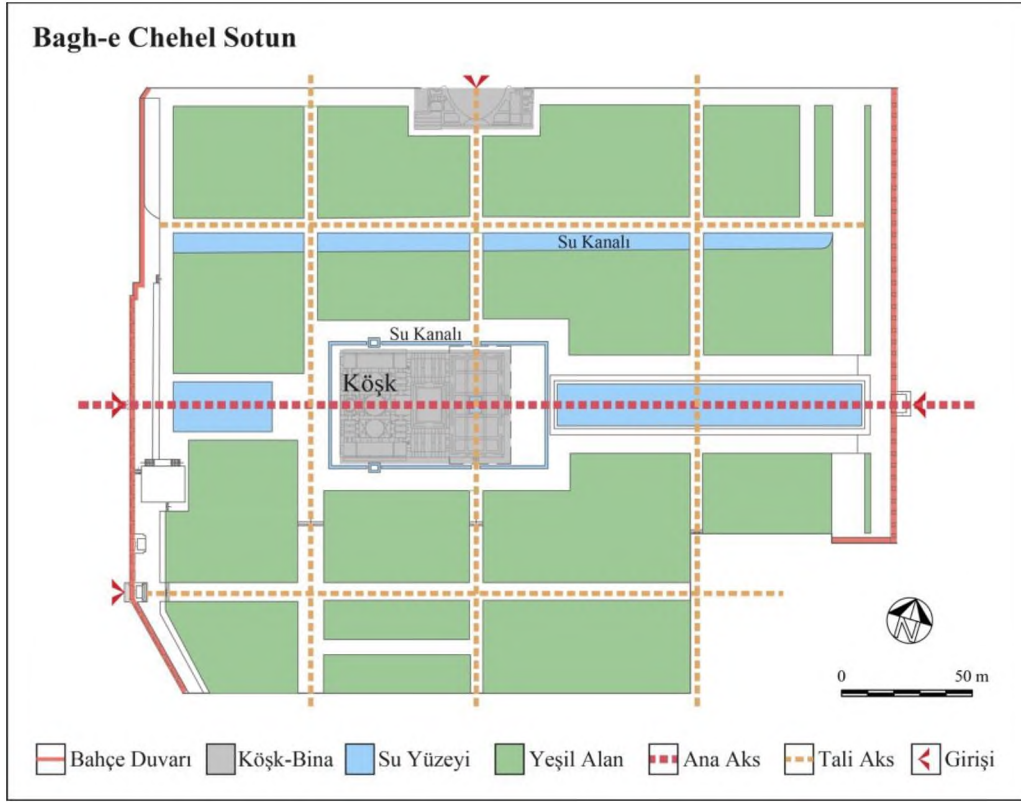
Şekil 5.36 Chehel Sotun Sarayının Ana Bina Görüntüsü (Dadras, 2021)

Şekil 5.37 Chehel Sotun Sarayının Duvar Çizimleri (Safarmarket, 2023)

5.2.3.2 Bahçe tipolojisi ve Bahçenin Tasarım İlkeler

Çehel Sotun arazisi kuzeyden güneye ve batıdan doğuya doğru hafif eğime sahiptir. Özgün tasarımı itibarıyla düze yakın bir arazide inşa edilen Çehel Sütun kompleksi, bir bahçenin ortasında yer alan, birkaç odalı bir köşk olarak planlanmıştır. Muhtemelen daha eski temeller üzerine inşa edilen ilk yapı, oldukça küçük boyutlarda olup, konut amaçlı kullanım için tasarlanmış izlenimi vermemektedir (Şekil 5.38)

Şekil 5.38 Bagh-E Chehel Sotun'un Bahçe Planı (Dadras, 2024)

Mimari özellikleri, yapı malzemeleri ve genel yapısal karakteri dikkate alındığında, Çehel Sütun'u bir saray olarak nitelendirmek mümkün değildir. Bu bağlamda, diğer Pers saraylarıyla karşılaştırıldığında, Çehel Sütun'un daha çok bir "Bagh-Kushk" (Köşk Bahçesi) kategorisinde değerlendirilebileceği söylenebilir (Mahmoudi Farahani, Motamed ve Jamei, 2016). Tarihi belgeler Şah Abbas döneminde yabancı konukların burada ağırlanması ve binanın işlevi göz önünde bulundurulduğunda, Çehel Sütun'un bulunduğu bahçenin bir "hükümet bahçesi" olarak sınıflandırılması gerektiği anlaşılmaktadır (Şekil 5.39 ve 5.40). Bahçenin mimari özellikleri ve düzeni, dönemin sosyal ve politik yaşamına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Çehel Sütun, sadece estetik bir yapı olmanın ötesinde, aynı zamanda devletin gücünü ve otoritesini simgeleyen bir mekan olarak da işlev görmektedir. Bahçenin tasarımı, çeşitli sosyal etkinlikler ve resmi törenler için uygun alanlar sunarak, bu mekanın çok

yönlü kullanımını sağlamaktadır. Bahçedeki su yolları ve havuzlar görsel bir zenginlik oluşturmakla beraber dönemin su yönetimi anlayışını yansıtmaktadır.

Şekil 5.39 Bagh-e Chehel Sotunun Ön Havuzu Görüntüsü (Dadras, 2021)

Şekil 5.40 Bagh-e Chehel Sotun'a Ana Pavilionundan Bakış (Dadras, 2021)

5.2.3.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal

Diğer İran Bahçeleri gibi, su, bahçenin önemli bir yaşam kaynağıdır ve en belirgin özelliği, sarayın karşısındaki 16 x 108 metrelik havuz ve bina-havuz ilişkisidir. Köşk sütunlarının revak görüntüsünü yansıtan havuz, bahçedeki en

etkileyici unsurlardan biridir (Şekil 5.41).Merkezi havuzda gökyüzü ve ağaçların harika bir yansıması olmasına rağmen, bu manzara o kadar etkileyicidir ki, birçok kişi Çehel Sotun'un adını, binanın ihtişamına katkıda bulunan havuzun su yüzeyindeki sütun yansımalarından aldığını düşünmektedir. Havuzun yarısı binanın önünde, diğer yarısı ise hemen arkasında yer almakta olup, şu anda bahçenin ucuna kadar uzanmaktadır. Arazinin kuzeyden güneye ve batıdan doğuya doğru hafif eğimli olması nedeniyle, havuzun suyu, sarayı çevreleyen bir su kanalı aracılığıyla binadan 3 metre mesafede yer alan ve 1 metre genişliğindeki bir kanalda dolaşmaktadır. Giriş noktalarında, su yolları üzerinde küçük köprüler yer almaktadır.

Şekil 5.41 Bagh-e Chehel Sotun'un Merkezi Havuzu (Dadras, 2021)

Su temini için, Süleymaniye kaynağından gelen adyan deresinin bir kolu bahçenin kuzeyindeki tarhların batı yönünden bahçeye girip, bahçeyi suladıktan sonra doğu tarafından çıkmaktadır. Bu dere, Sepah Caddesinin kuzeyinden Nakş-ı Cihan Meydanının kuzeyine ulaşır. İsfahan ili üç farklı iklim bölgesine ayrılmaktadır (Naiima, 2003) :

- Çöl iklimine sahip kuzey ve kuzeydoğu ovaları
- Çöl ve yarı çöl iklimine sahip merkezi ve güney bölgeleri
- Fazla yağış alıp ılıman, yarı nemli iklime sahip batı- güneybatı yaylaları;

Bahçenin ana aksı, doğu-batı yönünde, düz gövdeli ağaçların dikildiği bir hat üzerinde oluşturulmuştur. Bagh-e Chehel Sotun'da bu ağaçlar, 14 Kart'tan oluşan yaklaşık 3200 metrekarelik bir alana dikilmiştir. Orta parterlerde büyük ağaçlara yer verilmemiştir. Bahçenin güney bölümü, son yıllarda gerçekleştirilen altyapı inşaat faaliyetleri nedeniyle kısmen ihlal edilmiştir. Bu durum, simetrik eksenin her iki tarafının tekdüze olmamasına ve kısmen farklılık göstermesine neden olmuştur. Bahçenin bilinen ilk doğrulanabilir görüntüsü, sarayın her yerinde çiçek yataklarıyla birlikte Kart düzeninin gözlemlendiği bir hava fotoğrafına dayanmaktadır. Bu fotoğrafta, yeterli gölgeye sahip tek yürüyüş yolu, bahçenin kuzey aksında, su tesisatının yanındaki bir patika olarak belirlenmiştir (Şekil 5.42)

Şekil 5.42 Bagh-e Chehel Sotun'un Havuz Aksına Paralel Uzun Boylu Kısa Boylu Ağaç Kompozisyonu (Dadras, 2021)

Günümüzde Bagh-e Chehel Sotun'un bitki örtüsünü oluşturan türler şunlardır: *Pinus Eldarica* (İran çamı) (1625 ağaç), *Pinus Eldarica* (292 ağaç), *Ulmus Pumila* (75 ağaç), *Acer Negundo* (61 ağaç), *Platanus Orientalis* (25 ağaç), *Cupressus Sempervirens*, *Morus Nigra*, *Acer Palmatum*, *Populus Alba*, *Populus Nigra*, *Robinia Pseudoacacia*, *Laurus Nobilis*, *Julibrissin*, *Ficus Carica*, *Lagerstroemia Indica*, *Crataegus Lavalleyi*, *Boxus Sempervirens* ve *Fraxinus Velutina*.

5.2.3.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri

Tasarım açısından Bagh-e Chehel Sotun'un planı ve düzeni, özgünlüğünü büyük ölçüde korumaktadır. Çehel Sütun Sarayı, süslemeler, ayna işleri, büyük duvar resimleri ve mukarnas başlıklı ahşap sütunların yoğun bir şekilde kullanıldığı İran mimarisinin önemli bir örneğidir. Sarayın tüm duvarları, tam boy aynalar, renkli camlar ve estetik açıdan son derece değerli resimlerle süslenmiştir. Kapılar ve pencereler, kakma veya kafes işi ile bezenmiştir. Son restorasyon çalışmaları, bu süslemelerin korunması ve sabitlenmesi için özenle gerçekleştirilmiştir.

İran Bahçelerinde su, en önemli unsurlardan biridir ve Bagh-e Chehel Sotun'da bu unsur büyük bir ustalıkla kullanılmıştır. Sarayın önündeki havuz, su ile gerçekleştirilen görsel şölenin en dikkat çekici sembolüdür. Havuzda yansıyan saray görüntüsü o kadar etkileyicidir ki, birçok kişi bahçenin adının bu yüzden "Çehel Sütun" (Farsça'da "Kırk Sütun") olarak anıldığını düşünmektedir. Aslında sarayın yirmi sütunu, suyun yansımasıyla kırk sütunmuş gibi görünmektedir. Havuz, köşkün mimarisiyle uyumlu bir şekilde korunmuş ve düzenli olarak bakımı yapılmıştır.

Şekil 5.43 Bagh-e Chehel Sotun Ana Aks Üzeri Büyük Havuzu (Dadras,2021)

Bagh-e Chehel Sotun'un mevcut su kaynakları, bir derin kuyu ve binanın önündeki 1,5 metre derinliğinde, 2592 metreküp kapasiteli büyük bir havuzdan

oluşmaktadır. Kentsel gelişmeler nedeniyle eski sulama sistemleri kullanılmadığından, günümüzde bahçenin sulaması manuel olarak yapılmaktadır. Ancak geleneksel bahçe sulama sistemine ait kil borular (Tanbuşeh) ve Medis, yapının özgün mimarisine sadık kalınarak muhafaza edilmiştir (Şekil 5.43).

İran Bahçelerinde optimum ekim düzeni, bitkilerin ışık, su ve toprak kaynaklarına erişimini artıran bir sistemle tasarlanmıştır. Bagh-e Chehel Sotun'da bu sistem, bahçenin canlılığını korumaktadır. Günümüzde bahçede yaklaşık 1050 ağaç ve çeşitli çalı türleri bulunmaktadır. Tarihi belgelerde bitki türleri belirtilmemiş olsa da, Safevi dönemi geometrik ekim düzeninin bahçenin canlılığı üzerinde etkisi bilinmektedir.

Bahçenin restorasyonunda kullanılan malzemeler, çevreyle uyumlu ve karmaşık bir yapı sergilemektedir. Yerel malzemelerin tercih edildiği her noktada, özgünlük korunmuş; renk, boyut, işleme ve düzen gibi unsurlar titizlikle değerlendirilmiştir. Tüm bu unsurlar, bahçenin genel yapısıyla uyumlu hale getirilmiştir.

Bagh-e Chehel Sotun restorasyonlarında özgünlük korunmuş, geleneksel ve modern yöntemler bir arada kullanılmıştır. Önceki kayıtlar bu yaklaşımı destekler. Sarayın ahşap sütunları, bilimsel ve geleneksel tekniklerle tarihi dokuya zarar vermeden restore edilmiştir. Böylece otantik unsurlar korunmuş, modern teknolojiden faydalanılmıştır. Bu süreç, yerel zanaatkarların becerilerini aktarmış ve uzmanların deneyimlerini zenginleştirmiştir.

Günümüze kadar bütünlüğünü koruyan Bagh-e Chehel Sotun'un ana işlevi, mekansal ve gövde değerlerini en iyi şekilde tanıtmayı amaçlayan bir bahçe-müze olarak tanımlanmaktadır. Bagh-e Chehel Sotun, İran Bahçelerinin tüm görsel unsurlarını çevreyle bağlantılı bir biçimde koruyarak, yaşamı boyunca bu bahçelerin gerçek manzarasını sergilemeye devam etmiştir. Bu yapı, İran Bahçelerinin tüm özgün unsurlarını bir araya getiren çok işlevli ve kompozisyonel bir mimari şaheser olarak işlev görmektedir ve günümüzde İsfahan'da halk tarafından bir müze-bahçe olarak kullanılmaktadır. İran Bahçelerindeki bahçe duvarı, tarihsel olarak koruyucu bir işlev taşımakta ve

bahçe alanını çevresinden ayırarak bakım ve koruma önlemlerini artırmaktadır. Bagh-e Chehel Sotun (i), (ii), (iii), (iv) ve (vi) kriterlere bağlı Dünya miras listesine dahil edilmiştir.

5.2.3.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme

Bagh-e Chehel Sotun, İranın tarihi ve kültürel mirasının önemli bir parçası olarak kabul edilen bir saray ve bahçedir. Yüzyıllar boyunca süren restorasyonlar (Şekil 5.44), özgün yapıyı koruyacak şekilde yapılmış ve modern yöntemler ile geleneksel teknikler bir arada kullanılmıştır.

Şekil 5.44 Bagh-e Chehel Sotun'un Ana Pavyon Restorasyonu (Dadras,2021)

Bagh-e Chehel Sotun'un sürdürülebilir yönetimi, tarihi dokuyu koruma ve çevresel etkileri en aza indirme hedefiyle yürütülmektedir. Bahçenin restorasyon sürecinde hem geleneksel hem de modern teknikler kullanılarak yapı ve süslemelerin özgünlüğü korunmuştur. Su kaynaklarının geleneksel sistemlerle uyum içinde kullanımı devam etmekte, ancak kentsel gelişim nedeniyle bahçeye zarar vermemek için yeni sulama teknikleri uygulanmaktadır. Ziyaretçi yoğunluğu kontrollü bir şekilde yönetilmekte ve bahçenin estetik, tarihi ve çevresel bütünlüğünün korunması amacıyla düzenli bakım çalışmaları yürütülmektedir.

Doğal Afetler bakımından: Chehel Sotun Sarayı, Şah Soltan Hüseyin'in on ikinci hükümdarlık yılında yangınla karşılaşmıştır. Ardından, onarıma yönelik bazı işlemler gerçekleştirilmiş olup, bu işlemlerin büyük olasılıkla geçmişteki özgün formuna uygun olarak yapıldığı değerlendirilmektedir.

Çevresel baskı açısından: Bahçenin merkezi Kushk (Pavilion) kısmındaki bozulmalar genellikle geçmişteki bozulmaların izlerini taşımaktadır ve bu durum günümüzde kontrol altına alınmıştır. Doğu ve kuzey bölgelerde, nemin etkileri gözlemlenmekte olup, bu durum taş yüzeylerinde ve sarayın çevresindeki taş kaidelerde küçük çatlaklar ve diğer sorunlara yol açmıştır. Ayrıca, kuzey girişinin yan duvarında nem nedeniyle dikey bir çatlak gözlemlenmektedir.

Gelişim baskısı bakımından: Valilik binası gibi idari yapılar, Chehel Sotun ile Bagh-e Khalvat arasında yer almakta olup, bahçenin güney kısmını kapatmaktadır. Batı girişinin engellenmesi, Nagsh-e Jahan, Chahar Bagh ve Hasht Behesht arasındaki bağlantıyı sağlayan Darvazedolat'ın da kapatılmasına neden olmaktadır. Bahçenin yönetim hedefleri çerçevesinde, tarihi kanıtlara dayanarak rehabilitasyon ve yenileme programları değerlendirilmektedir.

Ziyaretçi baskısı açısından: Resmi işlev ile turistik ziyaretler arasındaki etkileşim, her iki alanda da bazı sorunlara yol açmaktadır. Yüksek sezon olan Nouruz döneminde bahçeyi ziyaret eden turist sayısı oldukça fazladır; ancak bu dönemlerde bahçe koruyucu paneller ve rehberler ile korunmaktadır.

Bagh-e-Chehel Sotun tampon bölgesi, 1993 kentsel planında onaylanan Isfahan'ın tarihi-kültürel alanının bir parçasıdır. Yükselen nem, erozyon, kentsel gelişim ve ziyaretçi yoğunluğu gibi faktörler, bahçenin yapısal ve estetik unsurlarına zarar verebilmektedir. Bu etkiler, bahçenin çekirdek ve tampon bölgelerinde (Şekil 5.45) korunması ve sürdürülebilir yönetimi açısından kritik öneme sahip bir dizi koruma yönetmeliğinin onaylanmasına yol açmıştır. Bu onaylı yönetmeliklerde dikkate alınan hususlar:

Çekirdek bölgede,

1. Her türlü müdahale yasaktır.
2. Restorasyon ve korumaya ilişkin tüm işlemler önce ICHHTO

tarafından onaylanmalıdır.

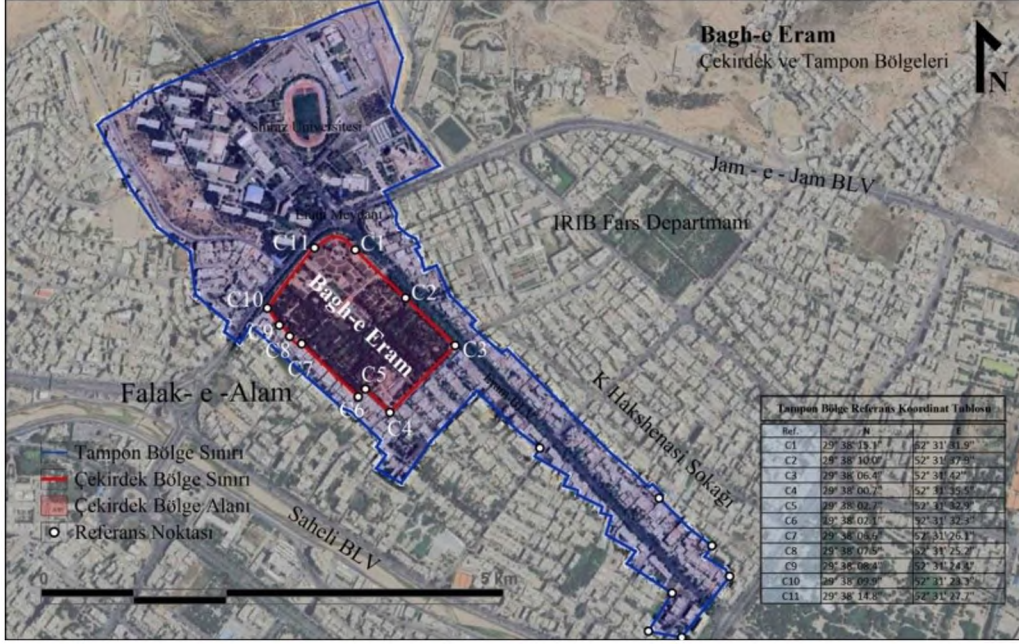
3. Bahçeye bağlı kaynak veya Qanat suyunun yeni dallandırılması yasaktır.
4. Yeraltı suyu akiferleri ve Qanatlara zarar veren herhangi bir fosseptik kazılmasına izin verilmez..
5. Tarihi alanın ve birleşenlerinin özgünlüğünü ve bütünlüğünü değiştiren herhangi bir müdahaleye izin verilmemektedir.

Tampon bölgede,

1. Tarihi evler ve binalar ICHHTO'nun izniyle restore edilmeli ve korunmalıdır.
2. Bahçeye bağlı tüm kaynak ve Qanatlar korunmalı ve bunların güzergahında su kuyuları veya fosseptik kazılması yasaktır.
3. Abbasi Chaharbagh Bahçelerinin canlandırılması uzun vadeli planlara dahil edilmelidir.
4. Khargah ve Hasht-behesht bahçelerinin herhangi bir bölünmesi veya işlevsel değişikliği yasaktır.
5. Akarsuları, yeraltı yataklarını kirleten işlemler yasaktır.
6. Kompleks içinde ağaç kesimi yasaktır.
7. Binaların maksimum yüksekliği 7,5 m'yi geçmemelidir.
8. Tüm kentsel programlar ve planlar, herhangi bir işlemde önce ICHHTO tarafından onaylanmalıdır.

Koruma ve yönetim sayesinde elde edilen avantajlar arasında onaylı yönetmelikler, halka açık bahçe alanları, kültürel miras sergileri, köşkteki mimari özellikler, düzenli bakım, uygunsuz müdahale olmaması, Safevi köşklarinin korunması, arkeolojik kazılarla tarihi havuzların ortaya çıkması, eğitimli uzmanların varlığı ve bitki araştırmalarının düzenli olarak yapılması bulunmaktadır. Köşkün bazı alanları resmi etkinlikler nedeniyle ziyaretçilere kapalıdır ve son yıllarda bazı tarihi resimler hasar görmüştür. Geçmişte sunum ve eğitim programları yetersiz kalmış, ayrıca turistik tesislerin eksikliği de dikkat çekmektedir. Ziyaretçiler, bahçenin yalnızca kuzey ve doğu kısımlarını gezebilmektedir. Bahçedeki mevcut mobilyaların bir kısmı, biçim ve renk

açısından bahçenin tarihi değerleriyle uyumlu değildir. Bazı tarihi su kaynakları artık sulanmada kullanılmamaktadır ve bazen bitki türleri uygun olmayan türlerle değiştirilmiştir. Bu durum, bahçenin ekosistem dengesini bozmakta ve doğal yaşam alanlarını tehdit ederek dezavantaj yaratmaktadır.

Şekil 5.45 Bagh-e Chehel Sotun'un Koruma Zonu ve Mevcüt Hava Fotoğrafı Çakıştırması (Hava Fotoğrafı Alım Tarihi 31.08.2024)

Fırsatlar açısından bahçe hakkında mevcut tarihi belgeler bulunmaktadır. Bagh-e Chehel Sotun, Chahar Bagh caddesi ile Meydan-e İmam arasında konumlanmıştır. Bahçenin etrafındaki tarihi sınır, İsfahan ilindeki belediye ve ICHHTO gibi farklı kuruluşların işbirliği ile desteklenmektedir. İlgili derslerin verildiği İsfahan Sanat Üniversitesi de bu sürece katkı sağlamaktadır. Tarihi su tesisleri korunarak restore edildikten sonra yeniden kullanılabilir hale getirilmiştir. İsfahan ICHHTO için çalışan deneyimli ustalar restorasyon sürecinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca, İsfahan'da ilgili alanlarda faaliyet gösteren çeşitli araştırma enstitüleri ve üniversiteler bulunmaktadır.

Tehditler oluşturan unsurlar ise yeni sokakların inşa edilmesi, Bagh-e Chehelsotun'un ana tarihi güzergahtan kesilmesine neden olmuştur ve bu durum bazı ziyaretçilerin bu bahçeyi ziyaret edememesine yol açmaktadır; ayrıca Jahan Nama Kulesi gibi geliştirme projeleri de bulunmaktadır. Bu konuların alt başlıkları, Tablo 5.7’de yer almaktadır.

Tablo 5.7 Bagh-e Bagh-e-Chehel Sotun’un Güncel Durum Değerlendirmesi

GÜÇLÜ YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • Safevi döneminin önemli örneği olan köşk, kabul edilebilir koruma durumunda olması, • Köşkün mimarisinde olağanüstü teknoloji ve dekorasyonların bulunması, • Köşkte uygunsuz müdahale bulunmaması, □ • Arkeolojik kazılar sonucu tarihi havuzlardan birinin ortaya çıkarılması, • Bazı kültürel miras ve kalıntı alanlarının müze ve sergi alanı olarak kullanılması, • Bahçe alanlarının çoğunun halka açık olması, • Bahçedeki bitkilerin sistematik envanteri yapılmış olması, • İsfahan il merkezinde eğitilmiş personel mevcut • Onaylanmış koruma bölge yönetmelikleri • Düzenli izleme-koruma faaliyetleri • Turizm cazibesi
ZAYIF YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • Sunum, araştırma ve eğitim programlarının yeterli olmaması, • Bazı tarihi su kaynaklarının artık bahçe sulaması için kullanılmaması, • Bahçenin yalnızca kuzey ve doğu kısımlarının ziyarete açık olması, • Bahçedeki mevcut donatıların bir kısmı biçim ve renk olarak tarihi değerlere uymaması, • Bazı bitki türleri uygun olmayan türlerle değiştirilmesi. • Bazı tarihi resimlerin hasar görmesi, • Turistik tesislerin eksikliği.
FIRSATLAR	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçe ve korunması hakkında araştırmalar için mevcut tarihi belgelerin mevcut olması, • Tarihi değeri olan Chahar Bagh caddesi ve Naqsh-e Jahan Meydanı arasında yer alması, • İlgili alanlarda faaliyet gösteren çeşitli araştırma enstitüleri ve üniversitelere yakınlığı, • Tarihi su tesislerinin korunarak restore edildikten sonra kullanılabilir hale getirilmesi, • İsfahan Sanat Üniversitesinde ilgili derslerin verilmesi, □ • İsfahan ICHHTO için çalışan deneyimli zanaatkarların bulunması, • İsfahan ilindeki belediye ve ICHHTO gibi farklı kuruluşların işbirliği.
TEHDİTLER	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni sokakların inşa edilmesi nedeniyle Bagh-e Chehelsotun ana tarihi güzergahtan kesilmesi ve bu sorun nedeniyle bazı ziyaretçilerin bu bahçeyi kolay bulamaması, • Jahan Nama Kulesi gibi bazı geliştirme projeleri.

Bu olağanüstü kültürel değerin korunmasını sağlamak ve ona yönelik tehdit unsurlarını bertaraf etmek amacıyla, çok boyutlu ve kapsamlı koruma planları geliştirilmiş ve uygulanmaktadır. Bu planlar, bölgenin çevresel, kültürel ve yapısal bütünlüğünü tehdit eden etmenleri analiz ederek, her bir risk faktörüne özel olarak stratejiler içermektedir. 1975 yılından itibaren Bagh-e-Chehel Sotun'un restorasyon aşamalarına ilişkin rapora göre Mimari detayların incelenmesi ve fotoğraflanmasının yanısıra Mimari İnceleme ve Fotoğraflama Çalışmaları kapsamında güney portikodaki mimari detayların fotoğraflanması ve anket çalışması gerçekleştirilmiş, güney kesimindeki kuzey ve güney balkonları ile korkuluklar üzerine inceleme ve araştırma yapılmış, ayrıca sarayın batı havuzunu araştırmak amacıyla batı kısmında kazı çalışması gerçekleştirilmiş ve salonun tavanı incelenmiştir.

Güçlendirme ve Stabilizasyon Çalışmaları kapsamında güney portikon sütun temellerinin, kuzey portikon batı balkon sütununun, duvar temellerinin, bahçe plinth taşlarının, kuzey portikosundaki batı balkon temeli, merkez salon zemin, sarayın güney ve doğu kısımlarındaki temel taşları, batı duvarı, saray çevresindeki taş kaide, portiko koruma, güney portikosundaki ahşap sütun, güney sütun, kuzey giriş zemin, odalar ve ana salon zemin çerçeve, batı duvarı güçlendirilmesi ve çayhane giriş taş zemin restorasyonu.

Restorasyon ve Temizlik Çalışmalarında Chehel Sotun sarayında, fresk resimlerinin temizlenmesi ve restorasyonu, mermer havuzun su akıtıcılarının onarımı, duvar resimlerinin restorasyonu, aydınlatma çalışmaları, tarihi yazıtların restorasyonu, tavan lekelerinin temizliği, ahşap kafesler ve kapıların onarımı, zemin kaplaması, balkonların restorasyonu gibi çeşitli koruma ve restorasyon işlemleri yapılacaktır. Zemin ve Döşeme Çalışmaları adı altında kuzey portikonun iki odasının tuğla döşemesi, büyük salondaki şömine restorasyonu, sarayın zemin kaplamalarının yenilenmesi, güneybatı odasının zemin kaplaması, odalar etrafında altyapı kanalları açılması, büyük salonun taş zemin onarımı ve kuzey girişinin taş zemin uygulaması gerçekleştirilecektir.

Çatı, Tavan ve Su Yolları Çalışmalarında güney portikosundaki merkezi sütun ahşaplarının güçlendirilmesi, güney duvarındaki balkon kirişlerinin

restorasyonu, tavan bakır su yollarının restorasyonu, Chehel Sotun portikosu tavanının Kahgel ile izolasyonu, portiko tavanındaki ahşap süslemelerin restorasyonu, kuzey portikosu ve doğu çatılarının restorasyonu ile merkez salonu çatı restorasyonu yapılacaktır.

5.2.4 Bagh-e Fin'in İrdelenmesi

5.2.4.1 Bagh-e Fin'in Genel Bilgi ve Kısa Tarihçesi

İsfahan Eyaletinde yer alan Kaşan şehri, deniz seviyesinden yaklaşık 950 metre yükseklikte. Şehrin coğrafi yapısı, bir tarafta çöl, diğer tarafta dağlarla son bulmaktadır. Bu yükseklik farkı, bölgedeki sıcaklık farklılıklarına neden olur ve ovoidan esen günlük esintiler ile dağlardan gelen gece esintileri, gündüzleri sıcak ve kuru, geceleri ise daha serin hale getirir.

Kaşan'ın doğal yapısında, kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan dağlar öne çıkar. Bagh-e Fin ise adını aldığı Fin köyünde yer alır ve Kaşan'ın yaklaşık altı kilometre güneybatısındadır. Bahçenin manzarası yakındaki dağlık bölgeye hâkimdir. Deniz seviyesinden 1050 metre yüksekte yer alan Bagh-e Fin, ılıman havası ve bol ağaçları sayesinde bölgenin en iyi rekreasyon alanlarından biri olarak kabul edilir. Bahçenin su kaynağı ise ünlü Soleymanieh kaynağından temin edilmektedir ve bu özellik, bahçeye diğer Kaşan bölgelerine kıyasla özel bir önem kazandırır (Şekil 5.46).

Bu bahçe oldukça uzun bir geçmişe sahiptir ve komşu medeniyetlerden yola çıkarak, İslam öncesi döneme kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bu bahçenin tarihsel süreçteki gelişimi altı döneme ayrılabilir (Khodabakhshian ve Nikoufard, 2018)(Şekil 5.47) :

Birinci Dönem: Şah Abbas'ın hükümdarlığından önce (... - 1587) Bagh-e-Finin İslamiyet öncesi dönemlerde inşa edilmiş bilgisinin yanı sıra, İrandaki pek çok eski eser gibi tespit edecek sağlam ve güvenilir belgeler de elde edilememiştir. Özellikle İpek Antik yolunun son döneminde, milattan 1500 yıl önce yaşanan yıkımın ardından bu bölgenin tarihi durumu hakkında net ve kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Şah Abbas'ın hükümdarlığından önceki

döneme ait bahçeye dair kesin belgelerin bulunmamasıyla birlikte, su kaynağının İslam döneminin en erken evrelerinden itibaren mevcut olduğunu belirtmek mümkündür. Yukarıda belirtilen unsurlar, Fin Kaynağı çevresinde bir bahçenin varlığını desteklemektedir. Ancak, bu bahçenin ilk inşaatçısının kim olduğu ve bahçenin kesin konumu hâlâ tartışma konusudur. 1603 yılında, Şah Tahmasb'ın hükümdarlığının sonlarına doğru meydana gelen büyük bir deprem, Fin köyünü tamamen tahrip etmiştir. Bu yıkıcı deprem, bölgedeki tüm yapıları yerle bir ettiğinden, özgün Bagh-e Fin'in (Bagh-e Kohneh) varlığını sürdürmüş olma olasılığı oldukça düşüktür.

Şekil 5.46 Bagh-e Fin'in İran Sınırları İçinde Konumu (Google Earth, 2024)

İkinci dönem: Şah Abbas hükümetinden, Safevi Dönemi sonuna kadar (1587-1722), Bagh-e Fin'in gelişimi, eski bahçenin uzun süre terk edilmesinin ardından, mevcut Bagh-e Shah'ın inşasıyla Şah Abbas'ın yükselişiyle başlamıştır. Şah Abbas'tan sonra tahta geçen Safi Mirza'nın oğlu Şah Safi, Bagh-e Fin'e büyük bir ilgi göstermiştir. Onun yönetimi sırasında, orta köşkün tepe kısmına bir siper inşa edilmiştir. Şah Safi, yalnızca yeni Bagh-e Shah'ın inşasıyla kalmamış, aynı zamanda daha fazla yapı inşa ederek Bagh-e Fin'in refahını artırmaya yönelik çabalar da sarf etmiştir. Bagh-e Shah'ın

Fin'deki inşası, çeşitli kaynaklarda farklı şahıslara atfedilmektedir. Şah Safi'nin ardından, Şah Abbas II Dolat Khaneh Konağı'nda taç giymiştir. Bu dönemin öncesinde, Bagh-e Fin çeşitli kaynak ve belgelerde Fin Pınarı olarak anılmaktaydı. Ancak, Şah Abbas II'nin saltanatından itibaren Bagh-e Fin, ilgi odağı haline gelmiş ve o tarihten itibaren birçok belgede sıkça bahsedilmiştir. Şah Süleyman, Fin Pınarı etrafında bir platform inşa eden kişi olarak bilinir ve bu nedenle kaynaklarda Suleimaniyeh olarak anılmaktadır.

Şekil 5.47 Bagh-e Fin'in Eski Görüntüsü (Jabama, 2024)

Üçüncü dönem: Safevi sonundan, Feth Ali Şah'ın ilk dönemlerine kadar (1722-1797), Bagh-e Fin, özellikle Kerim Han Zand döneminde Zand Hanedanı'nın ilgi odağı olmuştur. 1743 yılında merkez üssü Fin olan bir deprem meydana gelmiş ve bu olay, sulama sistemi dahil olmak üzere birçok bina ve tesisin büyük ölçüde zarar görmesine yol açmıştır. Bahçenin üst kısmında, Kerim Han'ın yönetimi altında bir tapınak inşa edilmiştir.

Dördüncü dönem: Fath Ali Şah döneminde (1797-1834), Kerim Han devri sona erince Bagh-e Fin bir süre terk edilmiş olsa da, Fath Ali Şah'ın yükselişiyle tekrar ilgi odağı haline geldi. Kaşan bakanı Hacı Hüseyin Han, Bagh-e Shah bahçesinin restore edilmesi ve Kraliyet Okulu ile dekore edilmesi için Sadr-e Azam Isfahani'ye talimat verdi. Bahçede büyük ahır ve Nezam-ol

Dawleh Tapınağı gibi yapılar bulunmaktadır. Bu binaların benzer yapısı, aynı dönemde inşa edildiklerini düşündürmektedir. 1827'de Fath Ali Şah'ın damadı Ali Muhammed Han, Kaşan hükümdarı olarak atandıktan sonra, bahçenin kuzeyinde yeni bir yapı inşa etti (Şekil 5.48).

Şekil 5.48 Bagh-e Fin'in Ana Köşküne Aks Üzerinden Bakış (Dadras, 2021)

Beşinci dönem: Feth Ali Şah dönemi sonundan 1935'e kadar (1834-1935), Bagh-e Fin'in ihtişamlı dönemi, Fath Ali Şah'ın vefatıyla sona ermiştir. Naser-al Din Şah, başkenti Tahran'ın bahçelerine ilgi duymakta olup, bahçeyi yalnızca bir kez ziyaret etmiştir; bu ziyaret, Mirza Taqi Han Amir Kabir ile birlikte İsfahan'dan Tahran'a dönüş yolunda gerçekleşmiştir. Amir Kabir, görevden alındıktan sonra Bagh-e Fin'de 40 gün süreyle tutuklu kalmış ve ardından şahın emriyle idam edilmiştir. Qacarlar döneminde birkaç şehzade Kaşan'ı yönetti. Qacarların yönetimi sona ererken isyan çıktı; isyancılar Bagh-e Fin'i kullanarak bahçeye zarar verdi ve eşyaları yağmaladı. Safevi sarayı üzerinde dört katlı ahşap bir yapı vardı, ancak bu yapı yıkıldı. 1858'de isyan sona erdi, ancak zarar nedeniyle bahçe kullanılmayan arazi olarak satıldı.

Altıncı dönem: 1935'ten günümüze kadar bahçe ve onun sunduğu değerler, ulusal düzeyde tanınmış ve yasal olarak tescil edilerek koruma altına alınma sürecine girmiştir. Bu önemli süreç, o dönemdeki Kültür Bakanlığı'na

devredilmiş ve bu sayede bahçenin korunması ve restorasyonu için gerekli adımlar atılmıştır. Nihayetinde, Aralık 1935 tarihinde Bagh-e Fin, İranın kültürel ve tarihi anıtları listesine kaydedilmiştir. Bu tarih, bahçenin korunması ve restorasyonu için yeni bir dönemin başlangıcını simgelemektedir. Bu tarihten itibaren, İran Kültürel Miras, El Sanatları ve Turizm Komitesi (ICHHTO), bahçenin restorasyonunu ve korunmasını öncelikli hedefleri arasında almış ve bu çabalar sonucunda bahçe, Orta İranın en önemli turistik cazibe merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bagh-e Fin'in tarihi gelişim dönemleri Tablo 5.8'de özetlenmiştir.

Tablo 5.8 Bagh-e Fin'in Tarihi Gelişim Dönemleri (Dadras, 2022)

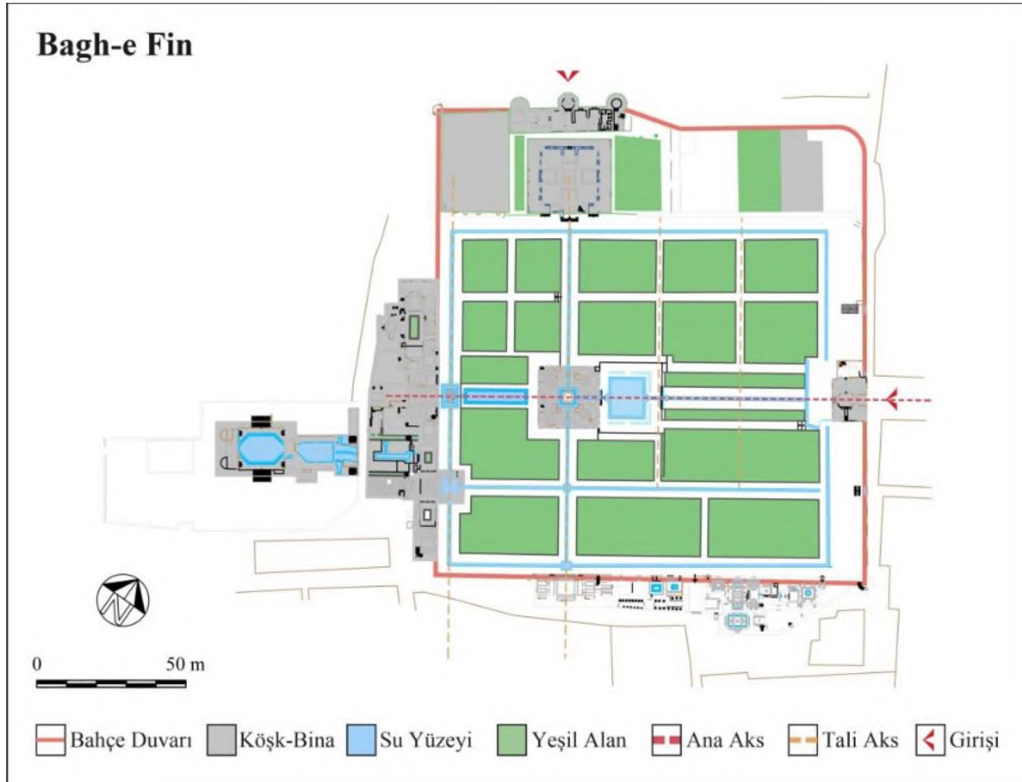
1. Dönem	Şah Abbas'ın hükümdarlığından önce(... - 1587)	Su kaynağı ve eski Bagh-e Şah'ın Antik Tarihi
2. Dönem	Şah Abbas hükümetinden, Safevi Dönemi sonuna kadar (1587-1722)	Bahçenin yeni konumunda oluşumu
3. Dönem	Safevi sonundan, Feth Ali Şah'ın ilk dönemlerine kadar (1722-1797)	Birçok deprem ve sürekli onarımlar
4. Dönem	Feth Ali Şah'ın hükümdarlığı sırasında (1797-1834)	Yenileme ve Canlanma
5.Dönem	Feth Ali Şah dönemi sonundan 1935'e kadar (1834-1935)	Terkedilme ve yıkım
6. Dönem	1935'ten günümüze kadar	Tarihi bir belge olarak bahçe

Günümüzde kamuya ait olan bahçe, Müze – Bahçe olarak hizmet vermekte ve uzmanlar, araştırmacılar, üniversite öğrencileri ve halka açıktır. Toplam 181 hektarlık bir alana sahip Bagh-e Fin'in 7.6 hektarlık çekirdek bölge ve 173.4 hektarlık tampon bölgeye ayrılmaktadır.

İranın Ulusal anıtlar listesine alınma tarihi 07.12.1935 ve 238 numaralı dosya numarasıyla kayıt edilen Kaşan şehrindeki Bagh-e Fin, UNESCO Dünya Mirası Listesine alındığı tarih 2011 yılıdır.

5.2.4.2 Bahçe tipolojisi ve Bahçenin Tasarım İlkeler

Bir yaşam- hükümet bahçesi olan Bagh-e Fin az eğimli bir alana yerleşmiştir. Bahçe Şah Abbas I'nin yönetimine surların ortasında sınırlı bir alanı kapsayan, İran Bahçelerinin mekansal yapısını izleyen (Şekil 5.49) saf, geometrik bir alan bir mekan olarak oluştu. (Rezaipour ve İrani Behbahani, 2016).

Şekil 5.49 Bagh-e Fin Bahçe Planı (Dadras, 2024)

Bagh-e Fin belirli geometrik düzenlemelere ve işlevsel bir organizasyona dayanarak tasarlanmıştır. Mekansal yapısında, çift kesişen eksenlerin genel mekanın oluşumunda önemli özellikler olarak kabul edildiği ve ayrıca Safeviler Shotor Galu olarak da bilinen orta Pavilionun sınırlı mekana form veren bir kalıp görevi gördüğü gerçeği göz önüne alındığında, Bagh-e Fin yapısının ilk oluşumu sırasında İran Bahçe tiplerinden biri olan bir bahçe-köşk olduğu sonucuna varılabilir (Fallahi, Fallahi ve Mahdavi, 2020).

Bahçenin omurgasını ana aks oluşturmaktadır (Şekil 5.50).

Şekil 5.50 Bagh-e Fin'in Ana Aks Üzeri Ağaç Alle Görüntüsü (Dadras, 2021)

Giriş, bahçenin ilk belirgin mekânıdır ve misafirleri karşılama ve tören alanı olarak da kullanılmaktadır. Bu alan, Hashti adı verilen oturma ve karşılamaya yönelik törensel bir bölüme açılır. Karim Khani özel bölümü, bu mekânlardan en öne çıkanıdır. Orta Pavilion, bahçenin ortasında konumlanmış ve bahçeye hâkim bir noktada yer alır. Pavilionun karşısındaki açık alan, su ögesiyle bahçenin kraliyet işlevleriyle uyumlu bir bütünlük oluşturur. Ayrıca bu işlevlere yardımcı olmak amacıyla hamamlar ve diğer yardımcı yapılar inşa edilmiştir. Girişten sonra, ortasında turkuaz renkli çeşmeli bir havuz ve sedir ağaçlarıyla süslü bir su kanalı bulunan bir yürüyüş yoluyla Büyük Şah Abbas tarafından yaptırılan Şah Abbasi Shotor Galu'ya ulaşılır. Bu yapı, güneyde Karim-khani özel evi ve Şah-Neşin, kuzeyde giriş, doğuda kütüphane ve

hamamlar, batıda ise müze binasına bağlanan ana eksenlerin odak noktasını oluşturur. Ana pavilionun karşısında, tabanından su fişkırان büyük bir havuz ve ona bağlı küçük bir arka havuz yer alır. Şotor Galu, iki katlı olup her kattan bahçeye erişim sağlanabilir (Şekil 5.51).

Şekil 5.51 Bagh-E Fin'in Pavilion İçinden Bahçeye Geçişi (Dadras, 2021)

Binanın merkezinde, Fin kaynak suyunun doğrudan bu yapıya bağlandığı bir havuz bulunmaktadır. Bu su kaynağı, havuzun dolmasını ve çeşmenin çalışmasını sağlar. Yapının kaidesi yüksek kaliteli mermerle kaplanmış olup, zemin döşemesi de sağlamlığı artırmaktadır. Estetik pavilion ise binanın üst kısmında yer alır. Şotor Galu'nun inşası iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşama Safevi döneminde, Şah Abbas'ın emriyle başlamış; ikinci aşama ise Zendler ve

Qacarlar döneminde, büyük bir depremin ardından yapının yeniden inşa edilmesi ve restorasyon çalışmalarıyla tamamlanmıştır (Şekil 5.52).

Şekil 5.52 Bagh-e Fin'in Ana Pavilon ve Bitki Düzeni (Dadras, 2021)

Bagh-e Fin köşkünün inşası, Şah Safi döneminde, Safevi döneminde "Şotor Galu" adıyla bilinen iki katlı bir yapı olarak başlamıştır. Ancak, bu yapı 1813 yılında meydana gelen bir deprem sonucu yıkılmıştır. Qacar döneminde ise özgün formuna sadık kalınarak, yeni malzemelerle yeniden inşa edilmiştir.

Bahçenin sınırları, güvenliği sağlamak amacıyla özel bir muhafaza ile çevrilmiştir. Sınır elemanları kuleler ve surlarla güçlendirilmiş, kapalı ve geometrik bir alan yaratılmıştır. Kuzeybatı tarafında, ana surun dışına yerleştirilen yan alanlarla bahçenin genel sınırları genişletilmiştir. Bu surlar, kerpiç ve tuğladan yapılmış olup, günümüzde bazı süslemeleri eksiktir. Güney,

batı ve doğu duvarları taş temeller üzerinde yükselirken, kuzey duvarı eski tarz kemerlerle tuğla kullanılarak yeniden inşa edilmiştir. Bahçenin dört tarafındaki duvarlar 4-6 metre yüksekliğinde olup, güney duvarı üzerinde iki adet, genel olarak ise yedi adet kule yer almaktadır (Khansari, Moqtadi ve Yavari, 2016).

Yaklaşık 25.000 metrekarelik bir alana sahip bahçede ilk dikkat çeken yapı, Fin Caddesine bakan yüksek giriş kapısıdır. Bu giriş, kalın tuğla kaideler üzerine inşa edilmiştir ve taş-kireç harcıyla sağlamlaştırılmıştır. Girişin iç kısmında "Haşti" adı verilen bir bölüm bulunmaktadır. Haşti'nin sağındaki koridor bahçeye geçişi sağlar. Yapı, Safeviler döneminde inşa edilmiş olmasına rağmen, Qacar döneminde ve Ehteshamol-saltaneh döneminde kapsamlı onarımlar görmüştür. Giriş binası iki katlıdır; alt katta Haşti ve yan odalar, üst katta ise zarif kafesli kapılarla süslenmiş estetik bir oda bulunmaktadır.

Bahçenin güneybatı cephesinde ayrıca bir giriş daha yer almakta, bu girişin muhafız kulübesine açıldığı tahmin edilmektedir.

5.2.4.3 Su unsuru ve Bitkisel Materyal

Bu bahçede en önemli tasarım unsuru su olarak biliniyor. Su her haliyle farklı aşamalarda durgun, fıskiye (Şekil 5.53), akarsu ve kaynak suyu şeklinde tasarıma etkilemiştir. Fin Kaynağı, Bagh-e Fin'in üç kilometre güneyinde yer alan ve kireç ile alçıtaşı madenleriyle bilinen Dandaaneh Dağı'nın derinliklerinden çıkmaktadır. Soleymanieh Kaynağı olarak da bilinen bu kaynak, dünyanın en eski medeniyetlerinden biri olan Sialk medeniyetine ait kalıntıların yanı sıra Bagh-e Fin ve Fin'in yeşil köyü ile komşudur. Dandaaneh Dağı eteklerinden Soleymanieh Kaynağına kadar olan su yolu boyunca iki büyük tarihi sel seti yer almaktadır. Bu setler, Bagh-e Fin'i selden korumak amacıyla Khonb ve Darreh nehirleri üzerine inşa edilmiştir. Taş ve harçtan yapılan bu setlerden ilki erken İslam dönemine, belki de daha önceki dönemlere tarihlenirken, ikinci set Safeviler döneminde inşa edilmiştir. Birinci set günümüze kadar ayakta kalmışken, diğeri tamamen yıkılmıştır (Khanjari, 2014). Bu suyun özelliklerinden biri, akışının yıllık yağış miktarına ve mevsimlere bağlı olmadan sabit kalmasıdır; kurak dönemlerde bile suyun akış

hızı değişmez. Su saniyede yaklaşık 360 litre hızla akar ve yıl boyunca sıcaklığı 25°C'de sabit kalır. Kışın su daha sıcak, yazın ise serin hissedilir.

Şekil 5.53 Bagh-e Fin'in Fıskiyeli ve Durgun Su Öğeleri (Dadras, 2021)

Suyun kaynak noktasından Mardaaneh Kaynağına kadar uzanan yol boyunca on yedi kuyu ve suyun toplandığı büyük bir havza bulunur. Bu yol üzerinde, "Howz Khaneh" adı verilen bir su evi, Mardaaneh Kaynağında suyu toplar. Su iki kilometrelik bir yolculuktan sonra Lateh-Gaah bölgesine ulaşır ve burada iki ana kola ayrılır. İlk kol, Bagh-e Fin'in doğusundaki Kalantar su

değirmenine yönelirken, ikinci kol Zanaaneh Kaynağına gider. Mardaaneh ve Zanaaneh kaynaklarından gelen su, Fin köylerinin tarım alanlarına ve değirmenlere ulaşmadan önce Bagh-e Fin'in tüm su yollarını besler.

Fin su şebekesi, seramik borular (Tanbusheh) aracılığıyla bahçenin her yerine suyu eşit şekilde dağıtır ve dikey eksenlerde yer alan çeşmeler aracılığıyla bahçenin her tarafına ulaşır. Mardaaneh Kaynağında bulunan havuz altıgen şeklindedir. Su, havuza güney tarafından girer ve dallarından biri, ikinci çatısız Howz Khaneh'e (Zanaaneh Kaynağı) yönelir ve sonrasında üç önemli noktaya doğru görünmeyen yollarla dağılır:

- Safevi Howz Khaneh veya Şah Abbasi Shotor Galu,
- Kaynak suyunun doğrudan çıktığı ikinci nokta, ana eksenin sonunda, oyuk karşısında ve howz-e Joosh'un içindedir,
- Üçüncü nokta ise Qacar Dönemi Shotor Galu veya Howz Khaneh'dir.

Bahçeye üç noktadan akan su, ana kaynak suyunun önemini vurgularken, yerçekimi ve basınca dayalı doğal bir sistemle etkileyici görsel ve işitsel efektler yaratmayı amaçlar. Bu sistem, bahçenin tasarımında önemli bir rol oynar. Safeviler dönemine ait Shotor Galu'dan Şah-Neshin yapısına uzanan ana eksen, suyun önemli bir tezahür alanıdır. En büyük su dolaşımı, bu eksen boyunca gerçekleşir. On iki çeşmeli havuz, ön havuz ve aşağı akıştaki havuz, Bagh-e Fin'in ana yürüyüş yolunda suyun baskın kullanımını vurgular. Su, yeraltı kanallarıyla dolaşır ve Shotor Galu'ya girerek çeşmelerin ihtiyaç duyduğu suyu sağlar.

İkinci bölümde su, Şah-Neshin'in altından geçerek Howz-e Joosh'a ulaşır ve burada bulunan havuzları doldurarak önündeki çeşmelere su sağlar. Taşan su, fayansla döşenmiş bir kanal aracılığıyla Qajar dönemi Shotor Galu'nun batı akıntısına karışır ve bahçenin güneybatısına doğru ilerler. Batı cephesinin ortasında, Safevi dönemi Shotor Galu'nun batısındaki taşan su ile kesişen akıntı, portalın önünde diğer kollarla birleşmeden önce bahçenin dışına yönelir.

Üçüncü su akışı ise yeraltı kanalından Howz Khaneh'e ulaşarak Tanbusheh sistemi aracılığıyla çevresindeki çeşmelere su sağlar. Shotor Galu'dan çıkan su, karşısındaki büyük havuza girerek bu havuzdaki çeşmelere

su iletir. Büyük havuzun suyu, çevresindeki çeşmelere yeraltı kanalları ve açık akıntılar aracılığıyla dağıtılır ve bahçenin ana yürüyüş yolundaki çeşmelere ulaştıktan sonra dışarı yönlendirilir (Sattari Sarbangoli ve Shahed, 2011).

Şekil 5.54 Bagh-e Fin'in Kaynak Su Havuzu Özel Detayları (Dadras, 2021)

Şekil 5.55 Bagh-e Fin'in Taşma Havuz Savak Detayı (Dadras, 2021)

Bu ana rotalara ek olarak, sulama dönemlerinde bahçenin ağaçlarının su ihtiyacını karşılamak amacıyla ana kanallara bağlanan birkaç yan su yolu bulunmaktadır. Tüm bu akıntılar, bahçenin giriş kapısının karşısında birleşir ve

Fin'in diğler bahçelerini ve tarım alanlarını sulamak üzere bahçenin dışına doğru akar. Bahçedeki su unsuru, başka bir bakış açısından da ele alınabilir:

Peyzaj açısından: Suyun peyzaj bağlamındaki kullanımı, diğler özelliklerinin yanı sıra, yeryüzünde cenneti simgeleyen bahçelerdeki en önemli işlevlerinden biridir. Bagh-e Fin'deki suyun varlığını peyzaj açısından ele aldığımızda, birkaç noktaya değinmek mümkündür: İlk olarak, suyun akışkanlığı, mekanların şeffaflığını ve bahçenin mekansal bütünlüğünü temsil eder. Akışkanlık, suyun bahçedeki diğler yönleriyle bir bağlantı oluşturur ve suyun fişkırmasını, pınar kavramını ve suyun durgunluğunu simgeler. İkinci olarak, su sistemi ve bahçe zemininin etkileşimi, kutsal suyun varlığı için uygun bir alan sağlar. Üçüncü olarak, su sisteminin görünen kısmının baskın renk kompozisyonu, estetik birleştirici etkisinin yanı sıra, bahçenin diğler baskın renkleriyle ilişkilidir ve bu açıdan dikkate değerdir.

Canlılık ve hayat verici yön: Çölün hemen yanında yer alan Bagh-e Fin, canlılık sağlayan suyun çeşitli seviyelerde ve her köşede bulunması ve dağıtılmasıyla, ağaçlar ve diğler bitkilerle dolu bir cennet görünümüne sahiptir. Su, yalnızca peyzaj açısından değil, aynı zamanda yerel hava nemini ve serinliği de artırır ve özellikle sıcak mevsimlerde bu durumu korur.

Ses ve akustik yön: Su melodileri ve senfonileri, bahçe tasarımında istenen bir özellik olarak mekânlara entegre edilmiştir (Şekil 5.56). Su eksikliği yaşayan coğrafyalarda, yerel tasarımcılar suyun varlığını daha iyi ifade edebilmek için çeşmeler, göletler, havuzlar, dereler ve fiskiyeler gibi farklı su unsurlarını kullanarak yaratıcı çözümler geliştirmiştir. Bagh-e Fin'de, suyun akustik özellikleri özenli tasarlanmış ve istenmeyen gürültülerden kaçınılmıştır. Su, bahçenin farklı bölümlerinde akarken sakinleştirici bir melodi oluşturur; bu da hem görsel hem işitsel bir keyif sunar. Suyun akış hızı, basıncı ve yönü, bahçenin doğal yapısıyla uyumlu bir şekilde düzenlenmiş, bu da ziyaretçilere dinlendirici bir atmosfer sağlamıştır (Sattari Sarbangoli ve Shahed, 2011).

Suyun işlevsel yönü: Suyun en önemli işlevlerinden biri, bahçedeki ağaçlar ve diğler bitkilerin sulanmasıdır. Bagh-e Fin'e özgü bu su sistemi, yalnızca bitkilerin ihtiyacını karşılamakla kalmaz, aynı zamanda bahçedeki

hamamlar gibi temizlik amaçlı kullanılan yapıların su ihtiyacını da karşılar. Bu su sistemi, bahçenin ekolojik dengesini korurken, bölgedeki kuraklık koşullarına karşı sürdürülebilir bir çözüm sunar.

Şekil 5.56 Bagh-e Fin'in 3 Farklı Karakterde Su Düzenini (Dadras, 2021)

Manevi açıdan: Bahçedeki su hareketi, geçicilik, yenilik duygusu ve tazelik kavramlarını ifade eder. Su, varoluş üzerine düşünmeyi mümkün kılar. Muhtemelen bu nedenle Zerdüşt inancında çiçeklerle süslenmiş su kutsal kabul edilmiştir. İran bahçeleri, cennetin bir yorumu olarak kabul edilir ve içlerindeki su varlığı, aslında Kuran'da cennette akan derelerden bahseden bir ayetin metaforudur. Örneğin, çeşmeler hayat pınarını veya atan bir kalbi simgeler ve aynı zamanda hayatın iniş çıkışlarını yansıtır. Bagh-e Fin'deki suyun varlık biçimi, bahçenin çeşitli özelliklerini birbirine bağlar. Açık ve kapalı alanlardan

geçtikten sonra, su sistematik bir çerçevede bahçenin bütünlüğünü ve birliğini ortaya koyarak, dünyanın birliğini ve dayanışmasını anımsatır (Şekil 5.57).

Şekil 5.57 Bagh-e Fin'in Pavilon İçi Durgun Su Havuzu (Dadras, 2021)

Genel bakışla Bagh-e Fin bitkileri gölge oluşturmak, mahsul elde etmek ve dekoratif peyzaj alanları oluşturmak amacıyla dikilmişler. Ancak bitkilerin çoğunluğu gölgeli alanlar oluşturan ve meyve veren türlerden seçilmiş ve daha az sayıda ve gerektiği yerlerde süs bitkileri kullanılmıştır. Gölge oluşturmak için *Cupressus Senperviren* ve *Platanus Orientalis* ve kertlerin kenarlarına dikilmiş sınırlı sayıda *Populus Alba* ağacı kullanılmıştır (Khan Mohammadi, 2015). Güncel incelemelerde, Bagh-e Fin'de kenarları sedir ağaçlarıyla çevrili on yedi büyük kerten bulunduğu tespit edilmiştir. Ana pavilyona giden yolun her iki yanında, bahçenin ortasında yer alan ve aralarında birkaç çınar ağacı bulunan iki simetrik büyük sedir sırası bulunmaktadır. Ayrıca müze binasının her iki tarafında da birkaç sıra sedir ağacı yer almaktadır (Jeihani ve Omrani, 2007) (Şekil 5.58).

Kertlerin içinde çeşitli meyve ağaçlarının dikilmesi için alanlar ayrılmıştır; ancak günümüzde yalnızca incir, dut, armut, nar, söğüt, ayva, erik, kayısı ve birkaç süs ağacı kalmıştır. En dikkat çekici ağaçlardan biri, bahçenin girişinin önüne ayrı bir çiçek yatağına dikilmiş birkaç eski dut ağacıdır.

Bahçede sadece Fin bölgesine özgü olan bir armut ağacı görülmektedir. İncir ve nar ağaçları Bagh-e Fin'de doğal bir şekilde yetişmiştir. Son dönemlerde getirilen ayva ağaçları, pavilyona giden yürüyüş yollarının her iki tarafına dikilerek bir koridor oluşturulmuştur.

Şekil 5.58 Bagh-e Fin'de Ana Aks Üzeri Bitki Dikimi (Dadras, 2021)

Ayrıca müze binasının arkasında ve bahçenin diğer kısımlarına genç ağaçlar ekilmiştir. İncir ağaçları genellikle kert kenarlarında, hafifçe içe doğru eğimli sedir ağaçlarının arasında bulunmaktadır. Nar ağaçlarının büyük çoğunluğu yok olmuş; geriye kalan birkaç ağaç ise vahşi şekilde büyümüş ve büyük ölçüde çoraktır. Benzer bir durum, kayısı ve erik ağaçları için de

geçerlidir. Söğüt ağaçları arasında, pavilyona girişten uzanan yürüyüş yolunda birkaç Söğüt ağacı görülmektedir. Son yıllarda sedirlerin dibine şimşir çalıları eklenmiştir. Bahçedeki bitki örtüsünün bir diğer kısmını, özellikle Safevi köşkünün önündeki kert sınırlarına veya kerten içine dikilen dekoratif çiçekler ve bitkiler oluşturmaktadır. Bagh-e Fin'in çalıları ve çiçekleri arasında gül çeşitleri ve mevsimlik çiçekler yer almaktadır (Şekil 5.59).

Şekil 5.59 Bagh-e Fin'in Çiçek ve Sebze Parterleri (Dadras, 2021)

Bahçe bitkileri, form, kalite ve ölçek bakımından bahçenin genel yapısı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Özellikle sedirlerden oluşan gölgeli ağaçlar, bahçenin mekânsal oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır (Şekil 5.60). Makro ölçekte, yan yana dikilen sedir ağaçları, bahçenin hacminin ve genel şeklinin inşasında derin bir etki yaratmış, aynı zamanda bahçenin duvarını ve tahkimatını tamamlayarak karma bir sur örneği oluşturmuştur.

Ağaçların alan tanımlayıcı etkisi, bahçenin iç mekanında da kendini gösterir. Özellikle sınırlarına belirli aralıklarla dikilen sedir ağaçları sıraları, bahçenin mekânsal kimliğini belirginleştirmiştir. Sedir ağaçlarının yanına dikilen şimşir sıraları ise tali aksları tanımlamaya yardımcı olmuştur.

Mikro ölçekte, mekan tanımı, havuzları çevreleyen çiçek tarhları içinde

yer alan bitkilerle tamamlanır ve bu düzen, peyzaj perspektifine uygun olarak bahçenin ana ve tali akslarının sonunda sonlanır. Bagh-e Fin'de, İran bahçelerinin geometrisine uygun olarak tasarlanan uzun dikdörtgen biçimli bahçe alanının oluşumunda, ağaçların tekrarı ve oluşturduğu ritim önemli bir rol oynar. Ayrıca çeşitli mekanların tanımlanmasında sedir ağaçlarının oynadığı rol de son derece önemlidir.

Şekil 5.60 Bagh-e Fin'in Gölge Etkisi Yaratan Ağaçları (Dadras, 2021)

Bagh-e Fin'deki bitkiler farklı seviyelerde optimal koşullar sunup rehabilitasyon etkisini arttırarak, peyzajın mekânsal kalitesini arttırmaktalar.

İlk seviyede, boylu ağaçların oluşturdukları mikro klima , gölge oluşturan ağaç sıralarının meydana getirdiği mekânlar ve bu bahçenin içsel davranışları üzerinde etkili olmuştur. Bu etkiler; hava akımları, ışık ve gölge oyunları ile yaz ve kış mevsimlerini vurgulayan, keyifli alanlar yaratmak için unsurları kapsamaktadır. İkinci seviye meyve ağaçlarından oluşur ve üçüncü seviye,

özellikle sıcak yaz aylarında bireylerin zamanlarını keyifli bir şekilde geçirebilecekleri yerler yaratmak için çiçek tarhlarının içine veya su kanallarının yakınına hemen erişilebilecek şekilde ekilen süs bitkileri ve çalılardan oluşur. Dikim sistemi ve düzenlemesi açısından, bahçeyi oluşturan en etkili bitkiler daha önce de belirtildiği gibi çoğunlukla sedirlerden oluşan gölgelik ağaçlardı.

5.2.4.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri

Tasarım açısından Bagh-e Fin, İran Bahçeleri prensiplerine uygun ve hakim iklimle koşullarına uyumlu olarak yapılmıştır. Bu düzen bahçeyi oluşturan her tasarım unsurunda bulunmaktadır. Bagh-e Fin, sıcak ve kuru bölgesel iklime bağlı bitkilerin maksimum seviyede ve fonksiyonel kullanımının mümkün olduğu bir olguda yapılandırılmıştır. Başka bir deyişle, ana tasarım hatlarıyla birlikte gelen bitki sistemi bahçe omurgasını oluşturmuştur. Fin müze-bahçe kompleksinden bugün geriye kalanlar ve geçmişine dair açıklamalar, bahçe yapım tasarımının önemli bir değişiklik olmaksızın büyük ölçüde bütünlüğünü ve özgünlüğünü koruduğunu göstermektedir. Kertların ilk oluşumundan günümüze kadar formları, bahçe alanlarındaki belirli bölümler ve erişim yolları devam etmiştir.

Mimari tasarımın özgünlüğünü incelemek, eski fotoğraflar kullanılarak bahçedeki tüm yapıların durumunu değerlendirmeyi mümkün kılmıştır. Bu fotoğraflar, restorasyon işlemlerinin yapının özgün karakterine özen gösterilerek gerçekleştirildiğini ve böylece yapıların sürdürülebilirliğinin sağlandığını ortaya koymaktadır.

Bagh-e Fin'in su sistemi, titizlikle düşünülmüş geometrik düzeniyle bahçenin özgün bir parçası olup, uzun süredir değişmeden işlevini yerine getirmektedir. Süleymaniye Kaynağı'ndan havuz evine kadar su hareketi ve işlevi, eski düzenini koruyarak, sistematik bir şekilde suyu bahçenin her yerine ve dışındaki bahçelere ulaştırmaktadır.

Fin bahçesindeki bitkilerin çoğu, özgün tasarımdan kalma dayanıklı ağaç türlerindedir; örneğin, Cupressus sempervirens ağaçları bu dayanıklılığın bir

göstergesidir. Bitkiler, bahçe yapımcısının mekânsal düzeni vurgulamak için kullandığı önemli unsurlardan biri olarak bahçenin düzenine katkıda bulunmuştur. Bu ağaçlar, bahçenin uzun ömürlü karakterini simgeleyen öğelerdir. Ayrıca, bahçeyi çevreleyen duvarlar (Şekil 5.61), sadece sınır işlevini yerine getiren yapılar olarak değil, aynı zamanda duvarların dış yüzeyindeki tarihi katmanlar da korunarak özgün formlarına sadık kalınmıştır. Duvarların altındaki yemliklerin şekli dahi özgün tasarımlarıyla uyumlu bir şekilde korunmuştur.

İnşaat malzemeleri bakımından bahçe kompozisyonunun birçok alanında çevre ve yapıyla uyumlu malzemelerin kullanımı özellikle yerel malzemeler görülebilir; ancak renk, boyut, işleme biçimi ve tüm yapıyla ilişkili düzenleme açısından benzerliklerine rağmen, özgün ve restorasyonda kullanılan malzemelerin ayırt edilmesini mümkün kılmaya çalışılmıştır. Bahçe alanlarındaki yapı malzemelerinin oluşumu, konumunu ve durumunu eski resimlere göre korumak görüntülenmektedir (Şekil 5.62).

Şekil 5.61 Bagh-e Fin'in Bina ve Çevre Duvarı Tuğla İşçiliği (Dadras, 2021)

İşçilik ve teknoloji açısından incelendiğinde bahçelerin bakımı için yapısal gövdenin korunmasının yanı sıra en önemli faktör her zaman bitkilerinin sağlıklı tutulması önemsenmiş ve Bag-e Fin'de bu geleneksel bir bahçe tekniği izlenerek başarılmıştır. Günümüzde, modern bilim ve teknoloji geleneksel bahçeciliğe yardımcı olarak geçmiş deneyimlerin yokluğunda etkili olmakta, bu durum, Bagh-e Fin'in ekim restorasyonunda dikkate alınmış ve bahçe alanlarının ve bitkilerinin mümkün olan en iyi şekilde değerlendirilmesi için geçmiş beceriler ve güncel bilginin bir karışımı ortaya çıkmıştır.

Fin bahçesindeki sulama sistemi, su tesisatında uzun bir geçmişi olan kil borulama (Tanbusheh) gibi tekniklerle birleştirilmiştir. Örneğin, yerel gelenek ve teknolojinin korunmaya çalışıldığı Halvet-i Kerimhani oda kompleksinden bahsedilebilir. Yerleşimin oluşumu için bir fon oluşturan çevre, bahçenin özgünlüğünün korunmasında çok önemli bir faktör olarak kabul edilir. Aslında, Bagh-e Fin'in çevresel durumu ve konumu tarihi boyunca değişmemiştir.

Şekil 5.62 Bagh-e Fin'in Yapı Materyalleri ve Sade İşçiliği (Dadras, 2021)

Bütünlük özelliği incelendiğinde Bagh-e Fin, İran Bahçelerinin tüm özgün tasarım unsurlarını bir araya getiren çok işlevli ve kompozisyonel bir mimari şaheseri olan Müze-bahçe olarak hizmet veriyor. Ana cephesinin üst odasındaki konferans salonu, seminerler ve toplantılar düzenlemek için kullanılır ve merhum İran şansölyesi Amir Kabir'in karakterini tanıtmak için kullanılan oyuk. çevreyle bağlantılı olarak İran Bahçelerinin tüm görsel öğelerini korumuş ve yaşamı boyunca bu Bahçe kültürünün gerçek görüntüsünü sergilemeye devam etmektedir.

UNESCO Dünya Mirası Komitesinin 35. oturumunda, **(i), (ii), (iii), (iv)** ve **(vi)** kültürel kayıt kriterleriyle Dünya Mirası Listesine dâhil edilmiştir:

Kriter (i): Bagh-e Fin, tasarım, Binalarda zengin mimari stillerinin çeşitliliği, olağanüstü sulama sistemi ve Bitkilendirme olgusu ile dönemin insan dehasının bir ürünü olarak kabul edilir.

Kriter (ii): Bagh-e Fin, Safeviler döneminin tarihi gelişimleri, sanat ve mimari tarzlarını İran Bahçelerinin sürekliliğini özgün izlerle günümüze taşımaktadır.

Kriter (iii): Bagh-e Fin tarihin geniş bir dönemine şahitlik etmiş altı farklı zaman diliminde hayatını sürdürerek tanık olduğu en önemli olaylardan Şah Abbas II'nin taç giyme töreni ve Emir Kebir'in suikastı sayılabilir.

Kriter (iv): Safeviler döneminin mimari ve bahçe tasarımı, ana köşk, detaylı sulama sistemi ve bitkilendirme teknikleriyle birleşmiştir.

Kriter (vi): Bagh-e Fin Kompleksi, Sialk arkeolojik alanı, Kaşan tarihi şehri gibi yakınındaki tarihi ve arkeolojik alanların Abrizan geleneği gibi yaşayan geleneklerinin yansımalarını günümüze kadar taşımaktadır.

5.2.4.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme

Bagh-e Fin, uzun bir geçmişe sahip olup, İslam öncesi dönemden günümüze kadar gelen zengin bir kültürel mirası temsil etmektedir. Bahçe, tipik olarak az eğimli bir alan üzerinde yer almakta ve geleneksel Pers Bahçelerinin mekansal yapısını yansıtan geometrik bir düzene sahiptir. Zengin mimari stiller, etkileyici bir sulama sistemi ve dikkatlice seçilmiş bitkilendirme

ile karakterize edilen bu bahçe, döneminin insan dehasının bir ürünü olarak kabul edilmektedir. Tarih boyunca pek çok önemli olaya tanıklık etmiş, sanat ve mimari tarzlarıyla İran bahçe geleneğinin sürekliliğini sağlamıştır. Bagh-e Fin, yakın çevresindeki tarihi ve arkeolojik alanlarla da etkileşim içinde olan önemli bir kültürel komplekstir.

Bagh-e Fin'in sürdürülebilir yönetimi, hem çevresel hem de kültürel mirası koruma çabalarını içermelidir. Bu, geleneksel sulama sistemlerinin, doğal bitki örtüsünün ve ekosistem dengelerinin korunması ile sağlanabilir. Bahçenin tarihi dokusunu korumak, ziyaretçilerin deneyimlerini zenginleştirmek ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek adına, eğitim programları ve toplumsal katılımı artıran projeler de uygulanmalıdır. Ayrıca, bahçenin tarım ve bitkilendirme uygulamaları, organik ve yerel türlerin tercih edilmesiyle desteklenmeli ve böylece biyoçeşitliliğin korunması sağlanmalıdır. Bu stratejiler, Bagh-e Fin'in hem yerel halk hem de ziyaretçiler için sürdürülebilir bir değer yaratmasını sağlayacaktır.

Doğal Afetler bakımından: 1722 ile 1797 yılları arasında meydana gelen depremler, Fin ve Bagh-e Fin'in bazı kısımlarında hasara yol açmıştır. 1749 yılında, Karimkhan-e Zand döneminde Fin'de gerçekleşen deprem, bahçenin hangi kısımlarının tahrip olduğuna dair net bir bilgi sunmamaktadır. Kashan şehrinin depreme karşı korunma planı hazırlanma aşamasındadır. Ancak, bu planın uygulanması için gerekli kaynakların ve uzmanların temin edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, bölgedeki diğer tarihi yapılar ve bahçeler için de benzer koruma stratejileri geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Çevresel baskı açısından: Düzenli koruma faaliyetleri sayesinde, çevresel faktörlerden kaynaklanan hasarlar kontrol altındadır. Safevi Pavilionu'ndaki düşen nem, çevresel baskılardan kaynaklanmaktadır ve yapının dış cephesinde ile bazı iç kısımlarında gözlemlenmektedir. Qacar Pavilionu'nda ise, önceki onarım planlarının tamamlanmaması nedeniyle bazı hasarlar gözlemlenmektedir. Örneğin, Qacar Pavilionu'nun iç kısmındaki temel taşları bu duruma örnek olarak verilebilir. Bahçeyi çevreleyen duvarda, çatlakların onarılması, tuğlaların değiştirilmesi ve bazı kısımlarda Kahgel (kil ve saman)

ile sıvanması gibi müdahaleler gerektiren birkaç alan bulunmaktadır. Bu yıl Khalvat-e Karimkhani'de koruma çalışmaları gerçekleştirilmiş olup, bu alan uygun bir durumda bulunmaktadır. Shahneshin binasının iç mekanında, dış cephe üzerinde görülen bazı nem izleri dışında, önemli bir hasar gözlemlenmemektedir. Bitki kaybı, özellikle de Sedir ağaçları, çoğunlukla çevresel faktörler ve zararlılar nedeniyle meydana gelmektedir. Ayrıca, bahçenin bazı kısımlarında toprağın kaldırılması gibi etkenler de çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Şu anda, bitkilerle ilgili patolojik araştırmalar bir botanik araştırma ekibi tarafından yürütülmektedir.

Gelişim baskısı bakımından: Fin çevresinde gelişim, Qom-İsfahan-Kaşan otoyolu inşaat çalışmaları, Fin-Kaşan ekseninin geliştirilmesi ve mahallenin nüfus artışı, tarihi bahçeyi etkileyebilecek unsurlardır. Bagh-e Fin yakınındaki geçici otopark, bahçe çevresinde trafik sıkışıklığına neden olmakta ve bu durum bazı sorunlara yol açmaktadır. Ancak, otoparkın başka bir alana taşınması mümkündür. Yönetim hedefleri çerçevesinde bu sorun dikkate alınmakta ve bu faktörlerin etkileri, çekirdek ve tampon bölgeler düzenlemeleri ile kontrol edilmektedir.

Ziyaretçi baskısı açısından: Bahçenin bazı bölgelerinde ve yılın belirli aylarında, özellikle Nisan ortasında, Nevruz tatilleriyle başlayıp Temmuz sonuna kadar devam eden dönemlerde ziyaretçi sayısındaki artış, yaz aylarında hasar riskini artırmaktadır. Hammamlar (hamamlar) kısmında özel bir yapısal hasar gözlemlenmemekle birlikte, yüksek ziyaretçi ve turist sayısı nedeniyle insan kaynaklı hasar olasılığı artmıştır. (Rehber sayısındaki artış).

Bagh-e Fin'i etkileyen çeşitli tehditler karşısında, bahçenin korunması ve sürdürülebilir şekilde yönetilmesi amacıyla kritik öneme sahip bir dizi koruma yönetmeliği onaylanmıştır. Çekirdek bölgede mülkiyet ve müdahale yasağı getirilerek restorasyon çalışmalarının İran Kültürel Miras, El Sanatları ve Turizm Komitesi (ICHHTO) denetimine tabi tutulması, bahçenin özgün yapısının korunmasını hedeflemektedir. Su kaynaklarına ve yeraltı sulama sistemlerine yönelik koruma tedbirleri, bahçenin geleneksel su yönetimi yöntemlerinin devamlılığını sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Tampon

bölgelerde ise binaların yüksekliği ve konumlarına ilişkin düzenlemeler, tarihi dokunun korunması için önemli önlemler arasında yer almaktadır. Ayrıca, binaların yeniden inşasında özgünlüğünün korunması ve bahçedeki ağaç kesimlerinin yasaklanması, Bagh-e Fin'in doğal ve tarihi çevresini korumayı amaçlamaktadır (Şekil 5.63). Bu yönetmelikler, Bagh-e Fin'in kültürel ve doğal bütünlüğünü ve sürdürülebilirliğini korumak için gerekli olan kapsamlı bir stratejiyi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda onaylanan yönetmelikler:

Çekirdek bölgede:

1. Herhangi bir tür müdahale yasaktır.
2. Restorasyon ve korumaya ilişkin tüm işlemler önce ICHHTO tarafından onaylanmalıdır.
3. Bahçeye bağlı kaynak veya Qanat suyunun yeni dallanması yasaktır.
4. Yeraltı suyu akiferleri ve Qanatlara zarar veren herhangi bir fosseptik kazılmasına izin verilmez.
5. Bahçe bitkilerinin, suyun veya mimarinin gerçekliğini ve bütünlüğünü değiştiren herhangi bir müdahaleye izin verilmez.

Tampon Bölge A' yönetmeliğine göre:

1. Su değirmenleri, eski dini yapılar dahil olmak üzere değerli yapılar mevcut durumlarında korunmalıdır.
2. Tarihi Süleymaniye kaynağının yukarısında derin veya yarı derin kuyular kazılması yasaktır.
3. Süleymaniye kaynağının su tesisatı ve Qanatların güzergahı üzerinde herhangi bir fosseptik kazılması yasaktır.
4. Yeraltı akiferlerine zarar veren herhangi bir derin fosseptik kazılmasına izin verilmez.
5. Tampon bölge içerisinde emici kuyuların kazılması yasaktır ancak ICHHTO'nun onayı beklenerek uygun izolasyonlu rezervuar fosseptiklerinin kazılmasına izin verilir.
6. Süleymaniye kaynağından ayrılan su şebekesinin güzergahına ve su ayırıcılarına zarar verecek veya kirletecek bir faaliyet yasaktır.

7. Bahçelerin veya tarım arazilerinin bölünmesi veya işlevsel olarak değiştirilmesi yasaktır.
8. Yeni yapılara yalnızca ICHHTO'nun aşağıdaki koşulları yerine getiren kültürel faaliyetleri çerçevesinde izin verilir. Yeni binaların izin verilen maksimum yüksekliği zemin kattan bir kat veya 4,5 m yüksekte ve cepheleri yerel mimariyle uyumlu olmalıdır.
9. Tampon bölgede ağaç kesimi yasaktır.

Tampon Bölge B yönetmeliğine göre:

1. A Bölgesi için belirtilen 1,2,3,4 ve 5. maddeler B Bölgesi için de geçerlidir ve bunlara uyulmalıdır.
2. Atık suların zarar görmesine, kirlenmesine ve taşkın yollarına ve Süleymaniye kaynağından ayrılan su temin şebekesinin güzergahına yönlendirilmesine yol açan her türlü faaliyet yasaktır.
3. Karayolunun üst kısmında ve Süleymaniye tarihi kaynağının yukarısında bulunan yaylalarda konut amaçlı inşaat yapılması yasaktır.
4. İsfahan-Qum otoyolunun üst kısmında ve Süleymaniye tarihi kaynağının yukarısında ulusal olarak onaylanmış kalkınma planları çerçevesinde konut dışı binaların inşa edilmesi, tüm çevre ve kültürel miras yönetmeliklerine ve ilgili standartlara ve teknik ilkelere uygun olmalıdır.
5. İsfahan-Qum otoyolunun alt kısmında inşasına yalnızca ağaç kesimi yapılmamış, bahçe alanlarının işgali %10 ve inşaat planlarıyla ilgili uzmanlar tarafından onaylanmış 3 katı geçmeyecek şekilde izin verilir.
6. Tampon bölge içindeki yeni inşaatlar, Qanatların, taşkın duvarlarının, Süleymaniye kaynağından ayrılan yeraltı su şebekesinin, açık alanların güzergahının değiştirilmesine veya tahrip edilmesine yol açmamalıdır.
7. Taşkın duvarının hasarlı kısımlarının korunması ve yeniden

inşası, ICHHTO'nun izni alındıktan sonra belirtilen teknik ilkelere ve standartlara göre yapılmalıdır.

Şekil 5.63 Bagh-e Fin'in Güncel Durumu (Hava Fotoğrafı Alım Tarihi:31.08.2024)

Bahçenin sulama sistemi üzerine kapsamlı bir araştırma yapılması, hasarların tespiti ve tarihsel sulama sisteminin modern yöntemlerle entegrasyonu önem taşımaktadır. Güncel dokümantasyon sistemi kurulmalı ve güvenlik kameraları yerleştirilmelidir. Ana bahçe ve binalar, Kaşan'ın milli müzesi ve halka açık alan olarak kullanılmaktadır. Güçlü yönleri arasında, binaların Safeviler döneminin mimari tarzlarını yansıtması, onaylanmış çekirdek ve tampon bölge yönetmeliklerinin bulunması, Şah Abbas II'nin taç giyme töreni ve Emir Kebir'in suikastı gibi İran tarihinin önemli olaylarına tanıklık etmesi yer almaktadır. Ayrıca, binalarda zengin mimari stillerin çeşitliliği, bitkisel açıdan ilk tasarımın korunması ve Fini Servi gibi özgün bitki türlerinin bulunması önemli avantajlardır. Bahçedeki bitkilerin sistematik envanterinin yapılması, düzenli izleme ve bakım işlemleri ile özgün sulama sisteminin korunması diğer avantajlar arasındadır (Şekil 5.64).

Zayıf yönleri ise bazı bölümlerde görsel bütünlük göz ardı edilerek uyumsuz soğutma, ısıtma ve elektrik tesisatlarının kurulması, Qom-Kaşan karayolunun çevresel etkileri ve çay evinin drenaj sistemindeki sorunlardır.

Fırsatlar, Sialk arkeolojik alanı ve Kaşan tarihi şehri gibi yakınlardaki tarihi alanlar, yaşayan geleneklerin korunması, uzman danışmanlık hizmetlerinin mevcudiyeti ve tarihi su yapılarının onarılarak tekrar kullanıma açılması gibi unsurları içerir. Ayrıca, yakın çevredeki su değirmenleri ve Fin mahallelerindeki tarihi geçitler ile su ve toprak testlerinde araştırma enstitüleriyle işbirliği fırsatlar arasında sayılmaktadır.

Şekil 5.64 Ağaç Envanteri Çalışmasında Takılan Ağaç Künyesi (Dadras,2021)

Tehditler arasında ise şehrin güneye doğru genişlemesi, tarihi mimariye uygun olmayan yapıların inşa edilmesi, arazi fiyatlarının artması, ziyaretçi baskısı ve gelecekteki binaların drenaj sistemlerinin su kaynakları üzerindeki potansiyel tehditleri yer almaktadır. Bu sonuçların alt başlıkları, Tablo 5.9'da detaylı olarak yer almaktadır.

Tablo 5.9 Bagh-e Fin'in Güncel Durum Değerlendirmesi

GÜÇLÜ YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • Binalar Safeviler döneminin mimari tarzlarını yansıtmaması, • Binalarda mimari stilleri çeşitliliğinin zenginliği , • İran tarihinin önemli anlarının (Şah Abbas II'nin taç giyme töreni, Emir Kebir'in suikastı vb.) tanıklık etmesi, • Bitkisel açıdan İlk tasarımı değişmeden dikim sistemi korunmakta, • Bahçedeki bitkilerin sistematik envanteri yapılmış olması, • Fini Servi gibi özgün bitki türlerini bulunması • Onaylanmış tampon bölge yönetmelikleri • Düzenli izleme-koruma faaliyetleri • Turizm cazibesi
ZAYIF YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • Görsel bütünlük dikkate alınmadan bazı bölümlerde uyumsuz soğutma, ısıtma cihazları ve elektrik tesisatı kurulmuş olması, • Qom-Kaşan karayolunun çevresel etkileri, • Çay evinin drenaj sistemindeki kusurlar.
FIRSATLAR	<ul style="list-style-type: none"> • Yakınındaki tarihi ve arkeolojik alanlar (Sialk arkeolojik alanı, Kaşan tarihi şehri), • Fin mahallelerinde tarihi geçitlerin ve bahçelerin varlığı, • Pasif özgün su yapıları korunarak, onarım ardından tekrar kullanılması, • İsfahan Üssü için uzman danışmanlıkları bulunması, • Yaşayan gelenekler (Abrizan geleneği ...), • Su ve toprak testlerinde araştırma enstitüleriyle işbirliği. • Yakın çevrede tarihi su değirmenleri,
TEHDİTLER	<ul style="list-style-type: none"> • Yakın mahallelerde tarihi mimari tarzına uygun olmayan yapıların inşa edilmesi, • Gelişmeler nedeniyle, gelecekteki binaların drenaj sistemleri su kaynakları için bir tehdit oluşturması, • Bahçenin komşu bölgelerindeki arazi fiyatlarının artması, • Özellikle ilkbahar ve yaz aylarında turizm baskısı.

Bu olağanüstü değerın korunması için tehdit oluşturan faktörlerin önlenmesi amacıyla kapsamlı koruma planları uygulanmaktadır. Ayrıca, bahçenin tampon ve çekirdek alan düzenlemelerinde gelecekte oluşabilecek potansiyel tehditleri de bertaraf etmektedir. Bu amaçla yapılan koruma ve önleme faaliyetleri sürdürülmektedir. Bagh-e Fin'in sürdürülebilir bakım ve onarım çalışmaları 1988'den günümüze devam etmektedir. Bu süreçte, küçük bahçenin toprağının değiştirilmesi, atıkların yüklenmesi ve bahçeden çıkarılması, bahçe duvarlarının onarılması, cephedeki Orsi penceresinin restore edilmesi, müze giriş kapısının kurulumu ve güvenlik görevlilerinin

yerleştirilmesi, bahçenin farklı bölgelerine güvenlik kameralarının yerleştirilmesi, Safavi Şahneshin odası ile havuzun yanındaki Panjdari'nin Orsi pencereleri ile ahşap pencerelerinin orijinal formuna uygun olarak montajının yapılması, bahçenin bazı kısımları için ahşap çitlerin restore edilmesi ve kurulumu, Panjdari'nin güney kısmındaki odaların ve cephenin düzenlenmesi, farklı bölümlerin gövde ve çatılarını pekiştirme, çatlakların giderilmesi, büyük ve küçük hamam bölümlerinin korunması ve düzenlenmesi, küçük bahçelerin zemin ve taş döşemeleri ile bölmelerinin korunması, Kaçar dönemine ait Şotor-Galu'nun korunması, tavanın çatı izolasyonu ve korunması, Kaçar dönemine ait Şotor-Galu'nun çatı ve duvar resimlerinin korunması, Hashti girişinin ve diğer bölümlerin tuğla kafeslerinin korunması, havuzların, derelerin ve çiçek tarhlarının temizlenmesi, Qaçar dönemine ait Şotor-Galu'nun alçı kalıp tavanının korunması, misafirhane atık su kuyusunun kazılması, zemin ve gövdesinin korunması ile resimlerin ve alçı kalıpların yeniden boyama işleminin başlatılması ve sürdürülmesi, zemininde nem oluşumunu önlemek amacıyla korunması, bina havzasının su kanalı, binanın çatısının onarılması ve Kahgel sıvasının yapılması, müze bodrumunun önündeki merdivenlerin üst kısmına bir bekçi istasyonu kurulması, Bagh-e Fin müzesi için gaz borusu tesisatının yapılması, çatılarındaki restorasyon işlemlerinin tamamlanması, çatının izolasyonunun sağlanması ve kil ile saman sıvasının uygulanması, Qacari Şotor-Galu çatısının yeniden boyanması, dekorasyonunun canlandırılması ve binanın çevresindeki alçı frizinin boyanması, elektrik jeneratörünü saklamak için alan hazırlanması, resimlerinin restorasyonunun sürdürülmesi ziyaretçi olanaklarının sağlanması gerekmektedir.

5.2.5 Bagh-e Abas Abad'ın İrdelenmsei

5.2.5.1 Bagh-e Abas Abad'ın Genel Bilgi ve Kısa Tarihçesi

1641-1642 yıllarında Şah Abbas, annesi Eşref'in anısına, bugünkü Mazandaran eyaletinde Eşref adıyla Eşrefbalad kasabasını kurdu. Bu kasaba, Safeviler dönemine sadece bir köy iken Rıza Pehlevi döneminde bir kent

kimliğine bürünerek Behşehr olarak yeniden adlandırıldı. Behshar'ın 9 km güneydoğusunda, Elborz sıradağlarının bir kolu olan Cihanmura Dağlarının eteklerinde, Ali Tappeh (Al- Tappeh) köyü yakınlarındaki yoğun bir ormanın içine inşa edilmiştir (Şekil 5.65). Bölgenin genel eğimi güneyden kuzeye doğrudur. Kompleksin Behshahr'e yakın olmasına rağmen, iklimi etrafındaki dağların etkisi altındadır ve bu da Behşahr'dan beş derece daha düşük bir sıcaklık farkına neden olmuştur.

Abas Abad, Eşref kasabasıyla aynı zamanda inşa edilmiştir. Şah Abas ile aynı dönemde yaşamış ve bu nedenle çok sayıda tarihi olaya tanıklık etmiş olan tarihçi İskender Bey Munşi, Bagh-e Abas Abad hakkında en eski belge olan Alam Ara-ye Abasi adlı eserinde bu yapıdan bahsetmiştir. 1613 yılındaki olayları anlatırken, Eşref yerleşkesinin inşasını anlatırken, aynı zamanda yapılmış bahçelerden bahsetmiştir. Tarihçi bu bağlamda, Eşrefin bahçelerine yüksek dağlardan sağlanan suyu not eder ve yüksek Gül-Bagh bölgesinden

Şekil 5.65 Bagh-e Abas Abad'ın İran Sınırları İçerisinde Konumu (Google Earth, 2024)

gelen su ve kil borularla Abas Abad'a su dağıtımından bahseder.

Alam Ara-ye Abasi'nin ilk kitabının on birinci maddesinde tarihçi,

Mazandaran'daki Farah Abad'ın inşasını anlatır ve ayrıca bir yayla üzerine inşa edilmiş, köşkler, sundurmalar, göller, su çeşmeleri, hamamlar ve çiçek tarhları içeren bir bahçeden bahseder. İskender Bey, Abas Abad olarak bilinen bir yerden doğrudan bahsetmese de, göl hakkında söylediklerinden, Bagh-e Abas Abad'ı açıkça adlandırır. O yıl bu bahçede Şah Abbas'ın bulunduğunu bildirir.

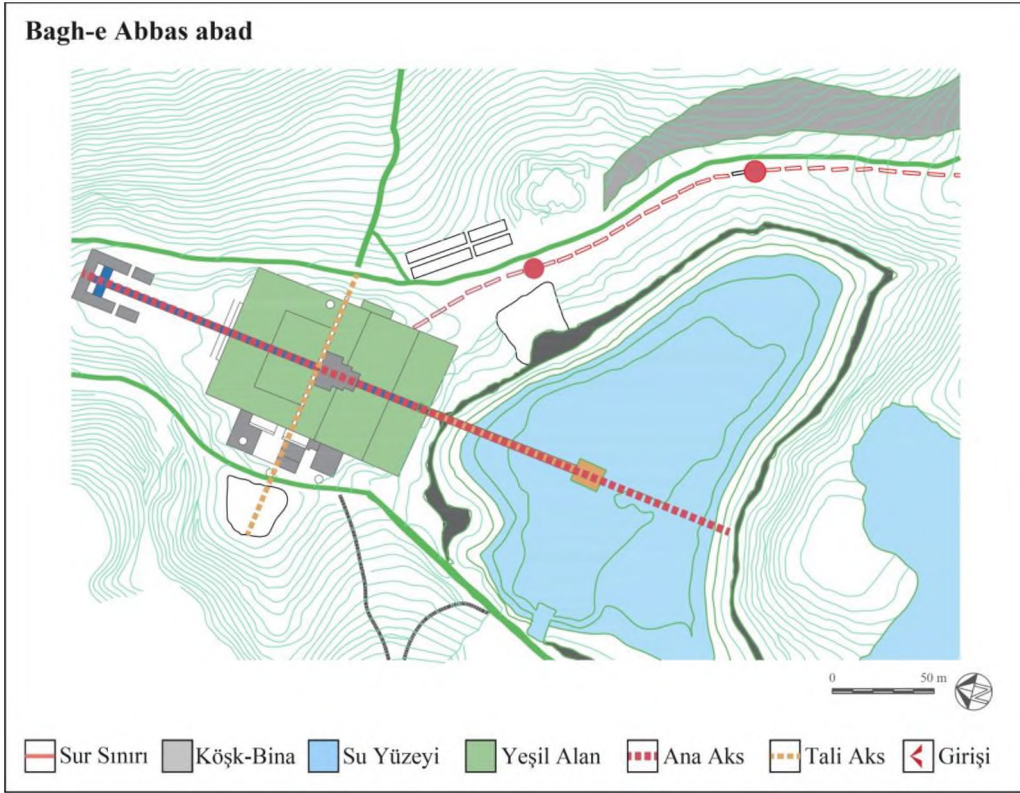
Günümüzde kamuya ait olan bahçe, koruma altında mesire alanı olarak hizmet vermekte ve araştırmacılar, uzmanlar, üniversite öğrencileri ve halka açıktır. Toplam 1589,85 hektarlık bir alana sahip Bagh-e Abbas Abad'ın 420,2 hektarlık çekirdek alan ve 1169,65 hektarlık tampon alana sahiptir.

İrânın Ulusal anıtlar listesine alınma tarihi 12.09.1967 ve 745 numaralı dosya numarasıyla kayıt edilen Behşehr'deki Bagh-e Abbas Abad, 2011 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine alınmıştır.

5.2.5.2 Bahçe tipolojisi ve Bahçenin Tasarım İlkeler

Bagh-e Abas Abad tarihi kompleksi, saraylar, devlet bahçeleri, yapay bir göl, baraj ve özgün su tesisatı sisteminden oluşan bir hükümet bahçesi olarak kabul edilir. Safevi döneminden kalma bir su kenarı (ada) bahçesi olan Abbas Abad, aslında, bir bahçenin başka bir bahçe (doğal orman) içinde inşa edildiği söylenebilir. O dönemde önemli bir adım atılarak İrân Bahçesi, çöl kökeninden ayrıldı ve cennetin bir yansıması olan İrânın yeşil kuzey kıyılarında inşa edildi. Geleneksel olarak İrân bahçe sanatı, su kıtlığı nedeniyle sınırlı bir olguyla gelişmişken, bu sınırlama İrânın kuzeyindeki yağışlı bölgelerde bir sorun teşkil etmemiştir. Bagh-e Abas Abad'ın planı Şekil 5.66'da yer almaktadır.

İrânlılar, dört element olan su, rüzgar, toprak ve ateşin özelliklerini kullanarak insanın maddi dünyayı şekillendirme amacını anlamış ve geçmişin düşünce, kültür ve tutumlarını kullanarak, yaşam alanlarını biçimlendirme yolunda adımlar atmışlardır. Yaratıcı fikirler eşliğinde, mimari, sanat ve kültürel mirası bu kaynaktan besleyerek tasarlamış ve düşünmüşler. Safevi dönemine ait Abbas Abad bahçesi tasarımında, rekreasyon amaçlı kompleks, doğal ve tarihi özelliklerinin yanı sıra dört elementi ve sembolik kavramları da özel bir şekilde kullanılmıştır.

Şekil 5.66 Bagh-e Abas Abad Bahçe Planı (Dadras, 2024)

Abbas Abad'da bu dört elementin en önemli bileşeni olan su, keyif veren, yaşamın sürekliliğini simgeleyen ve diğer unsurları birbirine bağlayan bir ögedir. Ardından, hayat veren bir unsur olan toprak, doğurganlık ve yaşam kaynağı olarak izleyicinin düşünmesine ve sezgisel güçlerini geliştirmesine neden olmaktadır. Göl üzerindeki Çartak (Dört Kemer) binası (Şekil 5.67) ve bahçe planının yatay ve dikey çizgilerinin kesişimi ve dört yöndeki manzara bakış açısı ateş elementini simgeler. Rüzgâr ise ruhun akışkanlığının sembolü olarak bahçeye denge ve dinamizm kazandırır. Son olarak, bu unsurların birliği, Abbas Abad kompleksinin kimliğinin ve hayatta kalmasının yanı sıra Tanrının koruyuculuğunun doğaya yıllar boyunca sunulmasına işaret eder (Azamzadeh ve Shafiqi, 2018).

Safevi dönemine ait bir anıt olan Abbas Abad tarihi kompleksi, bir bahçe, bir baraj, Chahar Bagh düzeninde yer alan çift tuğla kuleler, bir su değirmeni, saray, taş döşeli yollar ve Safevi döneminde yaşayan İranlı mimar, mühendis ve

sanatçılar tarafından inşa edilen olağanüstü su tesisatlarından oluşmaktadır.

Şekil 5.67 Bagh-e Abas Abad Göl Üzerindeki Çartak (Dört Kemer) Binasının Bahçe Kalıntılarından Bir Görüntü (Dadras, 2021)

Arkeolojik kanıtlar, merkezi havzanın kuzeyinde ve yaklaşık iki metre uzaklıkta, ahşap gibi yerel yapı malzemelerinden yapılmış ve giderek aşınmış bir yapının bulunduğunu göstermektedir. Ancak keşifler sırasında, çok sayıda demir çivi ve çatı örtüsünün seramik parçaları keşfedildi. Mimarisinden geriye kalan beş taş kaide ve bir tuğla zemindir. Bu bina 3 yönden önemli olabilir:

1. Yapının merkezi havzada yansısıyla oluşan görsel değer.
2. Muhtemelen iki katlı olarak düşünülen merkezi havzanın karşısındaki bu binadan baraj yapısının içindeki Chahar Taqi'ye bir manzara bakış açısı oluşması.
3. Uzmanlarının bakış açısına göre, havuzun karşısında bulunan bitki örtüsünün yaşı yüz yıldan az olarak saptandığına göre önü açık ve manzara seyir terası olarak düşünülmüştür. Bu durumda merkezi binanın güney kısmında duran bir kişi, göletin içindeki yapının tam görüntüsünün yanı sıra Hazar Denizindeki Miankaleh yarımadasından gelen ve giden tekne trafiğini de izleyebilirdi.

İkinci bina olarak Abas Abad'ın tarihi hamamı 160 metrekarelik bir alana sahip ve merkez binadan 60 metre uzaklıkta, platformdan 5 m daha alçak düz bir yüzeyde yer almaktadır. Hamama (Şekil 5.68) erişim, merkezi platform ile hamamın kuzey avlusu arasındaki tuğla döşeli yolun sonunda bulunan basamaklarla sağlanmaktadır. Abas Abad'ın tarihi hamamının önemli bileşenleri hamamın girişi, giyinme odası, miandar (giyinmenin karşısındaki oda), ana avlu (Sıcak oda) ve ısıtma sistemi (Hava kanalları, bacalar, ateş kutusu) şeklinde sıralanabilir.

Şekil 5.68 Bagh-e Abas Abad Hamam Binası, Sınır Duvarları Ve Su İleti Sistemi Kalıntılarından Bir Görüntü (Dadras, 2021)

Gölet ve Abas Abad barajının incelendiğinde derin bir vadide inşa edildiği, 20 m temel genişliği, 10 m uzunluğu ve 10 m yüksekliği görünmektedir. Kol uzunluğu genel olarak 70 m ve tepe noktasındaki genişliği 7 m olan barajın inşaatından sonra, temelinin her iki tarafına iki kol eklenmiştir, bu sadece temelin sağlamlığını artırmakla kalmayıp aynı zamanda rezervuarının su alımını da iyileştirmiştir (Şekil 5.69). Baraj duvarının arkasına, barajı suyun potansiyel enerjisine karşı güçlendirmenin yanı sıra baraj suyunun deşarjının kontrol merkezi olarak da hizmet eden bir arka destek inşa

edilmiştir. Abas Abad barajının toplam su alma kapasitesi 600.000 metreküp, göl alanı 98.000 metrekare ve maksimum derinliği 10 metre olarak ölçülmüştür. Yapı malzemeleri tuğla-taş ve kireç ve kül veya kum sıvası olarak bilinip barajda kullanılan tuğlaların boyutları 26x26x5 cm'dir.

Şekil 5.69 Abas Abad Barajı ve Arkasında Oluşan Göleti (Dadras, 2021)

Abas Abad baraj göletinin ortasında, Çahar Taqi biçiminde bir tuğla yapı bulunmaktadır. Daha önce, üstü ahşap çatılı seramik bir yapının tabanı olarak bilinmektedir. Yukarıda belirtilen Çahar Taqi, barajın su alımı sırasında su altına girer ve sadece üst yüzeyi bir ada gibi suyun dışında kalır. Çahar Taqi'nin üst kısmındaki suyun seviye farkından dolayı Sarcheshmeh'ten gelen seramik borularla sağlandığı ve taşan suyun baraja gittiği tahmin edilebilir. Çahar Taqi'ye erişim, bahçenin en uzak ucunu Çahar Taqi'nin üst kısmına bağlayan ahşap bir köprü aracılığıyla sağlanıyordu. Bugün, köprünün ahşap ayağının parçaları hala barajın içinde kalmaktadır. Bagh-e Abas Abad'ın en önemli yapılarından biri havuzunun içine kaideler (Çahar Taqi) inşa edilen ve üst katından gölet, su yolu ve çeşmenin izlenebileceği orta yapısıdır.

Yukarıda belirtilen iki kaynağın farklı yükseklikleri nedeniyle, suyun merkezi havzayı basınçlı bir şekilde doldurmuş olması muhtemeldir. Taşan su diğer havzalar arasında dağıtılmış ve fazla su Çahar Taqi'nin dört tarafından

havuza dökülmüş ve havuzda müzikal bir ses çıkarmıştır. Abas Abad'daki mimarinin oluşumu önemsenen ses ve musiki ilkesine dayanmaktadır.

Göletin içindeki yapı, yalnızca binanın kuzeyinde konumlandırılmış ahşap bir köprü (iskele benzeri) aracılığıyla erişilen eğlence fonksiyonuna sahipti. Yaklaşık dört metreye dört metrelik sekiz iskeleden oluşan ahşap çevreye, yalnızca yapının kuzeyinde konumlandırılmış ahşap bir köprü (iskele benzeri) aracılığıyla erişilebiliyordu.

5.2.5.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal

Bagh-e Abas Abad'ın su unsuru incelemesi dört başlık altında gerçekleşmektedir:

- Abas Abad'daki iki önemli kaynağın tanıtımı
- Chahar-Bagh yerleşkesine su girişi (su dağıtımının ana noktası)
- Chahar Bagh'dan tarihi bahçeye su temini
- Tarihi bahçede su yöntemi

Abas Abad orman bölgesinin güney, güneybatı ve güneydoğu yaylalarında çok sayıda kaynak bulunmaktadır, bu kaynakların en önemlisi Sarcheshmeh ve Qari-cheshmeh.

Sarcheshmeh Kaynağı tarihi bahçenin yaklaşık 3500 m güneybatısında yer alır ve yüksek su çıkışına sahiptir ve geçmişten günümüze kadar Abas Abad barajına su sağlamasıdır. İlbaharın başlarında akışı barajın akışına katılır ve Abas Abad bölgesinin aşağı akışındaki piriç tarlalarını sulayan bir nehir oluşturur. Ayrıca, tarihi ve turistik Abas Abad bölgesindeki ziyaretçiler ve turistler tarafından tüketilen içme suyu bu nehirden sağlanmaktadır.

Qari veya Quri Cheshmeh suyu köpürerek çıkar. Kaynak, Abas Abad kompleksinin yaklaşık iki km güneydoğusunda yer alır ve Sarcheshmeh kaynağından daha az suya sahiptir.

Safeviler döneminde Sarcheshmeh kaynak suyunun muhtemelen açık bir kanal veya Tanbusheh (birbirine bağlı seramik borular) aracılığıyla Chahar-Bagh yerleşkesine yönlendirildiği ve iletildiği belirtilmelidir. Su yerleşkeden 70 metre önce, 2,40 x 1,90 x 1,00 metre boyutlarındaki bir tuğla havuza

doldurularak Bagh-e Abas Abad için sulama sisteminin başlangıcını oluşturmaktadır (Şekil 5.70). Mevcut kanıtlara ve yürütülen araştırmalara göre, su Chahar-Bagh yerleşkesine ya şelale ya da bir Tanbusheh sistemi olarak girmiş ve daha sonra çeşitli tüketim ihtiyaçları için dağıtılmıştır.

Şekil 5.70 Bagh-e Abas Abad'ın Merkezi Su Havuzu (Dadras, 2024)

Chahar Bagh yerleşkesi yaklaşık 3200 metrekarelik bir alana sahiptir ve baraja bakan dağın güneydoğu yamacında, tarihi bahçenin 600 m güneydoğusunda yer almaktadır. Safeviler döneminde, yamaç kazınarak 46 x 72 m'lik düz bir yüzey oluşturulmuş. Eğim nedeniyle, yerleşke ile bahçe arasında 15 metrelik bir kot farkı vardır ve bu nedenle yerleşke su dağıtım noktası olarak seçilmiştir. Ancak bu işlevin yanı sıra, bahçe Safeviler döneminde bir eğlence ve rekreasyon alanı olarakta kullanılmıştır.

Bir araştırma projesi kapsamında 2001 yılında, Abas Abad kazılarının ikinci aşamasında, tarihi bahçeye suyun giriş yolu daha iyi tespit etmek için her birinin boyutunun 120 x 120 cm olduğu yan yana üç test sondajı kazıldı. sonuç olarak tuğla duvar olan mimari bir anıtlarla karşılaşıldı ve o duvarın bir kısmı kaldırıldı ğında içine erkek-dişi şeklinde birbirine bağlanan seramik bir boru yerleştirildiği ortaya çıktı. Aslında, duvar, bahçe için hayati damarlar olarak

kabul edilen bu seramik borular (Tanbusheh) için koruyucu bir kalkan görevi görüyordu. Kazıların ikinci aşamasında borunun duvar kalkanını temizlemesi ilginç gerçekleri ortaya çıkardı. Suyun giriş ve çıkış yolları tam olarak gösterildi, böylece seramik boruyu koruyan duvarın bir tarafı Chahar Bagh yerleşkesine bağlanırken, diğer tarafı tarihi bahçenin merkezi platformunun içindeki ana havzaya girdi. Bu bağlantı öncelikle su temininin Chahar Bagh kompleksinden ana bahçeye yönlendirildiğini gösterir, seviye farkı suyun akmasını sağlayan bu teoriyi kanıtlayan ikinci nedendir (Şekil 5.71).

Şekil 5.71 Su Sisteminin Seramik İletim Borular (Tanbusheh) İçin İnşaa Edilen Koruyucu Duvarı ve Boru Görüntüsü (Dadras, 2021)

Çeşme biçiminde bahçenin merkezi havuzuna birbirine bağlı seramik borularla iletilen su basınçlı bir şekilde ana havuza (giriş borusu) bağlı diğer seramik borularla doğu, batı, kuzey ve güney kısımlarında bulunan yan havuzlara iletiliyordu. Bu borular merkezi platform havuzunun dört tarafına geçip, doğu havuzunun suyu, merkezi platformun karşısındaki çiçek yatağını sulamak için kullanılıyordu. Abas Abad'ın mimarisi simetrik bir şekilde olduğundan, batı havuzunun işlevi doğu havuzuna benziyordu; şu farkla ki, batı havuzu merkezi platformun batı çiçek yatağını sulamanın yanı sıra, yaklaşık 60 metre batısında bulunan Hamamın suyunu da sağlıyordu. Merkezi havzanın

kuzeyindeki tespit edilen yapıyı dikkate alırsak, bahçenin kuzey ve güney kısımlarındaki su tesisatının doğu ve batı kısımlarından farklı olduğu sonucuna varılabilir. Kuzey kısmında su seramik borulardan (Tanbuşe) geçiyor, sonra taş kanala (iniş borusu benzeri) akıyor ve bu kanaldan çıktıktan sonra kademeli olarak dolan ilk havuza dökülüyor ve taşan suyu açık bir kanal vasıtasıyla kuzeye doğru akıyordu. Seramik borulardan yaklaşık 50 m geçtikten sonra su, ikinci katın ikinci havuzuna (aşağı akış) ya kademeli olarak ya da emilerek giriyor ve sonunda başka bir seramik boruya akıyor ve yüksek basınçlı bir su jeti yaptıktan sonra ikinci katın ikinci havuzuna giriyor. İkinci havuz dolduktan sonra taşan suyu, yaklaşık 50 m uzunluğunda olan ve mevcut mimarinin altına yerleştirilmiş bir Tanbuşeye bağlı başka bir açık kanala gidiyor ve borunun yüksek eğimi nedeniyle, su aslında üçüncü havzaya düşer ve doldurulduktan sonra taşan su, dördüncü havuza giden 100 m uzunluğundaki başka bir açık kanala akar. Dördüncü havzanın taşan suyu, havza tabanına yerleştirilen seramik borular aracılığıyla dışarıya yönlendirilir.

Bahçenin güney kısmındaki su temini kuzeye benzer. Güney kesiminde arkeolojik kazıların azlığı nedeniyle daha fazla bilgi mevcut değildir. Ancak Safeviler döneminde Bagh-e Abas Abad su tesislerinin incelenmesi, çevredeki orman manzarasından faydalanmanın yanı sıra, su yönlendirmesi için mimari yapının aynı zamanda sınırları yatıştırmak için bir tür su melodisi yaratmayı amaçladığını göstermektedir. Safevi dönemindeki Bagh-e Abas Abad su yapılarının incelenmesi, çevredeki orman manzarasından faydalanmanın yanı sıra, mimari yapının su melodisi oluşturarak meditasyon amaçlı bir su yönlendirme olgusunun oluştuğunu göstermektedir.

Bagh-e Abas Abad orman alanında inşa edildiğinden genel bitki örtüsü mevcut ağaçlar ve çalılar olarak değerlendirilmiştir. Bahçe planı incelendiğinde orman örtüsünün yayılışını bahçe alanında tespit etmek mümkündür. Zamanla gelişen doğal türlerin özellikle tuğla yapılarına zarar verdiğide saptanmaktadır(Şekil 5.73).

Şekil 5.72 Bagh-e Abas Abad Su Gösteri Kanalları ve Şelale (Dadras, 2021)

Şekil 5.73 Bagh-e Abas Abad 'ın Doğal Bitki Örtüsü (Dadras, 2021)

5.2.5.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri

Yaklaşık 420 hektarlık çekirdek koruma alanına sahip olan Bagh-e Abas Abad tarihi kompleksi, bir hükümet bahçesi olarak, yapay bir gölet, baraj ve çok karmaşık ve sistematik su tesisatı sisteminden oluşan kuzey İranın nemli ikliminde su mühendisliği ve peyzaj tasarımının bir şaheseri olarak kabul

edilebilir.

Tasarım açısından Bagh-e Abas Abad'ın çok rutubetli bir iklimde yer alması ve Safeviler döneminde ve sonrasında ülkenin kültürel ve politik sorunları ve kentsel dokudan uzak olması nedeniyle kompleks, görkemli bir kraliyet sarayı-bahçesi olarak işlevini yitirmiştir. Ancak bugün anıtsal ve rekreasyonel işlevi olan görkemli bir arkeolojik alan olarak hizmet vermektedir. Bagh-e Abas Abad tarihi kompleksinin özgün tasarımı bir bahçe kompleksi olarak korunmuştur ve arkeolojik çalışmalara dayanarak planı okunabilir ve belirgindir.

Yapı malzemeleri incelendiğinde zaman içerisinde arkeolojik alan olarak kabul edildiğinden, içerisinde herhangi bir restorasyon veya yeniden inşa faaliyeti yürütülmemiştir. Bu nedenle, tüm malzemeleri ve mimari alanların geri kalanı hala özgündür.

Safeviler döneminde tasarlanıp inşa edilen arkeolojik alanın yapımında o dönemdeki çoğu kraliyet yapılarında yaygın olan karmaşık işçilik teknik özellikleri görünmektedir. Döşeme, yapı malzemeleri ve daha önemlisi su ileti borularına (Tanbusheh) dayanan su temin teknolojisi ve fizik yasaları gibi sanatsal ve yapısal mimari teknikleri, bu mühendislik şaheserinin her yerinde kendini göstermektedir ve özgünlüklerinin kaybolmasına yol açan herhangi bir müdahaleye dair hiçbir kanıt görülmemektedir.

Yerleşke mimari ve bahçe yapımının tüm unsurlarının konumu açısından özgünlüğünü korumuş ve tarihi alan içerisinde bunların yer değiştirmesine neden olan herhangi bir geliştirme projesi yürütülmemiştir.

Bütünlük açısından ele alınan Bagh-e Abas Abad tarihi kompleksi, doğal olarak dört farklı mevsimin yaşandığı bir iklimde yer almaktadır. Böylece, doğal olarak çevreye bağlı tüm görsel unsurları korunmuş olmasına rağmen, formu ve rengi periyodik olarak değişmiştir.

Mühendislik şaheseri olarak bu yapı, aslında peyzaj mimarlığı, su mühendisliği ve inşaat mühendisliği arasındaki bir etkileşimdir ve sistematik çözümlerin izleri hala belirgin bir şekilde gözükmemektedir. Pavyon yapıları kademeli olarak çökmüş olsa da, bu unsurların diğer yapılarla ilişkilerindeki

yapısal bütünlük, herhangi bir müdahale olmaksızın tanınabilir. Safeviler döneminde muhteşem saraylar, su yolları ve çeşmelerin yanı sıra olağanüstü rekreasyon alanlarıyla bir kara cenneti olarak kabul edilen Behşar'daki Bagh-e Abas Abad tarihi kompleksi, bir kraliyet bahçesi olarak işlevsel özgünlüğünü kaybetmesine rağmen, kuzey İranın nemli ikliminde çok önemli bir arkeolojik ve araştırma alanına dönüştürüldü. Biyoloji, mimari, peyzaj ve su mühendisliği alanları açısından önemi olağanüstüdür. Şu anda, alan çeşitli eğitim ve bilimsel alanlarla ilgilenen çok sayıda insanı ağırlamaktadır.

Şekil 5.74 Bagh-e Abas Kademeli Bahçe Düzenini (Dadras, 2024)

12 Nisan 1967 tarihinde Bagh-e Abas Abad, İranın kültürel ve tarihi anıtları listesine 745 numarayla kaydedilmiş olup, 27 Temmuz 2011de UNESCO Dünya Mirası Komitesinin 35. oturumunda, **(i), (ii), (iii), (iv) ve (vi)** kültürel kayıt kriterleriyle Dünya Mirası Listesine dâhil edilmiştir:

Kriter (i): Bagh-e Abas Abad, tasarım, olağanüstü sulama sistemi ve erişim olgusu ile dönemin insan dehasının bir ürünü olarak kabul edilir.

Kriter (ii): Bagh-e Abas Abad, Safeviler döneminin tarihi gelişimleri, sanat ve mimari tarzlarını İran Bahçelerinin sürekliliğini özgün izlerle günümüze taşımaktadır.

Kriter (iii): Bu bahçe tarihin önemli bir dönemine şahitlik etmiş ve

Safevi hanedanının hayat tarzı ve gelişme yolculuğunun izlerini taşımaktadır.

Kriter (iv): Safeviler döneminin mimari ve bahçe tasarımı, ana köşk, detaylı sulama sistemi , baraj yapımı ve en önemlisi hamam düzeninin sıcak su sistemi çözümü teknikleriyle birleşmiştir.

Kriter (vi): Bagh-e Abas Abad Kompleksi, bir kraliyet bahçesi olarak işlevsel özgünlüğünü kaybetmesine rağmen, kuzey İranın nemli ikliminde çok önemli bir arkeolojik ve araştırma alanına dönüştürülmüştür. Biyoloji, mimari, peyzaj ve su mühendisliği alanları açısından önemi olağanüstüdür. Şu anda, site çeşitli eğitim ve bilim alanlarıyla ilgilenen çok sayıda insanı ağırlamaktadır.

5.2.5.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme

Bagh-e Abbas Abad tarihi kompleksi, Safevi dönemine ait bir su kenarı bahçesi olup, saraylar, devlet bahçeleri, yapay bir göl ve baraj gibi unsurlardan oluşan bir hükümet bahçesi olarak inşa edilmiştir. İranın kuzeyinde, doğal ormanlar içinde yer alan bu kompleks, İran Bahçesinin geleneksel çöl kökeninden ayrılarak daha yeşil ve yağışlı bir bölgede inşa edilen önemli bir örnektir. Su kıtlığının olmadığı bu bölge, bahçe tasarımında suyun özgürce kullanılmasına olanak sağlamıştır. Bahçe, su mühendisliği ve peyzaj tasarımındaki yenilikleriyle dikkat çeker; yapay gölet, baraj ve karmaşık su tesisatları, kuzey İranın nemli iklimine uygun olarak tasarlanmıştır. Zamanla, kültürel ve politik değişimler nedeniyle kraliyet bahçesi işlevini yitirse de, günümüzde arkeolojik ve rekreasyonel bir alan olarak hizmet vermektedir.

Bagh-e Abbas Abad'ın tasarımı ve yapısal unsurları, Safevi dönemine ait özgün mimari teknikleri ve malzemeleri korumuştur. Bu alanda herhangi bir restorasyon yapılmamış, tüm yapılar ve malzemeler aslına uygun olarak günümüze ulaşmıştır. Yerleşke, tarihi ve mimari unsurlarının konumlarını değiştiren herhangi bir müdahaleye maruz kalmamış, özgünlüğünü büyük ölçüde muhafaza etmiştir.

Doğal Afetler bakımından: Tarihi bahçenin coğrafi konumu, yüksek rutubet ve orman ortamı, bozulmaya ve yıkıma neden olan doğal faktörler arasındadır. Örnek olarak, ağaç köklerinin inşa edilmiş yapılara büyümesi ve

nüfuz etmesinden bahsedebiliriz.

Çevresel baskı açısından: Bagh-e Abbas Abad'daki mimari kalıntıları etkileyen en önemli faktör nem ve bitki büyümesi, alana araç girişi ve işletmelerin plansız gelişiminden doğan atık problemleri incelenebilir.

Gelişim baskısı bakımından: Gelişim baskıları incelendiğinde tarihi Abbas Abad bahçesinin ormanlık alanlarınının 138 hektarı, Kültür Mirası ve Turizm olmak üzere iki kuruluşun ICHHTO'da birleştirilmesinden önce Turizm Komitesine verilmesi ve öte yandan Turizm Komitesi, bölgesel doğal cazibe merkezleri nedeniyle özel sektöre inşaat izni verdi. Bu nedenle restoranlar, otopark, sıhhi tesisler ve yaklaşık yirmi çeşme inşa edildi. Ancak Bagh-e Abbas Abad üssünün kurulmasından sonra, geliştirme projeleri durduruldu ve eski yapılar değiştirildi ve tampon bölge yönetmelikleri kapsamında kontrole alındı.

Ziyaretçi baskısı açısından: Arkeolojik önemine ve inşa edilmiş özellikler hakkında devam eden araştırmalara rağmen bahçeyi ziyaret etmek ücretsizdir ve yıl boyunca çok sayıda ziyaretçi siteyi ziyaret etmektedir. Özellikle yağmurlu mevsimde ziyaretçilerin siteye girişi bazı hasarlara neden olmaktadır. Bu nedenle bu faktörün etkisini önlemek için yağmur sırasında ziyaretçilerin korunan alanlara girişini engellemiştir ve bu durumdan dolayı özel bir ziyaret yolu tasarlanmıştır.

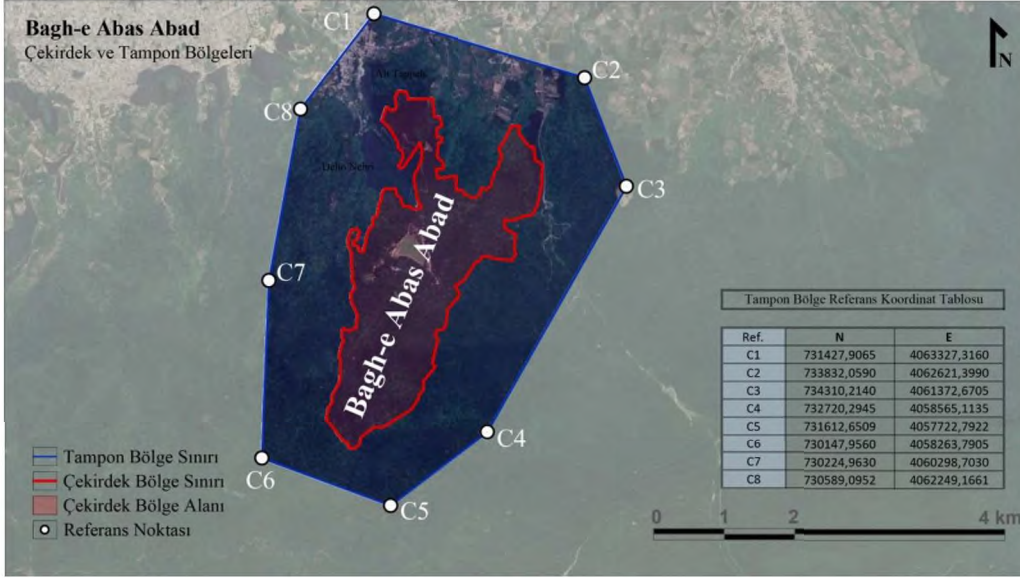
Bagh-e Abbas Abad'ı etkileyen çeşitli tehditler karşısında, bahçenin korunması ve sürdürülebilir şekilde yönetilmesi amacıyla Çekirdek ve Tampon bölgelerinde (Şekil 5.75) kritik öneme sahip bir dizi koruma yönetmeliği onaylanmıştır. Bu yönetmeliklere göre:

Çekirdek bölgede:

1. Her türlü müdahale ve mülkiyet yasaktır.
2. Restorasyon ve korumaya ilişkin tüm işlemler önce ICHHTO tarafından onaylanmalıdır.
3. Gürültü kirliliği oluşturan, yüksek ses, i ağır titreşimli veya çevreyi kirleten aletlerin kullanımı yasaktır.
4. Tarihi alanın ve birleşenlerinin özgünlüğünü ve bütünlüğünü değiştiren herhangi bir müdahale kesinlikle yasaktır.

Tampon Bölge yönetmeliğine göre:

1. Tüm programlar ve planlar, herhangi bir işlemde önce ICHHTO'dan (Bagh-e Abbas-abad Üssü) resmi izin almalıdır.
2. Tampon bölgesi içinde bina inşasına yalnızca yükseklik sınırına (maksimum 5,5 m veya bir kat) uyulması halinde izin verilir.
3. Bina, Abbas-abad Bahçesinin manzarasını değiştirmeyen bir yere inşa edilmelidir.
4. Cephe tasarımı, doğal çevreyle uyumlu, geleneksel desenler ve yerel malzemeler kullanılarak yapılmalıdır.
5. İnşaat projeleri veya elektrik, su tesisatı, kanalizasyon sistemi vb. gibi altyapı tesisleri için herhangi bir geliştirme, dönüştürme veya tesviye planı, herhangi bir işlem yapmadan önce ICHHTO'dan (Bagh-e Abbas-abad Üssü) resmi izin almalıdır.

Şekil 5.75 Bagh-e Abbas Abad'ın Güncel Durumu (Hava Fotoğrafi Alım Tarihi: 31.08.2024)

Muhtemelen Behşahr-Abbas Abad'daki ilk arkeolojik araştırmalar, İslam devriminden önce 1977'de Abbas Abad havzasının merkezindeki açık binada yapılmıştır. İslam cumhuriyeti döneminde arkeolojik araştırmaların yapıldığı

ilk yerdir. Yapılan araştırmalar, bahçenin batı kısmındaki Hamam'da başlamış ve inşaatları önlemek ve mimari olguyu saptayıp geliştirmek için devam etmiştir. 2003 yılında tekrar başlatılan çalışmalarda suyun bahçeye nasıl girdiğini bilmek için su ileti yolları, Gol-Bagh'da suyun nasıl geldiğini çözmek için arkeolojik araştırmalar yapmak ve bahçenin çekirdek ve tampon bölgelerini arttırıldı. Değirmen, saray, tuğla ve çanak çömlek yapım sanayi atölyeleri, Safeviler dönemine ait taş döşemeler ve mezarlık (M.Ö. birinci bin yıl) gibi arkeolojik alanlar bulunarak kazıldı ve son olarak haritalama işleri yapıldı. Devam eden çalışmalarda 2004 - 2008 yılları arası Gol-Bagh ve doğu kapısında arkeolojik araştırmalar sırasında, kuzey kapı, bahçeye erişim yolu ortaya çıktı.

Bagh-e Abbas Abad'daki arkeolojik bulgulara dayanarak, bu tarihi kompleks içerisinde üç tarihi katman gözlemleyebiliriz. İlk katman, inşaatların başlangıcı olan Safevi dönemi, ardından gelen iki katman ise bu dönemi takip eden ve sonradan eklenen diğer yapılarıdır. Mevcut koruma faaliyetlerinde yönlendirme komitesi, bahçe koruma yöntemi hakkında önemli kararlar aldı ve yapılan 10 yıllık araştırmalar sırasında elde edilen arkeolojik bulgulara dayanarak koruma eylemleri gerçekteştirildi. Arkeolojik araştırmalar sırasında keşfedilen mimarileri onarmaya devam edildi.

Bahçenin güçlü yönleri arasında yönetmelikler, düzenli izleme ve koruma ile iyi durumda olan alanlar bulunmaktadır. Uzaklığı, kentsel gelişimden korunmasını kolaylaştırır. Tarihi ve kültürel önemi, arkeolojik ve eğitimsel değer taşır. Ulaşım kolaylığı ve eğitimli personel avantajdır. İklim bitkiler için uygundur ve Bagh-e Abbas Abad'da çeşitlilik sunar. Bitkiler hakkında kapsamlı araştırmalar yapılmış, kalıntılar Safeviler dönemine ait su şebekeleri için önemli kanıtlardır.

Bölgenin yüksek nem oranı ve eskiliği nedeniyle bahçede kalan kalıntılar oldukça kırılgandır. Ziyaretçilerin yolu henüz belirlenmemiştir. Bahçede yabani otların büyümesini kontrol etmek, nemli ve ılıman iklim nedeniyle büyük bir zorluk teşkil etmektedir. Ayrıca, uzun ağaçlar ve bitki yoğunluğu turizm işletmeciliğinde sorunlara yol açmaktadır.

Mazandaran bölgesi, İranın antik mitlerinde önemli bir yere sahip. Çevredeki turizm olanakları yeterlidir. Bagh-e Abbas Abad, teknik danışmanlık hizmeti alırken, Behşahr'daki enstitü ve üniversiteler uzman desteği sağlar. İklim, bitkilerin sağlıklı olmasını ve sulama için su sıkıntısı yaşanmamasını sağlar. Mazandaran, eko-turizm potansiyeli ile öne çıkmaktadır. Bölgesel iklimin yüksek nem oranı, yabancı otlar ve bitkilerin hızlı bir şekilde büyümesine neden olmaktadır. Ayrıca, bazı mevsimlerde yoğun ziyaretçi akışı yaşanmakta ve ekoturizm sektörü yüksek turizm cazibesi taşımaktadır. Bu sonuçların alt başlıkları, Tablo 5.10'da detaylı olarak yer almaktadır.

Tablo 5.10 Bagh-e Abbas'ın Güncel Durum Değerlendirmesi

GÜÇLÜ YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • Sevefiler dönemine ait bahçe genelinde sulama sistemi ve tesisatının özgün olması, • Yürütülen arkeolojik ve bilimsel araştır için önemli alan olması, • Bahçenin tarihi ve kültürel açıdan çok önemi olması, • Yerleşim merkezlerine uzak olduğundan kentsel gelişimden etkilenmemektedir, • Köşk Binasının Kaçar döneminin özgünlüğü eseri olması • Behşahr Üssü'nde eğitimli personel bulunuyor • Uygun iklim koşulları doğal bitki türleri açısından çeşitlilik sağlamaktadır, • Bitkilerin envanteri yapılmış olması, • Düzenli izleme-koruma faaliyetleri • Onaylanmış tampon bölge yönetmelikleri • Turizm cazibesi ve kolay ulaşılabilir.
ZAYIF YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • Bölgesel yüksek nem ve yapının eski olması kalıntıların çok kırılgan olması, • Yabancı otların büyümesini doğal yöntemlerle kontrol altına almak çok zor, • Uzun ağaçlar ve bitkilerin yoğunluğu turizm işletmeciliğini negatif etkiliyor, • Ziyaretçilerin yolunun natemam ve yetersiz olması.
FIRSATLAR	<ul style="list-style-type: none"> • Mazandaran bölgesinin İran'da mistik öneme sahip olması, • Mazandaran bölgesinin eko-turizm potansiyeline sahip olması, • Bahçenin bazı kısımlarının yeni işlevlere hizmet edebilecek durumda olması, • Bahçenin teknik danışmanlık ve araştırma merkezleri faaliyetlerinden yararlanması, • Behşahr enstitüleri ve üniversitelerinin danışmanlığının sürekli olarak sağlanması, • Yağış miktarının fazla olması nedeniyle bahçe sulamasında sıkıntısı yaşanmaması, • Çevre bölgelerde yeterli turizm olanakları • İklimle bağlı bitkilerin iyi durumu.
TEHDİTLER	<ul style="list-style-type: none"> • Bölgesel iklim nedeniyle yüksek nem oranına sahip olması, • Yüksek nem nedeniyle yabancı otlar ve bitkilerin hızlı büyümesi, • Bazı mevsimlerde çok sayıda ziyaretçi akınına uğraması, • Ekoturizm sektöründe yüksek turizm cazibesi olma potansiyeli.

5.2.6 Bagh-e Shahzadeh (Mahan)'ın İrdelenmesi

5.2.6.1 Bagh-e Shahzadeh'nin Genel Bilgi ve Kısa Tarihçesi

Kerman, İranın ikinci büyük eyaleti olup, ülke yüzölçümünün %11'ini kaplamaktadır. Topoğrafyası, yüksek dağlar ve düz arazilerden oluşan bölge, ülkenin en genç ve aktif faylarından biri olan Kuhbanan fay hattı üzerinde yer almakta ve bu nedenle sık sık depremler yaşamaktadır. Özellikle güney ve doğu kesimlerde, kuru ve tuzlu topraklardan esen şiddetli rüzgarlar erozyonu artırarak yaşam koşullarını olumsuz etkilemektedir. Kerman'da hakim rüzgar yönü mevsimsel değişikliklere bağlı olarak batıya doğrudur. Kerman Eyaleti, güneyde tropikal bölgeye komşu olmasına rağmen, nem üretim kaynaklarından uzak ve düşük basınç bölgesinde yer aldığı için yağış miktarı oldukça azdır. Yağışların düzensizliği, kuraklıkları sıklaştırarak yerleşimlerin oluşumunu sağlayan su kaynaklarını olumsuz etkilemektedir. Yaklaşık üç yüz su kaynağı ve uzun süredir faaliyette olan birçok Qanat, bölgenin içme suyu ve tarım alanlarının sulanmasında önemli rol oynamaktadır. Kerman'ın bir diğer iklimsel özelliği ise gündüz ve gece arasında yaşanan büyük sıcaklık farkıdır.

Bagh-e Shahzadeh, Jopar Dağının eteklerinde, deniz seviyesinden 2000 metre yükseklikte, Kerman'ın 35 km güneydoğusunda ve Mahan'a 6 km uzaklıkta konumlanmıştır. Eski İpek Yolu üzerinde yer alması, bu bahçeyi aristokrat bahçesi yapımı için ideal kılan önemli bir faktör olmuştur. Jopar Dağlarının yüksek rakımı, bahçeye benzersiz bir görünüm kazandırmıştır. Kuru ve geniş bir vadi içinde bulunan bahçe, yüksek duvarlarla çevrili olup, yoğun ağaçlık yapısıyla adeta çöl ortasında bir mücevher gibi öne çıkmaktadır.

Bahçe, 1897 yılında Kerman ve Belucistan'a 11 yıl boyunca hükümet eden Abd-ol Hamid Mirza Nasser-al Dawleh Farman Farma tarafından yaptırılmıştır. Ancak inşaat tamamlanmadan Abd-ol Hamid Mirza'nın vefat etmesi nedeniyle yarım kalmıştır. Zamanla bahçe, biri toprak sahiplerinden olan iki kişi arasında paylaşılmıştır (Masoodi, 2014). Ancak, Bagh-e Shahzadeh, siyasi ve sosyal değişimlerin bir sonucu olarak uzun süre terk edilmiş ve bu durum bahçeye önemli zararlar vermiştir. Bahçenin ana yapısı ve

açık alanı ciddi hasarlar almış; özellikle oluklar, havuzlar, kaldırımlar, ağaçlar, yamaçlar ve çiçek tarhları gibi peyzaj unsurları orijinal niteliklerini kaybetmiştir. Bahçe, 1959'da ilk kez, 1981'de ise daha ciddi bir hasar veren deprem sonrasında yeniden onarım çalışmalarına tabi tutulmuştur.

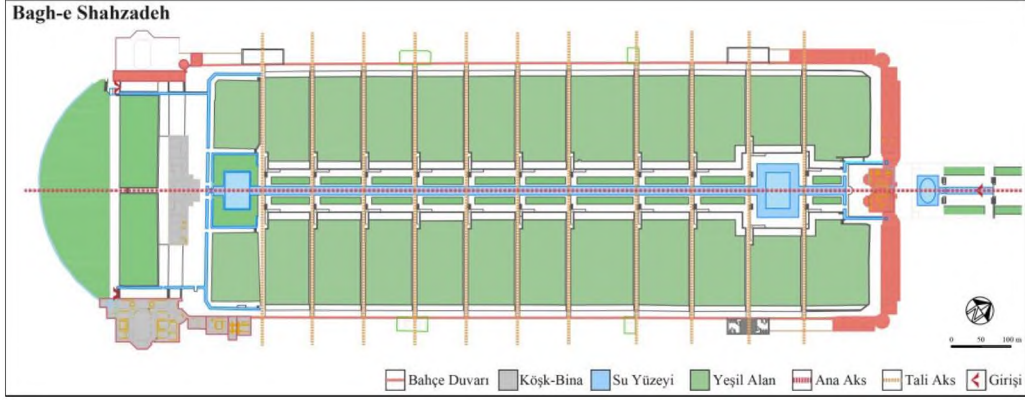
Şekil 5.76 Bagh-e Shahzadeh'nin İran Sınırları İçerisinde Konumu (Google Earth, 2024)

Günümüzde kamuya ait olan Bagh-e Shahzadeh, araştırmacılara, uzmanlara, üniversite öğrencilerine ve halka açık olarak hizmet vermektedir. Toplamda 6187 hektarlık bir alana sahip olan bu bahçenin, 5,5 hektarlık çekirdek alanı ve 6181,5 hektarlık tampon alanı bulunmaktadır. Bagh-e Shahzadeh, 05.11.1975 tarihinde İranın Ulusal Anıtlar Listesine 1012 numaralı dosya ile kaydedilmiş olup, 2011 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine dahil edilmiştir.

5.2.6.2 Bahçe tipolojisi ve Bahçenin Tasarım İlkeler

Bagh-e Shahzadeh, yaşam bahçesi olarak tasarlanmış ve eğimli bir araziye rağmen düz bir bahçe oluşturma potansiyeli nedeniyle bu konum tercih edilmiştir. Araştırmacılar, İranda bu dönemde özgünlükten ve tarihi değerlere

verilen önemden uzaklaştığını, yaratıcı sanatta bir gerileme sürecinin başladığını belirtse de, Mahan Bahçesi tüm özellikleriyle İran bahçe sanatının ve düzenlemelerinin temel ilkelerine tam anlamıyla uymaktadır (Şekil 5.77).

Şekil 5.77 Bagh-e Shahzadeh Bahçe Planı (Dadras, 2024)

Jopar Dağları'nın yüksek rakımı, bahçeye eşsiz bir görünüm kazandırmıştır. Kuru ve geniş bir vadi içinde yer alan bu bahçe, Çevredeki çölün kuruluşu ile bahçenin yoğun yeşilliği arasındaki kontrast sayesinde adeta çölün ortasında bir mücevher gibi öne çıkmaktadır. (Moghtadari, 2012).

Bahçenin ana geometrik şekli dikdörtgen olup, uzunluğu 407 metre, genişliği ise 122 metredir. Ana yapısı, uzunlamasına bir eksen ve iki odak noktası (üst kısımda ana bina, alt kısımda giriş) etrafında şekillenmiştir. Bagh-e Shahzadeh, %4,6 eğime sahip dikdörtgen şeklinde 5,5 hektarlık bir alanda kurulmuştur. Bahçenin öne çıkan özellikleri arasında, şelalelerin oluşturduğu suyun yatay ve dikey yüzeylerdeki etkileyici görüntüsü ve su sesleriyle mimarisinde bir su senfonisi yaratan havuzlar, su perdeleri ve çeşmeler bulunmaktadır (Masoodi, 2014) (Şekil 5.78).

Bahçeye girildiğinde, Jopar Dağlarının manzarası ana eksen boyunca görülebilmektedir. Bu uzun perspektif, girişteki evin yüksek hacmiyle kapatılmakta ve eksenin iki yanındaki ağaçlarla desteklenmektedir. Ana eksen boyunca akan su, şelaleler ve su sesleri bu alanın etkisini artırmaktadır. Bahçedeki iki havuzda, ağaçların, giriş takımının ve üst ev binasının yansımaları

ışık ve gölge oyunlarıyla mekana derinlik katmaktadır. Bahçenin diğer eksenlerine dik olarak yerleştirilen sekiz bitki kademesi de alana ayrı bir düzen kazandırmaktadır (Masoodi, 2014).

şekil 5.78 Bagh-e Shahzadeh'nin Kademeli Ss Havuzları (Dadras, 2021)

Bagh-e Shahzade'nin ana geometrik şekli dikdörtgen olup yaklaşık dörde bir oranındadır. Bahçenin toplam uzunluğu 407 metre, genişliği ise 122 metredir. Bahçenin genel bölümü, uzunlamasına bir eksen ve iki odak noktası (st kısımda bahçenin ana binasının alanı ve alt kısımda giriş alanı) olarak tanınabilir. Bahçeye girildiğinde tüm mekan ana aks doğrultusunda ve onun devamından Jopar dağlarının manzarası görülebilmektedir. Bu uzun perspektif, girişteki evin yüksek hacmiyle kapatılmakta ve eksenin her iki yanında ağaçların bulunmasıyla güçlenmektedir (Masoodi 2014). Bahçenin ana eksenini boyunca suyun akması, şelaleler ve ses oyunlarıyla bu aksın kalitesine arttırmaktadır. Bahçedeki iki havuzda ağaçlar, giriş takı ve üst ev binasının yansıması Işık ve gölge eşliğinde mekana yeni boyutlar kazandırıyor. Tali akslar, kot farkının oluştuğu kademelerde yatay ve ana eksene dik şekilde her iki tarafta sekiz bitki kert oluşturmakta (şekil 5.79). Alt girişin önünde, dikdörtgen avlu içerisinde oval büyük bir havuz bulunmaktadır. Giriş yolunun

dar yapısı, ana aksın kademeli genişliği ile anlamlı bir tezat oluşturmaktadır. Giriş takı binası ve diğer hizmet binaları, ana duvara teğet olacak şekilde yerleştirilmiştir (Almasifar, 2010). Üst bina alanı 487 metrekare, ana bina ise 234 metrekare olup, aralarındaki mesafe 325 metredir (Şekil 5.80).

Şekil 5.79 Bagh-e Shahzadeh'nin Üst Giriş Alanı ve Ana Bina (Dadras, 2021)

Şekil 5.80 Bagh-e Shahzadeh'nin Alt Girişinde Oval Havuzu (Dadras,2021)

Bahçenin genel tasarımı, manzaralardan en iyi şekilde yararlanılacak şekilde düzenlenmiştir. Ana köşkten bahçeye bakıldığında, uzunlamasına perspektif dikkat çeker ve bahçeye ayrı bir zenginlik katar (Saeedian, 2011).

5.2.6.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal

Kurak topraklarda suyun kıtlığı, onu kutsal ve hayati bir unsur haline getirmiştir. Özellikle İran gibi bölgelerde suyu koruyan bir güç olarak bir su tanrısı inancı ortaya çıkmıştır. Su, bu coğrafyada bahçe tasarımında merkezi bir rol oynamış ve işlevsel kullanımının yanı sıra estetik açıdan da çeşitli şekillerde sergilenmiştir. Özellikle sıcak bölgelerde su, bahçelerin en önemli unsuru olarak kabul edilmektedir (Soltanzade, 2017). Bagh-e Shahzadeh'in hayat kaynağı, Jopar Dağı'ndan çıkan ve Tigran Qanat'ıyla bahçeye ulaşan su akışıdır. Bahçeye en üst seviyesinden giren su iletim sistemi iki temel prensibe dayanarak tasarlanmıştır: birincisi, bahçenin bitkilerini ve yeşil alanlarını sulamak; ikincisi ise suyun estetik değerlerinden yararlanmaktır. Sulama sistemi incelendiğinde, ana aks boyunca kademeli bir akışla bahçenin dışına kadar devam eden bir yol izlediği görülmektedir. Bahçenin girişindeki iki ana havuzda bulunan fıskiye, suyu yükseğe fırlatan bir sistemle donatılmıştır. Bu detayın İran bahçelerinde nadir görülmesi, Avrupa bahçelerinden esinlenilmiş olabileceğini düşündürmektedir (Ardalan, 2007). Bahçeye giren su, yalnızca yürüyüş yolları boyunca çiçek tarhlarını ve ağaçları sulamakla kalmaz, aynı zamanda bahçenin dik eğimini kullanarak uzunlamasına bir dağılımla ana eksen boyunca akar. Yol üzerindeki tali ve yardımcı eksenler aracılığıyla su, bitki teraslarını düzenli bir şekilde sulayarak bahçede eşsiz bir yeşil alan oluşturur. Merkezi eksende sürekli akan su, yol boyunca şelaleler, fıskiye ve su perdeleri gibi unsurlar Bagh-e Shahzadeh'in görsel değerini daha da vurgular (Şekil 5.81). Su akışı, ön cephede yer alan ev pavilionunun her iki tarafından bahçeden dışarı çıkarak ön avlu bahçesini sular. Ardından, mezar bahçesini atlayarak sulama amacıyla köyden geçen uzun bir Chahar Bagh'in (dört bölümlü bahçe) kalıntılarına ulaşır. Bu su sistemi, hem estetik hem de işlevsel bir role sahip olup bahçenin sürdürülebilir yapısını destekler (Ardalan, 2007).

Bahçe bitki örtüsü, tamamen düzenli ve hesaplanmış bir tasarıma sahiptir. Bahçenin özel ağaç dikim tasarımı ve uygun bitki seçimi, yılın farklı mevsimlerinde gölgeler oluşturmanın yanı sıra çeşitli renk tonları sunmada önemli bir rol oynamış ve çölün ortasında göz alıcı, sağlıklı bir ortam yaratmıştır. Bitki düzenleme sistemi, bahçenin gölge oluşturma düzenine dayandırılmıştır; böylece bahçenin ana eksenini boyunca, günün her saatinde aksın bir tarafında gölgeli bir bölüm görülmektedir (Şekil 5.82).

Şekil 5.81 Bagh-e Shahzadeh'nin Ana Su Ekseni (UNESCO,2024)

Şekil 5.82 Bagh-e Shahzadeh'nin Ana Aks Üzeri Bitki Düzeni (Dadras,2021)

Bahçe genelinde ağaçlar, bireysel değil grup olarak tasarlanmış, ancak üst odanın güneyinde bahçenin ana eksenini boyunca tek başına duran bir çam ağacı, bahçenin geometrisi için odak noktası oluşturmaktadır. Bagh-e Shahzadeh'in bitki seçimi ve düzeni, bahçenin kimliğinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Shahzadeh bahçesinde dikilen ağaçlar ve bitki örtüsü incelendiğinde, *Pinus* ve *Cedrus* gibi herdem yeşil ve rüzgar kırıcı görevine sahip ağaçlar, *Ulmus glabra*, *Sorbus aucuparia*, *Platanus occidentalis*, *Populus tremula* gibi iklim koşullarına uygun ve gölge yaratan ağaçlar ile *Cedrus*, *Juniperus communis*, *Shirkhesht*, *Albizia* ve *Tectona grandis* gibi süs ağaçları görünmektedir. Ana aksın her iki yanındaki parsellere ekilen meyve ağaçları, üst yollardan bakıldığında eşsiz bir görüntü oluşturur. Ayrıca, *Fraxinus* ve *Pinus* gibi diğer türler, yeşil kütle yaratılmak istenilen alanlarda uygun aralıklarla dikilmiştir (Tajaddini, 2011) (Şekil 5.83).

Şekil 5.83 Bagh-e Shahzadeh'nin Genel Bitki Düzeni (Tripadvisor,2023)

Kartlar arasındaki boşluklara, üzüm, elma, armut, kayısı, nar, ayva, şeftali, siyah erik ve diğer yerel meyveler gibi çok çeşitli meyve ağaçları ekilmiştir. Ana ekseninde yer alan çiçek tarhlarında, çok yıllık çiçekler simetrik bir şekilde dikilmiştir. Üst pavilonun karşısındaki kertlerde, çok yıllık çiçeklerin arasında ara sıra bir tür herdem yeşil yer örtücü bitki yetişmektedir.

5.2.6.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri

Bahçenin içinden görünen dış manzarası, iç ve dış yaşam alanlarının farklı ve zıt niteliğini aynı çerçevede sunarak görsel etki değerlendirmenin nadide ve eşsiz örneklerindedir. Ağaç dikim aksları, gölge oluşturma amacıyla yapılan bitki seçimi ve bahçenin farklı mevsimlerdeki renklenmesi, bahçenin sıra dışı değerlerini tanımlar (Elmasifar, 2010). Mahan'daki Bagh-e Shahzadeh, uzun zamandır çok az değişiklik geçirmiştir. Günümüzdeki durumu ile en özgün ve dokunulmamış Taht Bahçesi örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bitkilendirme açısından İran bahçe prensiplerini takip eden bu bahçe, hassas yapısı nedeniyle diğer Fars bahçelerine örnek teşkil etmektedir. Bagh-e Shahzadeh'in mimarisi, Avrupa ülkelerinin mimari stillerinin açık etkilerini taşıyan İran mimarisinin belirli bir dönemini temsil eder; bu dönem, Qaçarlar yönetimine kadar uzanmaktadır. Bahçenin ön cephe evi, İran ve Fransız mimarisinin karışımı sonucu ortaya çıkan benzersiz bir yapıdır. Çeşitli dönemlerde yapılan restorasyonlar dışında, bahçeye büyük ölçüde müdahale edilmemiş ve özgünlüğü korunmuştur. Bahçe yapılarının süslemeleri arasında sıvalar, fayanslar, kanatlı pencereler gibi unsurlar yer alır ve bunlar kalitelerini korumaktadır. Son restorasyonlar, geleneksel ustalar tarafından gerçekleştirildiği için özgün özellikleri korunarak uygulanmıştır (Şekil 5.84).

Bagh-e Shahzadeh'deki su sistemi, geleneksel model ve işlevlerini optimum şekilde koruyarak oldukça yaratıcı bir tasarıma sahiptir. Bahçe bitkileri, bahçeye özgü dikim sistemine uygun olarak düzenlenmiştir. Zamanla bitkilerin doğasına ilişkin kalite değişiklikleri sonucu hasarlar oluşmuş olsa da, bahçe bitkilerinin sistematik korunması ile özgün durumları büyük ölçüde korunmuştur. Uygun koruma işlemleri sayesinde bahçeyi çevreleyen sınır

duvarı da özgün durumunu korumuş, bahçe arazisinin yasadışı işgali ile ilgili herhangi bir sorun bildirilmemiştir.

Şekil 5.84 Bagh-e Shahzadeh'nin Genel Bitki Düzeni (Dadras, 2021)

Bahçenin özgün ve geleneksel yapı malzemeleri, taş, güneşte kurutulmuş tuğla, alçı ve kerpiçten oluşur. Bu malzemeler, çeşitli bölümlerde özgün renklerini koruyarak çevreyle uyum içindedir. Bahçenin tek bir zaman diliminde inşa edilmiş olması, tüm yapı malzemelerinin Qaçarlar dönemini yansıtmaya neden olmuştur. Elbette, daha sonraki restorasyonlarda geleneksel yapı malzemeleri ve yerel bilginin harmanlanmış bilgileri kullanılmıştır.

İran mimarisinin geleneksel tekniklerine aşina usta işçilerin Bagh-e Shahzadeh'e yönelik restorasyon aşamalarında istihdam edilmesi, iş gücü sıkıntısının hissedilmemesine olanak tanımıştır. Bahçenin su tesisatı ve fiskiyelerde kullanılan sistematik teknoloji özgün formlarını korumuş, bahçenin özgün konumu ve yerleşiminde herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Kerman'ın tanınmış kesiminin özel kullanımına yönelik bir yaşam ve eğlence bahçesi olarak hizmet vermiş olan Bagh-e Shahzadeh, günümüzde yerel halka açık bir rekreasyon alanı olarak hizmet vermektedir. Bu nedenle, mevcut işlevinin aslında eski işlevinin devamı olduğu, ancak kamusal bir şekilde bütünlüğünü koruduğu söylenebilir.

5.2.6.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme

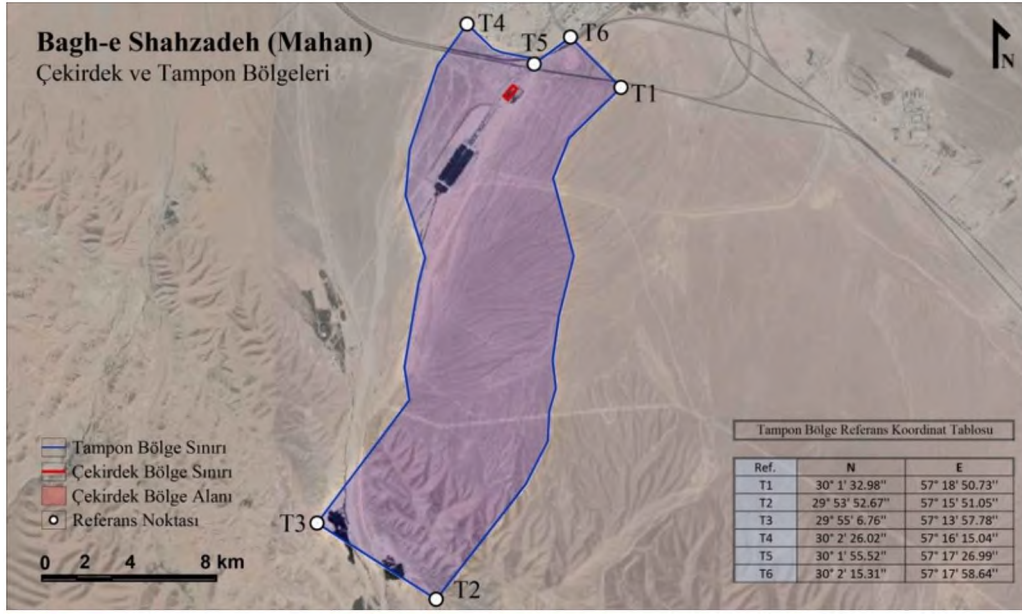
Doğal Afetler bakımından: Bagh-e Shazdeh, İranın deprem riski yüksek ve sismik bölgelerinden birinde yer almakta olduğundan doğal afetler konusunda yakından incelenmektedir. 1959 ve 1982 depremleri bahçeye zarar vermiştir. İkinci depremde (1982), bahçenin pavilonunun ikinci katı hasar görmüş ve daha sonra restore edilmiştir. 2003 depremi bahçeyi etkilememiştir.

Çevresel baskı açısından: Bahçeye gösterilen büyük özen ve dikkat sayesinde, çevresel baskı etkilerinin bahçede meydana getirdiği olumsuz sonuçlar ve büyük hasarlar minimum seviyede kalmaktadır. Ancak, bu durumun yanında, tuğla kaldırımların aşınması gibi bazı küçük sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bahçenin sağlığını korumak ve bu tür sorunların önüne geçmek için uygun yönetim stratejileri ve zamanında koruma önlemleri almak oldukça önemlidir. Bu sayede, çürümelerin ve diğer olumsuz etkilerin önlenmesi mümkün hale gelmektedir.

Gelişim baskısı bakımından: Kentsel gelişim ile bu gelişimi etkileyen çeşitli faktörler, Bagh-e Shahzadeh'in bulunduğu kırsal alanda tehdit etmemektedir. Bu durum, kırsal alanın doğal yapısının ve kültürel değerlerinin korunmasına katkı sağlamaktadır. Ancak, kırsal alanlarda sürdürülebilir gelişim sağlamak için dikkat edilmesi gereken bazı unsurlar, özellikle, tarım faaliyetlerinin dengeli bir şekilde yürütülmesi, yerel ekosistemlerin korunması ve toplulukların sosyal yapısının güçlendirilmesi önemlidir.

Ziyaretçi baskısı açısından: Kırsal turizmin teşvik edilmesi, hem ekonomik hem de kültürel açıdan fayda sağlayabilir. Kırsal turizm, yerel halkın gelir düzeyini artırırken, aynı zamanda bölgenin doğal ve kültürel zenginliklerinin korunmasına katkıda bulunur. Yeterli sayıda rehber ve görevli bulunduğu için ziyaretçi baskısından kaynaklanan büyük bir sorun yoktur.

Bagh-e Shahzadeh'yi etkileyen çeşitli tehditler karşısında, bahçenin korunması ve sürdürülebilir şekilde yönetilmesi amacıyla Çekirdek ve Tampon bölgelerinde (Şekil 5.83) kritik öneme sahip bir dizi koruma yönetmeliği onaylanmıştır. Bu yönetmeliklere göre:

Şekil 5.85 Bagh-e Shahzadeh'in Güncel Durumu (Hava Fotoğrafı Alım Tarihi 31.08.2024)

Çekirdek bölgede:

1. Her türlü müdahale ve mülkiyet yasaktır.
2. Restorasyon ve korumaya ilişkin tüm işlemler önce ICHHTO tarafından onaylanmalıdır.
3. Ses kirleticiler ve ağır titreşimli veya çevreyi kirlüten aletlerin kullanımı yasaktır.
4. Anıtın özgünlüğünü ve bütünlüğünü değiştiren herhangi bir müdahale kesinlikle yasaktır.

Tampon bölgede:

1. Anıtın tampon bölgesindeki doğal nehir yatağı, Qanat, bitki örtüsü ve doğal topografya içinde müdahale, değişiklik ve inşaat yasaktır.
2. Tampon bölge içinde bulunan bahçe (Seyed Hosein Bahçesi) tarihi-mimari değerlere sahip olduğundan, mevcut haliyle koruma, restorasyon ve stabilizasyon altına alınmalıdır. Restorasyon ve yeniden düzenleme planı derlendikten sonra önce

ICHHTO tarafından onaylanmalıdır.

3. Kaynak veya Qanat suyunun yeni dallandırılması yasaktır.
4. Bahçeden ve tampon bölgesinden çıktıktan sonra su kullanımına yalnızca bölgesel bahçecilik ve çiftçilik amaçları için izin verilir.
5. Doğal peyzaj ve çevresel değerleri korumak için, herhangi bir inşaat faaliyeti, iletişim direkleri kurma, ağaç kesme, yüzey sularının tahrip edilmesi veya akışının değiştirilmesi vb. öncelikle CHHTO tarafından onaylanmalı ve onaylanmalıdır.
6. Tarım arazilerinin, bahçelerin ve yeşil alanların mevcut durumlarında tutulması ve devam ettirilmesi zorunludur.
7. Bahçelerin veya tarım arazilerinin herhangi bir şekilde bölünmesi veya işlevinin değiştirilmesi yasaktır.
8. Tampon bölge içinde çekirdek bölgesine veya genel bahçe alanına zarar veren ağır motorlu taşıt trafiği, gürültülü, titreşimli ve havayı kirleten makinelerin girişi, kuyu ve kanal kazılması, kazı yapılması ve yüzey sularının anıtların bir faaliyet yasaktır.

Bagh-e Shahzadeh'nin Güçlü yönler arasında onaylanmış tampon bölge yönetmelikleri, düzenli izleme ve koruma faaliyetleri yer almaktadır. Ayrıca, Kerman il merkezinde eğitimli uzmanlar ve personel bulunmakta, bahçenin içindeki su tesisatı özgün bir yapıya sahiptir. Bahçedeki ağaçlar ve bitkiler hakkında düzenli olarak araştırma, izleme ve çalışmalar yapılmakta, bitkilerin dokümantasyonu gerçekleştirilmektedir. Özgün dikim sistemi ve bahçecilik uygulamaları ile özgün su kaynağı (Qant) da bu güçlü yönler arasında sayılmaktadır. Ayrıca, bahçenin sürdürülebilirliği için organik tarım yöntemleri benimsenmiş ve bu sayede ekosistem dengesi korunmaya çalışılmaktadır. Bitkilerin doğal yaşam alanlarına uygun olarak seçilmesi, yerel biyoçeşitliliğin artırılmasına katkıda bulunmakta ve çevre dostu uygulamalarla çevre bilincinin arttırılmasına yardımcı olmaktadır. Binalarda bazı eski uygunsuz müdahaleler bulunmaktadır; ayrıca bahçeye şehir dışında olduğundan kolayca ulaşılamamaktadır. Bazı bitki türleri özgün değildir ve su tesisatlarındaki arızalar ile aşınmalar da dezavantaj yaratan durumlardan sayılmaktadır.

Kerman Sanat Üniversitesi, ilgili alanlarla alakalı eğitimler sunarak fırsatlar yaratmaktadır. Kerman ilinin turizm sektörleri arasındaki popülaritesi de dikkat çekicidir. Bahçenin konumu, şehir dışında yer alması nedeniyle hava kirliliğinden ve kentsel gelişim baskısından uzaktır. Mevcut tarihi belgeler, bahçe ve korunması hakkında gelecekteki araştırmalar için kullanılabilirken, bölgede yaşayan deneyimli bahçıvanlar ve zanaatkarlar da önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Kerman bölgesi, deprem riski taşıyan bir alan olup, bahçenin dışında çevredeki bölgelerde kademeli toprak erozyonu gözlemlenmektedir. Bu sonuçların alt başlıkları, Tablo 5.11’de detaylı olarak yer almaktadır.

Tablo 5.11 Bağh-e Shahzadeh'in Güncel Durum Değerlendirmesi

GÜÇLÜ YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • Köşkün özgün tasarım ve mimarisi, • Bahçedeki su tesisatının özgünlüğü, • Özgün su ileti kaynağı olarak Qanat sistemine sahip olması, suikastı vb.) tanıklık etmesi, • Özgün bitki dikim sistemi ve bahçıvanlık stillerine sahip olması, • Bahçedeki bitkilerin sistematik envanteri yapılmış olması, • Kerman il merkezinde eğitimli personel mevcut • Onaylanmış Koruma bölge yönetmelikleri • Düzenli izleme-koruma faaliyetleri • Turizm cazibesi
ZAYIF YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • Binada bazı eski uygunsuz müdahalelerin bulunması, Şehir merkezine uzaklığından dolayı ulaşım problemleri, • Sonradan eklenen bazı uyumsuz bitki türleri, • Su tesisatındaki aşınma ve arızaların oluşması.
FIRSATLAR	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçenin konumu itibarıyla (şehir dışında olması) hava kirliliği ve kentsel gelişim baskısından uzak olması, • Bölgede yaşayan deneyimli ve zanaatkar bahçıvanların bulunması, • Kerman Sanat Üniversitesinde ilgili derslerin verilmesi, □ • Kerman ilinin turizm sektörlerinde aktif olması.
TEHDİTLER	<ul style="list-style-type: none"> • Kerman bölgesi deprem riski taşıyan bir bölge olması, • Bahçenin dışında, çevredeki alanlarda kademeli toprak erozyonu ve bu duruma bağlı erişim yollarının engellenmesi.

Bu olağanüstü kültürel değerin korunmasını sağlamak ve ona yönelik tehdit unsurlarını bertaraf etmek amacıyla, Bagh-e Shahzadeh'in 1975'ten itibaren Kültür Mirası Komitesi gözetiminde gerçekleştirilen koruma çalışmaları altı dönemde incelenebilir. Bu süre zarfında, önemli restorasyon ve onarım projeleri uygulanmıştır. Tuğla işçiliği ile şelaleler ve havuzların onarımı, köşk binasının sağlamlaştırılması ve önündeki taş platformların restorasyonu yapılmıştır. Ayrıca, güvenlik önlemleri artırılarak köşkün ikinci katının restorasyonuna başlanmıştır; kapılar onarılmış ve iç sıva lekeleri temizlenmiştir. Dış kaidenin yanı sıra merdivenler, bölmeler, bordürler ve su yollarının restorasyonu tamamlanmıştır. Havuzlar düzenli olarak bakıma alınmış ve Kerman Valiliğinin mali desteğiyle Khajuy-e Kermani Kongresi için bahçenin taş döşemesi onarılmıştır. Ayrıca peyzaj alanlarının düzenlenmesi, su yollarının ve yıkılan binanın ikinci katının onarılması, hamamların restorasyonu gerçekleştirilmiştir.

Bahçedeki ağaçlar kayıt altına alınmış, üst havuzun yer altı su kanalları, çeşmeler ve çatıların onarımı yapılmıştır. Son olarak, müstemilat restore edilmiş ve bahçenin aydınlatma sistemi yenilenmiştir. Bu çalışmalar, Bagh-e Shahzadeh'in hem estetik hem de işlevsel yapısını korumayı hedeflemiştir.

5.2.7 Bagh-e Dolat Abad'ın İrdelenmesi

5.2.7.1 Bagh-e Dolat Abad'ın Genel Bilgi ve Kısa Tarihçesi

Yazd şehri, İranın merkezinde yer alan Yazd eyaletinin merkezidir. Deniz seviyesinden 1215 metre yükseklikte bulunan bu kent, çöl ve kumlu topraklarla çevrilidir. İlin iklimi, iki ana nedenden dolayı kurudur: Birincisi, dünyanın kuru iklim kuşağında bulunması; ikincisi, Fars Körfezi, Umman Denizi ve iç göller gibi nemli denizlerden uzak olmasıdır. Yazd'ın havasının nispeten ılımanlaşmasına katkıda bulunan önemli bir faktör ise çevresindeki yeşil alan kuşağı ve yaylalardır. İlin ortalama sıcaklığı 9-18 °C arasında değişirken, mutlak maksimum sıcaklık 43 °C, mutlak minimum sıcaklık ise -2,7 °C'dir. Yazd'ın diğer bölgeleri, sıcak ve kuru bir çöl iklimine sahiptir. Yazd, tarihi ve

kültürel zenginlikleri ile kent ölçeğinde UNESCO Dünya Mirası Listesine dahil olan bir şaheserdir. Özellikle geleneksel mimarisi, toprak yapıları, kemerli dar sokakları, eski Zerdüşt tapınakları ve çöl manzaraları ile dikkat çekmektedir. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan bu şehir, tarihi yapılarıyla ziyaretçilere geçmişin izlerini sunarken, yerel kültür ve gelenekler de hâlâ canlı bir şekilde sürdürülmektedir (Şekil 5.86).

Bagh-e Dolat Abad, 1747 yılında Afşar döneminin sonu ve Zendiye döneminin başlarında, Yazd'ın Khawanin hanedanının lideri Muhammed Tagi Han tarafından inşa edilmiştir. Yapım sürecine, önce 65 kilometre uzunluğunda bir Qanat'ın (su kemeri) inşasıyla başlanmıştır (Ghahari, 2000). Bu su kemeri, Mehriz'den Yazd'a suyun ulaşımını sağlayarak, dolayısıyla bugünkü Dolat Abad Bahçesinin bulunduğu alana da su temin etmiştir. Ardından, bu su kaynağının varlığı sayesinde hükümet kompleksi inşa edilmiştir. Söz konusu Qanat, Mehriz dağlarının yükseklerinden başlayarak, Mehriz topraklarının bir kısmını sulamış ve bazı su değirmenlerini çalıştırdıktan sonra Bagh-e Dolat Abad'a ulaşarak çevre arazilerin sulama suyunu sağlamıştır (Çağdaş Sanatlar Müzesi Yayınları, 2004).

Şekil 5.86 Bagh-e Dolat Abad'ın İran Sınırları İçerisinde Konumu (Google Earth, 2024)

Nadir Şah Afşar'ın ölümünden sonra Afshariyah kraliyet ailesi, Shahrukh Mirza ve Karim Khan Zand uzun süre Bagh-e Dolat Abad'da yaşamıştır. Bahçe, kurucusunun 1798 yılında vefatının ardından yavaş yavaş harabe haline gelmiş ve tüm onarım çalışmalarına rağmen eski refah günlerine bir daha dönememiştir.

Bagh-e Dolat Abad, 1908 yılında Yazd'in hükümdarı olan Fath Ali Şah'ın oğlu Prens Muhammed Vali Mirza'nın yönetimi altında Qacarlar döneminde onarıma tabi tutulmuştur. En son restorasyon çalışmaları, 1354-1361 yılları arasında Yazd'deki tarihi anıtların korunması teknik ofisi tarafından gerçekleştirilmiş ve bu sayede yarı yıkılmış olan yazlık sarayın uzun Badgiri (rüzgar kulesi) ile diğer bazı parçaları restore edilmiştir. Çok sayıda havuz, çeşme ve yeşil alana sahip olan bu kompleksin yüzölçümü yaklaşık 70.000 metrekaredir.

Günümüzde Vakıf bünyesinde hizmete açık olan Bagh-e Dolat Abad, toplam 80 hektar olup, 8 hektarlık çekirdek alan ve 72 hektarlık tampon alana sahiptir. İranın Ulusal Anıtlar Listesine alınma tarihi 13.03.1968 olup, 774 numaralı dosya numarasıyla kayıt edilmiştir. Bagh-e Dolat Abad, 2011 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine de dahil edilmiştir.

5.2.7.2 Bahçe tipolojisi ve Bahçenin Tasarım İlkeler

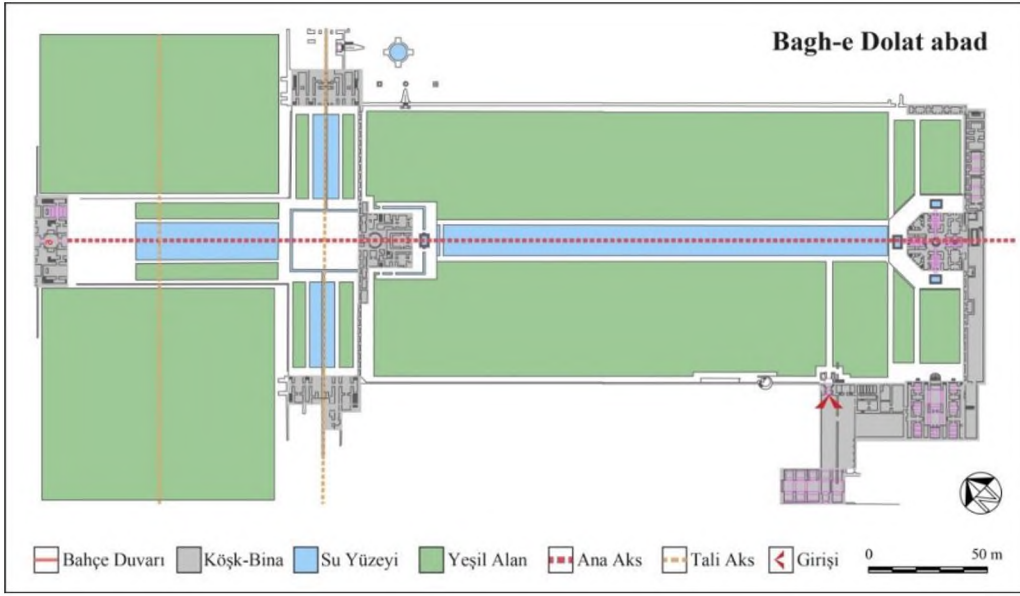
Bagh-e Dolat Abad, yalnızca bir hükümet bahçesi değil, aynı zamanda bir meyve bahçesi olarak da işlev görmüştür. Bu nedenle, yaşam ve hükümet bahçesi olarak tanınmaktadır. Yapısal değeri ve peyzaj düzenlemesi açısından oldukça kıymetli bir İran bahçesi örneğidir ve suyun detaylı ve optimum kullanımıyla dikkat çekmektedir. Kompleks, yazlık ve kışlık konaklar, birkaç bina, havuzlar, çok sayıda su kanalı, ahır ve müstemilat gibi yapılardan oluşmuş ve bu yapı, dönemin valisi olan Mirza Taqi Khan-e Zand'ın ikametgahı olarak hizmet vermiştir. Mimari biçimi ve mekansal oluşum açısından değerlendirildiğinde, bahçe "köşk bahçesi" kategorisine girmektedir. Peyzaj ve su yönetimi alanlarındaki estetik ve işlevsel tasarım özellikleri, dönemin bahçecilik anlayışını yansıtan önemli unsurlar arasında yer almaktadır

(Ansari, Bahtoui, Hosseini Kia ve Dadgar, 2013).

Bagh-e Dolat Abad, İranın en yaratıcı ve özgün bahçe mimarisi örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bahçe, birbirine dik olarak yerleştirilmiş iki dikdörtgen alandan oluşmaktadır: Birincisi 116 x 274 metre, ikincisi ise 104 x 278 metre boyutlarındadır. Bu iki bölüm, farklı işlevlere hizmet edecek şekilde tasarlanmıştır. İlk dikdörtgen (116 x 274 metre), bahçenin ana mekanı olarak değerlendirilmiş olup, yürüyüş yolları, yaşam alanları ve çiçek bahçeleri gibi bölümler içermektedir. İkinci dikdörtgen (104 x 278 metre) ise daha fazla yeşil alan barındıran ve bahçenin hizmet alanı olarak kullanılan bir bölümdür. Bu iki bölüm, hem işlevsel hem de sanatsal bir unsur olarak kabul edilen modern bir köprü ile birbirine bağlanmıştır (Naiima, 2003).

Bahçenin büyük dikdörtgen alanının simetri eksenini, batı-doğu eksenine 30 derece açıyla kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yerleştirilmiştir ve bu eksen, konağa kadar devam eden iç bahçenin ana aksını oluşturmaktadır. Bu eksen boyunca, 194x12 metre boyutlarında büyük bir havuz tasarlanmıştır. Bahçenin genel düzeni, iki bina arasındaki güçlü bir ana aks etrafında şekillendirilmiştir. Simetri, geleneksel İran mimarisinin temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmekte olup, Bagh-e Dolat Abad'ın mimari ve peyzaj tasarımında da belirgin bir şekilde görülmektedir. Bahçenin ana eksenini boyunca simetrik olarak dikilen çiçekler ve ağaçlar, bu ilkenin en önemli yansımalarından biridir. Özellikle köşk binasına doğru oluşturulan odak noktası ve perspektif, orta havuzun iki yanına dikilen uzun ağaçlarla desteklenmiştir (Şekil 5.88).

İç bahçede, ana kısım çitle çevrilerek parsellere ayrılmıştır. Bu parsellerin oranları, iki dikdörtgen bahçenin genel oranlarıyla uyumludur. Daha küçük olan Behesht Ayin Bahçesi'nin simetri eksenini, bahçenin ana eksenine dik bir konumda yer almaktadır. Bagh-e Dolat Abad'ın geometrisinde dikkat çekici bir unsur, iç bahçenin eksenini ile dış bahçenin eksenini arasındaki uyumsuzluktur; bu durum, iç bahçenin boylamasına ekseninin, dış bahçenin simetri merkezinden sapmasına neden olmuştur (Javaherian & Shahcheraghi, 2015).

Şekil 5.87 Bagh-e Dolat Abad Bahçe Planı (Dadras, 2024)

Bahçenin düzeni, iki ana bölüme ayrılmaktadır: birincisi aileye özel bahçe; ikincisi tören ve spor amaçlı kullanılan bahçedir. Ailenin kışlık evi, güney yönüne bakan ve güneş ışığını alan özel bir bahçe içinde yer alırken, yazlık ev, serinletici meltemlerle beslenen beş adet göletin bulunduğu, daha gölgeli ve sıcak havalardan korunmuş bir alanda konumlandırılmıştır (Javaherian ve Shahcheraghi, 2015).

Şekil 5.88 Bagh-e Dolat Abad 'ın Badgir ve Ana Aksı (Dadras, 2021)

Kompleksin en önemli binası Hasti ve Badgir (yazlık bina) olarak bilinmektedir. Bu yapı bahçenin ana bölümünü oluşturur ve aslında tüm bahçenin merkezidir. Bu binanın Badgiri (rüzgar kulesi) 33 metre yüksekliğindedir. Badgir şekli sekizgendir ve rüzgarı sekiz yönden yakalar; Badgire gelen hava akışı, binanın ortasındaki havuza yönlendirilir ve binanın farklı yerlerindeki hava soğutulur. Dünyanın en yüksek Badgiri olan bu rüzgar kulesinin yaşı 270 yıldır ((Aghaei ve Karahmadi, 2022).

5.2.7.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal

Bagh-e Dolat Abad'ın ana su kaynağı, Dolat Abad Qanatı (su kemeri)dır. Bu su kemeri, bahçenin sulanması ve havuzların doldurulması için başlıca kaynağı oluştururken, kuraklık dönemlerinde su ihtiyacını karşılamak amacıyla ek tedbirler alınmıştır. Bahçenin doğu tarafında, hizmet binalarının yanında bir kuyu inşa edilmiş ve acil durumlarda kullanılması amacıyla yer altı su haznesi (Ab Anbar) suyun depolanmasını sağlamıştır. Bu sayede, Bagh-e Dolat Abad'da suyun işlevselliği ve estetiği ustalıkla bir araya getirilmiştir.

Bahçe tasarımında su, hem fonksiyonel hem de görsel açıdan ön plana çıkmaktadır. Mimar, suyu benzersiz bir üslupla defalarca yerin altına alıp tekrar yüzeye çıkararak bahçeye hayat vermektedir. Su, ilk olarak Hasti binasında, Badgir'in (rüzgar kulesi) altında bulunan mermer bir havuzdan yükselmektedir. Buradan konağın ortasındaki ana havuza akar ve daha sonra köşkün üç ana avlusunun pencere önlerinde yer alan üç mermer havuza yönlendirilir. Bu havuzlar, estetik bir görünüm sağlamanın yanı sıra, ortamı serinletmek amacıyla da tasarlanmıştır (Şekil 5.89).

Bahçenin düzeni, iki ana bölüme ayrılmaktadır: birincisi aileye özel bahçe; ikincisi tören ve spor amaçlı kullanılan bahçedir. Ailenin kışlık evi, güney yönüne bakan ve güneş ışığını alan özel bir bahçe içinde yer alırken, yazlık ev, serinletici meltemlerle beslenen beş adet göletin bulunduğu, daha gölgeli ve sıcak havalardan korunmuş bir alanda konumlandırılmıştır (Javaherian ve Shahcheraghi, 2015).

Şekil 5.89 Bagh-e Dolat Abad 'ın Ana Fıskiyeli Su Havuzu (Dadras, 2021)

Her küçük havuzdan çıkan su, Bagh-e Dolat Abad'ın ana ekseninde yer alan büyük su havuzuna akmaktadır. Bu havuz, Haşti konağının Badgiri'nin yüksekliği ile orantılı olup, konağın görüntüsü tamamen suya yansıtılmaktadır. Büyük havuzdan sonra su, farklı rotalara yönlendirilerek bahçenin kuzeyinde bulunan 12 kenarlı bir diğer büyük havuza ve oradan da kompleksteki diğer havuzlara dağıtılmaktadır. Bahçedeki bu su yapılarından akan su, sokaklardaki kanallara ve yerleşim alanlarına yönlendirilerek tarımsal sulamada da kullanılmaktadır (Fadaie, 2019).

Geleneksel İran bahçelerinde üç temel bitki türü yaygındır: gölge ağaçları, meyve ağaçları ve süs bitkileri (Pirnia, 1994). Bagh-e Dolat Abad'ın bitki örtüsü de bu üç temel işlevi göz önünde bulundurarak tasarlanmıştır.

Bahçede çoğunlukla gölge sağlayan ağaçlar ve çiçekli bitkiler yer almakta, süs bitkileri ve çiçekler ise daha sınırlı bir şekilde kullanılmaktadır. Pinus ağaçları, bahçenin ana eksenini boyunca, iki köşk arasında çift sıra halinde dikilmiştir. Bu ağaçlar zamanla değiştirilmiş, çürüyen eski ağaçların yerine yenileri eklenmiştir. Bahçenin en eski ağacı, ana giriş yolu boyunca yer alan eski bir *Morus* (dut ağacı) olarak bilinir. Gölge ağaçları arasında *Cupressus sempervirens*, *Salix*, *Musa acuminata*, *Ulmus*, *Populus alba* ve *Cercis canadensis* gibi türler bulunur (Şekil 5.90)

Şekil 5.90 Bagh-Ee Dolat Abad ‘ın Gölge Ağaçları, Meyve Ağaçları ve Süs Bitkileri Bir Karede (Dadras, 2021)

Bahçede meyve ağaçları da önemli bir yer tutar; bunlar arasında ekşi elma, kara erik, şeftali, nar ve kayısı gibi türler yer alır. Ayrıca, çeşitli süs bitkileri ve çalılar da yaygındır; bunlar arasında her tür gül, yasemin, menekşe, zambak, süsen, lale ve karanfil bulunmaktadır. Bu bitkiler, bahçeye görsel zenginlik kazandırmanın yanı sıra, atmosferin estetik ve fonksiyonel yönlerine de katkı sağlar (Naiima, 2003).

Bagh-e Dolat Abad’ın düzeni, kışlık ve yazlık evlerin yer aldığı iki ana bölümden oluşmaktadır. İki bina arasındaki merkezi şeritte eksen boyunca

yonca ekilmiş, bu şeridin her iki yanına kiraz ve nar ağaçları dikilmiştir. Bahçede sıra halinde dizilmiş farklı ağaç türleri de bulunmaktadır; başlıcaları *Cedrus* ve *Pinus* türleridir. Bahçedeki verimli ağaçlar arasında ise üzüm ve nar ön plana çıkar. Ayrıca, sıra halinde dikilmiş gül fidanları da dikkat çekmektedir. Bu bitkiler, bahçenin estetik ve işlevsel özelliklerini güçlendiren unsurlar arasında yer alır (Javaherian ve Shahcheraghi, 2015).

Bahçenin batı kısmında, kış köşkünün karşısında egzotik türüyle öne çıkan bir palmiye ağacı yer almaktadır. Bu *Washingtonia robusta*, bahçenin diğer ağaç türleri arasında dikkat çekici bir özellik olarak öne çıkar.

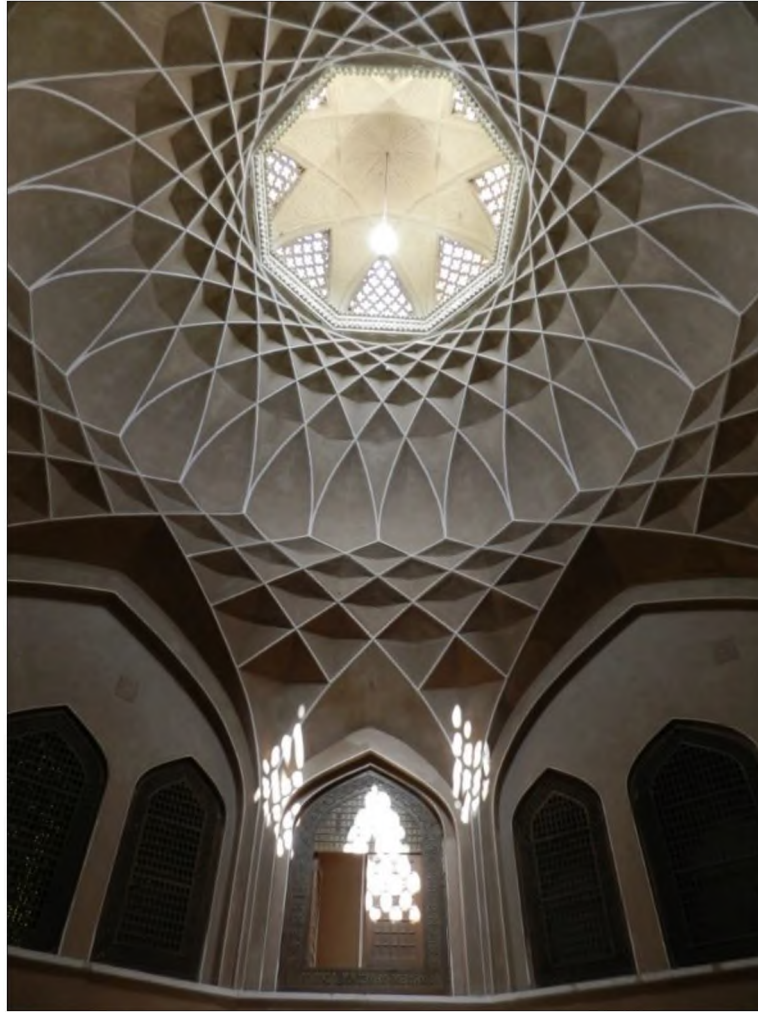
5.2.7.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri

Yerleşim Açısından: Bahçe başlangıçta tarihi Yazd şehrinin surlarının dışında inşa edilmiş olsa da, son yıllardaki kentsel gelişmeler Bagh-e Dolat Abad'ın Yazd şehir dokusu tarafından kapsanamamasına yol açmıştır. Bahçeye bağlı büyük tarım arazilerinin bağışlanması gibi nedenlerden dolayı, konumu ve düzenleme durumlarında her hangi bir değişiklik söz konusu değildir.

Tasarım açısından: Bagh-e Dolat Abad'ın mimari elemanları, su temin sistemi, bitki örtüsü ve sınırları, özgünlük ve bütünlüğünü büyük ölçüde korumuştur. İran mimarisinde geleneksel olarak özel alanların tasarımıyla bilinen Andarooni (iç mekan) ve Birooni (dış mekan) bu bahçenin ana pavilion tasarımında özgünlüğünü sürdürmüştür. Bahçenin biçimsel unsurları da özgün tasarımıyla büyük ölçüde korunmuş olup, mimari dekorasyonlar özgün formlarına sadık kalınarak restore edilmiştir.

Bagh-e Dolat Abad'ın su temin sistemi de tasarımın özgün bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir. Bahçenin su ihtiyacı iki farklı sistemle karşılanmıştır. İlk sistem, Qanat'a (yeraltı su kemeri) dayalı olup su yolları, havuzlar ve çeşmelerle birlikte işlev görmektedir. Bu sistemin bazı kısımları hâlâ bozulmadan varlığını sürdürmektedir, ancak Qanat'tan gelen su yolu son dönemlerde tıkanmıştır. İkinci sistem ise, bahçenin doğu tarafında yer alan kuyu ile yer altı su deposu (Ab Anbar) sayesinde suyun depolanmasını sağlamaktadır. Bagh-e Dolat Abad tasarımında dikkat çeken diğer bir unsur,

yerel İran bahçe geleneğine uygun olarak tasarlanan yazlık ve kışlık konaklar arasında uzanan çam ağaçları sırasıdır. Bu ağaçlar özgünlüğünü korurken, bahçedeki bazı dut ağaçları gibi eski ağaçlar en az yetmiş yıllıktır. İncir, nar ve üzüm asmaları gibi meyve veren bitkiler periyodik olarak değiştirilmiştir, ancak meyve ağaçlarının dikimi, Yazd bölgesindeki bahçenin özgünlüğünü koruyan önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Şekil 5.91 Bagh-e Dolat Abad, Mimari Detaylarından Bir Örnek(Dadras,2021)

Bahçelerin çevrelenmesi, İran Bahçelerinin temel karakteristiklerinden biridir ve bu gelenek Bagh-e Dolat Abad'da da tam anlamıyla korunmuştur. Bahçenin çevresini saran kerpiç duvar ve kule, bu özgünlüğü daha da

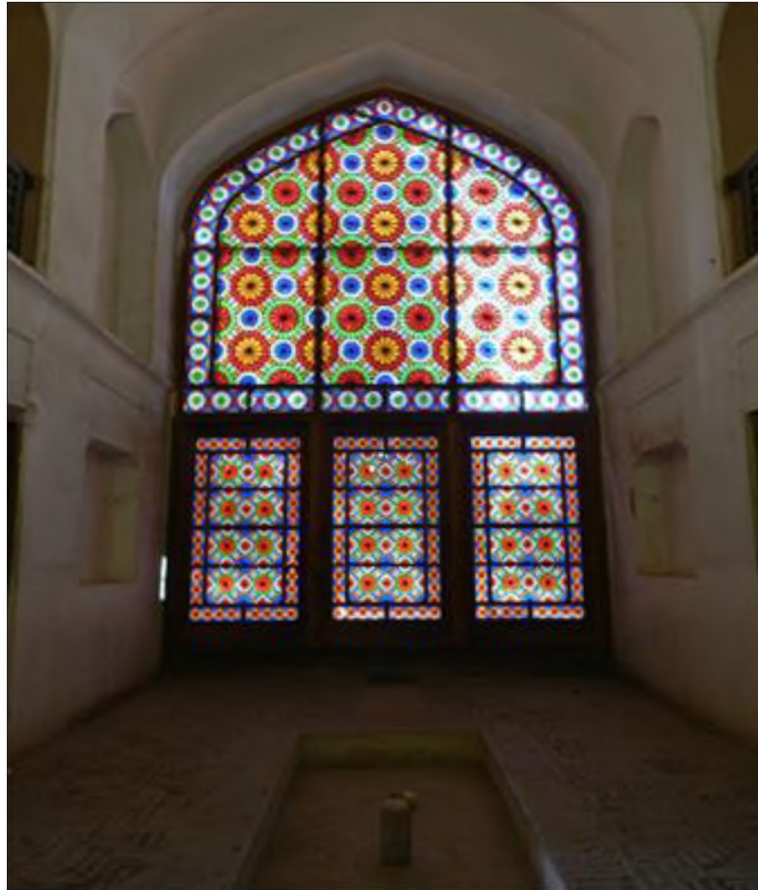
pekiştirmektedir. Sonuç olarak, bahçenin genel tasarımı, hem yapısal hem de doğal unsurlarıyla, özgün biçimini büyük ölçüde muhafaza etmektedir (Ashrafzade, 2016).

Yapı Malzemeleri Açısından: Bagh-e Dolat Abad'da kullanılan yapı malzemeleri, bahçenin tarihi ve mimari kimliğinin korunmasına katkıda bulunmaktadır. Bahçede ağırlıklı olarak kerpiç ve daha nadir olarak da güneşte kurutulmuş tuğlalar kullanılmıştır. Bu malzemeler, bahçenin inşa edildiği dönemin özelliklerini yansıtırken, yapısal özgünlüğü de ön plana çıkarmaktadır. Bagh-e Dolat Abad'da kullanılan malzemeler, zaman içinde bazı küçük farklılıklar gösterse de büyük ölçüde özgün malzemelere benzer niteliklere sahiptir. Malzemelerin üretim süreçlerinde de özgünlük korunmuş olup, Kahgil üretimi (kerpiç yapım tekniği) gibi geleneksel yöntemler kullanılmıştır. Üretim süreci, otantik olmayan malzemelerden kaçınılarak, geleneksel tekniklere tamamen sadık kalınarak gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, kerpiç ve güneşte kurutulmuş tuğlaların harçla birleştirilmesi gibi yöntemler, Bagh-e Dolat Abad'ın yapısal malzeme kompozisyonunda özgünlüğünü sürdürmüştür (Naiima, 2003).

Bagh-e Dolat Abad'da kullanılan malzemelerden biri de mermer olup, özellikle bu mermerlerin İranın Maragheh şehrinden getirildiği bilinmektedir. Bu, bölgedeki en kaliteli taşlardan biri olan Yazd mermeri varken, Maragheh'ten mermer taşınmasının mimari açıdan bir tercih olarak yapılmış olması dikkat çekicidir. Bu malzeme seçimi, bahçedeki yapıların estetik ve dayanıklılığını artırma amacı taşırken, aynı zamanda geleneksel İran mimarisinin çeşitli bölgelerden kaliteli malzemeler kullanma alışkanlığını yansıtmaktadır (Pirnia, 2003).

İşçilik ve Teknoloji Açısından: Bagh-e Dolat Abad'da kullanılan teknikler ve işçilik, yapının tarihsel ve mimari özgünlüğünü koruyan unsurlar arasında yer alır. Kerpiç, alçı ve Kahgil gibi geleneksel malzemelerle inşa edilen yapıda, özellikle özel çatı kemer yapım tekniği dikkat çekmektedir. Bu teknik, kompleksin genel mimari yapısına özgünlük kazandıran unsurlardan biridir. Ayrıca, yapısal teknikler de Bagh-e Dolat Abad'ın benzersiz mimari

özelliklerini yansıtır. Teknoloji açısından bakıldığında, Bagh-e Dolat Abad'da inşa edilen Badgir teknolojisi, yapının en özgün ve nadir unsurlarından biridir. Bu teknoloji, sıcak yaz aylarında binanın doğal yolla soğutulmasını sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Badgir, sıcak havayı yakalayıp aşağı doğru yönlendirerek soğuk havuzlardan geçmesini sağlar, böylece yapının iç mekanlarının serinletilmesine katkıda bulunur. Bu soğutma sistemi, üç yüzyıldan fazla bir süredir düzenli restorasyonlara rağmen halen çalışmaktadır, bu da yapının teknolojik özgünlüğünü ve işlevselliğini koruduğunu gösterir.

Şekil 5.92 Bagh-e Dolat Abad, İç Mekan Su Havuzu (Dadras, 2021)

Bagh-e Dolat Abad'ın bir diğer teknolojik özelliği, bahçenin su tesisat sistemidir. Bu sistem, bahçenin özgün tasarımının en önemli unsurlarından biridir. Binanın içinden itibaren başlayan su sistemi bahçedeki su havuzları ve

fiskiye sistemi, hem işlevsel hem de estetik açıdan tasarımın ayrılmaz bir parçasıdır (Şekil 5.92). Su, bahçenin içindeki havuzlardan geçerek farklı kanallar aracılığıyla bahçeyi dolaşır, böylece hem serinlik sağlar hem de görsel bir güzellik yaratır. Bu sistem, bahçenin özgün yapısının korunmasında önemli bir rol oynamıştır ve hala özgün işlevselliğini sürdürmektedir (Naiima, 2003).

Bütünlük Açısından: Bagh-e Dolat Abad, İranın yarı çöl iklimindeki en önemli İran bahçelerinden biri olarak görsel, yapısal ve işlevsel bütünlüğünü zaman içinde koruyabilmiştir. Günümüzde kentsel gelişim nedeniyle geleneksel su sistemi bütünlüğüne bazı müdahaleler görünmektedir, Qanat'ın geleneksel su sistemi olarak yeniden canlandırılması için yönetim planında bazı değişiklikler planlamalıdır. Bütünlük kavramı, Bagh-e Dolat Abad'da yalnızca görsel bir unsur olarak değil, aynı zamanda yapısal ve işlevsel boyutlarıyla da ele alınmıştır. Bahçe, tarihi boyunca hem bir kamusal alan olarak işlev görmüş hem de yapısal bütünlüğü özenle korunarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Günümüzde vakıf bünyesinde turizm sektörüne hizmet vermekte olan bahçenin bazı alanları ziyaretçilere kapalıdır.

5.2.7.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme

İşlevsel açıdan: Bagh-e Dolat Abad, toplumun farklı kesimleri tarafından kullanılmış ve bahçenin sunduğu estetik, sosyal ve tarımsal fonksiyonlar bir arada düşünülmüştür. Bu kamusal kullanım, bahçenin sosyal yapısının ve toplumsal bağlamının korunmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca, su yolları, havuzlar, binalar ve bitki örtüsü gibi yapısal elemanların da bütünlüğü korunmaya çalışılmıştır. Bahçenin özgün tasarımına sadık kalınarak yapılan restorasyonlar, hem mimari açıdan hem de işlevsel olarak bütünlüğü koruma amacını gütmüştür. Bu bütüncül yaklaşım, bahçenin tarihi ve kültürel kimliğini sürdürebilmesine olanak sağlamış, hem geçmişin estetik ve işlevsel değerlerine sadık kalmış hem de günümüzde bir kültürel miras olarak yaşatılmasını mümkün kılmıştır.

Doğal Afetler açısından: Bagh-e Dolat Abad'ın coğrafi konumu, bölgenin doğal afetler açısından güvenli olmasını sağlamıştır. Özellikle deprem ve sel gibi yıkıcı olayların burada gerçekleşmemesi, bahçenin korunmasını kolaylaştırmıştır.

Çevresel Baskı bakımından: Ana yazlık pavilon havuzundaki çatlaklar, çevresel baskıların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kentsel gelişim süreci, Qanat'taki su kaynaklarının yetersizliğine yol açmış ve bu sorunun çözümü için su kuyusu açılmıştır. Kış pavilionundaki süslemeler çevresel faktörlerden dolayı bozulurken, su yollarında, kanallar ve kaldırımlarda bitki büyümesi gözlemlenmektedir.

Gelişim Baskısı yönünden: Bagh-e Dolat Abad, başlangıçta şehirden izole bir konumda bulunurken, zamanla şehir genişlemiş ve bahçe kentsel yapı içine dahil olmuştur. Kentleşme ve yeni yolların inşası, eski güzergahların kullanılmaz hale gelmesine neden olmuş, ayrıca bahçe çevresindeki tarım arazilerinin bir kısmı konut alanlarına dönüştürülmüştür. Bu gelişmeler, bölgenin doğal yapısını ve tarımsal faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir.

Ziyaretçi Baskısı açısından: Nouruz kutlamaları sırasında Bagh-e Dolat Abad'a yönelik ziyaretçi yoğunluğu, bahçeye yönelik en büyük tehditlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Turizmin etkilerini yönetmeye yönelik tesisler bulunsa da, bu baskının azaltılması ve sürdürülebilir turizm stratejileri geliştirilmesi gerekmektedir.

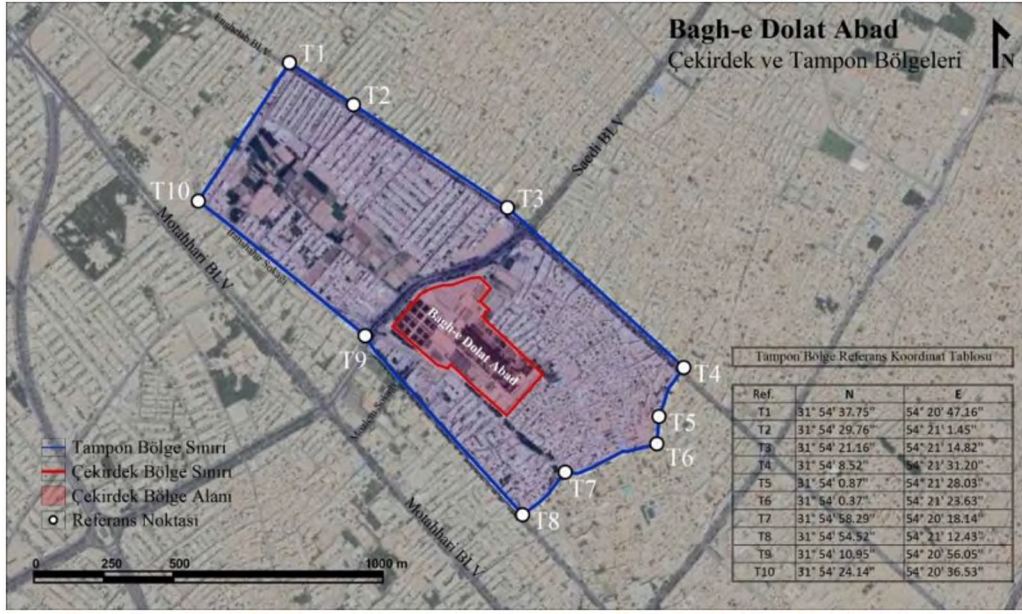
Bagh-e Dolat Abad, İran'ın yarı çöl ikliminde yer alan ve tarihi bir miras olarak değerlendirilen en önemli İran bahçelerinden biridir. Bahçenin sürdürülebilir yönetimi ve korunması için, koruma zonları ve tampon bölgeleri üzerine belirli yönetmelikler uygulanmaktadır. Bu yönetmelikler, bahçenin görsel, yapısal ve işlevsel bütünlüğünü koruma ve gelecek nesillere aktarma hedefi doğrultusunda geliştirilmiştir. Koruma zonu ve tampon bölge (Şekil 5.93) yönetmelikleri, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde işbirliği içinde hazırlanmış ve onaylanmıştır. Bu yönetmeliklerin amacı, bahçenin fiziksel ve çevresel özelliklerinin korunması, aynı zamanda çevresel etkenlerin bahçeye zarar vermesinin önlenmesidir. Yönetmelikler şu temel ilkeleri içermektedir:

Çekirdek bölgede:

1. Herhangi bir müdahale kesinlikle yasaktır.
2. Restorasyon ve koruma ile ilgili tüm işlemler, öncelikle ICHHTO (İran Kültürel Miras, El Sanatları ve Turizm Organizasyonu) tarafından onaylanmalıdır.
3. Bahçeye bağlı yeni bir su kaynağı oluşturulması veya Qanat suyu ile ilgili yeni dallanmalara izin verilmemektedir.
4. Yer altı su tablolarına ve Qanatlara zarar verebilecek herhangi bir fosseptik çukurunun kazılması yasaktır.
5. Bahçenin özgünlüğünü ve bütünlüğünü bozacak herhangi bir müdahale kabul edilmemektedir.

Tampon Bölge Yönetmelikleri:

1. Değerli yapılar, su sarnıçları ve eski dini yapılar gibi unsurların restorasyonu ve korunması, öncelikle ICHHTO tarafından onaylanmalıdır. Gerekli durumlarda, bu yapıların mevcut dokusuyla uyumlu bir işlev verilmesi de sağlanmalıdır.
2. Bahçenin yakınında derin veya yarı derin kuyu açılması kesinlikle yasaktır. Bu tür kazı işlemleri, yer altı su kaynaklarını olumsuz etkileyebilir ve bölgenin ekosisteminde dengesizliklere yol açabilir.
3. Qanat sistemine zarar verecek herhangi bir fosseptik çukurunun açılması yasaklanmıştır.
4. Tampon bölgede emici kuyular açılması yasaktır. Ancak, ICHHTO'nun onayıyla uygun yalıtım sağlanarak rezervuar fosseptik çukurları açılmasına izin verilmektedir.
5. Bahçelerin veya tarım arazilerinin herhangi bir şekilde bölünmesi veya işlev değişikliği kesinlikle yasaktır.
6. Yeni inşaat projeleri, öncelikle ICHHTO tarafından onaylanmalıdır. Binaların maksimum izin verilen yüksekliği bir kat veya 4.5 metre ile sınırlıdır. Mimari tasarım, yerel mimari ile uyumlu olmalıdır.
7. Tampon bölgede ağaç kesimi kesinlikle yasaktır. Bu düzenleme, doğal yaşam alanlarının korunması açısından kritik öneme sahiptir.

Şekil 5.93 Bagh-e Dolat Abad'ın Güncel Durumu (Hava Fotoğrafi Alım Tarihi: 31.08.2024)

Bagh-e Dolat Abad'ın güçlü yönler arasında, Vakıfa ait özgün işlevlerin korunması, bahçenin çeşitli alanlarının kamusal alan olarak kullanılması ve bahçe ile ilgili tarihi belgelere dayanan araştırmaların sürdürülmesi yer almaktadır. Ayrıca, çekirdek bölge ve tampon bölgeler hakkında onaylanan yönetmelikler çerçevesinde düzenli koruma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi de önemli bir rol oynamaktadır. Bagh-e Dolat Abad, kültürel turizm için gerekli olanakları sunmakta ve bahçenin çevre alanla entegrasyonu sağlanmış durumdadır. Bahçenin inşa edilmiş kısımlarında yeni kullanımlara uygun alanlar oluşturulmuş ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. Yazd ve İranın en yüksek Badgir'i olan Bagh-e Dolat Abad'ın Badgir kulesi iyi durumda olup, bahçenin içindeki su tesisatı da özgün bir yapı özelliği taşımaktadır.

Zayıf yönler arasında, binalarda gerçekleştirilen bazı uygunsuz müdahaleler, ilgili makamlarla yeterli iş birliğinin sağlanamaması, kapsamlı bir veri tabanının mevcut olmaması, personel için düzenlenen eğitim programlarının yetersiz kalması, Bag-e Dolat Abad'ın sulanmasında kullanılan eski su kaynaklarının artık işlevselliğini yitirmiş olması ve bahçenin içindeki su

tesisatının bir miktar yıpranmış durumda bulunması ve bu tesisatın onarılması gerekliliği gibi durumlar yer almaktadır. Bu belirtilen sorunlar, bahçenin genel sağlığını ve verimliliğini olumsuz yönde etkilemekte ve bu durumun sonuçları oldukça ciddi olmaktadır. Ayrıca, iklim değişikliği ve su kıtlığı gibi çevresel faktörler de mevcut sorunları derinleştirerek durumu daha da zorlaştırmaktadır.

Dolat Abad Bahçesi, Yazd ilinin kültürel turizm planının bir parçası olarak, diğer kuruluşlar tarafından ilgili alanlarda yapılan araştırmalar ve araştırma enstitüleri ile üniversitelerin bahçe hakkında araştırma yapma isteğiyle desteklenmektedir. Mevcut kanıtlara ve tarihi yollara dayanarak otantik erişim yolunun canlandırılması planları yapılmakta, ayrıca Yazd'in diğer tarihi bahçeleri, örneğin Taft'taki Bagh-e Namir ve Mehriz'deki Bagh-e Pahlavanpur gibi bahçeler de bu süreçte dikkate alınmaktadır. Antik su kaynağı olan Qanat-e Dolat Abad, uzun vadeli bir plan dahilinde gelecekte canlandırılabilir ve kullanılabilir bir durumdur. Bahçedeki su kuyusu, bahçe için önemli bir su kaynağı sağlamaktadır ve Yazd'de yaşayan deneyimli bahçıvanlar ile zanaatkârlar bu projeye katkıda bulunmaktadır. Bu iş birliği, hem geleneksel tarım yöntemlerinin korunmasını hem de bölgedeki su yönetimi pratiklerinin geliştirilmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda, bahçıvanlar yerel bitki türlerini kullanarak su tasarrufu sağlayan teknikler geliştirmekte, zanaatkârlar ise su kuyusunun bakımını ve onarımını üstlenmektedir.

Turizmin ekonomik faydaları olsa da, belirli mevsimlerde ziyaretçilerin bölge üzerindeki etkileri, komşu bölgelerde ortaya çıkan istenmeyen yeni işlevlerin gelişimi, kentleşmenin çevresel ve sosyal etkileri ile çevredeki tarım alanlarının gelişmesi sonucunda meydana gelen kademeli toprak erozyonu gibi çeşitli tehditler bulunmaktadır. Bu tehditler, turizmin sağladığı ekonomik kazançların yanı sıra, bölgenin ekosistem dengesi üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bu sonuçların alt başlıkları, Tablo 5.12'de detaylı olarak yer almaktadır.

Bagh-e Dolat Abad'daki koruma faaliyetleri, 1969 yılında İran Kültürel Miras, El Sanatları ve Turizm Komitesi (ICHHTO) tarafından başlatılmış ve

günümüze kadar devam etmektedir. Bu çalışmalar, bahçenin tarihi ve mimari değerini korumaya yönelik kapsamlı bir restorasyon sürecini içermektedir.

Tablo 5.12 Bagh-E Dolat Abad'ın Güncel Durum Değerlendirmesi

GÜÇLÜ YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • Vakfa ait özgün işlevlerin devam edilmesi, • Bahçenin çeşitli alanlarının kamusal alan olarak kullanılması • Bahçenin hakkında tarihi belgelere dayalı araştırmaların devam etmesi, • İran'ın en yüksek Badgir'i olan Dolat Abad'ın Badgir kulesinin iyi durumda olması, • Bahçe içindeki su tesisatının özgünlüğü, • Bulunduğu çevreyle kültürel ve mimari bütünlüğe sahip olması, • Kültürel turizm için gerekli olanaklara sahip olması, • Bahçenin inşa edilmiş kısımlarında yeni kullanımlara uygun alanların bulunması, • Onaylanmış koruma bölge yönetmelikleri, • Düzenli izleme-koruma faaliyetleri.
ZAYIF YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • Binada bazı eski uygunsuz müdahalelerin bulunması, • Sulanmasında kullanılan eski su kaynakları artık kullanılmaması, • Bahçenin içindeki su tesisatının bazı kısımda onarım ihtiyacı, • Personel için eğitim programlarının eksikliği, • Kapsamlı bir veri tabanının olmaması, • İlgili makamlarla işbirliği noksanı,
FIRSATLAR	<ul style="list-style-type: none"> • Önemli su kaynağı olan bahçenin su kuyusu, • Yezd ilinin kültürel önemi, • Bagh-ePahlevanpur ve Bagh-e Namir gibi diğer seçkin İran bahçelerine yakınlığı, • Bahçenin bazı kısımlarının yeni işlevlere hizmet edebilecek durumda olması, • Araştırma enstitülerinin ve üniversitelerin bahçe hakkında araştırma isteği, • Dolat Abad bahçesinin, Yezd ilinin kültürel turizm planının bir parçası olması, • Bölgede yaşayan deneyimli ve zanaatkar bahçıvanların bulunması, • Qanat-e Dolat Abad'ın canlandırılabilir ve kullanılabilir bir durumda olması.
TEHDİTLER	<ul style="list-style-type: none"> • Çevredeki tarım alanlarının gelişmesi nedeniyle kademeli toprak erozyonu, • Turizmin ekonomik faydaları, • Bazı mevsimlerde ziyaretçi etkileri, • Yeraltı su kaynaklarının işletilmesi, • Kentleşmenin olumsuz etkileri, • Komşu bölgelerde uygunsuz yeni işlevlerin artması.

Restorasyon faaliyetleri, yapıların temellerinin güçlendirilmesi, Badgir pavilonunun yenilenmesi ve süslemelerin düzenlenmesi ile devam etmiştir. Bunun yanı sıra, Hashti kubbesi, zemin ve bahçe duvarı restore edilmiştir. Binaların girişi düzenlenmiş, iç mekan onarımları gerçekleştirilmiş, ayrıca dış ve iç cepheler korunmuş ve Badgir ile salonun restorasyonu tamamlanmıştır.

Bahçenin su sistemine yönelik koruma çalışmaları da önemli bir yer tutmaktadır. Bahçeye yeni su kuyusu kazılmış, kuzey cephesindeki tuğla duvar kaideleri restore edilmiş ve çeşitli yapısal iyileştirmeler yapılmıştır. Tuğla zemin kaplaması, çatı sıvası, kapı ve pencere montajı ile doğu cephesinin restorasyonu yapılmış, ayrıca Kahgil ile tavan sıvanmıştır. Badgir pavilonunun güney kısmı korunmuş ve mermer duvarı kaldırılmıştır. Ahırın temelleri güçlendirilmiş ve kemer kapısı ile duvarı onarılmıştır. Ayrıca, müstemilatın zemin kaplaması ve duvarları restore edilmiştir. Bahçenin su yolları onarılmış, rezervuarlar tamamlanmış ve bahçeler ile kaldırımlar yeniden düzenlenmiştir. Orsi pencereleri restore edilmiş ve bahçedeki eski su yolları araştırılarak Sabat ve küçük pazarın temelleri onarılmıştır.

Çevredeki arazilerin kullanımındaki değişiklikler, cephelerin homojen olmayan yüksekliklerinin kontrol edilmesi sorunlarına ve arazi kullanımında genel bir değişikliğe neden olmuştur. Bu durum, arazilerin parçalanmasına ve bahçeyi çevreleyen kütleli yapının kaybına yol açmıştır. Bu değişim, Bagh-e Dolat Abad için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bahçenin yakın çevresinde yer alan konut alanlarının varlığı da başka bir önemli sorun teşkil etmektedir. Özellikle Pehlevi dönemine ait yaklaşık 30 yıllık 23 konut için kapı numarası bulunmaktadır. İnşaat faaliyetleri üzerindeki yasal düzenlemelerin yetersizliği, bu yapıların bahçeye onarılamaz zararlar vermesine neden olabilmektedir (Ashrafzade, 2016). Tüm bu çalışmalar, bahçenin hem mimari özgünlüğünü korumasını sağlamakta hem de tarihi ve estetik değerlerini günümüzle buluşturmaktadır.

5.2.8 Bagh-e Pahlavanpur'un İrdelenmesi

5.2.8.1 Bagh-e Pahlavanpur'un Genel Bilgi ve Kısa Tarihçesi

Bagh-e Pahlavanpur, Yazd eyaletinin ikinci UNESCO Dünya Mirası listesine alınan bahçesidir ve Yazd ilinin güney ve güneybatısındaki Mehriz şehrinde yer almaktadır. Mehriz ve çevresinin kökenleri, İslam öncesi dönemlere kadar uzanmakta olup, bölgenin kuruluşu Sasani İmparatorluğu'nun

nl hükümdarı I.Khosrow (Anooshiravan)'ın kızına dayandırılmaktadır. Şehir, ılıman bir çöl iklimine sahip olup, tarihi el yazmaları ve metinlerde "Mehrpadin" adıyla bilinen çekirdek bir yapıya sahiptir. Bu durum, Mehriz'in tarihi ve kültürel önemini vurgulamakta; özellikle Arnan Dağları'na oyulmuŐ kabartmalar ve antik kalıntılar, bölgenin beş bin yıllık bir geçmişe sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Mehriz'deki antik anıtlar, mkemmел mimarisi ve tarihsel derinliğiyle bölgenin zengin tarihine ışık tutmaktadır.

Şekil 5.94 Bagh-e Pahlavanpur'un İran Sınırları İçerisinde Konumu (Google Earth, 2024)

Bagh-e Pahlavanpur, yaklaşık 25.000 metrekarelik bir alanda yer almakta ve içinden geçen su kanalı ile bölgenin ılıman iklimi sayesinde zengin bir bitki örtüsüne sahiptir. Bu zellikler, hem bahçenin görsel açıdan çekici görünmesini hem de bitkilerin sağlıklı bir Şekilde yetişmesine olanak tanımaktadır. Tarihsel olarak bu bahçe, zengin bir ailenin kışlık ikametgâhı olarak kullanılmıştır; bu durum bahçeyi bölgedeki önemli yerleşim alanlarından biri haline getirmiştir.

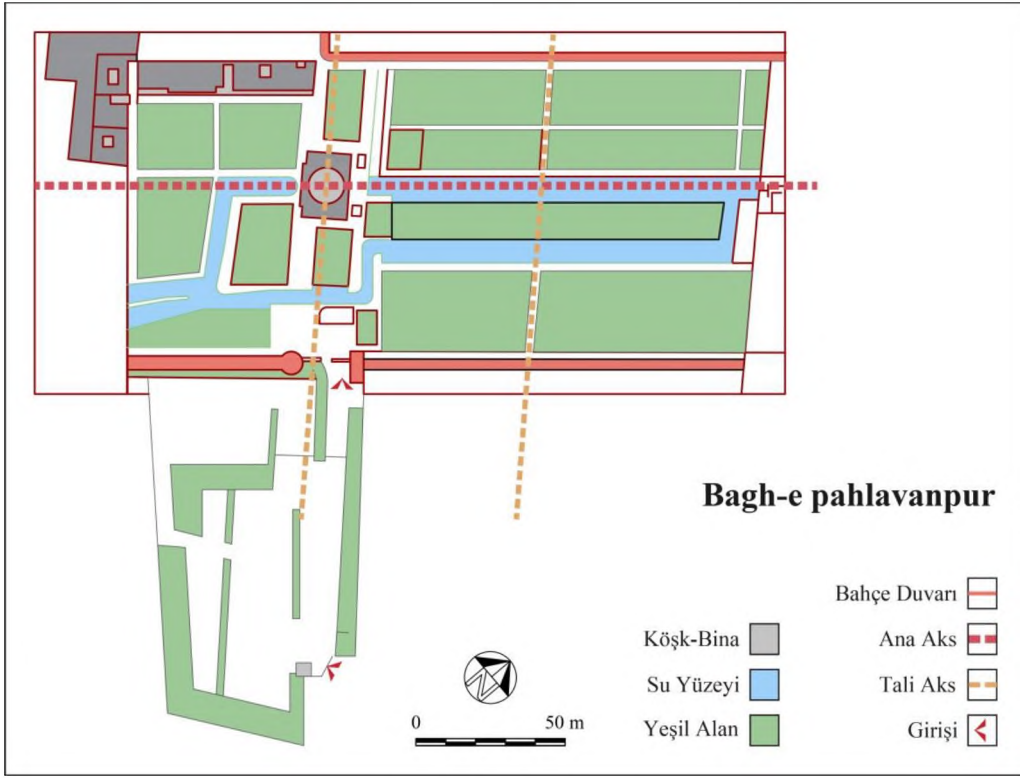
Bahçe, Qacar döneminin sonlarında, başlangıçta "Hüseyin Melareza"ya aitken daha sonra damadı Ali Pehlavan tarafından sahiplenilmiŐtir. Kompleks, farklı dönemlere ait çeşitli yapıların inşa edildiği bir alanı kapsamaktadır. İlk

yapıların inşa tarihi, Qacar döneminin sonlarına kadar uzanmaktadır. Mehriz bölgesi, özellikle su kaynaklarına erişim sağlayan qanat sistemi sayesinde geçmişte zenginler yerleşimi olarak kabul edilmiştir. Bu bölgede bulunan bahçelerin çoğu, Qacar ve Pahlavi dönemlerine ait kalıntılar barındırmakta olup, düzenleme değişiklikleri, Qacar döneminden Pahlavi dönemine geçişi açıkça yansıtmaktadır. Bagh-e Pahlavanpur'un temel yapısı, Qacar dönemine dayanmakla birlikte Zand dönemi mimari unsurlarının izlerini taşımaktadır. Bahçenin sahibi olan Ali Pehlivanpur, yerel bir tüccar olarak bilinmekte ve bahçeye çeşitli eklemeler yaparak toplam alanı 5 hektara çıkarmıştır (Naseri, Azari, ve Merida, 2022). Bagh-e Pahlavanpur, toplamda 32 hektarlık bir alanı kapsamakta olup, 3,5 hektarlık bir çekirdek alan ve 28,5 hektarlık bir tampon alan içermektedir. Kamuya ait olan bu bahçe, günümüzde hem Mehriz hem de Yazd'da yaşayanlar için popüler bir turistik alan haline gelmiştir. Ziyaretçiler, bahçenin doğal güzelliklerini ve tarihi dokusunu deneyimleyerek Bagh-e Pahlavanpur'un hem turistik hem de kültürel açıdan önemli bir cazibe merkezi olmasını sağlamaktadır.

5.2.8.2 Bahçe tipolojisi ve Bahçenin Tasarım İlkeler

Bagh-e Pahlavanpur, tasarlanan meyve bahçeleri ve yürüyüş yollarıyla, yapısal öğelerinin düzenli bir biçimde konumlandırıldığı bir kompleks olarak değerlendirilmektedir. Bu bahçe, geleneksel bahçe yapım tekniklerini modern peyzaj tasarımı ile birleştirerek, hem estetik hem de işlevsel açıdan dikkat çekici bir yapı sunmaktadır (Şekil 5.95). Mimari formu ve mekansal düzenlemesi ile öne çıkan Bagh-e Pahlavanpur, önemli bir yaşam alanı ve bahçe olarak sınıflandırılabilir.

Su hareketinin yönünü izleyen ve yer yüzeyinin eğimini dikkate alan bu bahçe, diğer İran bahçelerine benzer bir biçim sergileyerek, güçlü ve belirleyici bir kuzey-güney eksenine sahiptir (Şekil 5.96). Bu özellikleri, bahçenin hem görsel hem de işlevsel açıdan zenginliğini artırmakta ve ziyaretçilerine eşsiz bir deneyim sunmaktadır (Nikzad, 2011). Bu eksen boyunca, yaşlı çınar ağaçları, geniş gölgeleriyle birlikte, dere kenarına dikilmiştir (Şekil 5.97).

Şekil 5.95 Bagh-e Pahlavanpur Bahçe Planı (Dadras, 2024)

Doğu-batı yönünde uzanan bu eksen, köşkün bulunduğu alanda birbirleriyle kesişmektedir. Bu eksen üzerinde, bahçenin girişleri yer almaktadır. Bahçe, mimari yapı ve işlevsellik açısından üç ana alana ayrılmaktadır:

- Güney alanı, kış evi, hizmetçi dairesi, gözetleme kulesi, ahır, bahçe düzenlemeleri ve su unsurlarını içermektedir.
- Orta alan, bahçenin ana kısmını oluşturmaktadır olup, köşk, hamam, su ve ağaçlar bu alanın bileşenleridir ve bahçenin girişi batı cephesindedir.
- Kuzey alanı ise, yalnızca bahçenin orta kısmını kapsamaktadır ve burada, suyun akışını sağlayan kanat yolu uzanmaktadır; bu alanın en uç noktasında ise bir değirmen bulunmaktadır (Naseri, Azari, ve Merida,2022).

Şekil 5.96 Bagh-e Pahlavanp'un Çevre Duvarları ve Ana Girişi (Dadras,2021)

Şekil 5.97 Bagh-e Pahlavanp'un Çınarlı Aksları (Dadras, 2021)

Güney alanı, bahçenin köylü yerleşimi olarak kabul edilmektedir ve bu alandaki yapılar, üç kenar boyunca yer almaktadır. Qanat suyu, bahçeye güneydoğu köşesinden girmekte ve geri kalan alan, meyve ağaçları ve çiçek bahçelerinden oluşmaktadır.

Bahçenin sonunda, arka yoldan ayrı girişi olan, bölmelerinde ahır ve halı dokuma atölyeleri olan, farklı yönlerde avlular içeren bir hizmet binası bulunmaktadır. Kış evi, bahçe alanının batı tarafında yer almakta olup,

bahçıvan ve hizmetlilerin burada yaşadığı bir yapı olarak bilinmektedir. Bu küçük yapı, kısa bir cepheye, bir girişe ve her iki yanında odalara sahiptir. Kış evi ile hizmet binası arasında, mimari ve çevre ile uyumlu alanlar geliştirilmiştir. Bu alanlar, hem estetik hem de işlevsel açıdan önemli bir rol oynamaktadır. Bu yapı, insan ile çevre arasındaki ilişkileri incelemek için bir sürdürülebilirlik örneği olarak değerlendirilebilir (Şekil 5.98).

Şekil 5.98 Bagh-e Pahlavanp'un Örnek Hizmet Alanlarından (Dadras,2021)

Bagh-e Pahlavanpur'un mimarisi, Yazd'deki en ilginç unsurlardan biridir. Bu bahçenin mimarisi, geleneksel İran mimarisi ile modern bahçe tasarımının bir birleşimini sunmaktadır. Bahçenin tarihi çok eski olmamakla birlikte, bu durumun mimarisinin modern bir tarzda olmasını açıklamak mümkündür. Pehlivan Pur Bahçesi'nin mimari tarzı, Yazd'deki diğer bazı bahçelerde de gözlemlenmektedir. Bahçenin bazı bölümlerinde, Qacar dönemine ait kültür ve sanatı başarıyla yansıtan eski ve tarihi izler görebilirsiniz. Bu unsurlardan biri, bahçenin kuşak stilidir. Bahçenin ana yapılarında, kuşak mimarisi ile merkezi avlunun birleşimi olan bir mimari tarzı görmek mümkündür ve bu, bahçenin estetiği üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Bahçenin giriş kısmında, kule, ahır ve samanlık gibi bölümleri görebilirsiniz; bu üç bölüm de Qacar döneminde

inşa edilmiş, ancak, kulede kullanılan süslemelerin, Zandiyeye dönemi yapılarının süslemeleriyle benzerlik taşıdığını belirtmek gerekir (Nikzad, 2011). Bagh-e Pahlavanpur'un en görkemli yapısı, köşk binası (ana bina) olarak bilinen ve şerbet evi olarak da adlandırılan yapıdır. Bu zarif yapı, Qaçar döneminde inşa edilmiş olup 2.5 katlıdır ve bahçenin ana yolunun tam üzerinde yer almaktadır. Köşke adım attığınızda, salon, kuleli bina, yan odalar ve havuz evi gibi bölümlerle karşılaşacaksınız. Bahçenin en değerli ve dikkat çekici bölümü ise Kolahferengi yapısıdır. Zarif süslemeleri ve etkileyici mimarisiyle bu yapı, ziyaretçilerin uzun süre hayranlıkla inceleyebileceği bir estetik sunar. Kolahferengi, mimarisi ve renk uyumuyla, bahçenin genel yapısıyla mükemmel bir uyum içinde olup, ziyaretçilerin odak noktası haline gelmiştir.

Şekil 5.99 Bagh-E Pahlavanpur'un Ana Binasının İç Avlusu (Dadras, 2021)

Köşkün bir diğer önemli özelliği ise ortasından geçen Hasanabad Qanatından gelen su kanalıdır. Bu kanal, yapıya hayat katmakta ve bahçenin doğal dokusuyla bütünleşmektedir. Köşkten dışarı baktığınızda, bahçenin kenarlarında iki su yolunu görebilirsiniz. Bu berrak su yolları, çevredeki yaşlı ve yemyeşil ağaçları besleyerek, bahçenin doğasını canlı tutmakta ve güzelliğini pekiştirmektedir (Şekil 5.100).

Şekil 5.100 Bagh-e Pahlavanp'un Su Aksının Devamlılığı (Dadras, 2021)

5.2.8.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal

Yazd mimarisinin kültürel ve medeniyet ölçütlerinden önemli sayılabilecek husus, su kıtlığı ve çöl benzeri zorlu iklim koşullarına rağmen, yüksek yaşam standartlarına ulaşmayı başaran bir şehir ve mimari açıdan özgün ve yenilikçi çözümler sunmasıdır. Bahçeli evlerin gelişimi, bu mimarinin özünü oluşturan su havuzlarının merkezde yer almasıyla dikkat çeker. Bu unsurlar, hem estetik hem de işlevsel açıdan önemli roller üstlenir. Yazd'daki su yönetimi sistemi, yer altı kanalları (Qanatlar) aracılığıyla şekillenir. İnsanlar, suyun bulunduğu her yerde su etrafında toplanarak sosyal yaşamlarını bu kaynak çevresinde inşa etmişlerdir. Bahçe çukurları, suyu yer altından getirerek avluda sakinlerin gözleri önünde bir nevi su gösterisi sunar. Bu düzenleme, bahçenin ana ekseninde ve diğer eksenlerde suyun simetrik ve estetik bir akış sergilemesine olanak tanır (Mansoori, 2024).

Bagh-e Pahlavanpur'da bahçeyi çevreleyen ağaçlar, su yollarının iki yanına düzenli bir şekilde yerleştirilmiştir ve her iki eksen boyunca görsel bir bütünlük sağlar. Su, bahçeye canlılık ve yeşillik katarken, ziyaretçilerin mekâna girişini de sembolik bir şekilde hazırlayan bir unsur olarak karşımıza

çıkır. Su akışı durduğunda ise, bahçe yalnızca birkaç bina ile sınırlı kalır ve canlılığını kaybeder. Bu yüzden suyun varlığı, hem mimari hem de sosyal yaşam açısından vazgeçilmezdir (Şekil 5.101). Bu su yönetimi, Bagh-e Pahlavanpur'da kendine özgü bir biçimde hayat bulur. Hassan Abad Qanat'ından çıkan su, önce Anjirak su değirmeninden geçer ve bahçenin kışlık binasının güneybatısına ulaşır. Burada, yazlık binanın arkasındaki küçük bir havuzu doldurur. Su, bu havuzdan sonra bahçenin ana eksenini üzerinde yer alan kanallara akar. Bahçenin doğu tarafındaki ana eksenin sonunda, su Mirza Nasrollah su değirmenine ulaşır ve bahçenin doğu kapısından geçtikten sonra çevredeki arazi ve bahçeleri sulamaya devam eder. Tasarlanan su düzeni, bahçenin hem estetik, hem işlevsel bütünlüğünü sağlamada temel bir rol oynamaktadır (Nikzad, 2011).

Bagh-e Pahlavanpur, zengin bir bitki örtüsüne sahip olup, çam, sedir ve meyve ağaçlarının yoğunluğu bahçeye hem estetik hem de işlevsel değer katar. Karts denilen bölümlerde nar ve incir gibi meyve ağaçları yer alırken, su yolları boyunca iki sıra çınar ağacı sıralanmıştır. Zamanla yaşlanan ağaçlar yenilenmiş, bahçenin canlılığı korunmuştur. İran bahçelerinde yaygın olan gölge ve süs bitkilerinin yanı sıra, burada tarımsal çeşitlilik de öne çıkar (Kafi, 2014). Bagh-e Pahlavanpur'da nar, dut, incir, üzüm, elma, erik, şeftali gibi yaklaşık 17 meyve türü yetiştirilmiştir. Süs bitkileri arasında çınar, şimşir ve gül ön plana çıkarken, bahçede bulunan yaşlı çınar ağaçları, görsel bir cazibe oluşturur. Aynı zamanda, meyve veren badem, hurma ve nar ağaçları, bahçenin ılıman iklimine işaret eder (Şekil.102).

Bu durum, Bagh-e Pahlavanpur'un doğa ve mimariyi bir arada buluşturan, geleneksel İran bahçelerinin önemli bir örneği olduğunu gösterir (Khalilnezhad ve Tobias, 2016).

Şekil 5.101 Bagh-e Pahlavanp'un Su Aksının Devamlılığı (Dadras, 2021)

Şekil 5.102 Bagh-e Pahlavanp'da Ağaçlar Ve Kertlerin Düzeni (Dadras, 2021)

5.2.8.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri

Yerleşim Açısından: Bahçenin etrafında bulunan kanıtlara dayanarak, Bagh-e Pahlavanpur çevresi açısından özgün olarak değerlendirilebilir. Ulaşım rotasında olan eski sokağın yanı sıra, çevresindeki bahçeler sayesinde hala yeşil bir alan mevcuttur.

Tasarım açısından: Mehriz'deki Bagh-e Pahlavanpur, İran bahçelerinin tasarım prensiplerine uygun olarak inşa edilmiş, bir pavilon ve İran bahçelerinin karakteristik özelliklerinden biri olan yüksek toprak tuğla duvarlarla çevrilidir. Bahçede, geçmişe ait bir kule kalıntısı da bulunmaktadır. Zamanla gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları, özgün tasarım ve geleneksel formlara sadık kalarak yapılmış, bu sayede bahçenin özgünlüğü korunmuştur. Mimari unsurlar arasında yazlık konut, estetik bir iç avlu, değirmen ve hizmet alanları yer almaktadır. Bu unsurlar zamanla bazı değişiklikler geçirmiş olsa da, özgünlüklerini koruyarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

İran bahçelerinin belirgin özelliklerinden biri, yeşil bitki örtüsü ve ağaçlarıdır. Bagh-e Pahlavanpur'daki ağaçlar, eski Platanus ağaçları ve periyodik olarak yenilenen Nar ağaçları gibi yerel meyve ağaçları olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bu ağaçların dikimi, bahçenin özgünlüğünün önemli bir yönünü oluşturur (Şekil 103).

Yapı Malzemeleri Açısından: İran bahçelerindeki yapı malzemelerinin özgünlüğü, renk, boyut, malzeme türü, üretim süreci ve bileşim açısından değerlendirilir. Bagh-e Pahlavanpur'un dış cephesi, Kahgil (sarımsı kahverengi) rengeyle dikkat çeker. Bu renk, İranın çöl manzaralarına uyumlu olup, yapıdaki özgünlüğün korunmasını sağlar. İç mekânda alçı renginin hakimiyeti korunmuş, restorasyon çalışmalarında da bu özelliğe sadık kalınmıştır. Bahçede kullanılan malzemelerin boyutları genellikle toprak tuğlalardan oluşmakta ve bazı yerlerde güneşte kurutulmuş ham tuğlalar kullanılmıştır. Bu malzemeler, bahçenin çeşitli tarihi dönemlerini yansıtarak, yapıların özgünlüğünü ortaya koyar. Malzeme türleri, farklı dönemlerde ufak değişiklikler göstermekle birlikte, özgün malzemelerle aynı özelliklere sahiptir. Bahçedeki malzeme

üretimi, geleneksel süreçlerle örtüşecek şekilde gerçekleştirilmiş, özellikle Kahgil üretimi eski yöntemlere sadık kalınarak yapılmıştır. Geleneksel toprak tuğla ve güneşte kurutulmuş ham tuğlaların yanı sıra, bu malzemelerin bir harçla birleşimi, özgünlük unsurunun korunmasına katkıda bulunmuştur.

Şekil 5.103 Bagh-e Pahlavanp'un Entegre Yapı ve Çevre İlişkisi
(Dadras,2021)

İşçilik ve Teknoloji Açısından: Bagh-e Pahlavanpur'da kullanılan teknikler, bahçenin özgünlüğünü vurgulayan önemli unsurlar arasında yer alır. Bu teknikler, özellikle kış konutundaki Karbandi (kubbe örtü sistemi) ve bahçenin girişinde net bir şekilde görülebilir. Kompleksin içinde kullanılan teknolojiler, bahçeyi estetik ve işlevsel açıdan özel kılar. Örneğin, Bagh-e

Pahlavanpur'un rüzgar kulesinin inşaat teknolojisi, yapının özgün özelliklerinden biri olarak kabul edilir. Bu teknoloji, yazlık konutun arkasında bir soğutma sistemi oluşturmayı amaçlamış olup, yüzyıllardır yapılan restorasyonlara rağmen hâlâ işlevselliğini sürdürmektedir.

Bahçenin su akış sistemi de kullanılan teknolojinin önemli bir yönüdür. Bu sistem, özgün yapısal özelliklerini korumakta ve bahçenin farklı seviyelerinde yer alan değirmenleri çalıştırmak için su gücünden faydalanmaktadır. Özellikle suyun bahçenin üst ve alt kısımlarındaki değirmenleri döndürme işlevi, bu teknolojinin en dikkat çekici unsurlarından biri olarak öne çıkar. Bahçenin sulama ve enerji üretiminde kullanılan bu su yönetim sistemi, tasarımın hem estetik hem de işlevsel açıdan özgünlüğünü korumasına katkıda bulunmuştur.

Bütünlük Açısından Bagh-e Pahlavanpur, zaman içinde birçok değişim geçirmiş olmasına rağmen, özgün bahçe karakterini korumayı başarmış, yalnızca özel kullanımdan kamusal bir alan hâline gelerek işlevsel bir dönüşüm geçirmiştir. Bahçenin ana bileşenleri, özgünlüklerini sürdürmüş ve bu bileşenler arasındaki bütünlük dikkat çekici bir şekilde korunmuştur. Her bir bahçe unsuru, hem kendi işlevini yerine getirirken hem de diğer unsurlarla bağlantılı bir rol oynar. Bu karşılıklı ilişki, Bagh-e Pahlavanpur'da gözlemlenen tatmin edici bir uyum duygusu yaratır. Özellikle pavilion ile ağaç sıraları arasındaki bağlantı, bahçedeki bu bütünlük hissini en iyi yansıtan örneklerden biridir. Bahçenin bir bütün olarak anlaşılmasına olanak tanıyan bu uyum, her bileşenin bireysel karakterine rağmen genel kompozisyonun güçlü bir parçası hâline gelmesine katkıda bulunur.

29 Eylül 2002 tarihinde Bagh-e Pahlavanpur, 6334 kayıt numarasıyla İranın milli eserlerinden biri olarak tescil edilmiştir., 27 Temmuz 2011de UNESCO Dünya Mirası Komitesininin 35. oturumunda, **(i), (ii), (iii), (iv) ve (vi)** kültürel kayıt kriterleriyle Dünya Mirası Listesine dâhil edilmiştir:

Kriter (i): Bagh-e Pahlavanpur, tasarım, binalarda zengin mimari üsluplarının bir araya gelmesi, eşsiz sulama sistemi ve bitkilendirme düzeniyle dönemin insan dehasının bir ürünü olarak kabul edilmektedir.

Kriter (ii): Bagh-e Pahlavanpur, Zandiye döneminin sonları ve Qacar Döneminin tarihi gelişimleri, sanat ve mimari stillerinin İran Bahçelerinin sürekliliğini özgün izlerle günümüze taşımaktadır.

Kriter (iii): Bagh-e Pahlavanpur tarihin geniş bir dönemine şahitlik etmiş altı farklı zaman diliminde hayatını sürdürerek tanık olduğu önemli eserlerden sayılabilir.

Kriter (iv): Zandiye döneminin sonları ve Qacar ve Pehlavi döneminin mimari ve bahçe tasarımı, ana köşk, detaylı sulama teknolojisi ve bitkilendirme sistemiyle birleşmiştir.

Kriter (vi): Bagh-e Pahlavanpur Kompleksi, Tarihi Yazd kenti gibi yakınındaki tarihi ve arkeolojik alanların yaşayan gelenekleri, meyvecilik kültürü ve hasat etkinliklerini günümüze kadar taşımaktadır.

Ülke genelindeki birçok turistik kapasiteye sahip tarihi ve önemli yapı gibi, Bagh-e Pahlavanpur 'da benzer bir hikayeye sahiptir. Bu bahçe şimdi, ziyaretçiler için bir konaklama deneyimini her zamankinden daha keyifli hale getiren büyük bir otele dönüşmüştür. Pahlavanpour Bahçesi Oteli, 2009 yılında faaliyete geçmiş olup, tek kişilikten dört kişilik odalara kadar toplam 13 oda sunmaktadır. Bu otelin dikkat çekici özelliklerinden biri, 400 araç kapasiteli otoparkıdır; bu otopark, bahçeye güzel bir manzara sunmakta ve araç sahipleri de bahçede konaklamanın tadını çıkarabilmektedir. Bagh-e Pahlavanpur da birçok tarihi ve turistik yapı gibi zengin bir geçmişe sahiptir. 2009 yılında bir konaklama tesisi olarak faaliyete geçen bu mekân, 400 araç kapasiteli otoparkı ve 13 odası ile ziyaretçilere hizmet vermektedir. Modern işlevselliği, tarihi dokusuyla harmanlayarak, bölgeye gelen turistlere hem konforlu bir konaklama hem de kültürel bir deneyim sunmaktadır.

5.2.8.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme

Bagh-e Pahlavanpur, tasarımı, yapı malzemeleri, kullanılan teknolojiler ve bileşenler arasındaki bütünlüğüyle İran bahçelerinin sürdürülebilirliğine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir. Geleneksel malzemelerin kullanımı, özgün tasarımın korunması ve su yönetimi gibi sistemler, bahçenin hem estetik hem

de işlevsel özelliklerini korumasına olanak tanımıştır. Özellikle rüzgar kuleleri ve su akış sistemleri gibi teknolojiler, enerji verimliliğini artırarak yapının iklimsel koşullara uyum sağlamasını mümkün kılmıştır. Bahçenin zaman içerisinde geçirdiği restorasyonlar, özgün yapı ve tasarım unsurlarına sadık kalınarak yapılmış, bu da tarihi dokunun korunmasını sağlamıştır. Ayrıca, bahçenin özel kullanımdan kamusal bir alan haline dönüşümü, çevresel baskılara karşı direnç gösteren sürdürülebilir bir yönetim modeline katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda, Bagh-e Pahlavanpur, sadece kültürel mirasın değil, aynı zamanda çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğin de önemli bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Doğal Afetler bakımından: Bagh-e Pahlavanpur'un coğrafi konumu, bölgedeki doğal afetlerin, örneğin deprem veya sel gibi olayların meydana gelmesini engelleyen önemli bir faktördür. Bu nedenle, bu alan, doğal afetlerin etkilerinden büyük ölçüde korunmuş bir yer olarak öne çıkmaktadır.

Çevresel baskı açısından: Çevresel etkenler nedeniyle harç ve sıvaların bozulması, bahçe çevresinde yükselen nemin neden olduğu hasar, eski ve çevresel faktörlerden dolayı sulama sisteminin bazı kısımlarında meydana gelen bozulma, bölgesel yoğun rüzgardan kaynaklanan bazı ağaçlarda oluşan hasar ve Sharbat-Khaneh binasındaki ahşap işlerin bozulması hem estetik hem de yapısal bütünlük açısından önemli sorunlar yaratmaktadır.

Gelişim baskısı bakımından: Uygunsuz müdahaleler pavilionun süslemelerine ve resimlerine zarar vermiş, bazı alanlar depo olarak kullanılmakta, binaların yeni işlevi nedeniyle bazı giriş kapıları ve pencereler kapatılmıştır. Ayrıca, binalardaki elektrik tesisatları uygunsuzdur. Elektrik tesisatlarının kurulumu ve alanların işlevlerinin yeniden düzenlenmesi, üssün kısa ve uzun vadeli işleyişi açısından önem arz etmektedir.

Ziyaretçi baskısı açısından: Bagh-e Pahlavanpur'da turizm baskısıyla ilgili olarak önemli bir sorun bulunmamaktadır. Bunun temel nedeni, bu bölgedeki turist sayısının oldukça düşük seviyelerde seyretmesidir. Bu durum, bölgenin doğal ve kültürel zenginliklerinin korunmasına olanak tanımaktadır.

Bagh-e Pahlavanpur'un özellikleri ve sürdürülebilirliği göz önünde

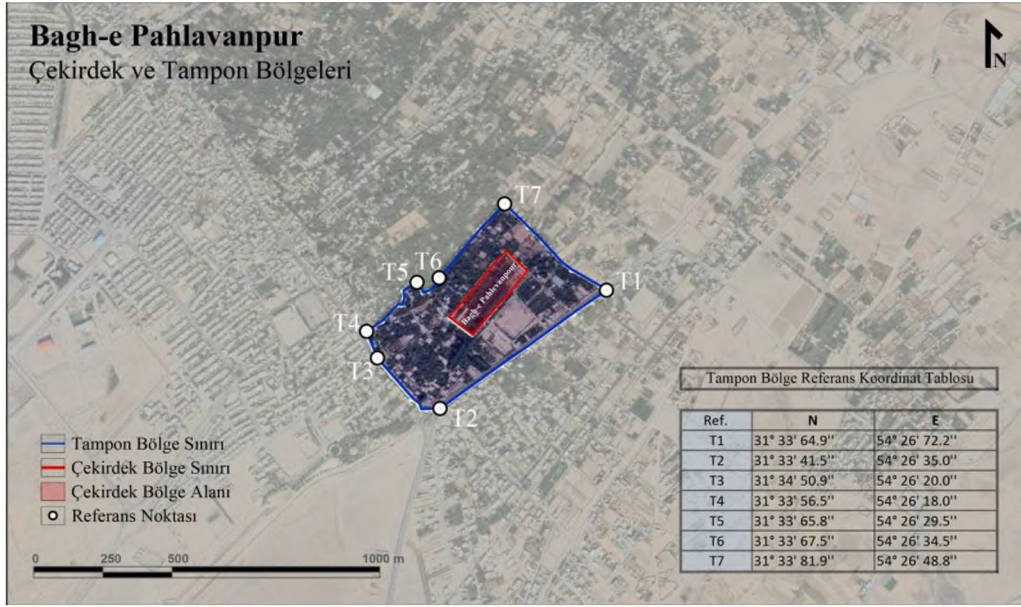
bulundurularak, bahçenin korunması ve yönetimi için koruma zonları ve tampon bölgeleri üzerine düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler, bahçenin görsel, yapısal ve işlevsel bütünlüğünü koruyarak gelecek nesillere aktarılmasını hedeflemektedir. Hem ulusal hem de uluslararası işbirliğiyle hazırlanan bu yönetmelikler, bahçenin fiziksel ve çevresel özelliklerinin korunmasına ve çevresel etkilerin zarar vermesinin engellenmesine odaklanmaktadır. Bu düzenlemeler, bahçenin bütünlüğünü koruma ve çevresel faktörlerin olumsuz etkilerini en aza indirme amacına hizmet etmektedir. Yönetmelikler şu temel ilkeleri içermektedir:

Çekirdek Bölge Yönetmelikleri:

- Her türlü müdahale yasaktır.
- Tamirat ve koruma ile ilgili tüm işlemler öncelikle ICHHTO tarafından onaylanmalıdır.
- Yeni bir kaynak dalı veya Qanat suyu oluşturulması yasaktır.
- Yer altı su kaynaklarına ve Qanatlara zarar veren fosseptik kazımı yasaktır; zira bunlardan sızan atık su, su kaynaklarını kirletebilir.
- Bahçe bitkilerinin, suyun ve mimarinin özgünlüğünü ve bütünlüğünü değiştiren her türlü eylem yasaktır.

Tampon Bölge Yönetmelikleri:

- Değerli yapıların, mevcut su değirmenleri de dahil olmak üzere, restorasyonu ve korunması ICHHTO'nun denetiminde gerçekleştirilmelidir.
- Hasanabad'ın tarihi kaynağının yukarısında derin veya yarı derin kuyular açmak yasaktır.
- Hasanabad kaynağının Qanat yollarına ve su temin ağlarına zarar veren veya kirleten herhangi bir fosseptik açmak yasaktır.
- Yer altı tabakalarına zarar veren derin fosseptiklerin açılması yasaktır.
- Tampon bölge içinde emici kuyular açılması yasaktır; ancak uygun yalıtım ile fosseptiklerinin açılması ICHHTO'nun onayına bağlı mümkündür.
- Bahçelerin veya tarım arazilerinin herhangi bir bölünmesi veya işlev değişikliği yasaktır.

Şekil 5.104 Bagh-e Pahlavanpur'un Güncel Durumu (Hava Fotoğrafı Alım Tarihi: 31.08.2024)

Güçlü yönler arasında onaylanmış çekirdek ve tampon bölge yönetmelikleri, bahçe için veritabanı hazırlanması, düzenli dokümantasyonlar, koruma ve bakım faaliyetlerinin düzenli olarak gerçekleştirilmesi yer almaktadır. Pahlavanpur Bahçesi, kulesi ve surları nedeniyle özel bir bahçe türü olarak kabul edilmektedir.

Zayıf yönler arasında, ilgili makamlarla işbirliğinin eksikliği, bahçedeki bazı yapıların fonksiyonlarının uygun olmaması ve çevresel baskılar nedeniyle bazı ağaçların zarar görmesi bulunmaktadır. Bu zayıf yönlerin üstesinden gelmek için, öncelikle ilgili makamlarla daha etkin bir işbirliği sağlanması gerekmektedir. Ayrıca, bahçedeki yapıların işlevselliğinin artırılması için yeniden değerlendirme yapılmalı ve yenilikçi çözümler uygulanmalıdır.

Bahçe, doğal ve kültürel değerlere sahip bir mahallenin bitişiğindedir ve Yazd ilinde Bagh-e Dolat Abad ile Bagh-e Namir gibi diğer seçkin Fars bahçelerinin varlığıyla dikkat çekmektedir. Ayrıca, bahçenin mesleki ihtiyaçlarıyla ilgili fakülteleri bulunan yerel üniversiteler, Yazd ilinin kültürel önemini artırmaktadır. Fars Bahçesi Ulusal Üssü tarafından sağlanan uzman

danışmanlıkları, bahçenin gelişimine katkıda bulunurken, bahçenin tampon bölgesinde yer alan Mirza Nasrollah su değirmeni ve önemli bir su kaynağı olan Hasan Abad Qanat da bahçenin değerini pekiştirmektedir.

Turizme olan eğilimin artması ve buna bağlı işlevler, bölgenin ikliminden kaynaklanan kuraklık ile güçlü bölgesel rüzgarlar tehditler arasında yer almaktadır. Bu durum, hem yerel ekosistemlerin dengesini bozmakta hem de tarım ve su kaynakları üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu sonuçların alt başlıkları, Tablo 5.13’de detaylı olarak yer almaktadır.

Tablo 5.13 Bagh-e Pahlavanpur’un Güncel Durum Değerlendirmesi

GÜÇLÜ YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • Özgün sulama sistemi ve tesisatının bulunması, • Pahlavanpur Bahçesinin, giriş kulesi ve çevre surları nedeniyle özel bir bahçe türü olarak kabul edilmesi, • Yoğun yerleşim merkezlerine uzak olduğundan kentsel gelişimden az etkilenmesi, • Devam eden bitki envanterlerinin yapılması, • Özgün ve değerli bitki türlerini bulunması, • Onaylanmış tampon bölge yönetmelikleri, • Düzenli izleme-koruma faaliyetleri • Turizm cazibesi ve kolay ulaşılabilir.
ZAYIF YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • İlgili makamlarla işbirliğinin eksik olması, • Bahçedeki bazı yapıların fonksiyonları uygun olmaması, • Çevresel baskılar nedeniyle bazı ağaçların zarar görmesi, • Yeni kayıtlara girmesinden dolayı erişim ve tanıtım araçlarının yetersizliği.
FIRSATLAR	<ul style="list-style-type: none"> • Yezd ilinin kültürel önemi, • Bahçenin, doğal ve kültürel değerlere sahip mahallenin bir parçası olması, • Bagh-e Dolat Abad ve Bagh-e Namir gibi diğer seçkin İran bahçelerine yakınlığı, • Bahçenin mesleki ihtiyaçlarıyla ilgili fakülteleri olan yerel üniversiteleri, • İran Bahçesi Ulusal Üssü tarafından sağlanan uzman danışmanlık desteği, • Bahçenin tampon bölgesinde Mirza Nasrollah su değirmeninin bulunması, • Bahçenin önemli bir su kaynağı olan Hasan Abad Qanatından beslenmesi.
TEHDİTLER	<ul style="list-style-type: none"> • Turizme olan eğilimin artması ve buna bağlı işlevler, • Bölgenin ikliminden kaynaklanan kuraklık ve beraberinde getiren zararları, • Güçlü bölgesel rüzgarlar ve yan etkileri.

1999 yılından bu yana, Bagh-e Pahlavanpour’da düzenli koruma çalışmaları sürdürülmektedir. Bu kapsamda pavilion, Mirza Nasrollah ve Anjirak su değirmenleri gibi önemli yapılar üzerinde de çalışmalar

yapılmaktadır. Sürdürülen çalışmalar, bahçenin tarihsel ve kültürel değerlerini koruma amacını taşımaktadır. Pavilion bölgesinde, binanın iç ve dış duvarlarına Kahgel kaplama uygulanmış; çatıda ise çeşitli koruma faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Pavilionun restorasyon sürecinde iç mekanların estetik ve yapısal bütünlüğünün korunmasına öncelik verilmiştir.

Kule ve ahırlarda temizlik çalışmaları yapılmış; molozlar temizlenmiş ve ahırın çatısı onarılmıştır. Kulede, iç mekan restorasyon çalışmaları kapsamında iç duvarlara Kahgel sıva uygulanacak, çatısı onarılacak ve drenaj boruları döşenecektir. Bu işlemler, kule ve ahırların yapısal dayanıklılığını artırmayı hedeflemektedir. Gözetim kulesinde de temizlik çalışmaları yapılarak molozlar kaldırılacak, hasarlı mahzen onarılacak, bina duvarı yeniden inşa edilecek, çatısı onarılacak ve drenaj boruları döşenecektir. Bu faaliyetler, gözetim kulesinin korunmasını ve işlevselliğini artırmayı amaçlamaktadır.

Kış evinde molozların temizlenmesi, hasarlı kapıların değiştirilmesi, tonozun onarılması, çatının yenilenmesi, Zemestan-khaneh'in cephesinin restore edilmesi ve duvarların Kahgel kaplaması ile sıvanması planlanmıştır. Bu çalışmalar, kış evinin tarihi kimliğini korumak için gerçekleştirilecektir.

Peyzaj alanları ve güçlendirme çalışmaları çerçevesinde, bahçeyi çevreleyen toprak duvarın güçlendirilmesi ve onarılması düşünülmektedir. Bu duvarlara Kahgel kaplama uygulanacak, bahçeye dış erişim yolları iyileştirilecek, geleneksel zanaatkarlığa uygun taş döşemeler yapılacak, su akıntıları ve kanallar restore edilecektir. Bu düzenlemeler, bahçenin estetik ve işlevsel bütünlüğünü koruma amacı taşımaktadır.

5.2.9 Bagh-e Akbariyeh'nin İrdelenmesi

5.2.9.1 Bagh-e Akbariyeh'nin Genel Bilgi ve Kısa Tarihçesi

Birjand Şehri, İranın doğusundaki Khorasan eyaletinin güneyinde yer alır. Farklı arazilerden oluşan bu bölge, ovalar ve dağları içerir. Yağışlı mevsim oldukça kısa olup kış ve erken bahar dönemine sıkışmıştır. Çöl bölgelerinde yıllık ortalama yağış 50 mm, dağlık alanlarda ise 250 mm civarındadır.

Gündüz-gece ve mevsimler arası sıcaklık farkları belirgindir. Birjand'da çöl iklimi hakimdir; en yüksek sıcaklık 44°C, en düşük sıcaklık ise -21.5°C olarak ölçülmüştür.

Şekil 5.105 Bagh-e Akbariyeh'nin İran'daki Konumu (Google Earth, 2024)

Bagh-e Akbariyeh, Doğu İranın en önemli tarihi bahçelerinden biridir. Zandiye dönemine ait bazı bölümler barındırır da, bahçenin ana yapısı Qacar döneminde inşa edilmiştir (Şekil 5.106). Bahçe, Nasıreddin Şah tarafından Sistan'ın resmi yöneticisi olarak atanan Hışmetülmelik tarafından yerleşim ve tarım amacıyla kurulmuştur. Qacarların son döneminde ise, Şevketülmelik zamanında bahçeye yeni işlevler eklenmiş, yerleşim alanı olmasının yanı sıra bölgenin yöneticisinin çalışma ve resmi ofis alanı olarak da kullanılmıştır (Bahnia, 2002). 1800'lü yılların sonlarına doğru, Bagh-e Akbariyeh hem iç hem dış misafirlerin katıldığı festivallerin merkezi haline gelmiş ve Gahestan'ın yönetim merkezi olarak önem kazanmıştır. Pehlevi döneminin ikinci yarısına kadar, yabancı konsolosluklarla yapılan kabul ve müzakerelere de ev sahipliği yapmıştır. Bu çok yönlü işlevi sayesinde, Akbariye zamanla sosyal ve siyasi etkinliklerin bir odağı haline gelmiştir.

Dağlık bir bölgede bulunan Bagh-e Akbariyeh, iki ana yapıdan oluşmaktadır. Bahçenin mimarisi, Rus tarzından ilham alarak İranın geleneksel mimarisi ile harmanlanmış, bu birleşimle yenilikçi bir üslup ortaya konulmuştur. İslam mimarisiyle iç içe geçen bu stil, bahçeye kendine özgü bir estetik kazandırmıştır. Ana yapıda ayna salonu, kubbe ve petek motifli süslemeler gibi ince işçilik örnekleri yer alır. Bu yapılar, başta iç ve dış siyasi temsilcilerin ağırlanması amacıyla özel olarak düzenlenmiştir. Bahçenin mimarı olan Usta Allahdad Jaferi, iç ve dış tasarımda estetikle birlikte işlevselliği ön plana çıkararak Bagh-e Akbariyeh'e dönemin ötesinde bir mimari anlayış kazandırmıştır (Şekil 5.107).

Şekil 5.106 Bagh-e Akbariyeh'nin Eski Görüntüsü (Unesco, 2011)

Toplam 12 hektarlık bir alanı kaplayan Bagh-e Akbariyeh; 3,4 hektarlık çekirdek zon ve 8,6 hektarlık tampon zon içerir. Vakıf bünyesinde yer alan bahçe, günümüzde hem Mehriz hem de Yazd'da yaşayanlar için önemli bir turistik alan haline gelmiştir. Ziyaretçiler, bahçenin doğal güzelliklerini ve tarihi dokusunu deneyimleyebilmektedir.

Şekil 5.107 Bagh-e Akbariyeh'nin Tören Binası (Dadras, 2021)

Günümüzde Güney Horasan Kültürel Miras ve Turizm Müdürlüğü tarafından yönetilen Akbariye Bahçesi, çok yönlü işlevleriyle dikkat çekmektedir. Bahçenin bir bölümü kütüphane olarak hizmet verirken, merkezi bölüm Qacar döneminde inşa edilip arkeoloji ve etnoloji müzesi olarak kullanılmaktadır. Pehlevi döneminde yapılan diğer yapılar ise idari amaçlarla değerlendirilmekte, yönetim ve turizm faaliyetlerine ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca, geleneksel bir çay evi ve restoran olarak düzenlenen alanlar ile yaban hayatı müzesi gibi bölümler de ziyaretçilere açıktır. Bu çeşitlendirilmiş kullanım, Bagh-e Akbariyeh'in hem kültürel miras alanı olarak korunmasını hem de turistik bir cazibe merkezi olarak işlevselliğini sürdürmesini sağlamaktadır (Şekil 5.108).

Akbariye Bahçesi, zamanla kentleşme süreciyle birlikte Birjand'ın bir parçası haline gelmiştir. Ancak çevresindeki yerleşim alanlarının özgün yapısını koruması sayesinde bu kentleşme süreci bahçenin tarihi kimliği üzerinde minimal bir etkiye sahip olmuştur. Bu durum, bahçenin hem tarihi kimliğini hem de çevresiyle olan uyumunu korumasına katkıda bulunmaktadır.

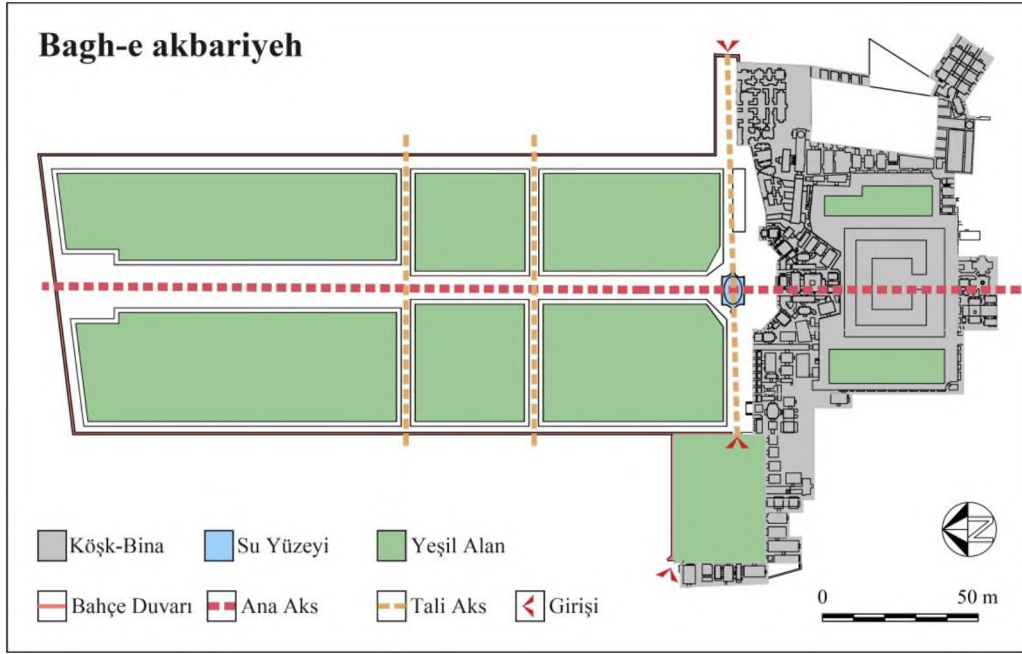

Şekil 5.108 Bagh-e Akbariyeh'nin Kamuya Açık Bölümleri (Dadras, 2011)

5.2.9.2 Bahçe tipolojisi ve Bahçenin Tasarım İlkeler

Bagh-e Akbariyeh, başlangıçta bir yaşam bahçesi olarak tasarlanmış olsa da zamanla, gereksinimlere bağlı olarak eklenen mimari ve peyzaj unsurlarıyla birlikte yaşam ve hükümet bahçesi olarak sınıflandırılmıştır. Birjand'da yer alan bu bahçe, doğal ve çevresel potansiyelini en iyi şekilde sergileyen bir yapıya sahiptir. Dağlık bir bölgede yer alan ve iki köşkten oluşan bu bahçe, zengin tarihî dokusuyla dikkat çekmektedir (Saberifar, Karampour ve Halajmoghadam, 2014). Bahçenin tasarımı, bölgenin iklim koşullarına uygun şekilde planlanmıştır (Şekil 5.109).

Bitkisel çeşitlerin seçimi, toprağın yapısal özelliklerine ve arazi eğiminin durumuna uygun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu seçim sürecinde, bitkilerin gölge sağlaması ve aşırı güneş ışığının olumsuz etkilerini azaltması amacıyla coğrafi yönler de dikkate alınmıştır. Ayrıca, su kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılması, su israfının önlenmesi ve meyve veren ağaçların, meyve vermeyen türlerle birlikte dikilmesi gibi önemli detaylar, bahçenin işlevselliğini artırmanın yanı sıra görsel bütünlüğüne de önemli katkılarda bulunmuştur. Bu özellikler, Akbariye Bahçesi'nin tasarımında belirgin bir şekilde öne çıkan unsurlar arasında yer almaktadır.

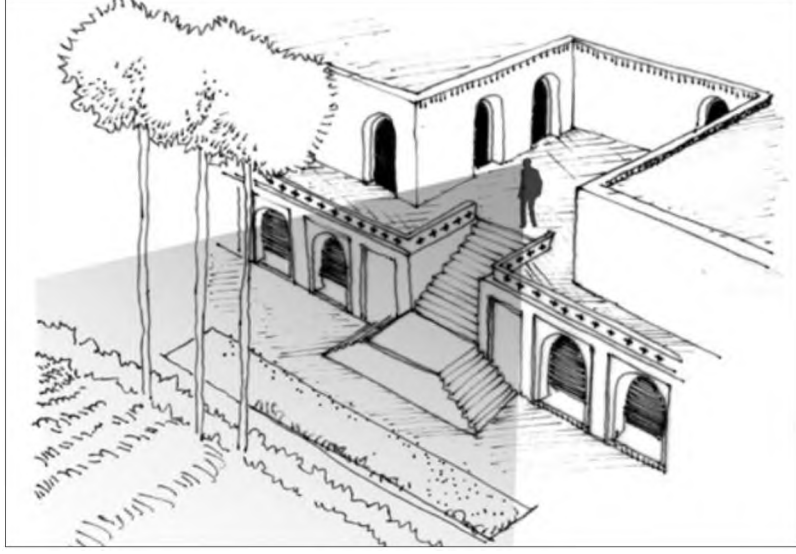

Şekil 5.109 Bagh-e Akbariyeh Bahçe Planı (Dadras, 2024)

Birjand'ın tarihi bahçeleri incelendiğinde, ana alanın dışında beş genel kategoride sınıflandırılabilir on bir açık alan tipi bulunmaktadır. Bunlar arasında bahçeye bağlı avlular, iç ve dış alanlar, tarımsal alanlar ve peyzaj düzenlemeleri yer almaktadır. Bahçenin ana alanının yanı sıra bu alanlar, kompleksin yaşam ve rekreasyonel yönlerini tamamlayarak bahçenin geometrik yapısını ve mekânsal organizasyonunu güçlendirmektedir (Khalilnezhad, 2019). Bahçenin düzeni, giriş ekseninin köşk ve giriş binası ile olan simetrisi etrafında sistematik bir biçimde oluşturulmuş ve bu tasarım, İran bahçelerine özgü bir düzeni yansıtmaktadır. Farklı dönemlerde ortaya çıkan gereksinimler doğrultusunda eklenen yapılar ve bahçe bölümleri, bahçenin doğal yapısına zarar vermeden dikkatli bir şekilde planlanmıştır. Bu süreçte fonksiyonellik, estetik görünüm ve peyzaj kalitesi ön planda tutulmuş, bahçede yeni görsel ve işlevsel alanlar ortaya çıkaran dolaşım ağları, ana plana uyumlu bir şekilde inşa edilmiştir. Bahçenin iki ana girişi bulunmakta olup, bunlardan orta avluya yakın olan giriş, ana yaya yoluna ve araç yollarına kolay erişim sağlaması nedeniyle ana kapı olarak kabul edilmektedir. Hava fotoğraflarına

göre bahçenin ana cephesi muhtemelen bir giriş avlusuna sahipti, ancak bu konuda kesin bilgilere ulaşılammıştır. Bahçenin güneybatısındaki yapılar daha yakın bir tarihte inşa edilmiş olup, köşkün ana ekseni ile hizalanmış ve diğer hizmet alanlarına kolay erişim sağlayacak şekilde planlanmıştır. Özellikle açık alanların sınıflandırılmasında avluların fonksiyonel kullanımı ve düzenlenmiştir. Farklı tasarımlarla bahçelere birçok şekilde bağlanan bu açık alanlar arasında iç avlu, bahçeye açılan avlu, sahanlık avlusu, giriş avlusu, Mehtabi, Bam, Sefa, Charmi, Maidanche, Jalokhan, ve tarım bahçesi. Örnek olarak "Mahtabi" avlu seviyesinden daha yüksekte açık, görsel ve mekansal bağlantısı olan bir mekandır. Mahtabi genellikle üç taraftan çevrelenir ve bir taraftan kot farkıyla ana çevreye bağlanır (Etezadi ve Bina, 2017) (Şekil 5.110 ve Şekil 5.111). Bahçede kullanılan yapı malzemeleri, bölgenin yerel kaynaklarına dayanmakta olup, kerpiç, güneşte kurutulmuş tuğla ve taş gibi malzemeler tercih edilmiştir. Yapının temel bölümlerinde ise kum-alçı ve çamur harçları kullanılmıştır. Bahçenin dış sınırlarını çevreleyen duvarlar, özel olarak hazırlanmış kesim çamur bloklarıyla inşa edilmiş ve kahgel kaplaması ile oluşturulmuştur. Nemli alanlarda ise taş ve güneşte kurutulmuş tuğla gibi daha dayanıklı malzemeler tercih edilmiştir.

Bahçenin mimari özellikleri arasında tonozlar, kemerler ve Pers mimarisine özgü tavan boşlukları dikkat çekmektedir. Bu unsurlar, yapının strüktürünü ve estetiğini oluşturan önemli elemanlar olarak karşımıza çıkmakta ve dönemin zanaat ustalarının yetkinliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Pers mimarisine dayanan havalandırma sistemleri ve su işleri teknolojisi de bahçenin önemli özellikleri arasındadır. Bahçe, 217 metre uzunluğunda ve 94metre genişliğinde olup kuzeyden güneye dikdörtgen şeklindedir. Çoğu yapı, güney kısmında yer almaktadır. Bahçenin ana ekseni, iki sıra çam ağacı ve altında şimşir çalılırları ile vurgulanmış olup, bu eksenin ortasında bir su havuzu yer almaktadır. Havuz, bahçenin tasarımında suyun önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bahçenin ana yapısı, çevresiyle uyumlu bir şekilde planlanmış ve geniş revaklarıyla ziyaretçilere bahçeye hâkim olma imkânı sunmuştur (Saberifar, Karampour ve Halajmoghadam, 2014).

Şekil 5.110 "Mahtabi" Alanını Anlatan Çizim (Etezadi Ve Bina, 2017)

Şekil 5.111 Bagh-e Akbariyeh "Mahtabi" Alanını Görüntüsü (Dadras, 2021)

Bagh-e Akbariyeh'in yapı ve peyzaj alanları, zamanla çeşitli amaçlara hizmet edecek şekilde genişletilmiştir. Bu süreçte, yapının estetiği ve işlevselliği göz önünde bulundurulmuş ve özgün yapılar korunarak yenilenmiştir.

5.2.9.3 Su Unsuru ve Bitkisel Materyal

Su, Bagh-e Akbariyeh'in oluşumunda hayati bir unsurdur; özellikle sıcak ve kurak iklimlerde suyun varlığı, bahçe yaşamının sürdürülebilirliği açısından vazgeçilmezdir. Birjand'da sınırlı miktarda bulunan Qanat suları, bahçelerin sulama sistemlerinde temel bir rol oynamakta; bu sular, geniş havuzlarda toplanarak su kanalları aracılığıyla bahçeye dağıtılmaktadır. Havuzlar, bahçenin geometrik düzeni ile uyum içinde konumlandırılarak sulama sisteminin en önemli unsurları arasında yer almaktadır. Bagh-e Akbariyeh'in su kaynağı, aynı isimli Qanat'tan sağlanmakta olup, haftalık su ihtiyacını karşılayabilecek kapasitede iki paya sahiptir. Qanattan gelen su, ana yapının arkasındaki büyük havuzda depolanmakta ve bahçenin hem sulama ihtiyaçlarına yanıt vermekte hem de estetik bir unsur olarak bahçeye katkı sağlamaktadır (Saberifar, Karampour ve Halajmoghadam, 2014).

Bahçedeki su kanalları, arazinin eğimine bağlı olarak güneyden kuzeye doğru tasarlanmıştır. Bu kanalların tasarımı, yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda görsel ve işitsel estetiği de dikkate alarak yapılmıştır. Görsel açıdan, suyun berraklığı ve akışı, bahçeye ferahlatıcı bir atmosfer kazandıran önemli bir tasarım oğesidir. Buharlaşmayı en aza indirmek için su yolları çoğunlukla yeraltında tutulmuş; ancak görsel ve işitsel etkilerin artırılmak istendiği yerlerde yüzeye çıkarılmıştır. Özellikle ana köşkün karşısında yer alan geniş havuz, su aynası etkisi yaratarak suyun estetik rolünü ne çıkarır ve su tüketimi ile görsel estetik arasında bir denge sağlar. İşitsel olarak ise suyun sesi, bahçeye huzur ve manevi bir hava katmakta; akan suyun doğal melodi oluşturduğu nehirler ve kanallar ile fiskiyelerdeki su sesleri, bahçeye dinlendirici bir etki sunmaktadır.

Su, aynı zamanda bahçenin tarımsal düzenlemelerinde işlevsel bir unsur olarak hayati bir rol üstlenmektedir. Bitki tarhları ve mevsimlik sebzelerin su ihtiyaçlarına göre, su kanallarının derinlik ve genişlikleri düzenlenmiştir. Arazinin eğimli yapısı nedeniyle suyun kontrollü yönlendirilmesi gerekmiş; bu amaçla su kanallarında Nahr-tab adı verilen kiremit parçalar kullanılarak su

akışı hızlandırılmış ve toprak erozyonu önlenmiştir. Geçmişte etkin bir yöntem olarak kullanılan bitki köklerine doğrudan su salma yöntemi, günümüz araştırmalarına göre toprağın tuzluluğunu artırıcı etkiye sahiptir. Sirkülasyon açısından bakıldığında, Bagh-e Akbariyeh'in suyu bahçeye güneyden girerek yeraltı yoluyla orta avludaki havuzu doldurur (Şekil 5.112). Buradan doğu ve batıya doğru ayrılan iki ana kanal, ana binanın altından geçip bahçenin uzun eksenini boyunca simetrik olarak akar. Bu ana kanallar, bitki tarhlarına ve ağaçlandırma alanlarına ulaşarak düzenli ve etkili bir sulama sağlar (Şekil 5.113). Bu bütüncül su yönetimi sistemi, Bagh-e Akbariyeh'in işlevsel, estetik ve kültürel değerini korumakta; suyun bahçe tasarımındaki kritik rolünü vurgulamaktadır (Saberifar, Karampour ve Halajmoghadam, 2014).

Şekil 5.112 Bagh-e Akbariyeh'nin Orta Avludaki Havuzu (Dadras, 2021)

Şekil 5.113 Bagh-e Akbariyeh'nin Arka Avlu Havuzu (Dadras, 2021)

Bahçenin yapısal ve fonksiyonel tasarımı, bölgenin iklim koşullarına uygun olarak planlanmıştır. Bitkisel tasarımda arazi yapısı ve toprak dokusuyla uyumlu, gölge sağlayan coğrafi yönler, optimal su tüketimi ve israfın önlenmesi ilkelerine göre bitki türleri seçilmiştir. Ana ve orta eksenlerde meyve ağaçlarının yanında meyvesiz ağaçlar dikilmiş, çiçek ve sebze parselleri köşk ve binaların görsel bütünlüğünü vurgulayan tasarım elemanları olarak kullanılmıştır. Akbariyeh Bahçesi, konut, hükümet, rekreasyon, üretim ve hizmet zonlarına ayrılabilir. Bahçenin en geniş kısmı, verimli peyzaj zonedir ve gıda üretimi, tarım ve bahçecilikte yatırım ve istihdam olanakları sunar (Farzin, Khalilnezhad, Moradzadeh Mirzaei ve Zarei, 2020).

Doğru bitkilendirme kararları, doğal kaynakların verimliliğini artırır, iklim değişikliğinin etkilerini azaltır, su yönetimini sağlar ve toprağı korur. Kurak iklim ve su kıtlığı göz önüne alınarak, yerli bitki seçimi ve çeşitlendirilmesi, bahçenin canlılığını korumasına katkı sağlamıştır. Birjand bahçelerinde çoğunlukla yerli bitki türleri, ağaçlar ve çalılar bulunur; uygun yerli olmayan türler ise zamanla eklenmiştir (Khalilnezhad, 2019).

Yaklaşık 3.5 hektarlık alana sahip olan bahçede çoğunlukla meyve ağaçları yer alır. Bahçe duvarının dışında, koruma zonu oluşturmak ve dış erişimi kısıtlamak amacıyla nar, incir ve dut ağaçları dikilmiştir. Mikro iklimlere sahip alanlarda, çevresel streslere karşı dirençli bitkiler, sebzeler ve yaz bitkileri bulunmaktadır. Dut ağaçları gölge sağlamak amacıyla tali yollar boyunca kullanılmıştır. Bahçenin görsel omurgasını boylu çam türlerinin alt kademesinde yer alan şimşir ve nar ağaçları oluşturur.

Meyve ve süs ağaçlarının kombinasyonu, Akbariyeh Bahçesi'ne Birjand'ın kurak bölgesinde nem ve gölge sağlayarak ılıman bir yaşam ortamı sunan bir kentsel yeşil vaha özelliği kazandırır.

Bahçenin temel yeşil alanını görsel peyzaj ve faydalı tarım alanı olarak iki kategoriye ayrılmak mümkündür:

- Ağaç türleri: *Pinus brutia var. eldarica* (Birjand Çamı, Afgan Çamı), *Thuja orientalis*, *Pistacia vera*, *Prunus armeniaca*, *Pyrus communis*, *Morus alba*, *Fraxinus persica*, *Acianthus altissima*, *Ficus carica*, *Punica granatum*.

- alılar: *Berberis vulgaris*, *Buxus sempervirens*.
- Mevsimlik bitki ve iekler: *Plargonium*, *Zinnia*, *Petunia hybrida*, *Viola adorata*.

Şekil 5.114 Bagh-e Akbariyeh'nin ağaç ve çalı düzeni (Itto, 2021)

Şekil 5.115 Bagh-e Akbariyeh'nin Meyve Ağaçları Ve Kartleri (Dadras, 2021)

Ancak, Akbariyeh Dünya Mirası bahçesindeki tarımın durumu hâlâ istenilen seviyeden uzaktır; bu nedenle, hem ss hem de üretim alt sistemlerini

kapsayan özgün Pers bahçe sisteminin korunması, yönetim ve planlama planlarının belirlenmesi koşuluyla, daha canlı bir yeşil alan sağlayabilir (Khalilnezhad, 2019).

5.2.9.4 Özgünlük, Bütünlük, Doğal ve Kültürel Miras Kriterleri

Tasarım açısından Bagh-e Akbarieh'deki ağaçlar, bahçenin inşa edildiği dönemin özgün yapısını korumaktadır. Bahçenin ana eksenini boyunca uzun çam ağaçları dizilmiştir ve bu ağaçların altına şimşirler dikilmiştir. Bu düzenleme, Fars Bahçesi peyzaj ilkelerine uygun olarak görsel dengeyi sağlamaktadır; çam ve şimşirlerin yıl boyu yeşil kalması, bahçenin silüetini daha yüksek ve dikkat çekici hale getirmektedir. Bitki türleri arasında yaşlanmaya bağlı değişimler olsa da, bu türler benzer türlerle değiştirilmiş ve bahçenin tasarımında büyük bir değişiklik yapılmamıştır. Sadece yeni bölümlerin eklenmesiyle gerçekleşen düzenlemeler, bahçenin özgünlüğünü korumasına olanak tanımıştır.

Bagh-e Akbariyeh kompleksindeki yapılar, ICHHTO'nun etkin denetimi sayesinde orijinal niteliklerini muhafaza etmiştir. Restorasyon sırasında, özgünlüğü koruma amacıyla eski bölümlerde yerli malzemeler kullanılarak yapının tarihi görünümü desteklenmiştir. Onaylı yönetmelikler, müdahaleleri sınırlayarak mimari olmayan uygulamalara karşı uyarıda bulunmuş ve böylece gerçek manzaranın bozulmadan korunması sağlanmıştır. Bu koruma çalışmaları, hem yerel kültürün devamlılığına katkı sağlamakta hem de tarihi mirasın gelecek nesillere aktarılmasını desteklemektedir. Aynı zamanda, sürdürülebilir mimari uygulamaların teşvik edilmesiyle çevresel etkilerin azaltılmasına yardımcı olmaktadır.

Su unsurlarına bağlı mimari yapılar da önemleri gereği tamamen korunmuştur; tek istisna, tüm kompleksin genel estetiği ile tam uyum sağlamayan tören binası önündeki havuz olmuştur (Şekil 5.116).

Bahçenin çevre çiti olarak yüksek duvarların varlığı ve bazı alanların muhafızlara ayrılması, Akbariyeh binasının geçmişteki hükümet-askeri işleviyle uyumludur ve bu bağlamda haklı görülebilir. Bahçede, güvenlik amacıyla muhafızlar tarafından korunan çeşitli bölümler ve koridorlar

aracılığıyla ana binaya hiyerarşik bir erişim sağlanmaktaydı. Günümüzde de bahçenin çevre duvarı, tasarımın özgünlüğünü koruyarak kalın iskeleler şeklinde korunmaktadır.

Bagh-e Akbariyeh'nin mimarisinde, toprak malzemeler (kerpiç ve güneşte kurutulmuş tuğla) ile geleneksel kesme taşlar kullanılmıştır. Yapının bağlayıcı elemanları olarak "Saruj", kum-alçı, toprak-alçı, kum-kireç ve çamur harçları tercih edilmiştir. Bahçenin çevresindeki çitler, Kagir ile kaplanmış çamur Çineli malzemedan inşa edilmiştir. Nemli alanlarda, kerpiç yerine tuğla veya taş kullanılarak kireç-kum harcı ile suya dayanıklı bir yapı sağlanmıştır. Sıva malzemesi olarak Saruj harcı uygulanmıştır.

Şekil 5.116 Bagh-e Akbarieh'nin Ön Avlusundan Bir Kare (Dadras, 2021)

İç mekânlarda, alçı ve sıva işçiliği önemli bir yere sahiptir. Önemli olan özel alanlarda, ayna işçiliği ile birlikte alçı sıva kullanılmış; daha az önemli alanlarda ise Simgel veya Kahgel harcıyla yapılmış duvar sıvaları tercih

edilmiştir. Döşeli zeminlerde, çakıl taşları ve kireç harcı karışımı gözlemlenmiştir. Tüm bu unsurlar, restorasyon çalışmalarında da dikkate alınarak yapının özgünlüğünün korunmasına katkı sağlamaktadır. Bagh-e Akbariyeh'nin hizmet, konut, hükümet ve diğer bölümleri barındıran mimarisi, çevresiyle bütünleşik bir etkileşim içindedir. Bu yapının korunması gerekliliği, farklı dönemlerde bahçe sakinleri tarafından hissedilmiş ve böylece ana yapı özgünlüğünü korumuştur. Tonozlar, kemerler ve çeşitli geometrik kompozisyonlarla inşa edilen Pers "Chafds", yerel malzemelerle dönemin mimari tarzını yansıtarak yapının oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu özellikler, inşaatçıların ustalığını ortaya koyarken, aynı ilkeler ve yöntemler sonraki dönemlerde de rağbet görmüştür.

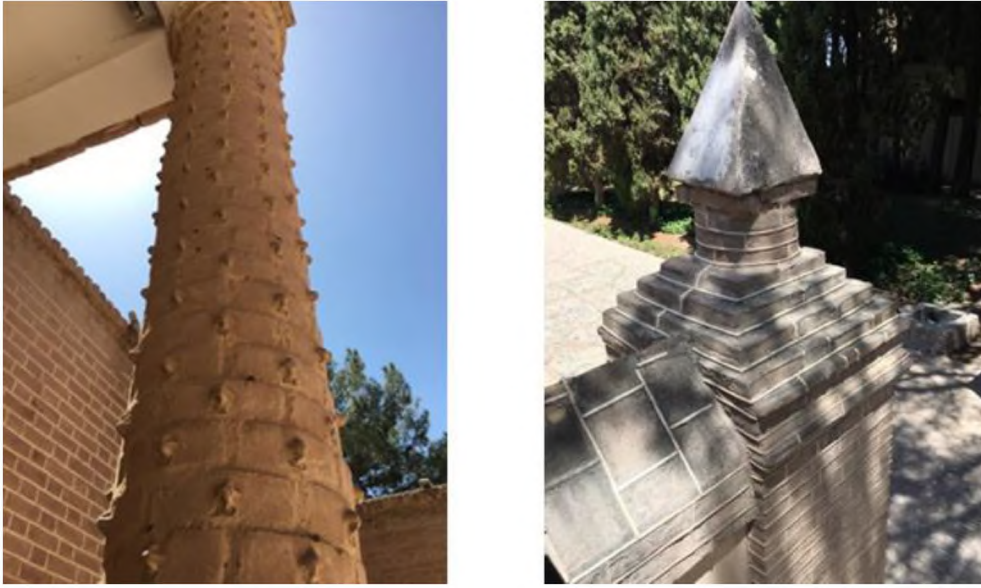

Şekil 5.117 Bagh-e Akbarieh'nin Ana Giriş Kapısı (Dadras, 2021)

Anıtın öne çıkan unsurları arasında Badgirler, bacalar ve kökenleri gerçek Pers mimarisine dayanan bağımlı mimari detaylar bulunmaktadır. Yapının özgünlüğünü koruyarak günümüze kadar gelen diğer teknolojilerden biri de, küçük değişikliklerle iyileştirilen ve hala korunan su tesisatı sistemidir. Bu unsurlar, yapının işlevsel ve mimari dayanıklılığını artırırken, anıtın

kültürel mirasını sürdürmeye katkı sağlamaktadır (Şekil 5.118).

Konum ve Yerleşim bakımından Bagh-e Akbariyeh, kentleşme süreciyle birlikte Birjand şehri sınırlarına dâhil olmuş ve çevresiyle yeni bir etkileşim kurmuştur; ancak bu kentleşmenin bahçe üzerindeki etkisi minimum düzeydedir. Bahçenin yanındaki köy de özgün yapısını koruyarak, bölgenin tarihi ve kültürel dokusunu muhafaza etmektedir.

Şekil 5.118 Bagh-e Akbarieh'nin Mimari Ve İşçilik Detayları (Dadras, 2021)

Bütünlük açısından Bagh-e Akbariyeh, Pehlevi döneminde kullanılan yeni malzemeler ve bahçecilik teknolojilerinin etkisiyle, tarihî Fars bahçelerinin geleneksel özelliklerini yansıtan çağdaş bir Fars bahçesinin seçkin örneği olarak öne çıkmaktadır. Bahçenin görsel bütünlüğü titizlikle korunmuş olup, tüm koruma ve restorasyon çalışmaları kompleksin orijinal form ve renklerine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Uyumsuz herhangi bir müdahale bulunmamakta ve bahçenin özgün hükümet işlevi, günümüzde ICHHTO'nun yerel merkezi olarak sürdürülmektedir. Bahçenin su sistemi, mimari özellikleri ve korunmuş yapısal detayları ile yarı çöl iklimine özgü Fars bahçesi tasarımının bütünlüğünü devam ettirmektedir.

5.2.9.5 Sürdürülebilir Yönetim Açısından Değerlendirme

Birjand, çeşitli İran bahçelerine ait on sekizden fazla değerli bahçeye sahip bir bölgedir, ancak orada bulunan tüm bahçeler arasında, Bagh-e Akbariyeh, özel sanatsal ve mimari özelliklerin yanı sıra mükemmel bir su sistemi ve sürekli canlılığa sahip eşsiz bir kompleks olarak kabul edilir. Bu nedenle güney Horasan bölgesinde bulunan en iyi örnek seçilmiştir. Genel durum irdelendiğinde bahçenin yaşam zonu, üretim zonu, rekreasyon zonu ve tampon zon olarak çok fonksiyonlu dört ana işleve sahip peyzaj alanına sahip olduğu ortaya çıkıyor (Tablo 5.14), bahçenin en önemli ve geniş kısmı verimli peyzaj bölgesidir (Farzin, Khalilnezhad, Moradzadeh Mirzaei ve Zarei, 2020).

Tablo 5.14 Bagh-e-Akbariyeh'nin İşlevsel Zonları

YAŞAM ZONU	ÜRETİM ZONU	REKREASYON ZONU	TAMPON ZON
Tarımsal biyolojik çeşitlilik alanı	Gıda Ürünleri	Bahçede rekreasyon alanı	Yeraltı suyundan beslenme ve artırımı
Kısa gıda tedarik zinciri alanı	Tıbbi Bitkiler	Yeşil istihdam	Soğutma ve karbon tutma etkisi
Şehrin doğal yaşam alanı	Kesme Çiçek	Tören Alanı	Tarım alanı ve toprağın korunması
Mülk sahibi ikametgahı	Hayvan yemi ürünleri	Eğitim kaynakları ve Doğal laboratuvar	Kentsel tarım imkanını koruyup arttırmak
Çalışanların ikametgahı	Bahçenin ekonomik geliri	Sağlık ve sosyal refah	Bahçeden çıkan suyun yönetim ve dağıtımı

Doğal Afetler bakımından: Bagh-e Akbariyeh'nin bölgesel konumu sayesinde, deprem veya sel gibi doğal afetler meydana gelmemiştir.

Çevresel baskı açısından: Bagh-e Akbariyeh'i etkileyen en önemli çevresel faktörlerden biri, yükselen ve düşen nem seviyeleridir. Bazı alanlarda havalandırma kanallarının yeterli çalışmaması, bina içinde çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Nem etkisi, özellikle binanın gövdesinde ve kaide kısmında gözlemlenmektedir. Düşen nem, saçaklar ve duvarlarda da etkisini göstermekte

olup, yapısal hasarlara neden olabilmektedir. Bu tür hasarlar, yer tabakalarının hareketi gibi farklı çevresel faktörlerin de bir sonucudur. Bu tür hasarlar, yer tabakalarının hareketi gibi farklı çevresel faktörlerin de bir sonucudur. Ayrıca, yetersiz havalandırma, iç mekan hava kalitesini olumsuz etkileyerek, kullanıcıların sağlığını tehdit edebilir. Bu nedenle, iç mekanlarda uygun havalandırma sistemlerinin kurulması ve düzenli olarak bakımının yapılması büyük önem taşır. Ayrıca, binaların enerji verimliliği artırılmalı ve çevresel etkilere karşı dayanıklı malzemeler kullanılmalıdır.

Gelişim baskısı bakımından: Bagh-e Akbariyeh'nin Birjand'daki gelişim üzerindeki etkisi farklı açılardan incelenebilir. Öncelikle, bahçenin kent gelişimi üzerindeki rolü dikkat çekmektedir. Bir zamanlar şehir dışında konumlanan bahçe, güney yönünde gerçekleşen kentsel büyüme ile şehrin bir parçası haline gelmiştir. Bahçe çevresinde inşa edilen yapılar, her ne kadar doğrudan bahçenin içinde yer almasa da, genel çevresel görünüm üzerinde etkili olmuştur.

Bir diğer önemli etken, doğal kaynakların aşırı kullanımınıdır. Bu durum, bahçenin sulama sistemi için temel olan Qanat sisteminde çeşitli sorunlara yol açmıştır. Ancak İran Bahçeleri Ulusal Vakfının kurulmasıyla birlikte Qanatların korunması ve yeniden canlandırılmasına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Ayrıca, bahçenin ihtiyaçlarına ve kullanımına göre oluşturulan elektrik altyapısı, bazı küçük sorunlara neden olsa da bahçenin modern gereksinimlere uyum sağlaması açısından önem taşımaktadır. Bu unsurlar bir araya geldiğinde, Bagh-e Akbariyeh'nin kentsel gelişimle bütünleşerek hem Birjand'ın kültürel mirasının korunmasına katkıda bulunduğu hem de şehir kimliğine değer kattığı görülmektedir.

Ziyaretçi baskısı açısından: Özellikle Nevruz dönemi gibi özel zaman dilimlerinde, ziyaretçi sayısındaki önemli artış çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Bu durum, hem yerel halk hem de ziyaretçiler için bazı zorluklar yaratabilmektedir. Bu tür sorunların üstesinden gelebilmek amacıyla gerekli önlemler alınmakta ve uygulanmaktadır.

Çeşitli tehditler karşısında, bahçenin korunması ve sürdürülebilir şekilde yönetilmesi amacıyla kritik öneme sahip bir dizi koruma yönetmeliği onaylanmıştır. Bu yönetmelikler, bahçenin doğal ve kültürel değerlerini muhafaza etmek ve uzun vadeli koruma stratejilerini güçlendirmek amacı taşımaktadır. Çekirdek bölgede mülkiyet ve müdahale yasağı getirilerek restorasyon çalışmalarının ICHHTO denetimine tabi tutulması, bahçenin özgün yapısının korunmasını hedeflemektedir. Su kaynaklarına ve yeraltı sistemlerine yönelik koruma tedbirleri, bahçenin geleneksel sulama yöntemlerinin devamlılığını sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Tampon bölgelerde ise binaların yüksekliği ve konumlarına ilişkin düzenlemeler, tarihi dokunun korunması için önemli önlemler arasında yer almaktadır (Şekil 5.118). Ayrıca, binaların yeniden inşasında özgünlüğünün korunması ve ağaç kesimlerinin yasaklanması, bahçenin doğal ve tarihi çevresini korumayı amaçlamaktadır. Bu yönetmelikler, Bagh-e Akbariyeh'nin bütünlüğünü ve sürdürülebilirliğini korumak için gerekli olan kapsamlı bir stratejiyi oluşturmaktadır.

Çekirdek bölgede:

1. Herhangi bir müdahale ve mülkiyet yasaktır.
2. Restorasyon ve korumaya ilişkin tüm işlemler önce ICHHTO tarafından onaylanmalıdır.
3. Bahçenin özgünlüğünü ve bütünlüğünü değiştiren herhangi bir müdahaleye izin verilmez.

Tampon Bölgede:

1. Değerli tarihi yapıların korunması, restorasyonu ve herhangi bir işlevsel değişikliği öncelikle ICHHTO tarafından onaylanmalıdır.
2. Bu bölge içindeki binaların izin verilen maksimum yüksekliği, girişin bulunduğu yürüyüş yolunun tabanından 4,5 m'yi geçmemelidir.
3. Herhangi bir yeni inşaat ICHHTO tarafından onaylanmalıdır.
4. Binaların yapımında kullanılan malzemeler tarihi bina ve çevresindeki doku ile uyumlu olmalıdır.
5. Bahçeye bağlı tüm kaynak ve Qanatlar korunmalı ve bunların güzergahında su kuyuları veya fosseptik kazılması yasaktır.

6. Bahçenin yakınında derin veya yarı derin kuyu açılması kesinlikle yasaktır. Bu tür kazı işlemleri, yer altı su kaynaklarını olumsuz etkileyebilir ve bölgenin ekosisteminde dengesizliklere yol açabilir.

Koruma ve izleme çalışmaları doğrultusunda, bahçedeki köşk ve binaların özgünlüğü korunmuş, onaylanmış çekirdek ve tampon bölge yönetmeliklerine uygun olarak korunma altına alınmıştır. Düzenli izleme ve koruma faaliyetleri sayesinde alana kolay erişim sağlanmakta, ayrıca bitkilerin dokümantasyonu yapılmakta ve bahçedeki bitkilerin büyük bir kısmı özgün niteliklerini korumaktadır.

Şekil 5.119 Bagh-E Akbariyeh'in Güncel Durumu (Hava Fotoğrafi Alım

Tarihi: 31.08.2024)

Köşkün bazı mekanları özel bir fonksiyona sahip değildir ve kapsamlı bir veri tabanı bulunmamaktadır. Ayrıca, bahçenin kültürel değerleri farklı paydaşlara ve turizm sektörüne sunulmamaktadır. Bahçe içindeki tarihi su tesisatının da yıpranmış olduğu gözlemlenmektedir.

Güney Horasan ICHHTO'nun araştırma üssü ve ofislerinden biri, bahçenin çekirdek bölgesinde yer almaktadır. Bagh-e Akbariyeh'de kültürel ve bilimsel toplantılar düzenlenmekte olup, uzmanlık kaynakları da mevcuttur; bu

kaynaklar, Ulusal Fars Bahçesi Üssü ile yerel araştırma merkezleri ve üniversitelerden sağlanmaktadır. Ayrıca, Birjand ilinde diğer seçkin Fars bahçelerinin varlığı ve bahçenin mesleki ihtiyaçlarıyla ilgili fakülteleri bulunan yerel üniversiteler de önemli fırsatlar sunmaktadır. Orijinal sulama sistemi ve su tesisatının restorasyondan sonra kullanılabilir hale gelmesi de bu fırsatları pekiştirmektedir. Birjand şehrinin kademeli gelişimi, Akbariye köyünün mimari tarzına uygun olmayan mahallelere bina inşa edilmesi, deprem riski, yerel halkın bahçenin kültürel değerleri konusunda bilgisizliği ve bölgenin iklimi nedeniyle sıkça yaşanan kuraklık gibi tehditlerle karşı karşıyadır. Bu sonuçların alt başlıkları, Tablo 5.15’de detaylı olarak yer almaktadır.

Tablo 5.15 Bagh-e Akbariye’nin Güncel Durum Değerlendirmesi

GÜÇLÜ YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • Köşkün özgün tasarım ve mimarisinin korunması, • Özgün bitki dikim sistemi ve bahçivancılık stillerine sahip olması, • Bahçedeki bitkilerin sistematik envanteri yapılmış olması, • Onaylanmış Koruma bölge yönetmelikleri • Konumun kolay erişilebilirliği, • Düzenli izleme-koruma faaliyetleri
ZAYIF YÖNLER	<ul style="list-style-type: none"> • Köşkün bazı mekanları herhangi bir özel fonksiyona sahip olmaması, • Bahçenin kültürel değerlerinin farklı paydaşlara ve turizm sektörüne sunulmaması, • Bahçe içindeki tarihi su tesisatının yıpranmış olması, • Kapsamlı bir veri tabanının olmaması.
FIRSATLAR	<ul style="list-style-type: none"> • Güney Horasan ICHHTO'nun araştırma üssü ve bir ofisinin bahçe yer alması, Bagh-e Akbariye'de kültürel ve bilimsel toplantıların düzenleniyor olması, • Ulusal İran Bahçesi Üssü, araştırma merkezleri ve üniversitelerden destek alınabilmesi, • Birjand ilinde diğer seçkin İran bahçelerinin varlığı, • Orijinal sulama sistemi ve su tesisatı restorasyondan sonra kullanılabilir olması,
TEHDİTLER	<ul style="list-style-type: none"> • Birjand'in deprem riski taşıyan bir bölge olması, • Birjand şehrinin kademeli gelişimi, • Akbariye köyünün mimari tarzına uygun olmayan mahallelere bina inşa edilmesi, • Yerel halkın bahçenin kültürel değerleri konusunda bilgisizliği, • Bölgenin ikliminden kaynaklanan kuraklık ve beraberinde getiren zararları.

2004 yılından günümüze kadar yapılan restorasyon ve onarım işleri çerçevesinde bahçe aydınlatma sisteminin iyileştirilmesi, taş kaldırımların onarılması, su yollarının ve bahçe duvarlarının restore edilmesi gibi çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Aşınmış tuğlalar yenileriyle değiştirilmiş, bahçe zemini kazılarak orijinal zeminine ulaşılmış ve yabancı otlar temizlenmiştir. Bu kapsamda ayrıca Ab-Anbar (su deposu) çatısı ve çayhanenin duvarları onarılmış; pavyon ve çayhane çatıları restorasyona tabi tutulmuştur. Yerel çiçeklerin yetiştirilmesi amacıyla bir sera inşa edilmiş, tarihsel olmayan ek bahçeler kaldırılarak aydınlatma sistemi tamamlanmıştır. Çatılarda bulunan ek yükler kaldırılarak geleneksel işçiliğe uygun şekilde onarım yapılmış, Showkat-al Molk binasında ise ısıtma ve soğutma sistemleri kurulmuştur. Bahçenin bazı alanlarına drenaj kanalları eklenmiş, batı cephesindeki duvarlar restore edilmiştir. Ahırın uygunsuz kullanım biçimi değiştirilmiş, ana pavyonun kaplama ve dekorasyonları, pencereleri ve ahşap kapıları onarılmıştır. Yıl içinde 146 m³ alanda ahır zemin yüzeyi 15 santimetre derinlikte kazılmış, duvarların tuğla temelleri onarılmıştır. Avlu duvarlarının killi ve samanlı sıvası yenilenmiş, ahırın iç ve dış duvarlarındaki aşınmış kaplama katmanları kaldırılmış, geleneksel işçilik anlayışına uygun şekilde saçaklar ve iç mekan zeminleri onarılmıştır. Ofis alanında bir tuvalet inşa edilmiştir. Seranın donanımı sağlanmış, pavyon yakınındaki uygunsuz yapılandırılmış depo revize edilerek elektrik altyapısı iyileştirilmiş, pavyonun ısıtma ve soğutma sistemleri kurulmuştur. Depo binasının doğu cephesi güçlendirilmiş, müze binasının duvar sıvası temizlenmiştir. Bagh-e Akbariyeh'in tarihi üzerine bir araştırma yapılmış ve bahçenin canlandırma planı hazırlanarak bitkiler için düzenli bakım faaliyetleri yürütülmüştür.

BÖLÜM 6

6. UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİ'NDE YER ALAN İRAN BAHÇELERİNİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN KURUM, UZMANLAR VE ZİYARETÇİLERİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışma kapsamında, 2011 yılında Dünya Miras Listesi'ne alınan ve farklı iklim koşullarına sahip 9 İran bahçesinin fiziksel, ekolojik, sosyo-ekonomik ve kültürel değerleri ile bu değerlerin koruma ve gelişim süreçleri incelenerek sürdürülebilir yönetim açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Dünya Miras Listesi'nde yer alan bahçelerin buldukları alanlara, kentlere ve ülke genelinde sağladıkları avantajlar ile varsa dezavantajları ortaya koymak; listeye alınmadan önceki ve sonraki koruma ve gelişim durumlarını sürdürülebilir yönetim açısından irdelemek amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır.

Çalışma kapsamında, konuyla ilgili kurum çalışanlarının, akademisyenlerin/uzmanların ve ziyaretçilerin görüşlerini içeren bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, bahçeleri yakından tanıyan, bazı bahçelerde birebir çalışan veya araştırmalarında bu bahçelere yer veren 26 uzman ve akademisyen (tablolarda "uzman" olarak belirtilmiştir) ile 54 ziyaretçinin (pandemi nedeniyle normal ziyaretlerin kısıtlandığı dönemde, yine de bahçelerle ilgili bilgi sahibi olan kişiler tercih edilmiştir) değerlendirmelerine başvurulmuştur.

Toplamda 80 katılımcının (Tablo 6.1) yanıtları, iki katılımcı kategorisi (uzman/akademisyen ve ziyaretçi) için ayrı ayrı değerlendirilmiş; sayısal değerler ve yüzdesel oranlar tablolar halinde sunulmuştur. Metnin devamında, uzman/akademisyen kategorisi birinci grup, ziyaretçi kategorisi ise ikinci grup olarak ifade edilecektir.

Tablo 6.1 Anket Yapılan Grupların (Uzmanlar Ve Ziyaretçiler) Dağılımı

	SAYISAL DEĞER	YÜZDE ORANI
Akademisyenler / Uzmanlar	26	32,5
Ziyaretçiler	54	67,5
Toplam	80	100

Katılımcılara, birinci soruda, Dünya Miras Listesi'nde yer alabilmek için gerekli olan üstün evrensel değer, özgünlük ve bütünlük gibi kavramların, İran Bahçeleri'nin doğal ve kültürel değerlerini tanımlamak için yeterli olup olmadığı sorulmuştur. Tablo 6.2'de görüldüğü üzere, birinci grubun %34,62'si, ikinci grubun ise %85,19'u bu kavramların yeterli olduğu yanıtını vermiştir.

Tablo 6.2 Dünya Miras Listesinde Yer Almak İçin Belirlenen Kavramların Yeterlilik Oranı

	UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
	Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Evet, yeterli	9	34,62	46	85,19
Hayır, yetersiz	17	65,38	8	14,81

Olumsuz yanıt veren 25 katılımcıya, bu görüşlerinin sebebi sorulduğunda şu gerekçeler öne sürülmüştür: Kavramların kültürel ve yerel bağlamda eksik olması, modern ve sosyo-ekonomik koşulların göz ardı edilmesi, kavramların evrensel amaçlı olmasının yerel gerçeklerle çelişmesi ve doğal ile kültürel dengenin yetersiz yansıtılması. "Hayır" yanıtını veren grubun, bu kavramların neden yetersiz olduğuna dair düşünceleri aşağıdaki gibidir:

Çok Katmanlı Kültürel Bağlam: İran Bahçeleri, yalnızca fiziksel unsurların ötesine geçerek, uzun bir tarihsel süreç boyunca gelişen derin kültürel ve dini semboller içerir. Farklı kozmolojik inançlarla şekillenmesi, doğa-insan ilişkisine dair benzersiz felsefeler barındırır. Bu kültürel derinlik,

yalnızca "üstün evrensel değer" veya "özgünlük" gibi genel kavramlarla tam anlamıyla ifade edilemeyebilir.

Ekolojik ve Çevresel Dinamikler: İran Bahçeleri, sadece kültürel değerler açısından değil, aynı zamanda çevresel uyum, zorlu iklim koşullarıyla başa çıkma stratejileri ve yerel ekosistemlerle etkileşim gibi dinamikleri ile de dikkate alınmalıdır.

Zamana Karşı Değişim: Bahçeler, değişen zaman ve koşullarla birlikte evrim geçiren yaşayan mekanlardır. Bir alanın "özgünlüğü" korunmuş olabilir, ancak bu özgünlük zamanla değişen sosyal, dini ve kültürel pratiklerle farklı anlamlar kazanabilir. Dolayısıyla, bu değişimlerin kapsamı "özgünlük" kavramıyla sınırlı bir şekilde açıklanamaz.

İçsel ve Sosyal Fonksiyonlar: İran Bahçeleri, sadece estetik yapılar değil, aynı zamanda sosyal ve dini törenlerin, halkın toplanma mekanlarının ve kültürel kimliğinin bir parçasıdır. Bu sosyal ve fonksiyonel rol, bahçelerin değerini belirlerken göz ardı edilemez.

İrânın ulusal miras listesinde kayıtlı olan toplam 76 bahçeden 9 tanesi, 2011 yılından bu yana Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Komitesi (UNESCO) tarafından belirlenen Dünya Miras Listesinde yer almaktadır. Katılımcılara, ikinci soruda dünya genelinde bahçe kültürü açısından değerlendirildiğinde, bu 9 bahçenin sayısının yeterli olup olmadığına dair bir soru yöneltilmiştir. Birinci grup katılımcılardan 5 kişi, ikinci grup katılımcılardan ise yalnızca 2 kişi (% 3,70) bu durumu yeterli bulduklarını ifade ederek olumlu yanıt vermiştir. Tablo 6.3'te de görüldüğü üzere, bu oranlar katılımcı gruplarının sırasıyla % 19,23'ünü ve % 3,70'ini temsil etmektedir.

Tablo 6.3 İrânın Dünya Miras Listesinde Bulunan Alanların Yeterlilik Oranı

	UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
	Sayısal Değer	YüzdeOranı	Sayısal Değer	YüzdeOranı
Evet, yeterli	5	19,23	2	3,70
Hayır, yetersiz	21	80,77	52	96,30

Dünya genelinde bahçe kültürü düşünüldüğünde, İran'ın ulusal miras listesinde yer alan 76 bahçesinden yalnızca 9'unun UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer almasının yeterli olup olmadığı sorusuna "hayır" yanıtını veren toplam 73 katılımcıya, Dünya Miras Listesi'nde yer alabileceğini düşündükleri başka İran bahçeleri olup olmadığı sorulmuş; varsa bu bahçelerin özelliklerini açıklayarak önem sırasına göre belirtmeleri istenmiştir. Bagh-e Jahan Nama, Bagh-e Narenjestan (Qavam), Bagh-e Shah Goli, Bagh-e Golestan ve Bagh-e Golshan, en çok önerilen bahçeler arasında yer almıştır.

Bu bahçeler, katılımcıların gözünde önemli bir yere sahiptir ve her biri kendine özgü özellikleriyle dikkat çekmektedir. Bagh-e Jahan Nama, muhteşem manzaraları ve tarihi yapılarıyla öne çıkarken; Bagh-e Narenjestan (Qavam), zarif mimarisi ve narenciye ağaçlarıyla tanınmaktadır. Bu bahçeler, ziyaretçilere hem doğanın güzelliklerini hem de kültürel mirası bir arada deneyimleme fırsatı sunar. Ayrıca, yerel bitki örtüsü ve iklim koşullarına göre farklı ekosistemler barındırmaları sayesinde, biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkıda bulunmaktadır. Bahçelerin düzenli bakımı ve etkin yönetimi, bu ekosistemlerin sürdürülebilirliğini sağlamak açısından büyük önem taşır. Bahçe yöneticileri, yerel flora ve fauna ile uyumlu bitki seçimleri yaparak doğal dengenin korunmasına destek olur. Bunun yanı sıra, ziyaretçilere doğa eğitimi verilerek çevre bilincinin artırılmasına katkıda bulunulur.

Katılımcılara, Dünya Miras Listesi'nde yer almanın İran Bahçeleri'nin tarihi ve doğal değerlerinin sürdürülebilirliğini hangi yönlerden desteklediği, birden fazla seçeneğin tercih edilebildiği dört seçenek üzerinden değerlendirilmesi istenmiştir. Bu soruya, birinci gruptan 23 kişi, ikinci gruptan ise 52 kişi, "fiziksel değerler" cevabını vermiştir (Tablo 6.4). Bu seçenek, toplamda en fazla tercih edilen yanıt olmuştur. Gruplar ayrı ayrı değerlendirildiğinde, "fiziksel değerler", "ekolojik değerler", "sosyo-ekonomik değerler" ve "kültürel değerler" tercih sıraları birinci grup/ikinci grup için sırasıyla 23/52, 22/38, 20/28 ve 19/53 şeklindedir.

Tablo 6. 4 : Dünya Miras Listesinde Yer Almanın, İran Bahçelerinin Tarihi Ve Doğal Değerlerinin Sürdürülebilirliği Kapsamında Desteklediği Yönler

	UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
	Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Fiziksel Değerleri Yönünden	23	88,46	52	57,78
Ekolojik Değerleri Yönünden	22	84,62	38	42,22
Sosyo-ekonomik Değerleri Yönünden	20	76,92	28	42,42
Kültürel Değerleri Yönünden	19	73,08	53	65,43

Dünya Miras Listesinde yer almanın İran Bahçelerinin tarihi ve doğal değerleri üzerinde yarattığı etkinin incelendiği bir başka soruda ise, katılımcılara sunulan 12 seçeneği olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirmeleri istendi. Bu değerlendirmenin sonuçları sayısal ve oransal olarak Tablo 6.5’te verildi. Buna göre, birinci grup için “kültür turizminin gelişmesi” ve “ülkenin uluslararası alanda tanıtımı, prestiji ve markasının etkilenmesi” seçenekleri % 100 oranıyla en olumlu yönde etkilenen değerler olarak kabul edilirken, en az olumlu etkilenen değer % 23,08 oranıyla “Uluslararası görüş, bilgi, belge paylaşımı ve danışmanlık yönünde” seçeneği olarak görülmüştür. ikinci grubun tercihleri değerlendirildiğinde ise, en olumlu etkilendiği düşünülen seçenek % 96,30 oranıyla “Koruma konusunda uluslararası kurumlarca da incelenmesi yönünde” olmuştur. En az olumlu etkilenen kriterler ise % 72,22 oranıyla “Yerel yönetimin esere karşı sabit bir koruma politikası geliştirilmesi yönünde” ve “Yerel halkın koruma konusunda daha fazla bilinçlendirilmesi yönünde” seçenekleri olmuştur.

Tablo 6.5 Dünya Miras Listesi’nde Yer Almanın İran Bahçelerinin Tarihi Ve Doğal Değerleri Üzerinde Yarattığı Olumlu ve Olumsuz Etkiler

		UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
		Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Kültür turizminin gelişmesi	Olumlu	26	100	48	88,89
	Olumsuz	0	0,00	6	11,11
Koruma konusunda uluslararası kurumlarca da incelenmesi yönünde	Olumlu	19	73,08	52	96,30
	Olumsuz	7	26,92	2	3,70
Yerel yönetimin esere karşı sabit bir koruma politikası geliştirilmesi yönünde	Olumlu	12	46,15	39	72,22
	Olumsuz	14	53,85	15	27,78
Alanların potansiyelleri sonucu rant alanı haline dönmesi yönünde	Olumlu	14	53,85	44	81,48
	Olumsuz	12	46,15	10	18,52
Uluslar arası görüş, bilgi, belge paylaşımı ve danışmanlık yönünde	Olumlu	6	23,08	40	74,07
	Olumsuz	20	76,92	14	25,93
Ulusal/uluslar arası koruma sürecinde zaman kazancı/kaybı yönünde	Olumlu	17	65,38	50	92,59
	Olumsuz	9	34,62	4	7,41
Alanın evrensel değerinin kullanıcı isteklerinden fazla önemsenmesi yönünde	Olumlu	17	65,38	46	85,19
	Olumsuz	9	34,62	8	14,81
Yerel halkın koruma konusunda daha fazla bilinçlendirilmesi yönünde	Olumlu	19	73,08	39	72,22
	Olumsuz	7	26,92	15	27,78
Konaklama ve benzeri hizmetler ile yerel halkın kalkınmasını yönünde	Olumlu	22	84,62	47	87,04
	Olumsuz	4	15,38	7	12,96
Turizmden elde edilen gelir ile koruma çalışmalarının arttırılabilmesi yönünde	Olumlu	18	69,23	48	88,89
	Olumsuz	8	30,77	6	11,11
Yatırımlar için mali kaynak sağlanması yönünde	Olumlu	24	92,31	48	88,89
	Olumsuz	2	7,69	6	11,11
Ülkenin uluslararası alanda tanıtım, prestij, markasının etkilenmesi yönünde	Olumlu	26	100	48	88,89
	Olumsuz	0	0,00	6	11,11

Bu değerlendirmenin ardından, bir eserin listeden çıkarılmasının o eserin imajı üzerinde zedeleyici ve negatif etki yaratıp yaratamayacağı sorulmuş, Tablo 6.6’da özetlendiği üzere, birinci grup katılımcıların tümü (26 kişi), ikinci

gruptan ise 50 kişi (%92,59) olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuç, bir önceki soruda alınan yanıtları destekler niteliktedir. Olumlu ve olumsuz yönlerin ne olduğu sorulduğunda ise, olumsuz etkiler arasında alanın uluslararası prestij kaybetmesi, turizm ve ekonomik katkılarda düşüş yaşanması sayılabilir. Liste dışı kalmak, bahçenin korunmasına ilginin azalmasına yol açabilir. Ancak, farkındalık artırarak koruma çabalarını da tetikleyebilir ve aşırı turizmin zararlarından korunma fırsatı sunabilir.

Tablo 6. 6 Dünya Miras Listesine Alınmış Bahçelerin Listedeki Çıkarılmasının, Eserin İmajı Üzerindeki Etkisi

	UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
	Sayısal Değer	%Oranı	Sayısal Değer	% Oranı
Evet (Negatif Etki)	26	100,00	50	92,59
Hayır (Etkilemez)	0	0,00	4	7,41

Anket kapsamında, katılımcıların UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan İran Bahçeleri hakkında sahip oldukları bilgi düzeyleri ve bu bahçelere yönelik deneyimleri araştırıldı. Katılımcılara, dokuz farklı bahçeden hangilerini ziyaret ettikleri, kaçında çalıştıkları ya da araştırma yaptıkları sorulmuştur. Elde edilen sonuçlar Tablo 6.7'de incelendiğinde, her bir katılımcının bahçeler hakkında belirli bir bilgi seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu bilgi düzeyleri, katılımcıların deneyimlerine ve ilgilerine göre farklılık göstermektedir. En çok ziyaret edilen bahçe, Bagh-e Dolat Abad olarak öne çıkarken, Bagh-e Abbas Abad en az ziyaret edilen bahçe olarak belirlenmiştir. Bu durum, bahçelerin coğrafi konumları, erişim kolaylığı ve turistik cazibeleriyle ilişkili olabilir. Diğer yandan, çalışanlar arasında Bagh-e Fin, en fazla katılımcının araştırma yaptığı ve çalıştığı bahçe olarak öne çıkmaktadır. Bagh-e Fin üzerinde gerçekleştirilen projeler, yerel ve uluslararası işbirlikleri çerçevesinde yürütülmekte olup, bahçenin korunması, restorasyonu ve sürdürülebilir yönetimi için önemli adımlar atılmaktadır. Bu projeler, yalnızca fiziksel yapının korunmasıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda yerel topluluklar

ve ziyaretçiler için eğitim ve farkındalık oluşturmayı da hedeflemektedir. Özellikle çevresel sürdürülebilirlik açısından, bahçenin doğal ekosisteminin korunması ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesi projelerin öncelikli hedeflerinden biridir. Sonuç olarak, katılımcıların İran Bahçeleri hakkındaki bilgi ve deneyimleri farklılık gösterse de, özellikle Bagh-e Fin gibi tarihi öneme sahip bahçeler, hem akademik çevrelerde hem de koruma projelerinde önemli bir odak noktası haline gelmiştir.

Tablo 6. 7 Dünya Miras Listesine Giren İran Bahçeleri Hakkında Bilgi Sahipliliği

		UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
		Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Pasargad Antik Bahçesi / Şiraz	Ziyaret Ettim	19	73,08	44	81,48
	Çalıştım/Araştırdım	7	26,92	0	0,00
Bagh-e-Eram / Şiraz	Ziyaret Ettim	17	65,38	53	98,15
	Çalıştım/Araştırdım	9	34,62	2	3,70
Bagh-e-Chehel Sotun / İsfahan	Ziyaret Ettim	20	76,92	41	75,93
	Çalıştım/Araştırdım	6	23,08	3	5,56
Bagh-e-Fin / Kaşan	Ziyaret Ettim	13	50,00	51	94,44
	Çalıştım/Araştırdım	11	42,31	3	5,56
Bagh-e-Abbas Abad / Behşahr	Ziyaret Ettim	18	69,23	31	57,41
	Çalıştım/Araştırdım	3	11,54	0	0,00
Bagh-e-Shahzadeh / Mahan	Ziyaret Ettim	20	76,92	51	94,44
	Çalıştım/Araştırdım	4	15,38	8	14,81
Bagh-e-Dolat Abad / Yazd	Ziyaret Ettim	21	80,77	51	94,44
	Çalıştım/Araştırdım	2	7,69	6	11,11
Bagh-e- Pahlavanpur/ Mehriz	Ziyaret Ettim	19	73,08	39	72,22
	Çalıştım/Araştırdım	0	0,00	3	5,56
Bagh-e-Akbariye / Birjand	Ziyaret Ettim	17	65,38	37	68,52
	Çalıştım/Araştırdım	2	7,69	1	1,85

Dünya Miras Listesi'nde yer alan İran Bahçeleri hakkında bilgi sahibi olduğu konusuna ek olarak, katılımcılara bu bahçelerde gerçekleştirilen

önemli projelerin ne kadar bilindiği de sorulmuştur. Bu soruya, birinci grup katılımcıların %84,62'si, ikinci grup katılımcıların %31,48'i olumlu yanıt vermiştir (Tablo 6.8). Bu sonuç, toplam katılımcı sayısının yaklaşık yarısının bahçelerle ilgili koruma, restorasyon ya da kültürel projeler hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Geri kalan katılımcıların ise bu projelere dair daha sınırlı bir farkındalığa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, bahçelerde yürütülen projelerin tanıtımı ve bilinirliğinin artırılması gerektiğini işaret eder niteliktedir.

Tablo 6.8 Dünya Miras Alanlarında Gerçekleştirilen Önemli Projelerle İlgili Bilgi Sahipliliği

	UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
	Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Evet	22	84,62	17	31,48
Hayır	4	15,38	37	68,52

Bahçelerdeki projelerin başarısı, katılımcılardan "başarılı, kısmen başarılı ve başarısız" olarak değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcılar projeleri bu şekilde sınıflandırmıştır. Tablo 6.9'da, sonuçlar ve başarı oranları analiz edilmiştir. Birinci grup katılımcılara göre, %65,38 ile en başarılı proje Bagh-e Pahlavanpur'dadır. Bu durum, bahçenin korunması ve restorasyonunun olumlu bulunduğunu göstermektedir. En az başarılı proje ise %15,38 ile Bagh-e Abbas Abad'dır. Bu düşük başarı oranı, projenin belirlenen hedeflere ulaşmada yetersiz kalmış olabileceği ya da katılımcılar arasında memnuniyetsizlik yaratan unsurların bulunduğu işaret etmektedir.

İkinci grup katılımcılar incelendiğinde, başarı sıralaması farklı bir tablo çizmektedir. Bu grupta, %9,26 oranıyla en başarılı proje Pasargad Antik Bahçesi'nde gerçekleştirilen proje olarak belirlenmiştir. Pasargad Antik Bahçesi'nin tarihi ve kültürel miras açısından büyük bir öneme sahip olması, bu projeye olan ilgiyi artırmış ve başarı değerlendirmelerini etkilemiş olabilir. Öte yandan, %68,52 oranıyla en başarısız bulunan proje, Bagh-e Dolat Abad'da

gerçekleştirilen proje olmuştur. Bagh-e Dolat Abad'ın düşük başarı oranı, projenin uygulama sürecinde karşılaşılan zorluklar ile ilişkilendirilebilir.

Tablo 6.9 Dünya Miras Alanlarında Gerçekleştirilen Projeler Hakkındaki Görüşler

		UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
		Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Pasargad Antik Bahçesi / Şiraz	Başarılı	6	23,08	5	9,26
	Kısmen	4	15,38	40	74,07
	Başarısız	16	61,54	9	16,67
Bagh-e-Eram / Şiraz	Başarılı	8	30,77	11	20,37
	Kısmen	14	53,85	35	64,81
	Başarısız	4	15,38	8	14,81
Bagh-e-Chehel Sotun / İsfahan	Başarılı	11	42,31	11	20,37
	Kısmen	8	30,77	41	75,93
	Başarısız	7	26,92	2	3,70
Bagh-e-Fin / Kaşan	Başarılı	14	53,85	18	33,33
	Kısmen	9	34,62	31	57,41
	Başarısız	3	11,54	5	9,26
Bagh-e-Abbas Abad / Behşahr	Başarılı	4	15,38	20	37,04
	Kısmen	3	11,54	21	38,89
	Başarısız	19	73,08	13	24,07
Bagh-e-Shahzadeh / Mahan	Başarılı	10	38,46	29	53,70
	Kısmen	11	42,31	22	40,74
	Başarısız	5	19,23	3	5,56
Bagh-e-Dolat Abad / Yazd	Başarılı	12	46,15	37	68,52
	Kısmen	10	38,46	15	27,78
	Başarısız	4	15,38	2	3,70
Bagh-e-Pahlavanpur / Mehriz	Başarılı	17	65,38	35	64,81
	Kısmen	4	15,38	18	33,33
	Başarısız	5	19,23	1	1,85
Bagh-e-Akbariye / Birjand	Başarılı	11	42,31	26	48,15
	Kısmen	12	46,15	27	50,00
	Başarısız	3	11,54	1	1,85

Alanların korunması ve yönetimi konusunda gerçekleştirilen çalışmaları yeterli buluyor musunuz sorusuna, birinci gruptan yalnızca 1 katılımcı olumlu yanıt verirken, bu durumda %96,15 gibi ezici bir oranda "hayır" cevabı alınmıştır (Tablo 6.10). İkinci grupta da çalışmaları yetersiz bulanların oranının (%88,89), yeterli bulanların oranından (%11,11) 8 kat fazla olduğu görülmektedir. Bu oran, Tablo 6.3'te sonuçları verilen İran'ın ulusal miras listesindeki bahçelerden 9'unun UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer almasının yeterli olup olmadığı konusundaki görüşlerle aynıdır. Buna göre, bahçelerin sayısı gibi korunma ve yönetiminin de yetersiz olduğu görüşü hâkimdir.

Tablo 6.10 Koruma ve Yönetim Konusunda Yapılan Çalışmaların Yeterlilik Oranı

	UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
	Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Evet, yeterli	1	3,85	6	11,11
Hayır, yetersiz	25	96,15	48	88,89

2011 yılında Dünya Miras Listesi'ne alınan ve bu tez çalışmasının da konusu olan dokuz İran Bahçesi'nin, korumaya alındıktan yaklaşık 10 yıl sonraki durumunda gözlenen değişiklikleri değerlendiren katılımcıların büyük çoğunluğu, listede yer almanın olumlu sonuçlar doğurduğu konusunda hemfikirdir. Tablo 6.11'de verilen sonuçlara göre, olumlu düşünen katılımcıların oranı uzmanlar ve akademisyenler arasında %65,38 iken, ikinci grup olan ziyaretçiler arasında %96,30'dur. Detaylar ve yan etkenleri dikkate alarak negatif görüş bildirenlerin oranı ise sırasıyla %34,62 ve %3,70 olarak kaydedilmiştir.

Olumlu düşünen uzmanlar, çoğunlukla çalışmaların başlangıcında onaylanan planların güçlü olduğunu, ancak koordinasyon ve aksiyon almanın zorluklarını göz önünde bulundurarak karar verdiklerini belirtmektedir.

Tablo 6.11 Dünya Mirası Listesine Alındıktan Yaklaşık 10 Sene Sonra Tescilli Tarihi Bahçelerin Durumunda Gözlenen Değişiklikler İle İlgili Görüşler

	UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
	Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Olumlu	17	65,38	52	96,30
Olumsuz	9	34,62	2	3,70

Bu 10 yıllık süreçte, tescilli bahçelerin kentsel ekosistem hizmetlerine katkıları değerlendirildi. Analizler sonucunda, birinci grup katılımcıların %42,31'i, ikinci grup katılımcıların %88,89'u bu katkının önemli olduğunu belirtti. Katılımcılar, bahçelerin estetik ve kültürel yanı dışında iklim düzenlemesi, hava kalitesi, su yönetimi, biyolojik çeşitlilik ve sosyal yaşama katkılarının da önemli olduğunu vurgulamaktadır. Sonuçlar, tescilli bahçelerin kentsel ekosistemlerin sürdürülebilirliği ve yaşam kalitesi açısından stratejik önem taşıdığını göstermektedir. Bu bağlamda, tescilli bahçelerin korunması ve geliştirilmesi, yalnızca estetik bir değer sunmakla kalmayıp, aynı zamanda şehirlerdeki yeşil alanların artırılmasına ve ekosistem hizmetlerinin iyileştirilmesine de katkı sağlamaktadır. Ayrıca, bu bahçeler, yerel toplulukların sosyal etkileşimlerini güçlendirerek insanların doğayla olan bağlarını kuvvetlendirmekte ve çevresel farkındalığı artırmaktadır.

Tablo 6.12 Dünya Mirası Listesine alındıktan yaklaşık 10 sene sonra tescilli bahçelerin kentsel ekosistem servislerine katkısının hissedilebilirliği

	UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
	Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Evet	11	42,31	48	88,89
Hayır	15	57,69	6	11,11

UNESCO gibi uluslararası bir birliğe dahil olmanın, koruma alanlarında yapılan ülke koruma politikaları üzerinde bir yaptırım olup olmadığı sorulduğunda, birinci grup katılımcıların hiçbirinden olumsuz yanıt alınmamaktadır. Bu grubu oluşturan 26 katılımcıdan 19'u "kısmen olabilir" görüşünderken, kalan 7 kişi "evet olabilir" yanıtını vermiştir. İkinci grubun görüşleri değerlendirildiğinde ise %59,26 oranında "hayır", %18,52 oranında "kısmen", %22,22 oranında ise "evet" cevabı alınmıştır. Dağılım Tablo 6.13'te verilmektedir.

Tablo 6.13 Uluslararası Bir Organizasyona Dahil Olmanın Ülke Koruma Politikaları Üzerindeki Yaptırımı

	UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
	Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Evet Olabilir	7	26,92	12	22,22
Kısmen Olabilir	19	73,08	10	18,52
Hayır Olamaz	0	0,00	32	59,26

İran özelinde tarihi ve doğal değerleri koruma politikalarına yeterince önem verilip verilmediği konusunda, birinci grup katılımcıların %73,08'i, ikinci grup katılımcıların ise %81,48'i olumlu görüş belirtmiştir (Tablo 6.14). Bu sonuç, bir önceki tabloyla (Tablo 6.13) birlikte değerlendirildiğinde, İran'da tescilli alanların, herhangi bir uluslararası yaptırım uygulanmasa dahi devlet politikalarıyla korunabildiği algısının hakim olduğunu göstermektedir.

Tablo 6.14 Tarihi Ve Doğal Değerleri Koruma Politikaları Konusunda Gerçekleştirilen Çalışmaların Yeterlilik Oranı

	UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
	Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Evet Yeterli	19	73,08	44	81,48
Hayır Yetersiz	7	26,92	10	18,52

UNESCO Tescilli Dünya Mirası bahçelerinin korunmasına yönelik politikalara verilen önem, katılımcılar tarafından değerlendirildiğinde, genel olarak politikaların varlığı olumlu karşılanmakla birlikte, merkezi ve yerel yönetimlerin idari iradesi, yaptırımlar ve denetim konularında önemli eksiklikler olduğu vurgulanmaktadır. Tablo 6.15'e göre, birinci grup katılımcılar arasında merkezi yönetim düzeyindeki çalışmaları yetersiz bulanların oranı %84,62, yerel yönetimler düzeyinde ise %57,69'dur. İkinci grup katılımcılarda ise bu oranlar sırasıyla %83,33 ve %79,63 olarak kaydedilmiştir. Bu değerlendirmeler, ülkede koruma politikalarının teoride mevcut olduğunu, ancak uygulamada idari iradenin yeterince güçlü olmadığını ve etkin yaptırımlar ile denetimlerin eksik kaldığını göstermektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı, hem merkezi hem de yerel yönetimlerin, dünya mirası statüsündeki bahçelerin korunması için daha fazla irade göstermesi gerektiği kanaatinde. Yönetimlerin yeterli yaptırımları uygulamaması ve etkili denetim mekanizmaları kuramaması, bahçelerin uzun vadeli korunması ve sürdürülebilir yönetimi açısından ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Bu durum, sadece bahçelerin fiziksel varlıklarını değil, aynı zamanda ekosistem hizmetlerini ve biyolojik çeşitliliği de tehdit etmektedir. Bahçelerin korunması için toplumsal farkındalığın artırılması, yerel halkın katılımının sağlanması ve eğitim programlarının düzenlenmesi önemlidir.

Tablo 6.15 Koruma Konusunda Merkezi ve Yerel Yönetimlerin İdari Yönden İradelerinin, Yaptırımlarının Ve Denetlemelerinin Yeterliliği

		UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
		Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Merkezi Yönetim çısından	Yeterli	4	15,38	9	16,67
	Yetersiz	22	84,62	45	83,33
Yerel Yönetim Açısından	Yeterli	11	42,31	11	20,37
	Yetersiz	15	57,69	43	79,63

Merkezi ve yerel yönetimler açısından irade, yaptırım ve denetlemelerin yeterliliğinin ardından, koruma konusunda yapılan projelerin yapım ve uygulama süreçlerinde halkın katılım oranı ile ilgili görüşler değerlendirildi. Buna göre her iki grupta da katılımın yetersiz olduğu görüşü hakimdir. Bu hakim görüşün oranları incelendiğinde birinci ve ikinci gruplar için sırasıyla %84,62 ve %83,33 gibi çok yakın sonuçlar alındı. Bu durum, halkın koruma projelerine olan ilgisinin ve bilincinin artırılması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 6.16 Bahçeleri Koruma Konusunda Yapılan Projelerin Yapım ve Uygulama Süreçlerinde Halkın Katılım Oranı İle İlgili Görüşler

	UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
	Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Evet Yeterli	4	15,38	9	16,67
Hayır Yetersiz	22	84,62	45	83,33

Ülke dışından desteklenen (UNESCO gibi) ve tescillenen, doğal ve kültürel değerler konusunda halkın aidiyet duygusu üzerindeki etkisi sorulduğunda olumlu yanıt veren katılımcıların oranı birinci grup için % 76,92; ikinci grup için % 81,48 olmuştur. Tablo 6.17’de verileri sunulan bu sonuçlar göz önüne alındığında, uluslararası organizasyonlar tarafından kabul görmeyen, halk nezdinde ulusal değerlere verilen önemi ve aidiyeti arttırdığı anlaşılmaktadır.

Tablo 6.17 Doğal ve Kültürel Değerlerin Uluslararası Bir Organizasyon Tarafından Tescillenmesinin Aidiyet Duygusuna Etkisi

	UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
	Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Olumlu	20	76,92	44	81,48
Olumsuz	6	23,08	10	18,52

Dünya Miras Listesinde yer alan bahçelerin almayanlara göre koruma ve

kullanma yönünden daha avantajlı duruma gelip gelmediği sorusuna verilen yanıtlar Tablo 6.18’de sunulmuştur. Buna göre her iki grubun katılımcılarının da listede yer almasının bahçelere korunma ve kullanılma açısından avantaj sağlayacağını düşündükleri görülmektedir. Bu yanıtlar, tescilli bahçelere karşı halkın aidiyetinin arttığı sonucunu gösteren önceki tabloyu desteklemektedir.

Tablo 6.18 Dünya Miras Listesinde Yer Almasının Koruma Ve Kullanım Açısından Bahçelere Sağladığı Avantajların Değerlendirilmesi

	UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
	Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Olumlu	22	84,62	45	83,33
Olumsuz	4	15,38	9	16,67

Daha sonra sorulan “Sizce sonuç olarak, Dünya Miras Listesinde yer alan İran Bahçeleri, bu listeye dahil olmayan diğer bahçelere kıyasla koruma ve kullanım açısından daha avantajlı bir konumda mı bulunmaktadır?” sorusuna olumlu yanıt veren 67 katılımcıya, Dünya Miras Listesinde bulunan bahçelerin sağladığı avantajlar hakkında sorular yöneltildiğinde, katılımcıların verdikleri yanıtlar arasında uluslararası tanınırlık ve prestij, turizmde gözlemlenen artış, ekonomik faydalar, çeşitli fon ve destek imkanları, daha etkili koruma ve yönetim uygulamaları, hukuki ve idari destek hizmetleri, çevresel koruma unsurları ve kültürel mirasın bilinçli bir şekilde korunması gibi unsurlar sıralanmıştır. Bahçelerin bu şekilde tanınması, ziyaretçi sayısının artmasına ve dolayısıyla yerel işletmelerin, otellerin ve restoranların daha fazla müşteri çekmesine yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra, bahçelerin uluslararası standartlara uygun bir biçimde korunması ve yönetilmesi konusunda teşvik edici adımlar atılmaktadır. Sonuç olarak, Dünya Mirası olarak tanınan bahçeler, yalnızca kültürel mirasın korunması açısından değil, aynı zamanda ekolojik dengenin sağlanması ve sürdürülebilirliğin temin edilmesi bakımından da son derece önemli bir rol oynamaktadır.

Tablo 6.19 Dünya Miras Listesi Aday Dosyasında Yer Alan Koruma Önerilerine Uyum ve Başarı İle İlgili Görüşler

		UZMANLAR		ZİYARETÇİLER	
		Sayısal Değer	Yüzde Oranı	Sayısal Değer	Yüzde Oranı
Pasargad Antik Bahçesi / Şiraz	Başarılı	5	19,23	16	29,63
	Kısmen	13	50,00	16	29,63
	Başarısız	8	30,77	22	40,74
Bagh-e-Eram / Şiraz	Başarılı	12	46,15	27	50,00
	Kısmen	7	26,92	21	38,89
	Başarısız	7	26,92	6	11,11
Bagh-e-Chehel Sotun / İsfahan	Başarılı	8	30,77	36	66,67
	Kısmen	12	46,15	12	22,22
	Başarısız	6	23,08	6	11,11
Bagh-e-Fin / Kaşan	Başarılı	13	50,00	29	53,70
	Kısmen	10	38,46	17	31,48
	Başarısız	3	11,54	8	14,81
Bagh-e-Abbas Abad / Behşahr	Başarılı	5	19,23	4	7,41
	Kısmen	10	38,46	28	51,85
	Başarısız	11	42,31	22	40,74
Bagh-e-Shahzadeh / Mahan	Başarılı	14	53,85	35	64,81
	Kısmen	7	26,92	16	29,63
	Başarısız	5	19,23	3	5,56
Bagh-e-Dolat Abad / Yazd	Başarılı	17	65,38	35	64,81
	Kısmen	6	23,08	13	24,07
	Başarısız	3	11,54	6	11,11
Bagh-e-Pahlavanpur / Mehriz	Başarılı	21	80,77	25	46,30
	Kısmen	3	11,54	12	22,22
	Başarısız	2	7,69	17	31,48
Bagh-e-Akbariye / Birjand	Başarılı	16	61,54	23	42,59
	Kısmen	7	26,92	17	31,48
	Başarısız	3	11,54	14	25,93

Evrensel değerlere sahip ve geleneksel yöntemlerle oluşturulan kentsel açık ve yeşil alanların sahip olduğu fiziksel, ekolojik, ekonomik ve sosyal değerlerin koruma sınırlarının bağlayıcı biçimde belirlenmesi ile çevresindeki tampon bölgelerin korunması, bilinçli bir şekilde alınan uluslararası desteklerle sürdürülebilir kent olgusunun geliştirilmesini sağlar. Bu süreç, giderek artan yoğun ve negatif kentsel gelişimin etkilerinden korunmuş çok işlevli peyzaj alanlarının gelişimine olanak tanır. Ayrıca, bütünsel sürdürülebilir yönetim stratejileriyle kısa ve uzun vadede sürekli ve planlı bir şekilde yönetilen koruma ve kalkınma politikalarının uygulanması, yerel halkın ve kamuoyunun Dünya Mirası alanlarına karşı aidiyet ve sorumluluk duygusunu artıracaktır.

Bu çalışma, İran Bahçelerinin UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmesinin, bu alanların sürdürülebilir korunması ve yönetimi üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı olan İran Bahçeleri, doğal ve kültürel miras değerlerinin korunması ve sürdürülebilir yönetimin sağlanması açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Ancak, bu süreçlerdeki uygulama eksiklikleri, yerel ve merkezi yönetimlerin rollerindeki yetersizlikler ve halkın projelere katılımının azlığı gibi sorunlar da dikkat çekmektedir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlar, İran Bahçelerinin sürdürülebilir yönetiminin daha sistematik bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen anket sonuçları, İran Bahçelerinin UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmesinin, bu alanların uluslararası alanda tanıtımı, korunması ve sürdürülebilir yönetimi üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacıyla derinlemesine analiz edilmiştir. Katılımcıların görüşlerinden elde edilen bulgular, UNESCO Dünya Mirası statüsünün olumlu etkilerini ortaya koymakla birlikte, yönetsel süreçlerdeki eksikliklere de dikkat çekmektedir.

Temel bulgular:

Dünya Miras Listesi Kavramlarının Yeterliliği: Anket sonuçlarına göre, katılımcıların %68,75'i UNESCO tarafından belirlenen üstün evrensel değer, özgünlük ve bütünlük gibi kavramların İran Bahçelerini tanımlamak için yeterli olduğunu düşünmektedir. Ancak, %31,25'lik bir kesim bu kavramların

kültürel, yerel, modern ve sosyo-ekonomik koşulları tam olarak yansıtmadığını belirtmiştir. Bu görüş, UNESCO kriterlerinin daha kapsamlı hale getirilmesi gerektiğini ve yerel bağlamların daha fazla dikkate alınmasının önemini göstermektedir.

UNESCO Listesine Giren Bahçe Sayısının Yeterliliği: Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%91,25), UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınan 9 İran Bahçesinin yeterli olmadığını düşünmektedir. Bu durum, İran Bahçelerinin evrensel değerlerinin dünya çapında daha fazla tanıtılması gerektiğini ve başka bahçelerin de bu listeye dahil edilmesinin gerekliliğini işaret etmektedir. Bu eksiklik, hem İran Bahçelerinin uluslararası alanda daha fazla tanınmasını hem de daha geniş bir koruma ağının oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır.

Bahçelerin Değerlerinin Sürdürülebilirliği: UNESCO statüsünün İran Bahçelerinin değerlerinin sürdürülebilirliği üzerindeki etkileri farklı boyutlarda incelenmiştir:

- Fiziksel Değerler: Katılımcıların %93,75'i, UNESCO statüsünün bahçelerin fiziksel yapılarının korunmasında büyük bir katkı sağladığını belirtmiştir.
- Kültürel Değerler: %90 oranında katılımcı, bahçelerin kültürel değerlerinin sürdürülebilirliğine katkı sağlandığını ifade etmiştir.
- Ekolojik Değerler: %75 oranında, UNESCO statüsünün bahçelerin ekolojik dengelerinin korunmasına yardımcı olduğu belirtilmiştir.

Sosyo-Ekonomik Değerler: Sosyo-ekonomik katkılar, %60 ile diğer alanlara göre daha düşük bir oranda destek bulmuştur. Bu bulgu, İran Bahçelerinin sosyal ve ekonomik boyutlarının sürdürülebilirliğinde eksikliklerin bulunduğunu ve bu alanda daha fazla çaba gösterilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

UNESCO'nun Koruma ve Tanıtım Üzerindeki Etkileri: UNESCO statüsünün olumlu etkileri, katılımcıların değerlendirmelerinde net bir şekilde görülmektedir:

- Kültür Turizmi: Katılımcıların %92,5'i, UNESCO'nun kültür turizminin gelişmesine önemli ölçüde katkı sağladığını ifade etmiştir.

- Uluslararası Tanıtım: Aynı oran (%92,5), UNESCO'nun İran Bahçelerinin uluslararası alanda tanıtılmasına büyük bir katkı sunduğunu belirtmiştir.

Mali Kaynaklar ve Koruma Çalışmaları: %90 oranında mali kaynak sağlama; %82,5 oranında ise koruma çalışmalarının artırılmasına yönelik olumlu değerlendirmeler yapılmıştır.

Koruma Politikaları ve Yönetimsel Eksiklikler: UNESCO gibi uluslararası organizasyonların koruma politikaları üzerinde yeterli yaptırım gücüne sahip olmadığı, katılımcıların %40'ı tarafından ifade edilmiştir. Buna karşın, %78,75 oranında katılımcı, İran'ın kendi tarihi ve doğal değerlerini koruma konusunda önemli adımlar attığını belirtmiştir. Katılımcılar, merkezi ve yerel yönetimlerin koruma çalışmalarında yeterli iradeyi gösteremediklerini vurgulamıştır:

- Merkezi yönetim, %83,75 oranında yetersiz bulunmuştur.
- Yerel yönetimler ise %72,5 oranında yetersizlikle eleştirilmiştir.

Bu bulgular, İran Bahçelerinin sürdürülebilir yönetiminde merkezi ve yerel yönetimler arasındaki iş birliğinin artırılması ve daha etkili bir koordinasyon sağlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anket sonuçları, İran Bahçelerinin UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer almasının, bu alanların uluslararası tanıtımı, fiziksel ve kültürel değerlerinin korunması üzerinde önemli katkılar sağladığını açıkça göstermektedir. Bununla birlikte, sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik konusundaki eksiklikler ve yönetim süreçlerindeki yetersizlikler, daha kapsamlı ve sistematik bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

UNESCO statüsünün olumlu etkileri, bu alanların korunması ve sürdürülebilir yönetimi için güçlü bir temel sunmaktadır. Ancak, merkezi ve yerel yönetimlerin rollerinin güçlendirilmesi, toplumsal katılımın artırılması ve sürdürülebilir turizm politikalarının geliştirilmesi, bu süreçlerin başarısını daha da artıracaktır. Anket bulguları, İran Bahçelerinin gelecekteki korunma ve yönetim politikalarına yön verecek kritik veriler sunmaktadır. Bu veriler, yerel halkın ihtiyaçlarını ve beklentilerini anlamak için önemli bir temel

oluşturmaktadır. Ayrıca, bu tür anketlerin düzenli olarak tekrarlanması, zamanla değişen dinamiklerin ve toplumsal taleplerin izlenmesine olanak tanıyacaktır. Böylece, İran Bahçeleri'nin korunması ve yönetimi için daha etkili stratejiler geliştirilebilecektir.

Bu stratejiler, yerel halkın katılımını artırarak çevresel sürdürülebilirliği sağlamak ve kültürel mirası korumak amacıyla çeşitli projelerin hayata geçirilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, bu tür bir yaklaşım, toplulukların kendi kaynaklarını yönetme yeteneklerini güçlendirerek ekonomik kalkınma süreçlerine de katkıda bulunacaktır. Yerel halkın, kendi ihtiyaçlarına uygun çözümler geliştirmesi, hem sosyal hem de ekonomik açıdan daha dayanıklı toplulukların oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Bu bağlamda, eğitim programları ve atölye çalışmaları düzenlenerek bireylerin bilgi ve becerilerinin artırılması hedeflenmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilen İran Bahçeleri'nin sürdürülebilir yönetimi ve korunmasındaki rolünü inceleyerek, bu süreçlerin avantajlarını ve karşılaştığı zorlukları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. İran Bahçeleri, fiziksel, ekolojik, sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan evrensel değerleri temsil etmektedir. 2011 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmeleri, bu eşsiz alanların korunması ve uluslararası tanıtımı için önemli bir fırsat yaratmıştır. Ancak bu süreç, yalnızca koruma çalışmalarını değil, aynı zamanda sürdürülebilir bir yönetim modeli geliştirilmesini de zorunlu kılmaktadır.

Araştırma sonuçları, UNESCO statüsünün İran Bahçeleri'nin fiziksel ve kültürel değerlerinin sürdürülebilirliğini artırmada önemli bir katkı sağladığını göstermektedir. Su yönetimi, ekolojik dengelerin korunması ve uluslararası standartların uygulanması gibi çevresel sürdürülebilirlik alanlarında dikkate değer ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu gelişmeler, bahçelerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından kritik öneme sahiptir. Bununla birlikte, sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik alanında daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu eksikliklerin giderilmesi, yerel halkın katılımını artıran ve onların beklentilerine yanıt veren stratejilerin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bahçelerin uluslararası düzeyde tanıtılması ve turizme kazandırılması, ekonomik anlamda önemli katkılar sağlarken, bu faaliyetlerin çevresel dengeleri koruyacak şekilde planlanması gerekmektedir. Turizm yoğunluğunun kontrollü yönetimi, hem doğal kaynakların korunmasını hem de ziyaretçilerin deneyimlerinin iyileştirilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, UNESCO projelerinin yerel halk üzerindeki olumlu etkileri gözlemlenmekle birlikte, toplumsal farkındalık ve koruma bilincinin daha da geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Merkezi ve yerel yönetimlerin daha etkili ve koordineli bir iş birliği içinde çalışması, sürdürülebilir yönetim hedeflerine ulaşılmasını

kolaylaştıracaktır.

Araştırmanın bulgularına dayanarak, İran Bahçeleri'nin sürdürülebilir yönetimini destekleyecek aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Bütüncül Yönetim Stratejileri: Yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde entegre bir yönetim modelinin benimsenmesi büyük önem taşımaktadır. UNESCO'nun sunduğu uluslararası desteklerin daha etkin bir şekilde değerlendirilmesi, bu stratejilerin başarısını artıracaktır. Yönetim süreçlerinin uyumlu ve esnek bir yapıda tasarlanması, değişen koşullara hızlı bir şekilde yanıt verilmesini sağlayarak kaynakların verimli kullanımını teşvik edecektir.

Bu bağlamda, sürdürülebilir çok işlevli peyzaj anlayışı, İran Bahçeleri'nin korunması ve yönetiminde önemli bir rol oynamaktadır. Çok işlevli peyzajlar, sadece estetik değerleriyle değil, aynı zamanda ekolojik, ekonomik ve sosyal işlevleriyle sürdürülebilir kent yapısının vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu yaklaşım, su yönetimi, tarımsal üretim ve rekreasyon gibi işlevlerin bir arada yürütülmesini sağlayarak bahçelerin çevresel ve sosyal değerlerini artırabilir.

2. Eğitim ve Farkındalık Çalışmaları: Yerel halk ve kamuoyu, İran Bahçeleri'nin korunması ve sürdürülebilir yönetimi konusunda bilinçlendirilmelidir. Bu süreç, toplumsal aidiyet duygusunu güçlendirecek ve çevre bilincini artıracaktır. Eğitim kurumları, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler, bu konuda düzenlenecek program ve atölye çalışmalarında aktif rol oynamalıdır.

3. Sürdürülebilir Turizm Politikaları: Bahçelerin ekolojik ve kültürel dengelerinin korunması amacıyla turizm faaliyetleri özenle planlanmalıdır. Ziyaretçi yoğunluğunun kontrollü bir şekilde yönetilmesi, doğal kaynakların korunmasını ve yerel halkın ekonomik fayda elde etmesini sağlayacaktır. Ayrıca, çevre dostu davranışları teşvik eden bilinçlendirme kampanyaları düzenlenerek ziyaretçilerin bu alanlara duyarlı yaklaşması sağlanabilir.

4. Sosyo-Ekonomik Destek: Yerel toplulukların yönetim süreçlerine katılımını teşvik edecek projeler geliştirilmelidir. Bu projeler, bahçelerin sosyal

ve ekonomik sürdürülebilirliğini artıracak ve toplulukların dayanışmasını güçlendirecektir. Aynı zamanda, yerel halkın ekonomik faaliyetlerden daha fazla yararlanmasını sağlayacak mekanizmalar oluşturulmalıdır.

5. Uzun Vadeli Koruma Planları: Koruma ve kalkınma politikaları, kısa ve uzun vadeli hedefleri kapsayacak şekilde sistematik olarak tasarlanmalıdır. Bu süreçte, yerel toplulukların görüşleri ve ihtiyaçları dikkate alınmalı; eğitim ve farkındalık artırma çalışmalarıyla sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılmalıdır.

İran Bahçeleri'nin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmesi, bu alanların fiziksel, ekolojik ve kültürel değerlerinin korunması için önemli bir fırsat yaratmıştır. Ancak bu sürecin daha etkin bir şekilde yürütülmesi, çok boyutlu bir yaklaşım gerektirmektedir. Bütüncül yönetim stratejileri ve sürdürülebilir çok işlevli peyzaj anlayışı, bu alanların korunması ve gelecek nesillere aktarılması için kritik bir zemin oluşturur. İran Bahçeleri'nin korunması, yalnızca tarihi ve estetik bir mirasın değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel sürdürülebilirliğin de sağlanması anlamına gelmektedir. Bu stratejilerle desteklenen bir yaklaşım, hem geçmişin değerlerini koruyacak hem de geleceğin sürdürülebilir kent modellerine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Abui, R., Jeihani, H. (2014). *Motaleat-e Bagh-e Eslami va Şekl-e Bagh-e İrani* [İslam bahçesi ve İran bahçesinin şekli üzerine çalışmalar] Majalleye Memari va Shahrşazi-ye Soffeh, Entesharat-e Daneshgah-e Shahid Beheshti.66.https://soffeh.sbu.ac.ir/article_100236.html (Farsça Kaynak).
- Aghaei, Y., Karahmadi, M. (2022). *Naghsh-e Badgirhaye Eghlim-e Garm va Khoshk Dar Paydari-ye Zist Mohiti : Nemune-ye Moredye Bagh-e Dolat Abad-e Yazd*. [Sıcak ve kuru iklimlerde badgirlerin çevresel sürdürülebilirlikteki rolü: Bagh-e Dolat Abad, Yazd örneği] 18. Konferans-e Shahrşazi, Memari, Omran va Mohit-e Zist. <https://sid.ir/paper/1022697/fa>. (Farsça Kaynak).
- Akdoğan, G. (1974). *Bahçe Ve Peyzaj Sanatı Tarihi Ders Kitabı*. Ankara Üniversitesi Yayınları, Fakülte Yayın No: 536.
- Almasifar, N., Ansari, M., & Alimardanlı, S. (2010). *Selsele Marateb-e Dastrasi Dar Bagh-e Shahzade Mahan* [Bagh-e Shahzadeh Mahan'ın erişim hiyerarşisi] Mahname-ye Ketab-e Bagh-e Honar, 142,46-55 <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/631208/>.(Farsça Kaynak).
- Amani-Beni, M., Xie, G., Yang, Q., Russo, A., & Khalilnezhad, M. R. (2022). Socio-cultural appropriateness of the use of historic Persian gardens for modern urban edible gardens. *Land*, 11(1), 38. <https://doi.org/10.3390/land11010038>
- Ansari, M., Taghvaei, A. A., & Nejad, H. M. (2008). Cultural beliefs regarding Persian gardens with the emphasis on water and trees. *African and Asian Studies*, 7(1), 101–120. <https://doi.org/10.1163/156921008X282659>
- Ansari, M., Bahtoui, R. Hosseini Kia, S., & Dadgar, M. (2013). *Barrasi-ye Hess-e Makan dar Bagh-e İrani va Bustanha-ye Emruzin, Modelle Morede Motale-e: Bagh-e Dolat Abad Yazd va Bustan-e Ab va Atash Tehran* [Günümüz İran bahçelerinde mekan duygusunun araştırılması: Bagh Dolatabad, Yazd ve Su ve Ateş Bahçesi, Tahran Örnekleri]. *Fasl-name-ye Motaleat-e Shahr-e Eslami İrani*. (Farsça Kaynak). <https://www.sid.ir/paper/177328/>
- Ardalan, N., & Bahtiyar, L. (2007). *Hess-e Vahdet: Naqsh-e Sonmat dar Memari-ye İrani*; [Vahdet Duygusu: İran Mimarisinde Mistik Gelenek].

Moassese-ye Elmi-ye Memari-ye Royal, Entesharat-e Khak, Esfahan. (Farsça Kaynak).

Arslan, M., & Örucü, T. (2020). Modelling of cultural ecosystem services through social media photos: The case of Eskişehir. *Turkish Journal of Forestry* 21(1):94-105.
https://www.researchgate.net/publication/340206298_Modelling_of_cultural_ecosystem_services_through_social_media_photos_The_case_of_Eskisehir

Arianpour, A. (1987). *Pezhuheshi dar Bagh-ha-ye Irani va Bagh-ha-ye Takht-e Shiraz*. [İran bahçeleri ve Şiraz'ın Taht Bahçeleri hakkında bir araştırma]. Yesavali Yayınları (Farsça Kaynak).

Ashrafzade, M. (2016). *Barresi-ye Asibha-ye Nashi az Adam-e Tavajjoh be Harim-e Asar-e Tarikhi: Nemune Bagh-e Dolat Abad*. [Tarihi eserlerin sınırlarına dikkat edilmemesi nedeniyle oluşan zararların araştırılması: Bagh-e Dolat Abad örneği]. Konferans-e Pazhuheshi Memari va Shahr-sazi-ye Eslami va Tarikhi-ye Iran (Farsça Kaynak).
<https://civilica.com/doc/652782/>.

Azamzadeh, M., & Shafiqi, N. (2018). *Naqsh va Tasir-e Anasor-e Chahargane-ye Tabiyat dar Tarahi-ye Bagh-e Abbas Abad-e Behshahr*. [Abbas Abad Behshahr bahçesinin tasarımında doğanın dört unsurunun rolü ve etkisi]. Hemayesh-e Melli-ye Jelveh-ha-ye Honar-e Irani Eslami dar Farhang, Elmi va Asnad (Farsça Kaynak).
<https://civilica.com/doc/1042631/>

Bahnia, M. (2001). *Birjand, Negin-e Kavir* [Birjand: Çölün Mücevheri Kitabı] (2. Chap). Entesharat-e Daneshgah-e Tahran. ISBN: 9789640344729 (Farsça Kaynak).

Berg, C. (2019). *Sustainable action: Overcoming the barriers* (1st ed.). Routledge. ISBN: 9780429060786

Candan, Ö., Göker, P. (2021). Eko kentleri insan-doğa etkileşimi içinde sürdürülebilir bir bakış açısıyla değerlendirmek. *European Journal of Science and Technology*. <https://doi.org/10.31590/ejosat.822062>

Çanakçıoğlu, M. (2023). Sürdürülebilir ekonomik kalkınma çerçevesinde yeşil büyüme ve yeşil finans. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(4), 537–554. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1217>

- Daryaei, T. (2012). *The Oxford Handbook of Iranian History*. Oxford University Press.
- Don, M., & Moore, D. (2018). *Paradise Gardens: The World's Most Beautiful Islamic Gardens*. John Murray Press.
- Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED). (1987). *Brundtland Raporu*. Oxford University Press.
<https://www.unep.org/en/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html>
- Ebner, D., & Baumgartner, R. (2006). The relationship between sustainable development and corporate social responsibility. *Corporate Responsibility Research Conference*, 4, 5–9.
https://www.crrconference.org/Previous_conferences/downloads/2006ebnerbaumgartner.pdf
- Ekşioğlu, Z. (2013). Kültür ile ilgili faaliyetlerin ekonomik etkisi. *EY International Congress on Economics I (EYC2013)*, 24-25 Ekim 2013, Ankara, Türkiye. Ekonomik Yaklaşım Derneği.
<https://ideas.repec.org/p/eyd/cp2013/7.html>
- Etezadi, L., & Bina, M. J. (2017). Identifying types of open space in historical gardens of Birjand: Rahim Abad, Amir Abad, Shokat Abad, Bahalgard, and Akbariyyeh Gardens. *Manzar: The Iranian Scientific Journal of Landscape*, 14(47).
https://www.bagh-sj.com/article_45080.html?lang=en
- Fadaie, H. (2019). *Barrasi-ye Bagh-e Dolat Abad Yazd Bar Paye Parametrehaye Paydaristi Mohiti Dar Tazmin Manzar Dar Eqlime Garm va Khoshk* [Bagh-e Dolat Abad'ın (Yazd) sıcak ve kurak iklimlerde peyzaj tasarımında çevresel sürdürülebilirlik parametrelerinin incelenmesi] *Do Fasl name-ye pazhuhesh-haye Memari va Mohit, Deneshgah-e Zanjan* 2(1) 82-95.
https://jaer.znu.ac.ir/article_43084.html
- Fallahi, E., Fallahi, P., & Mahdavi, Sh. (2019). Ancient urban gardens of Persia: Concept, history, and influence on other world gardens. *HortTechnology*, 29(4), 448–453.
<https://doi.org/10.21273/HORTTECH04318-19>
- Farzin, S., Khalilnezhad, S. M., Moradzadeh Mirzaei, S., & Zarei, A. (2020). Investigation on recognition of the type of multifunctional landscape in

- Persian garden (Case study: Akbariyeh World Heritage Garden). *Manzar* 12(52), 6–17.
<https://doi.org/10.22034/manzar.2020.241872.2076>
- Galdieri, E. (1392). *Masjed-e Jame-e Isfahan* [İsfahan'ın Ulu Camisi]. (A. Jabal Ameli, Çev.). Entesharat-e Farhangestan-e Honar-e Daneshgah-e Azad-e Eslami. ISBN: 978-964-232-176-6.
- Gondet, S., Mohammadkhani, K., Djamali, M., Farjamirad, M., Gopnik, H., Iboerrida, N., Laisney, D., Notter-Truxa, F., Rigot, J.-B., & Ubelmann, Y. (2019). Field report on the 2016 archaeological project of the joint Iran-France project on Pasargadae and its surrounding territory. *Iranian Heritage, International Journal of Iranian Heritage*, 1(2), 1-28. Shahid Beheshti University.
- Grigor, T. (2021). *The Persian Revival: The Imperialism of the Copy in Iranian and Parsi Architecture*. Penn State Press.
https://researchmgt.monash.edu/ws/portalfiles/portal/287664385/286233494_oa.pdf
- Güner, U. (2023). *Çevresel Sürdürülebilirlik* [e-Kitap].
https://books.google.com.tr/books/about/%C3%87evresel_S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilirlik.html?id=g9rNDwAAQBAJ&redir_esc=y
- Habibi, A. (2021). Jaryan-ha-ye Ehya-i-ye Manzar dar Bagh-e Irani, Justari dar Bagh-e Shahzade. *Manzar, The Iranian Scientific Journal of Landscape*, 13(54), 6–17. (İran bahçesinde yenilikçi peyzaj akımları: Bagh-e Shahzade örneği). DOI: 10.22034/manzar.2021.249358.2089.
https://www.manzar-sj.com/article_128060.html
- Habibi, K., Hoseini, S. M., Dehshti, M., Khanian, M., & Mosavi, A. (2020). The impact of natural elements on environmental comfort in the Iranian-Islamic historical city of Isfahan. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(16), 5776.
<https://doi.org/10.3390/ijerph17165776>
- Hasanvand, N., & Moosavi, M. (2022). *Vakavi-ye Anasor-e Zibayi Shenakhti-ye Bagh-e Eram*. [Bagh-e Eram'in estetik unsurlarının incelenmesi]. *Faslname-ye Elmi-Takhasosi-ye Motaleat-e Novin-e Barnamerizi-ye Shahri dar Jahan*, 3(1). ISSN: 2717-283x.
<https://upjournal.ir/fa/paper.php?pid=179>

- Javanparian, F. E., & Shacharaghi, E. (2015). *Majmooe-ye Maghalat-e Nokhostin Hamayesh-e Beyin Olmollli-ye Bagh-e Irani* [İlk uluslararası İran bahçeleri konferansının makalelerini içeren kitap]. Entesharat-e Pazhuheshgah-e Miras-e Farhangi Va Gardeshgari, Tehran. ISBN: 978-600-8412-75-5. (Farsça kaynak).
- Jeihani, H., & Omrani, S. M. (2007). *Bagh-e Fin* [Bagh-e Fin hakkında]. Entesharat-e Pazhuheshgah-e Miras-e Farhangi, Sanaye-e Dasti va Gardesghari, Tehran. ISBN: 9789640406076. (Farsça Kaynak).
- Jodki Azizi, A., Mousavi Haji, S. R., & Ebrahimi, A. (2017). *Moarefi va Motaleeye Sofal "Abi va Sefid" ba Naqsh-e Cheharbagh dar Majmooeye Arg-e Bam* [Arg-e Bam kompleksinde Chaharbagh motifli "mavi ve beyaz" çömlerlerin tanıtımı ve incelenmesi]. *Fasl-nameh Pajooesh-haye Bastan-shenasi-ye Iran*, 8(16), 223–239. (Farsça Kaynak).
https://nbsh.basu.ac.ir/article_2307.html
- Kafi, M. (2014). *Manzareh pardazi-ye khoshk, bazkhani-ye yek sonnat dar honar-e bagh-sazi-ye Iran* [Kurak peyzaj düzenlemeleri, İran bahçe sanatında gelenek üzerine bir inceleme]. *Manzar, The Iranian Scientific Journal Of Landscape*, 26,12–17.(Farsça Kaynak). https://www.manzar-sj.com/article_5702_4619443fcaccac97feea043028f719d5.pdf?lang=en
- Karimi, B. (1965). *Rahnemaye Asar-e Tarihki-ye Shiraz* [Şiraz tarihi anıtlar rehberi]. Ketabkhane-ye Markazi va Markaz-e Asnad-e Daneshgah-e Tehran. (Farsça Kaynak).
- Kazgan, G. (2000). *İktisadi Düşünce, Politik İktisadın Evrimi* (9. baskı). Remzi Kitabevi.
- Khalilnezhad, S. M. R., & Tobias, K. (2016). The productive landscape in Persian gardens: Foundations and features. *Manzar, The Iranian Scientific Journal Of Landscape*, 13(38), 3–16.
https://www.bagh-sj.com/article_13674_en.html
- Khalilnezhad, S. M. R. (2019). Misadventure of decorative management in the World Heritage's Persian gardens. *Manzar, The Iranian Scientific Journal Of Landscape*, 11(46), 50–55.
<https://doi.org/10.22034/manzar.2019.84297>

- Khanjari, R. (2014). *Moroori bar sistam-e abresaniye bagh-e Irani: Motale-e moredi, Bagh-e Fin-e Kashan va Bagh-e Shahzadeh Mahan*. [İran bahçesindeki su temin sistemine genel bakış: Fin Kashan ve Shazdeh Mahan bahçesi örnekleri]. Avvalin hmayesh melli Ab, mardaom, zamin. (Farsça Kaynak). <https://sid.ir/paper/872371/fa>
- Khan Mohammadi, N. (2015). *Mostanadnegari va haefazat az pushesh-e giyahi-ye baghaye tarikhi, Nemoone moredi: Bagh-e Fin-e Kashan*. [Tarihi bahçelerin bitkisel örtüsünün belgelenmesi ve arşivlenmesi: Bagh-e Fin Örneği.] *Majleh-ye Motaleat-e Memari-ye Iran*, 5(7), 57–71. https://jias.kashanu.ac.ir/article_111741.html
- Khansari, M., Moqtadi, R., & Yavari, M. (2016). *Bagh-e Irani: Baztabi Az Behesht*. [İran Bahçeleri: Cennetin Bir Yansıması]. Nashre Pazhuheshgah-e Miras-e Farhangi, Sanaye-e Dasti va Gardeshgari. ISBN: 9786006953939 (Farsça Kaynak).
- Khodabakhshian, A., & Nikoufard, M. (2018). *Barresiye mizan-e tavajjoh be arzeshha va esalate benahaye tarikhi dar zaman-e marmat va bahre bardari: Motale'eh moredi, Bagh-e Fin - Kashan*. [Restorasyonu ve işletilmesi sırasında tarihi yapıların değerlerine ve özgünlüğüne verilen önemin araştırılmasıncelenmesi: Bagh-e Fin-e Kashan Örneği]. *Faslnameh-ye Elmi va Takhasosi-ye Nashre-İde*, 4(9), 33-46. (Farsça Kaynak). <https://memarnews.com/wp-content/uploads/2019/06/nashrie-ide9.pdf>
- Kumaresan, P. R., & Hidangmayum, N. (2023). *A comprehensive report on environmental sustainability: A global perspective*. *International Journal of Environment and Climate Change*, 13(11). <https://doi.org/10.9734/ijecc/2023/v13i113283>
https://www.researchgate.net/publication/374874566_A_Comprehensive_Report_on_Environmental_Sustainability_A_Global_Perspective#fullTextFileContent
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2009). *Kültürel miras ve müzecilik* (Can, M.). <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0>
- Lavorel, S., Locatelli, B., Colloff, M., & Enora, B. (2020). Co-producing ecosystem services for adapting to climate change. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 375(1794), 20190119. <https://doi.org/10.1098/rstb.2019.0119>

- Mahmoudi Farahani, L., Motamed, B., & Jamei, E. (2016). Persian gardens: Meanings, symbolism, and design. *Landscape Online*, 49, 1–16. <https://doi.org/10.3097/LO.201546>
- Mansoori, S. A. (2024). *Bi Aban-e Abadan*, [Susuz refah içindeki şehir]. Manzar, *The Iranian Scientific Journal of Landscape*, 16(67), 3–3. (Farsça Kaynak). <https://doi.org/10.22034/manzar.2024.198639>
https://www.manzar-sj.com/article_198639_47f98a4db6350828227755a897e22124.pdf?lang=en
- Markaz-e Amar-e İran* [İran İstatistik Merkezi]. Statistical information 17 Mayıs 2021. <https://amar.org.ir/statistical-information>
- Masoudi, A. (2015). *Tajziye va Tahlil-e Olguye Marja-e Bagh-e İrani*. [İran bahçesinin referans modelinin analizi] Nokhostin Hamayesh-e Beynolmelali-ye Bagh-e İrani, Nashre Pazhuheshgah-e Miras-e Farhangi, Sanaye-e Dasti va Gardeshgari (s. 154-162). ISBN: 9786008413755. (Farsça Kaynak).
- Mansouri, S. A. (2005). *Daramadi bar zibaishenasiye baghe-e-İrani* (İran bahçe estetiğine giriş). Manzar, *The Iranian Scientific Journal Of Landscape*, 1(3), 59–64. (Farsça Kaynak). https://www.bagh-sj.com/article_1504_9e89b57f8dff54c7beb5b9006b9e0faf.pdf?lang=en
- Mansouri, K., & diğerleri. (2022). Bazshenasiye Sazman-e Fazaei va sakhtar-e Kalbodiye BAGh-e Tarikhiye Cheshme Ali / Damghan Bar Asase Asnade Doreye Qajar. [Qajar dönemi belgelerine dayanarak Cheshme Ali Damghan tarihi bahçesinin mekansal düzeni ve fiziksel yapısının tanınması]. *Majale-ye Motaleat-e Memari-ye İran (JIAS)*, 11(22), 81–110. (Farsça Kaynak).
https://jias.kashanu.ac.ir/article_113726_de078f7984a0fddb7da217f036fe69d.pdf
- Mehrabani Golzar, M. (2006). *Samandehi va Ehya-ye Bagh-haye Pasargad* [Pasargad bahçelerinin düzenlenmesi ve canlandırılması]. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Daneshgah-e Tehran. (Farsça Kaynak).
- Mehrabani Golzar, M. R. (2012). Landscape interpretation: An approach to decipher secrets of ancient structures Pasargadae. *Manzar, The Iranian Scientific Journal Of Landscape*, 4(20), 6–11. https://www.manzar-sj.com/article_2226.html

- Mesghali, F. (2004). *Hekmat-e Kohan, Manjar-e Jadid*. [İran Bahçesi: Kadim Bilgelik Yeni Perspektif]. Entesharat-e Muzeye Honarhaye Moaser-e İran. ISBN:9640653780. (Farsça Kaynak).
- Mizik, E.T., & Avdan, Z.Y. (2020). Sürdürülebilirliğin temel taşı: Ekolojik ayak izi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*. <https://doi.org/10.21324/dacd.630825>, https://www.researchgate.net/publication/342362458_Surdurulebilirliğin_Temel_Tasi_Ekolojik_Ayak_Izi
- Morelli, J. (2011). Environmental sustainability: A definition for environmental professionals. *Journal of Environmental Sustainability*, 1(1), 1–10. https://iopscience.iop.org/journal/2515-7620?gad_source=1&gclid=CjwKCAiArva5BhBiEiwA-oTnXWV0W1ddhF3TQmP1yyt-0GMeJbOoTkvn03P6aNxaE1m_RBqAhYoexoCin8QAvD_BwE
- Mosafaie, M. (2010). *Moghaddame-ei Bar Pishine-ye Tarikhiye Bagh-e İrani*. [İran bahçesinin tarihi geçmişine giriş]. Şahsi blog. <http://mosafaie.blogfa.com/post/37> (Farsça Kaynak).
- Naiima, G. (2003). *Bagh-haye İrani*. [İran bahçeleri]. Entesharat-e Payam, Tahran. ISBN: 9646525083 (Farsça Kaynak).
- Naseri, P., Azari, O., & Merida, M. R. (2022). *Naghsh-e Barname rizi-ye Amalkardi Dar Khalgh-e Banaha-ye Paydar; Nemoune Moredi Bagh-e Pahlavanpour Mehriz-e Yazd*. [Sürdürülebilir binaların yaratılmasında fonksiyonel planlamanın rolü: Bagh-e Pahlavanpour, Mehriz, Yazd örneği] *Nesharieh Elmi-ye Fareang ve Zist Fanavari Memari*, 2(5), 37–54. (Farsça Kaynak). https://www.ijba.ir/files/cd_papers/r_1_230203232510.pdf
- Nikzad, Z. (2011). *Bagh-e Pahlavanpour: Vapasin Bagh-e İrani*. [Bagh-e Pahlavanpour: Son İran Bahçesi] *Majalleye Asar*, 55, 103–113. (Farsça Kaynak). <https://www.academia.edu/42668540/>
- Ostrom, E. (2009). A general framework for analyzing sustainability of social-ecological systems. *Science*, 325(5939), 419–422. <https://doi.org/10.1126/science.1172133>
- Özcan, K., & Koç, D. (2011). Kültürel miras yönetimi: Birgi bütünleşik sit alanları için bir model. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 13(2). https://www.researchgate.net/publication/328572304_Kulturel_Miras_Yonetimi_Birgi_Butunlesik_Sit_Alanlari_icin_Bir_Model

- Pirnia, M. K. Memarian, Gh. (1999). *Ashenaei Ba Memari-ye eslami-ye İran, Entesharat-e Daneshgah-e Tehran*. [İran İslam Mimarisi İle Tanışmak]. Entesharat-e Dadesjgah-e. (Farsça Kaynak).
- Pirnia, M. K. (1994). *Bagh-haye İrani*, [İran bahçeleri]. *Nashriye-ye Abadi*, 4(15), 17–23 (Farsça Kaynak).
- Purvis, B., Mao, Y., & Robinson, D. (2017). Three pillars of sustainability: In search of conceptual origins. *Sustainability Science*, 12(4), 681–695. <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0627-5>
- Ranjbar, N. (1996). *Maghale-ye Bagh Muze-ye Ab*. [Su müzesi bahçesi]. *Majalle-ye Hamgaman, Nashriye-ye Dakheli-ye Shahrđari*, 9. (Farsça Kaynak).
- Rezaipour, M., & Behbahani, H. (2016). *Bagh-e Kohne-ye Fin va Mahdoudeye An Ta Bagh-e Fin*. [Eski Fin Bahçesi ve Bagh-e Fin arasındaki alan]. *Majleh Motaleat-e Memari-ye Iran*, 5(9), 7–23. (Farsça Kaynak). https://jias.kashanu.ac.ir/article_111756_8e0902db135334bdc0a1909adc29c38c.pdf
- Ruggles, D. F. (2008). *Islamic Gardens and Landscapes*. University of Pennsylvania Press.
- Saberifar, R., Karampour, A., & Halajmoghadam, H. (2014). *Zaroorat-e Shenasaee va Hefazat Az Fazaha-ye Sabz Mobtani Bar Sharayet-e Mahalli va Mantaghe-ei İran: Nemoune Moredi Baghe Akbariyeh Birjand*. [Yerel ve bölgesel koşullara göre yeşil alanların belirlenmesi ve korunması gerekliliği: Bagh-e Akbariyeh, Birjand örneği]. *Majalle-ye Mohit Shenasi, Daneshgah-e Tehran*, 40(4), 1083–1098. (Farsça Kaynak) <https://doi.org/10.22059/jes.2014.53021>, https://jes.ut.ac.ir/article_53021.html
- Sattari Sarbangoli, H., & Shahed, M. (2011). *Barrasiye vojuhe tashabohe mafahim-e musighi-ye Irani va memari bagh-e Irani, nemoone moredi: Bagh-e Fin-e Kashan*. [İran musikisi ve İran bahçe mimarisi kavramları arasındaki benzerlikler: Fin Bahçesi örneği]. *Majleh Memari va Sheharsazi Armanshahr*, 9, 97–110 (Farsça Kaynak). https://www.armanshahrjournal.com/article_33220_c03a4dbc2804435f386c97896c806759.pdf?lang=en

- Shahbazi, A. (2001). *Rahnemaye Jame-e Pasargad*. [Pasargad'ın Kapsamlı Rehber Kitabı]. Entesharat-e Bonyad-e Fars Shenasi, ISBN:9789649038049. (Farsça Kaynak).
- Shah Cheraghi, A. (2019). *Paradaimha-ye Pardis: Daramadi Bar Bazshenasi va Bazafarini-ye Bagh-e Irani*. [Paradis Paradigmaları: İran Bahçesinin Tanınması ve Yeniden Yaratılması Üzerine]. Entesharat-e Jahad-e Daneshgahi-ye Tehran, ISBN: 9786001330179. (Farsça Kaynak).
- Soltanzade, H., & Soltanzade, A. (2017). *Ahammiyat-e ab va Anasor-e Abi Dar Bagh-e Irani, Manzar*. [İran bahçesinde su ve su elemanlarının önemi. The Iranian Scientific Journal Of Landscape, 38, 6–19]. (Farsça Kaynak). https://www.manzar-sj.com/article_55189.html
- Soudkhah, E., Bolbolbian Asl, L., & Sattarzadeh, D. (2013). *Baznegari-ye mafhoom-e Bagh-e Irani Az Ostoureha-ye Iran-e Kohan Ta Rozat-e Jannat*. [Eski İran mitlerinden cennet bahçelerine kadar İran bahçesi kavramının incelenmesi]. Avvalin Konferans-e Memari va Fazahaye Shahri-ye Paydar. (Farsça Kaynak). <https://civilica.com/doc/295108/download/>
- Stronach, D., & Abdi, K. (1979). *Sheklgiri-ye Bagh-e Saltanatiye Pasargad va Taasire An Bar Baghdariye Iran*. [Pasargad kraliyet bahçesinin oluşumu ve İran bahçeciliğine etkisi]. Majalleye Asar, Shomareye 22 va 23, Safheye 54-75. (Farsça Kaynak). <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/514791/>
- Sulewski, P., Kais, K., Gołas, M., Rawa, R., Urban, K., & Was, A. (2021). Home bio-waste composting for the circular economy. *Energies*, 14(19), 6164. <https://doi.org/10.3390/en14196164>
- Şahin, Z. & Çankaya, F. (2019). Türkiye’de GRI rehberine göre hazırlanan sürdürülebilirlik raporlarının içerik analizi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(4), 860–879. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/624019>
- Tajaddini, L. (2011). Review of the Characteristics of Mahan Garden: One Type of Persian Gardens. *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 56,1581-1584. <https://www.semanticscholar.org/paper/Review-of-the-Characteristics-of-Mahan-Garden%3AOne-Tajaddini/a8b2050271cfc20873a27c22a8a6a0c63ab91541>

- Talebian, M. H. (2015). *Bagh-e Irani va Pasargad*. [Nokhostin Hamayesh-e Beynolmelali-ye Bagh-e Irani, (İran Bahçesi ve Pasargad] Nashre Pazhuheshgah-e Miras-e Farhangi, Sanaye-e Dasti va Gardeshgari (s. 218-225). ISBN: 9786008413755. (Farsça Kaynak).
- Tozar, F., & Ayaşlıgil, İ. (2008). Doğal kaynakların sürdürülebilirliği için geliştirilen ekolojik planlama yöntemleri.
<https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/96290/dogal-kaynaklarin-surdurulebilirligi-icin-gelistirilen-ekolojik-planlama-yontemleri>
- UNESCO. (2024). *Dünya Mirası Alanları Listesi*.
<https://whc.unesco.org/en/statesparties/stat/>
- UNESCO. (2023). *Dünya Mirası Sözleşmesinin Uygulanmasına Rehberi*.
<https://whc.unesco.org/en/list/1372>
- Wilber, N. D. (1979). *Persian Gardens and Garden Pavilions*. Dumbarton Oaks.
- Worldometers. (2023, Ekim 12). İran'ın yüzölçümü. Erişim adresi:
<https://www.worldometers.info>
- Yin, R. K. (2003). *Case Study Researches, Design and Methods* (3rd ed.). Sage.
- Yüksel, K., Dinçer, M., & Özdoğan, Z. (2024). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için işletmelerin karbon ayak izini azaltıcı stratejilerinin belirlenmesi. *Maruf İktisat İslâm İktisadı Araştırmaları Dergisi*.
<https://doi.org/10.58686/marufiktisat.1485405>
- Zamani, A. Saidian, A. Qashqai, R. Al-e Mohammad, M.(2011). *Ab Dar Bagh-e Irani*. [İran bahçelerindeki su] Entesharat-e Kalameh, ISBN: 9789646464858. (Farsça Kaynak).
- Zeren Gülersoy, N. (1981). *Kentsel alanlarda alınan koruma kararlarının uygulanabilirliği*. Yayınlanmış Doktora tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Zeren Gülersoy, N., & Onay Ayrancı, İ. (2022). Türkiye’de UNESCO dünya miras alanları, başvuru, tescil, yönetim süreçleri ve örneklerin değerlendirilmesi. *Kültürel Miras Yönetimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 707

- Zeren Gülersoy, N., & Onay Ayrancı, İ. (2022). Türkiye’de UNESCO Dünya Miras Alanları, başvuru, tescil, yönetim süreçleri ve örneklerin değerlendirilmesi. In A. Aksoy, D. Ünsal, E. O. Polat, G. Pulhan, İ. Dinçer, N. Zeren Gülersoy, T. G. Köksal, Z. Ahunbay, & Z. Enlil (Eds.), *Kültür mirası yönetimi: Neden ve nasıl? Türkiye’den deneyimler ve tartışmalar* (pp. 283–323). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. ISBN 978-605-399-604-0.
- Zeren Gülersoy, N., & Koramaz, K. T. (2022). Kentsel koruma alanlarında koruma-gelişme planlaması sürecinde imar planlaması ve yönetim planı ilişkisi. In A. Aksoy, D. Ünsal, E. O. Polat, G. Pulhan, İ. Dinçer, N. Zeren Gülersoy, T. G. Köksal, Z. Ahunbay, & Z. Enlil (Eds.), *Kültür mirası yönetimi: Neden ve nasıl? Türkiye’den deneyimler ve tartışmalar* (pp. 325–345). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. ISBN 978-605-399-604-0.
- Zeren Gülersoy, N. (2022). Türkiye’de alan yönetimi ve yönetim planları. In A. Aksoy, D. Ünsal, E. O. Polat, G. Pulhan, İ. Dinçer, N. Zeren Gülersoy, T. G. Köksal, Z. Ahunbay, & Z. Enlil (Eds.), *Kültür mirası yönetimi: Neden ve nasıl? Türkiye’den deneyimler ve tartışmalar* (pp. 253–267). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. ISBN 978-605-399-604-0.

ŞEKİLLER KAYNAKÇASI

- Şekil 4.1** İranda 31 Eyalet Bölümü (17 Mayıs 2021).
https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Iran_provinces.svg
- Şekil 4.2** En geniş Pers İmparatorluğu'nun sınırları. (11 Kasım2022).
<https://www.britannica.com/place/ancient-Iran>
- Şekil 4.3** İran Platosunun Topoğrafik Yapısı (14 Eylül 2023).
<https://www.researchgate.net/publication/318529817>
- Şekil 4.4** 2016 verilerine bağlı Köppen kümelerine göre İran'ın iklim haritası, Düzenleme Sara Dadras(15 Mart 2023).
<https://www.mdpi.com/2673-4931/8/1/5>,
- Şekil 4.5** Bagh-e-Shahzadeh Hava fotoğrafı. (10 Nisan 2023).
<https://tr.pinterest.com/pin/374643262729141041/>
- Şekil 0.6** Vaux-le-Vicomte Saray Bahçesi Hava fotoğrafı (10 Nisan 2023).
https://www.wga.hu/html_m/l/le_notre/vicomte.html
- Şekil 4.7** Bronz çağa ait pişmiş toprak kase üzerinden Charbagh deseni. Jodki Azizi, A. Mousavi Haji, S.R. Ebrahimi, A. 2017,
https://nbsh.basu.ac.ir/article_2307_509a4c7f020b96c2601ea80dc2304b75.pdf
- Şekil 4.8** Kil kase üzerinde çizilmiş olan Aşur ve Babilden örnek alınan tabiat park örneği (22 Mart 2020). <http://www.centralclubs.com/topic-t61198.html>.
- Şekil 4.9** Pers bitki motiflerinden oluşan süsleme örnekleri (22 Mart 2020)
http://www.dipity.com/tickr/Flickr_ancientworld/,
<http://blog.ghedmat.com/>
- Şekil 4.10** Fransız mimar Eugène Flandren'in 1851'de Firozabad'daki Ardeshir Sarayı eseri (22 Temmuz 2024).
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=505426286293359&id=322743164561673&set=a.322745457894777>
- Şekil 4.11** Firozabad Ateş Tapınağı görüntüsü (22 Temmuz 2024).
<http://seetrueriran.ir/itinerary/shiraz-to-yazd-passing-persepolis/>

- Şekil 4.12** İran Bahçelerini Etkileyen Cennet Tasviri (22 Mart 2022).
<https://heritagenpm.wordpress.com/page/2/>
- Şekil 4.13** Şuş şehrinde Şavver Sarayının tarihi kalıntıları (22 Temmuz 2024).
<https://www.saadatrent.com/a-tour-in-the-cities-of-iran-with-renting-a-car>
- Şekil 4.14** Şavver Sarayının Üç Boyutlu Çizimi (2003). Naiima, G., *Bagh-haye İrani* [İran bahçeleri], Entesharat-e Payam, Tahran. ISBN: 9646525083 (Farsça Kaynak).
- Şekil 4.15** Yeni Çağ İran Bahçelerinden Bagh- E Shah Goli (19Temmuz 2024).
<https://www.niksalehi.com/gardeshgari/>
- Şekil 4.16** Makou Kenti Baghchejug Meyve Bahçesi (19 Temmuz 2024).
<https://basijnews.ir/fa/news/9158133/>
- Şekil 4.17** Bir Yaşam Bahçesi örneği Bagh-e-Amir,Tabas(18 Temmuz 2024).
<http://anthropology.tabasenc.ir/?p=677>
- Şekil 4.18** Ester-Abad Hükümet Bahçesi (18 Temmuz 2024).
<https://iranwonders.com/fa/articles-fa/302>
- Şekil 4.19** Tahran, Golestan Sarayında, Arg-e-saltanat (02 Şubat, 2023).
<https://vilayar.com/places/guide-to-visiting-golestan-palace-in-tehran>
- Şekil 4.20** Yaşam- Hükümet Bahçe Örneği Bagh-E-No (02 Şubat 2023).
<http://anthropology.tabasenc.ir/?p=640>
- Şekil 4.21** Shah Nemat-Allah-İ-Vali Mezarı, Mahan (02 Şuba 2023).
<https://toirantour.com/blog/shah-nematollah-vali-shrine/>
- Şekil 4.25** Bir Badgirin Çalışma Şeması, Düzenleyen Dadras (Brill, 2023).
<https://brill.com/display/book/9789004444973/BP000018.xml>
- Şekil 4.27** Bir Qanatın Çalışma Şeması Düzenleyen, Dadras (18 Temmuz 2024).
<https://www.mei.edu/publications/harvesting-water-and-harnessing-cooperation-qanat-systems-middle-east-and-asia>
- Şekil 4.28** Bir Dizi Qanatın Görseli (18 Temmuz 2024).
<https://news.obozrevatel.com/tech/digest/74530-kyariz-udivitelnaya-vodoprovodnaya-sistema-persov.htm>
- Şekil 5.4** Pasargad, Perspolisten Bir Görüntü (19 Temmuz 2024)
<https://www.persiaventura.de/highlights/persepolis>

- Şekil 5.6** Pasargad Antik Bahçesinin Düzeni, Düzenleyen Dadras (19 Temmuz 2022). <https://financialtribune.com/articles/art-and-culture/58440/turner-s-history-of-gardens-released-in-persian>
- Şekil 5.7** Pasargad Antik Bahçesi Kalıntıları (11 Kasım 2019). <https://wikimapia.org/2256450/Pasargadae>
- Şekil 5.12** Pasargad Antik Bahçesinin varsayılan görüntüsü(15 Temmuz, 2022). <https://kajmeister.com/gardens-of-power>
- Şekil 5.14** Pasargad Antik Bahçesi Tampon Zonu Fotoğrafi (08 Şubat 2019). <https://www.karnaval.ir/things-to-do/pasargadae-garden-shiraz>
- Şekil 5.16** Bagh-e Eram'ın Qajar Döneme Ait Fotoğrafi (12 Nisan 2024). <https://www.safaraneh.com/fa/blog>
- Şekil 5.18** Bagh-e Eram'ın Ana Yerleşimi ve Erişebilirliği (14 Nisan 2024). <https://irantourismer.com/eram-garden-shiraz-bagh-e-eram/>
- Şekil 5.21** Bagh-e Eram'ın Ana Aks Üzeri Su Sistemi (12 Nisan 2024). <https://irantourismer.com/eram-garden-shiraz-bagh-e-eram/>
- Şekil 5.24** Kuş Bakışı Bagh-e Eram'ın Bitki Örtüsü (14 Nisan 2024). <https://tr.pinterest.com/pin/647603621408702610/>
- Şekil 5.25** Bagh-e Eram'ın Ana Aks Üzeri Bitki Düzeni (02 Haziran, 2023). <https://apochi.com/attractions/shiraz/eram-garden/>
- Şekil 5.26** Bagh-E Eram'ın Turunç Meyvesi Toplanması (12 Nisan 2024). <https://www.entekhab.ir/fa/news/706368/>
- Şekil 5.27** Bagh-E Eram'ın Su Havuz Kanal Bağlantısı (12 Nisan 2024). <https://www.mashreghnews.ir/photo/1071445/>
- Şekil 5.31** Bagh-e Eram'ın Alçı Bezemelerinden Bir Görüntü (14 Nisan 2024). <https://tripyar.com/searching/iran/fars/shiraz/>
- Şekil 5.33** Naqsh-E Jahan Meydanına Kuş Bakışı (12 Nisan 2024). <https://tripyar.com/searching/iran/isfahan/isfahan/>

Şekil 5.35 Chehel Sotun Sarayının Eski Görüntüsü (02 Haziran, 2023).
<http://yazdnegar.ir/category>

Şekil 5.37 Chehel Sotun Sarayının Duvar Çizimleri (02 Şubat 2023).
<https://safarmarket.com/blog/attractions/iran/isfahan/chehel-sotoun>

Şekil 5.47 Bagh-e Fin'in Eski Görüntüsü (18 Temmuz 2024).
<https://www.jabama.com/mag/fin-garden-kashan/>

Şekil 5.81 Bagh-e Shahzadeh'nin Ana Su Ekseni (12 Nisan 2024).
<https://whc.unesco.org/en/documents/141559>

Şekil 5.83 Bagh-e Shahzadeh'nin Genel Bitki Düzeni (10 Nisan 2023).
https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g739314-d2542616-i432718400-Shazdeh_Garden-Kerman_Kerman_Province.html

Şekil 5.106 Bagh-e Akbariyeh'nin Eski Görüntüsü (09 Ekim 2011).
https://whc.unesco.org/en/list/1372/multiple=1&unique_number=1768

Şekil 5.110 "Mahtabi" Alanını Anlatan Çizim (Etezadi Ve Bina, 2017).
https://www.researchgate.net/publication/316562552_Identifying_Types_of_Open_Space_in_Historicalal_Gardens_of_Birjand_Rahim_Abad_Amir_Abad_Shokat_Abad_Bahalgard_and_Akbariyyeh_Gardens

Şekil 5.114 Bagh-e Akbariyeh'nin ağaç ve çalı düzeni (Itto, 2021).
<https://itto.org/iran/attraction/Akbarieh-Historical-Garden/>

EKLER

EK A: TEZ KAPSAMINDA YAPILAN RÖPORTAJ

Bagh-e Akbariyeh Ziyareti sırasında, 11 Mayıs 2021 tarihinde İran Bahçeleri Üssü sorumlusu ile yapılan yüz yüze röportajda, aşağıdaki sorulara yönelik yanıtlar alındı:

Soru 1: Bir eserin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne tescil edilmesi için hangi kriterler sağlanmalı ve bu süreçte teknik ve mali destek nasıl elde edilebilir?

Cevap: UNESCO'ya tescil edilecek bir eser, kuruluş tarafından belirlenen on maddeden en az birine sahip olmalıdır. Dünya Mirası Listesi'nde yer alan bahçeler, bazı durumlarda üç, bazı durumlarda bu özelliklerden dördüne sahiptir ve bu sayede UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmişlerdir. UNESCO, hem teknik hem de bilimsel olarak verimli bir iş birliğine kendini adanmıştır. Eserin UNESCO listesine alınması, şüphesiz çalışmanın çıkarına olacaktır; tabii ki Dışişleri Bakanlığı gibi ilgili makamlardan gerekli izinler alınabilirse, UNESCO'dan kapsamlı teknik ve mali yardım da sağlanabilir.

Soru 2: UNESCO'nun Dünya Mirası Listesi'ne tescil edilecek eserler için belirlediği kriterler nelerdir ve bir eserin bu listeye dahil edilmesi hangi avantajları sağlar?

Cevap: UNESCO'ya tescil edilecek bir eser, kuruluş tarafından belirlenen on maddeden en az birine sahip olmalıdır. Dünya Mirası Listesi'nde yer alan bahçeler, bazı durumlarda üç, bazı durumlarda bu özelliklerden dördüne sahiptir ve bu sayede UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmişlerdir. UNESCO, hem teknik hem de bilimsel olarak verimli bir iş birliğine kendini adanmıştır. Eserin UNESCO listesine alınması, şüphesiz çalışmanın çıkarına olacaktır; tabii ki Dışişleri Bakanlığı gibi ilgili makamlardan gerekli izinler alınabilirse, UNESCO'dan kapsamlı teknik ve mali yardım da sağlanabilir.

Soru 3: Bir eserin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne aday olabilmesi için hangi adımların atılması gerekmektedir?

Cevap: Bir eserin Dünya Miras Listesi'ne alınabilmesi için birçok adım atılması gerekmektedir. Eserin aday olabilmesi için önce gerekli koruma önlemleri, yönetim önerileri, restorasyon çalışmaları ve acil müdahaleler belirtilir. Daha sonra, aday olacak eserin özel bir standart sistemle onarıldığı ve korunduğu noktaya kadar tamamlayıcı çalışmalar gerçekleştirilir. Eserin bağlı olduğu devlet, koruma sürecini sürdürebilecek seviyeye ulaştığında, belli koruma evrelerinden geçmiş eser UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'ne aday gösterilebilir.

Soru 4: UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne bir eserin adaylık hazırlığı sürecinde ülkelerin karşılaştığı zorluklar nelerdir?

Cevap: Bir eser, Dünya Miras Listesi'nde yer almak için gerekli özelliklere sahip olabilir, ancak gerekli restorasyon, koruma önlemleri ve yönetim sistemi sağlanmazsa, bu eserin tescil süreci başlatılamaz. Koruma ve bakım önlemleri alındığında ise bu eser turist ve ziyaretçi kabul etmeye hazır hâle gelir. Değerli ve eski bir yapı, terk edilmiş ve restore edilmemişse, ancak dünya mirası özelliklerini taşıyorsa tescile aday olabilir, fakat destekleyici özelliklerini sağlayamadığı için maalesef tescil edilmeyebilir ve UNESCO'nun koruması altına giremez. Her yıl, ülkelerin belirli bir kayıt kotası vardır ve bu kota kullanılmadığı takdirde kaybedilir. İran gibi yılda çok az bir paya sahip olan ülkeler, tescil sürecinden önce tam olarak gözlemlenmiş ve bir koruma yönetim sistemi kurmuş eserleri aday göstermeye çalışır. Ülkelerin, kalıcı anıtlar ve miras niteliği taşıyan eserler açısından büyük bir potansiyeli vardır, ancak UNESCO'nun destek kapasitesi sınırlıdır. UNESCO Dünya Mirası, her yıl kabul edilebilir kalitede sınırlı sayıda eseri tescil eder ve tüm ülkeler bu sınırlamalarla karşı karşıya kalır. İran, camiler, kervansaraylar, saraylar, bahçeler gibi eserleri önem sırasına göre kayda almaya çalışmaktadır.

Soru 5: UNESCO'nun Dünya Miras Alanları'nı koruma sürecinde nasıl bir denetim mekanizması bulunmaktadır ve ulusal hükümetler bu süreçte nasıl bir rol oynamaktadır?

Cevap:Dünya Mirası'na kayıtlı geniş ve önemli eserler için (örneğin, Pasargad, Persepolis ve Takht-e Soleiman gibi), incelemeler ve denetlemeler yapmak üzere genellikle tam zamanlı çalışan uluslararası bir heyet sürekli olarak görev yapmaktadır. Dünya Miras Alanları'nın korunması için bir dizi iç protokol hazırlanmış ve imzalanmıştır. Önemli ulusal ve eyalet hükümet yetkilileri de ülkenin tarihi eserlerini gözlemleme ve koruma taahhüdü vermektedir. UNESCO'nun yerel topluluklarda gerçekleştirdiği eğitim ve denetimlerle sağlanan koruma, çok daha etkili ve verimli sonuçlar doğurmaktadır.

Soru 6: Dünya Mirası'na kayıtlı önemli eserlerin korunmasında uluslararası heyetlerin ve yerel toplulukların rolü nedir ve bu eserlerin korunmasına yönelik hangi protokoller uygulanmaktadır?

Cevap: Dünya Mirası'na kayıtlı geniş ve önemli eserler için (örneğin, Pasargad, Persepolis ve Takht-e Soleiman gibi), incelemeler ve denetlemeler yapmak üzere genellikle tam zamanlı çalışan uluslararası bir heyet sürekli olarak görev yapmaktadır. Dünya Miras Alanları'nın korunması için bir dizi iç protokol hazırlanmış ve imzalanmıştır. Önemli ulusal ve eyalet hükümet yetkilileri de ülkenin tarihi eserlerini gözlemleme ve koruma taahhüdü vermektedir. UNESCO'nun yerel topluluklarda gerçekleştirdiği eğitim ve denetimlerle sağlanan koruma, çok daha etkili ve verimli sonuçlar doğurmaktadır.

Soru 7: Bahçenin korunma ve bakım süreçlerinde idari organizasyon şemaları nasıl oluşturulmakta ve UNESCO'nun yerel topluluklarla yürüttüğü koruma çalışmaları ne şekilde daha verimli hale getirilmektedir?

Cevap: Bahçenin ihtiyaç ve özelliklerine göre farklı idari organizasyon şemaları oluşturulmaktadır; merkezî olarak çalışan ve tüm konuları denetleyen yöneticiler ve uzmanlar, bahçeyi yönetirler. Eserin korunma ve bakım sürecinde, UNESCO Dünya Miras Listesi'nde kayıtlı olup olmaması, sadece odaklanma ve süreç için ayrılan zaman ve enerjiyi etkiler. UNESCO'nun yerel topluluklarda gerçekleştirdiği koruma çalışmaları, çok daha verimlidir. Ayrıca, önemli ulusal ve bölgesel idari yetkililer, ülkenin tarihi eserlerini gözlemleme

ve koruma sorumluluğunu taşımaktadır. İran'daki kültürel miras şu anda Kültürel Miras Bakanlığı bünyesinde daha etkili karar alma yetkisine sahiptir. Örneğin, Akbariyeh Bahçesi'nde bahçenin ihtiyaç ve özelliklerine göre bir idari organizasyon şeması oluşturulmuştur. Yöneticiler, uzmanlar ve idari kadro tüm çalışmaları denetlemektedir. Öte yandan, bu projeler için Kültürel Miras Bakanlığı tarafından ulusal ve il bazında tahsis edilen bütçeler, özel incelemeler ve sunulan yıllık programlara bağlı olarak kararlaştırılmaktadır.

Soru 8: Kapsamlı bir koruma yönetim sisteminin tanımlanması, bir eserin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmesi sürecini nasıl etkiler ve turizm sektörüne katkıları nelerdir?

Cevap: Bir eserde kapsamlı bir koruma yönetim sistemi tanımlandığında, proje buna göre ilerler. Bu sistem, turist çekmeye yardımcı olan bir turizm yönetim sistemi ile desteklenir ve eserin adı UNESCO listesinde ve web sitesinde bir turizm merkezi olarak yer alır. Bu, turistlerin ve turizm şirketlerinin eser hakkında bilgi sahibi olmasına yardımcı olur. Turizm sektörünün gelişmesi amacıyla, dünya genelinde eserlerin Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmesi için büyük bir rekabet vardır.

Soru 9: Ziyaretçi istatistikleri nasıl toplanır ve bu veriler UNESCO ile Bakanlık tarafından hangi amaçlarla kullanılır?

Cevap: Ziyaretçi istatistikleri, satın alınan bilet sayısına göre günlük olarak kaydedilir. Özel tatiller ve hafta sonlarında ziyaret sayısı en yüksek seviyededir. Biletler, ziyaretçilerin gelişinde basılır ve dijital bir numarası vardır. Doğru istatistikler, yerli ve yabancı ziyaretçilerin cinsiyetini, ziyaret edilen rotayı veya uyuşunu, varış ve ayrılış zamanlarını gösterir. Bu sistem, Bakanlık tarafından ulusal tarihi ve kültürel mekanlarda entegre edilmekte ve kullanılmaktadır. UNESCO, kayıtlı sitelerin istatistiklerini rastgele alır ve bazen belirli bir sezonun istatistiklerini talep eder. Bakanlık da bu istatistikleri iç planlama ve bütçeleme için düzenli olarak izler. Bahçenin yönetim planlaması ve programlanması için gerekli istatistikler haftalık ve aylık olarak düzenli şekilde toplanır ve kategorize edilir.

Soru 10: UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndeki eserlerin turistler üzerindeki etkisi ve yerel ekonomik büyümeye katkıları nelerdir?

Cevap: Şiraz'daki Persepolis, Pasargad ve Kaşan'daki Fin Bahçesi gibi UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndeki büyük ve popüler eserler, turistlere kolay erişim imkanları, rotalar ve tur programları sundukları için daha fazla ziyaretçi çekmektedir. Bu sayede, dünya çapında daha iyi tanınırlar ve ilin büyümesi için daha fazla ulusal kaynak sağlamaktadırlar. Yetkililer, bu kadim hazinelerin potansiyeline inanıp, bir şehrin turistik gelirinin yerli ve yabancı turistler aracılığıyla artacağına odaklanırlarsa, o bölgenin temel altyapısını inşa etmek için önemli adımlar atabilirler. Yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmek için en önemli altyapılar; hava ve kara (deniz, demiryolu ve kara yolu) ulaşım yolları, güvenli güzergahlar ve ekonomik seyahat imkanlarıdır. Ancak, Güney Horasan henüz bu altyapıya sahip değildir. İlin kültür ve turizm kapasitesini geliştirmeye yardımcı olacak ek tanıtıcı programlar yürütülmektedir. Güney Horasan'ı turizm merkezlerinden biri hâline getirmek amacıyla kültürel programlar, festivaller, sergiler, bilimsel festivaller, uluslararası toplantılar ve küresel etkileşimler düzenlenmektedir. Bagh-e Akbariyeh, 2011 yılında UNESCO'ya tescil edilmiş ve 2015 ile 2019 yılları arasında turistik açıdan en iyi istatistikleri elde etmiştir. Her yıl bu rakamlar katlanarak artmaktadır.

Soru 11: Covid-19 pandemisi döneminde bahçenin ziyaretçi sayısını etkileyen faktörler nelerdir?

Cevap: 2020 ve 2021 yıllarında Covid-19 pandemisi nedeniyle Bakanlık tarafından çok katı düzenlemeler getirilmiş ve bahçenin kullanımı sadece idari kısma sınırlandırılmıştır. Ancak buna rağmen, yıl boyunca bu bölgedeki en fazla ziyaret edilen mekanlardan biri olmuştur. Yaklaşık 15 gün süren Nevruz 2021 tatilinde sıkı ziyaret tedbirlerine rağmen yerli ve yabancı ziyaretçi sayısı beş bine ulaşmıştır.

Soru 12: UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan eserlerin yönetiminde hangi süreçler ve programlar izlenmektedir?

Cevap: UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan tüm eserler, ortak bir yönetim şablonu ve programına sahiptir. Ancak, restorasyon projeleri ve bahçe

yönetimleri için her grup, kendi ihtiyaçları doğrultusunda ayrı profesyonel ekiplerle çalışarak genel planlara eklemeler veya düzeltmeler yapabilir. Her eser için araştırma, restorasyon ve turizm alanlarında kapsamlı beş yıllık bir program tanımlanır. Her bahçenin araştırma grubu, belirli bir çalışma planı hazırlar. Tüm bahçelerin planları, “İran Bahçesi Planı” başlığı altında Bakanlığa ve daha sonra stratejik konseye sunulur. İnceleme sonrasında her bahçenin programı önceliklerine göre onaylanır ve uygulama için bahçe yönetimine bildirilir. Bu iletişimden sonra her yönetim, belirlenen hedeflere ulaşmak için programları alt başlıklar ve ayrıntılarla hazırlayarak yıllık programını oluşturur.

Zaman ayırıp değerli bilgilerinizi bu araştırma kapsamında benimle paylaştığınız için teşekkür ederim.

EK B: ANKET SORULAR

UNESCO DÜNYA MİRASI LİSTESİNDE YER ALAN İRAN BAHÇELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR YÖNETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ / İRDELENMESİ

Işık Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Yüksek Lisans Programında Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy Danışmanlığında Peyzaj Mimarı Sara Dadras tarafından “UNESCO DÜNYA MİRASI LİSTESİNDE YER ALAN İRAN BAHÇELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR YÖNETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ” konusunda bir tez çalışması yürütülmektedir.

Çalışma kapsamında İran’da 2011 yılında Dünya Miras Listesine alınan farklı iklim koşullarına sahip dokuz İran Bahçesinin fiziksel, ekolojik, sosyo-ekonomik ve kültürel değerleri ve bu değerlerin koruma ve gelişme süreçleri incelenerek sürdürülebilir yönetimleri açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmada yöntem olarak her bahçenin idare/yönetim grubunda çalışan kişilerle (5 kişi) ve bu bahçelerle bilimsel açıdan ilgilenen akademisyen ve uzmanlarla (10 kişi) bir değerlendirme çalışması yapılması planlanmıştır. Bu amaçla düzenlenen araştırma formunda her iki gruba sorulan soruların yanıtları değerlendirilerek bu tarihi bahçelerin UNESCO Dünya Miras Listesine alınmadan önceki ve alındıktan sonraki koruma ve gelişme durumları sürdürülebilir yönetim açısından irdelenecektir. Çalışmada elde edilen bulgularla ortaya konulacak olgular sonucunda geleneksel yöntemlerle geliştirilen tarihi bahçelerin ve yeşil alanların sahip oldukları fiziksel, ekolojik, sosyo-ekonomik ve kültürel nitelikleri ile, günümüzde sürdürülebilir kentler için uygulanan ekosistemlerin korunması ve geliştirilmesi sürecine yön verebileceği düşünülmektedir.

Araştırma sorularımızı yanıtlayarak çalışmamıza destek verdiğiniz için çok teşekkür ederiz.

Peyzaj Mimarı Sara Dadras

Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy (Tez Danışmanı)

UNESCO DÜNYA MİRASI LİSTESİNDE YER ALAN İRAN BAHÇELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR YÖNETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ / İRDELENMESİ

ARAŞTIRMA SORULARI

1- Dünya Miras Listesi'nde yer almak için gerekli olan üstün evrensel değer, özgünlük ve bütünlük gibi kavramlar İran Bahçelerinin doğal ve kültürel değerlerini tanımlamak için yeterli midir?

Evet Hayır

Cevabınız "hayır" ise bu kavramların neden yetersiz olduğunu düşünüyorsunuz?

2- Dünya genelinde bahçe kültürü düşünüldüğünde İran'ın ulusal miras listesinde yer alan 76 bahçesinden 9'unun UNESCO Dünya Mirası Listesinde yer alması sizce yeterli midir?

Evet Hayır

3- Yukardaki soruya yanıtınız "hayır" ise İran Bahçeleri kapsamında Dünya Miras Listesi'nde başka hangi bahçelerin yer almasını önerirsiniz? Görüşünüzü bahçelerin özelliklerini açıklayarak önem sırasına göre belirtiniz.

4- Dünya Miras Listesi'nde yer almak, İran Bahçelerinin tarihi ve doğal değerlerinin sürdürülebilirliğini hangi yönlerden destekler?

Fiziksel değerleri yönünden

Ekolojik değerleri yönünden

Sosyo-Ekonomik değerleri yönünden

Kültürel değerleri yönünden

5- Dünya Miras Listesi'nde yer almanın İran Bahçelerinin tarihi ve doğal değerleri üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz etkileri değerlendiriniz:

-Kültür turizminin gelişmesi yönünde,

Olumlu Olumsuz

-Koruma konusunda uluslararası kurumlarca da incelenmesi yönünde,

Olumlu Olumsuz

-Yerel yönetimin esere karşı sabit bir koruma politikası geliştirilmesi yönünde,

Olumlu Olumsuz

- Alanların potansiyelleri sonucu rant alanı haline dönmesi yönünde,

Olumlu Olumsuz

- Uluslar arası görüş, bilgi, belge paylaşımı ve danışmanlık yönünde,

Olumlu Olumsuz

- Ulusal/uluslar arası koruma sürecinde zaman kazancı/kaybı yönünde,

Olumlu Olumsuz

-Alanın evrensel değerinin kullanıcı isteklerinden fazla önemsenmesi yönünde,

Olumlu Olumsuz

-Yerel halkın koruma konusunda daha fazla bilinçlendirilmesi yönünde,

Olumlu Olumsuz

- Konaklama ve benzeri hizmetler ile yerel halkın kalkınmasını yönünde,

Olumlu Olumsuz

-Turizmden elde edilen gelir ile koruma çalışmalarının artırılabilmesi yönünde,

Olumlu Olumsuz

-Yatırımlar için mali kaynak sağlanması yönünde,

Olumlu Olumsuz

-Ülkenin uluslararası alanda tanıtımı, prestiji ve markasının etkilenmesi yönünde,

Olumlu Olumsuz

Diğer-----

6-Dünya Miras Listesine alınmış bir eserin o listeden çıkarılması o eser için imaj kaybı yaratır mı? Evet Neden? -----

-----

Hayır Neden? -----

7- Dünya Miras listesine giren hangi İran bahçesi hakkında bilgi sahibisiniz / ziyaret ettiniz mi?

Pasargad Antik Bahçesi / Şiraz Araştırdım

Ziyaret ettim Çalıştım /

Bagh-e-Eram / Şiraz Araştırdım

Ziyaret ettim Çalıştım /

Bagh-e-Chehel Sotun / İsfahan Araştırdım

Ziyaret ettim Çalıştım /

Bagh-e-Fin / Kaşan Araştırdım

Ziyaret ettim Çalıştım /

Bagh-e-Abbas Abad / Behşahr Araştırdım

Ziyaret ettim Çalıştım /

Bagh-e-Shahzadeh / Mahan Araştırdım

Ziyaret ettim Çalıştım /

Bagh-e-Dolat Abad / Yazd

Ziyaret ettim Çalıştım /

Araştırdım

Bagh-e-Pahlavanpur / Mehriz
Araştırdım

Ziyaret ettim Çalıştım /

Bagh-e-Akbariye / Birjand
Araştırdım

Ziyaret ettim Çalıştım /

8- İran'da Dünya Miras Alanlarında gerçekleştirilen önemli projeler hakkında bilgi sahibi misiniz?

Evet Hayır

9- İran Bahçelerindeki koruma projelerini ve uygulamalarını başarılı buluyor musunuz?

Pasargad Antik b./Şiraz koruma alanında: BaşarılıKısmen başarılıBaşarısız

Bagh-e-Eram / Şiraz koruma alanında: Başarılı Kısmen başarılı Başarısız

Bagh-e-ChehelSotun/İsfahankoruma alanında: BaşarılıKısmen başarılı Başarısız

Bagh-e-Fin / Kaşan koruma alanında: Başarılı Kısmen başarılı Başarısız

Bagh-e-Abbas Abad / Behşahr koruma alanında: Başarılı Kısmen başarılı Başarısız

Bagh-e-Shahzadeh/Mahan koruma alanında:

Başarılı Kısmen başarılı Başarısız

Bagh-e-Dolat Abad / Yazd koruma alanında: Başarılı Kısmen başarılı Başarısız

Bagh-e-Pahlavanpur / Mehriz koruma alanında: Başarılı Kısmen başarılı Başarısız

Bagh-e-Akbariye / Birjand koruma alanında: Başarılı Kısmen başarılı Başarısız

10- Bu alanların korunması ve yönetimi konusunda gerçekleştirilen çalışmalar sizce yeterli mi? Evet Yeterli Hayır Yetersiz

11- Dünya Mirası Listesine alındıktan yaklaşık 10 sene sonra tescilli tarihi bahçelerin durumunda gözlenen değişiklikler olumlu mu?/ olumsuz mu? Olumlu Olumsuz

12- Dünya Mirası Listesine alındıktan yaklaşık 10 sene sonra tescilli bahçelerin kentsel ekosistem servislerine katkısı hissedilir derecede olabilmemiş mi? Evet Hayır

13- UNESCO gibi uluslararası bir birliğe dahil olmak koruma alanlarında yapılan ülke

koruma politikaları üzerinde bir yaptırım gücüne sahip olabilir mi?

Evet olabilir Kısmen olabilir Hayır olamıyor

14- İran'da tarihi ve doğal değerleri koruma politikalarına yeterince önem veriliyor mu?

Evet Hayır

15- Koruma konusunda merkezi ve yerel yönetimlerin idari yönden iradelerini, yaptırımlarını ve denetlemelerini yeterli buluyor musunuz?

Merkezi yönetim açısından: Evet Yeterli Hayır Yetersiz

Yerel yönetim açısından: Evet Yeterli Hayır Yetersiz

16- Koruma konusunda yapılan projelerin yapım ve uygulama süreçlerinde halkın katılım oranı sizce yeterli mi? Evet Yeterli Hayır Yetersiz

17- Halkın aidiyet duygusu Ülke dışından desteklenen (UNESCO gibi) doğal ve kültürel değerler için farklılık gösteriyor mu?

Evet Hayır

18- Sizce sonuçta Dünya Miras Listesi'nde yer alan İran Bahçeleri listede yer almayan Bahçelere göre koruma ve kullanma yönünden daha avantajlı duruma geliyor mu?

Evet Hayır

19- Neden ve hangi durumlarda: -----

20- Listeye alınan İran Bahçelerinde yaklaşık 10 sene sonra UNESCO Dünya Miras Listesi aday dosyasında yer alan koruma önerilerine sizce ne kadar uyulmuş, hedeflerine ne kadar ulaşılmıştır?

Pasargad Antik Bahçesi / Şiraz önerilere uyum: Başarılı Kısmen başarılı Başarısız

Bagh-e-Eram / Şiraz önerilere uyum: Başarılı Kısmen başarılı Başarısız

Bagh-e-Chehel Sotun / İsfahan önerilere uyum: Başarılı Kısmen başarılı Başarısız

- Bagh-e-Fin / Kaşan önerilere uyum: Başarılı Kısmen başarılı Başarısız
- Bagh-e-Abbas Abad / Behşahr önerilere uyum: Başarılı Kısmen başarılı Başarısız
- Bagh-e-Shahzadeh / Mahan önerilere uyum: Başarılı Kısmen başarılı Başarısız
- Bagh-e-Dolat Abad / Yazd önerilere uyum: Başarılı Kısmen başarılı Başarısız
- Bagh-e-Pahlavanpur / Mehriz önerilere uyum: Başarılı Kısmen başarılı Başarısız
- Bagh-e-Akbariye / Birjand önerilere uyum: Başarılı Kısmen başarılı Başarısız

Teşekkür

ederiz.

ÖZGEÇMİŞ

- 2021:** İlk "Badgir" ulusal konferansı; Araştırma zorlukları ve fırsatları , çevrimiçi toplantı, Yazd Üniversitesi
- 2020:** Peyzaj Mimarlığı Odası II. Kentsel Tasarım Sempozyumu, İstanbul, Türkiye
- 2018:** 18. Yeşil Endüstriyel ve Hizmet Birimleri Ulusal Kongresi, Tahran, İran
- 2017:** Sürdürülebilirliği Katkısı Olacak Kentsel Donatı Elemanları Çalıştayı, Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
- 2016:** Selçuklu Bahçelerinin Mimarisi ve Sanatı: İran/Bagh-e Eram, Türkiye Bahçeleri Konferansı
- 2016:** İlk Engellilik Araştırma Kongresi, Çevresel Tasarım Oturumu, İstanbul, Türkiye
- 2016:** Kentsel Tasarım Ekipmanları ve Elemanları Konferansı, İstanbul, Türkiye
- 2016:** 1. Ulusal PEMKON Türk Bahçeleri Konferansı, İstanbul, Türkiye
- 2015:** Peyzaj ve Süs Bitkileri Konferansı, İstanbul, Türkiye
- 2013:** Enez Sahili Peyzaj Mimarlığı ve Kentsel Tasarım Projesi Kataloğu
- 2012:** 1. Ulusal Peyzaj Mimarlığı Öğrenci Sempozyumu, İstanbul, Türkiye
- 2012:** The First Conference "Forest for People", Alpbach, Tirol, Avusturya
- 2012:** IUFRO 3.08.00 – Small-scale Forestry Conference, Massachusetts, USA
- 2012:** The 8th annual World in Denmark, Kopenhag, Danimarka
- 2012:** BENA Uluslararası Konferansı, İstanbul, Türkiye

- 2012:** The green stripe connecting two continents:The characteristic trees of Bosphorus / Istanbul
- 2012:** Understanding nature step by step: A case study in primary schools (Istanbul)
- 2012:** Conservation and Restoration of Traditional Architecture And Garden Arts on Dolat Abad Garden
- 2012:** Our Cultural Heritage That Left A Mark In History: Dolmabahce Palace and Its Garden
- 2012:** Healing Hands of Forests: Hot Springs of Anatolia, Alpbach, Avusturya
- 2012:** "Gelenekten Moderniteye: Ekolojik Duvarların Evrimi", İstanbul, Türkiye
- 2011:** 8th Landscape Ecology for Sustainable Environment & Culture (IALE), Pekin, Çin

Meslek hayatı boyunca birçok ödüle layık görülen Sara Dadras eğitimci ve sanatçı kimliğiyle, minyatür bahçe tasarımı üzerine düzenlenen atölyeler ve yarışmalarla öğrencilere ilham kaynağı oldu. Bazı önemli ödülleri aşağıdaki gibidir:

- 2017:** PLANT Ödülleri – Öncülük Ödülü, İstanbul
- 2016:** Expo 2016 Antalya, Mini Dünya – İstanbul Bahçesi, 1.'lik Ödülü, Türkiye
- 2013:** IFLA Öğrenci Peyzaj Mimarlığı Tasarım Yarışması, Fotoğraf ve Video Yarışması, 2.'lik Ödülü, Brüksel, Belçika
- 2012:** IFLA 49. "Landscape in Transition", Fotoğraf ve Video Yarışması, 3.'lük Ödülü, Cape Town, Güney Afrika
- 2009:** "Altındağ Doğa Parkı", Ulusal Öğrenci Peyzaj Tasarım Yarışması, 2.'lik Ödülü, Ankara, Türkiye

Azerice, Farsça, Türkçe ve İngilizce bilen Sara Dadras, kültürel çeşitlilik ve sanatın gücüyle kariyerine ilham katmaya devam ediyor.